LIETUVOS DIDIKAI

ŠVIESA

UDK 947.45.02/.04(092)
Li232

Teksto autoriai
Nelė Asadauskienė
Vytas Jankauskas
Vaida Kamuntavičienė
Genutė Kirkienė
Raimonda Ragauskienė
Ramunė Šmigelskytė-Stukienė
Darius Vilimas

Recenzentas
Robertas Jurgaitis

Dizainerė
Giedrė Gudžiūtė

Pirmasis leidimas 2011

© Nelė Asadauskienė, 2011
© Vytas Jankauskas, 2011
© Vaida Kamuntavičienė, 2011
© Genutė Kirkienė, 2011
© Raimonda Ragauskienė, 2011
© Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2011
© Darius Vilimas, 2011
© Giedrė Gudžiūtė, 2011
© Leidykla „Šviesa“, 2011

ISBN 978-5-430-04453-4

Viršelio nuotraukos:
Jono Karolio Chodkevičiaus portretas, XVII a. Nežinomas dailininkas (Lietuvos dailės muziejus); LDK herbas iš A. Gvanjinio „Kronikos“, 1611 m.

↗ *Horodlės unijos aktas, kuriuo 47 lietuvių ponų ir bajorų šeimoms buvo suteikti lenkų herbai. Horodlė, 1413 m. spalio 2 d.*

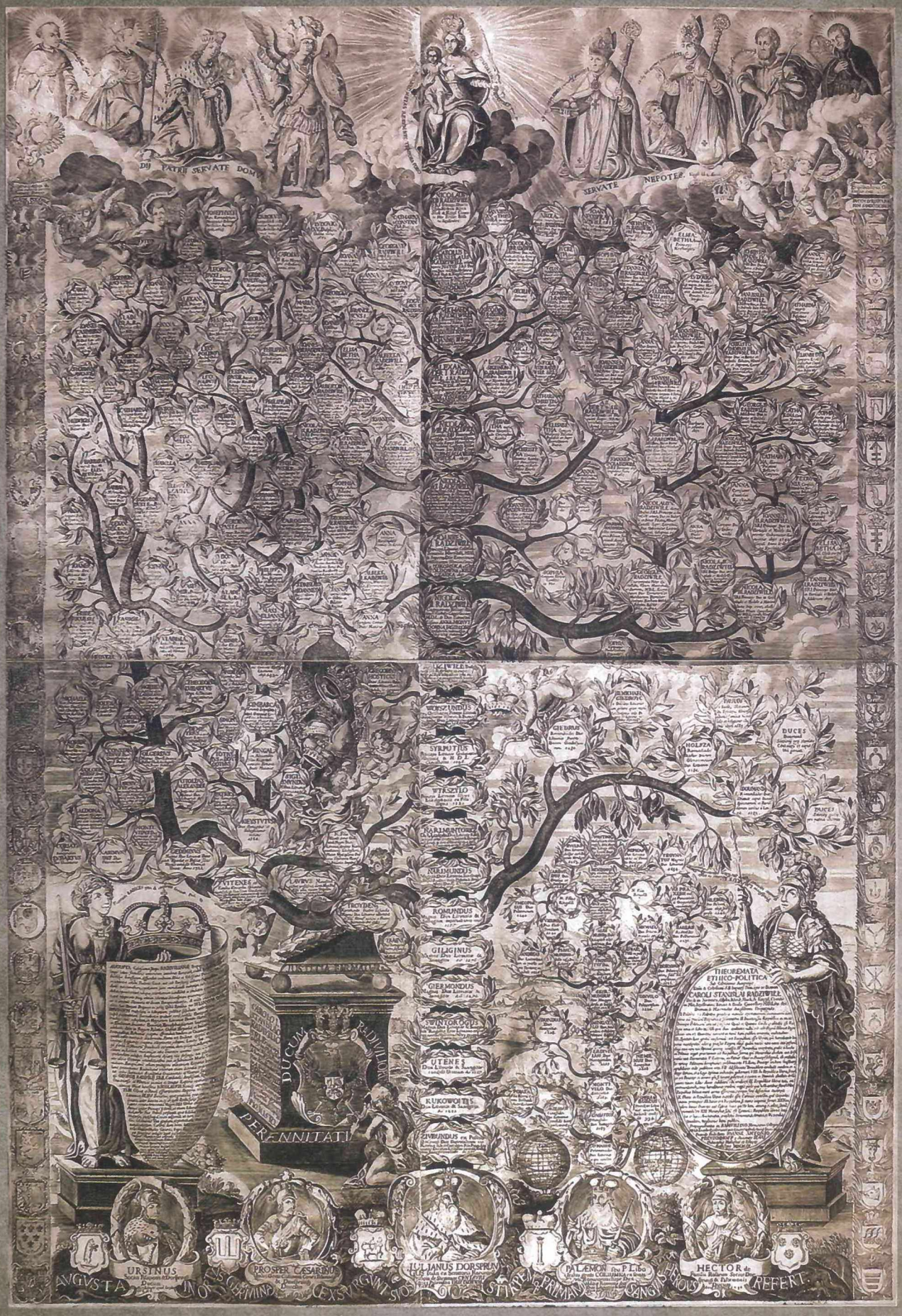
DIJ PATRIÆ SERVATE DONA
SERVATE NEPOTES
THEOREMATA ETHICO-POLITICA
CAROLI STANISLAI RADZIVILL
DUCUM RADIVILORUM
PERENNITATI
AUGUSTA
PROSPER CÆSARINO
IULIANUS DORSPRUN
PALÆMON
HECTOR
REFERT

Turinys

ĮVADAS (*Raimonda Ragauskienė*) / 8

I. ALŠĖNIŠKIAI (*Vytas Jankauskas*) / 16

II. ASTIKAI (*Raimonda Ragauskienė*) / 25

III. ČARTORISKIAI (*Vytas Jankauskas*) / 35

IV. CHODKEVIČIAI (*Genutė Kirkienė*) / 44

V. GLINSKIAI (*Raimonda Ragauskienė*) / 57

VI. GOŠTAUTAI (*Raimonda Ragauskienė*) / 66

VII. ILJINIČIAI (*Raimonda Ragauskienė*) / 83

VIII. KĘSGAILOS (*Raimonda Ragauskienė*) / 92

IX. KIŠKOS (*Nelė Asadauskienė*) / 104

X. MANVYDAI (*Raimonda Ragauskienė*) / 112

XI. MASALSKIAI (*Ramunė Šmigelskytė-Stukienė*) / 119

XII. OLELKAIČIAI (*Vytas Jankauskas*) / 127

XIII. OSTROGIŠKIAI (*Raimonda Ragauskienė*) / 134

XIV. PACAI (*Vaida Kamuntavičienė*) / 145

XV. RADVILOS (*Raimonda Ragauskienė*) / 159

XVI. SANGUŠKOS (*Genutė Kirkienė*) / 178

XVII. SAPIEGOS (*Darius Vilimas*) / 185

XVIII. TIŠKEVIČIAI (*Darius Vilimas*) / 197

XIX. TYZENHAUZAI (*Ramunė Šmigelskytė-Stukienė*) / 203

XX. VALAVIČIAI (*Raimonda Ragauskienė*) / 212

Pavardžių rodyklė / 222

Literatūra / 227

Iliustracijų šaltiniai / 231

← *Radvilų giminės genealoginis medis. Dail. Peteris Bosas, 1742 m.*

Įvadas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikai

Maloniajam Lietuvos Skaitytojui šia knyga pristatomos ryškiausios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK, Lietuvos) laikų didikų giminės. Tai pirmas toks lietuvių autorių kolektyvo parengtas populiarus leidinys, pateikiantis dvidešimties žymiausių XIV–XVIII a. LDK didikų giminių istorijas, supažindinantis su jų kilme ir aukščiausiais pasiekimais, nuveiktais darbais ar ryškiausiais giminių atstovais. Knygos puslapiuose iš istorijos ūko išnyra kunigaikščiai ir grafai ar tiesiog „dauggaliai ponai" Alšėniškiai, Astikai, Chodkevičiai, Čartoriskiai, Glinskiai, Goštautai, Iljiničiai, Kęsgailos, Kiškos, Manvydai, Masalskiai, Olelkaičiai, Ostrogiškiai, Pacai, Radvilos, Sanguškos, Sapiegos, Tiškevičiai, Tyzenhauzai ir Valavičiai. Nors vienos giminės, kaip Manvydai ar Goštautai, užgeso dar viduramžiais, o kitų, kaip Radvilų ar Čartoriskių, istorijos tęsiasi ir dabar, leidinyje malonusis Skaitytojas ras informacijos apie diduomenės veiklą tik LDK laikais, kai didikų giminės vaidino didžiausią vaidmenį valstybės istorijoje.

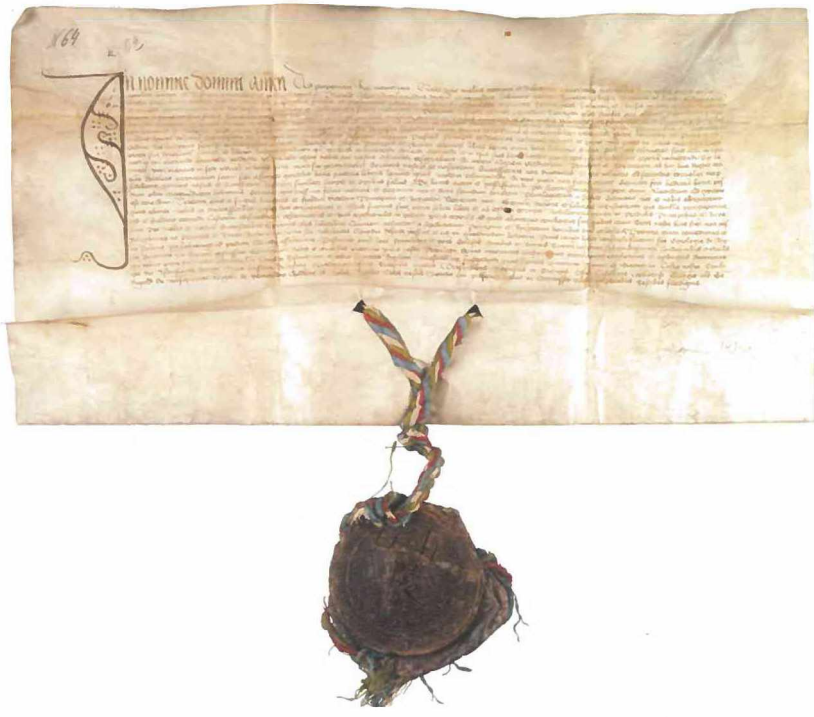

← *Ldk Žygimanto Kęstutaičio privilegija dėl teisių ir laisvių LDK luomams. Šia privilegija buvo sustiprintas bajorų luomas ir išplėstos stačiatikių teisės. Trakai, 1434 m. gegužės 6 d.*

„Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikai“, „diduomenė“, „ponija“, „ponai“ ar „magnatai“ – istorijos mokslo, o kartu ir šaltinių terminai, priimti ir gana plačiai vartojami ne tik mokslinėje, bet ir šnekamojoje lietuvių kalboje. Pastarojoje jais paprastai apibūdinama socialinė grupė, pasižyminti turtais, galia, įtaka ir kitomis išskirtinėmis savybėmis. Tai iš esmės atliepia ir mokslines terminų sampratas. Istoriškai taip įvardijamas įtakingiausias XIV–XVIII a. Lietuvos bajorijos elitas. Savo rankose jis sutelkė pagrindines politinės valdžios vykdymo funkcijas, vadovavo administracinei valstybės sistemai, išsiskyrė užimamomis aukščiausiomis pareigomis Lietuvoje, titulais, o ypač įsigytomis žemių valdomis ar kilnojamuoju turtu. Didikai buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio pirmieji patarėjai – Ponų Tarybos nariai, o nuo 1569 m. nemažai jų posėdžiavo Abiejų Tautų Respublikos senate. Jie užėmė tik svarbiausias, centrines, ministrines LDK pareigybes: buvo Lietuvos kancleriais, pakancleriais, didžiaisiais etmonais, iždininkais ar didžiaisiais (žemės) maršalkomis, jie vadovavo vaivadijoms, ėjo pagrindinių – Vilniaus ir Trakų – pavietų bei Žemaitijos kaštelionų pareigas. Pasirinkę dvasininkų karjerą, buvo aukščiausi Bažnyčios hierarchai nuo Vilniaus, Lucko ar Žemaitijos vyskupų, tvirtinusių ir plėtusių LDK parapijų tinklą, iki kardinolo. Apskritai didikai formavo valstybės vidaus ir užsienio politiką. Jie taip pat lėmė kultūrinę šalies raidą, buvo svarbiausi meno kūrinių užsakovai ir mecenatai. Iki mūsų dienų kaip reikšmingas istorinis paveldas išliko kai kurios didikų rezidencijos.

↑ *XVI a. pab. riterio šalmas*

← *Vilniaus vaivadijos herbas*

Buvo vykdoma ir speciali vedybinė politika – giminiuotasi su to paties sluoksnio ar kunigaikščių kilmės giminėmis. Valdančiojo luomo viršūnei priklausiusios didikės moterys aktyviai dalyvavo ne tik šeimos, privataus ūkio gyvenime, bet ir aktyviai įsijungė į viešąjį valstybės gyvenimą ir netgi turėjo įtaką politiniams įvykiams.

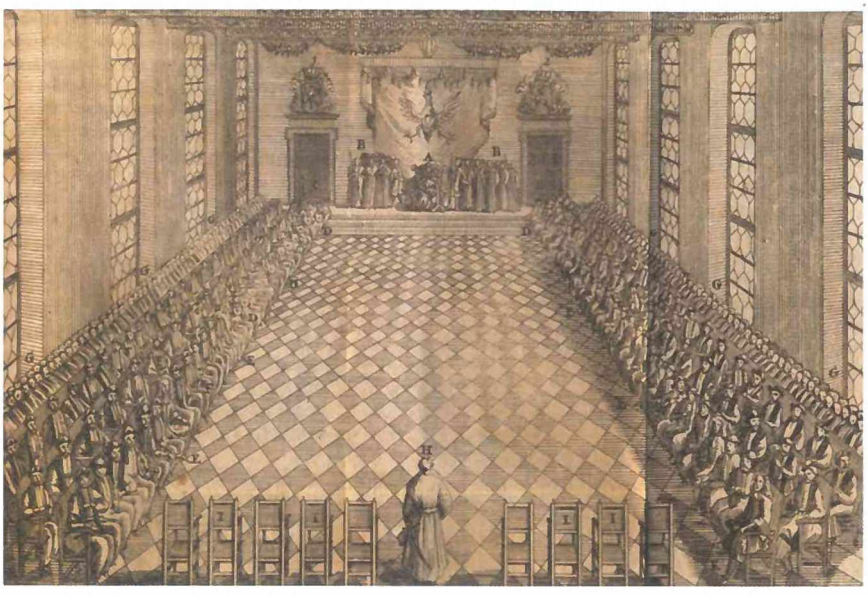

↑ *Seimo sesija Vavelio pilyje, Krokuvoje, valdant Žygimantui Augustui.*

↗ *Seimo posėdis valdant Augustui II.*

Didikės sumaniai naudojosi savo turtais ir jų teikiamomis galimybėmis klientelinėje sistemoje, mecenavo menus, steigė maldos namus, nemažai nuveikė puoselėdamos giminių rezidencijas. Išskirtinę savo padėtį diduomenė gebėdavo išlaikyti ir perduoti tolesnėms giminės kartoms, jų giminių istorija tęsėsi ne vieną šimtmetį, kol giminė užgesdavo. Nors teisiškai diduomenė konkrečiau nebuvo apibrėžta, vis dėlto mažiausiai du kriterijai – užimamos pareigos ar įtaka politiniame valstybės gyvenime bei išskirtinis ekonominis pajėgumas – buvo lemiami, išskiriant šią gana nedidelę, apie 1–2 procentų grupę iš gausesnio LDK bajorijos luomo.

Diduomenės giminių ištakos – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikai. Tiesa, beveik neabejojama, kad bent dalis XIV a. pab.–XV a. pradž. išsiskyrusių diduomenės giminių kilo iš senojo XIII–XIV a. elito, buvo tų laikų kilmingųjų palikuonys. Tačiau šaltinių trūkumas neleidžia pažinti ankstyvųjų elito struktūrų. Vytauto laikais egzistavo grupė asmenų, aktyviai dalyvavusių valstybės valdyme, valdovo suteikčių ir vedybų keliu plėtusių savo valdas visoje LDK, o savo aukštą padėtį gebėjusių išsaugoti vaikams. Politinė tuometinės diduomenės giminių reikšmė valstybėje buvo įtvirtinta 1413 m. Horodlės unija, kai lenkiškus herbus gavo 47 Lietuvos ir Žemaitijos bajorų giminės. Jų priešakyje stovėjo Vilniaus vaivada tapęs Albertas Manvydas, Trakų vaivada – Jaunius Valmantaitis, Vilniaus kaštelionu – Mykolas Minigaila ir kiti didikai, atstovavę tuometinėms savo ir vėlesnėms iš jų kilusioms Kęsgailų, Radvilų, Iljiničių, Valavičių bei kitoms giminėms. Mat kaip tik tuo metu pradėjo formuotis paveldimo giminės vardo (pavardės) samprata. Antai Horodlėje Kristino krikšto vardą gavęs Astikas turėjo sūnų Radvilą, nuo kurio ir prasidėjo galingiausios visų laikų didikų giminės – Radvilų – istorija. Greta minėtų pareigūnų aukštą padėtį vis dar išlaikė senieji kunigaikščiai. Kai kurie autoriai priskaičiuoja iki dešimties kunigaikščių kilmės giminių iš etninės Lietuvos teritorijos, tarp kitų – Alšėniškius, Giedraičius ar Svirskius.

Ponų Tarybai priklausiusių didikų vaidmuo ypač išaugo Lenkijos karaliaus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio, ilgai rezidavusio Lenkijoje, valdymo metais (1440–1492). Socialinis atstumas tarp diduomenės ir visos kitos bajorijos didėjo XV a. pab.–XVI a. pradž., kai diduomenei tapo pavaldi nemaža dalis smulkiosios ar vidutiniosios bajorijos. Naujų transformacijų įtakingoji visuomenės grupė patyrė Aleksandro Jogailaičio valdymo pradžioje. 1492 m. valdovo suteikta privilegija teisiškai įformino išaugusias LDK Ponų Tarybos prerogatyvas. Valdovas nuo šiol privalėjo tartis su savo Ponų Taryba užsienio politikos klausimais, nekeisti bendrai priimtų nutarimų, ponija gavo teisę dalyvauti skiriant pareigūnus. Dėl ypač sustiprėjusios savo padėties Lietuvos diduomenė XVI a. ieškojo priemonių, kurios atspindėtų jos išskirtinumą. Viena ryškiausių tokių priemonių tapo titulai. Iš pradžių atsirado sutitulinti pareigybės variantai, sąvokinės kategorijos (ponas, didikas), o kai to nebeužteko, o be to, susipažinusi su vakarietiška titulatūros tradicija, LDK diduomenė ėmėsi žingsnių Vakarų Europoje išsirūpinti titulus. Pirmieji tokia galimybe pasinaudojo Radvilos, XVI a. kunigaikščių titulą gavę iš Šv. Romos imperijos imperatoriaus, po jų sekė grafų titulus išsirūpinę Goštautai, Kęsgailos, Chodkevičiai, Iljiničiai, Tiškevičiai. Šios tendencijos tuo metu vyravo ir Europos diduomenėje: antai XV–XVI a. viduryje Vokietijoje kone visi baronai išsirūpino grafų titulus.

Išskirtinės LDK diduomenės pozicijos buvo įtvirtintos I Lietuvos Statute, kuris įteisino oligarchišką „Ponų Lietuvos“ santvarką. Diduomenės įtaka rėmėsi politinės valdžios monopoliu, jos sutelkimu kelių giminių – Goštautų, Radvilų, Zaberezinskių, Ostrogiškių, Kęsgailų, Hlebavičių, Astikų ar Kiškų – rankose, diduomenės tarpusavio susigiminiavimu, valdovo kontrolės nebuvimu bei apskritai valdovo valdžios silpnėjimu ir silpna plačiosios bajorijos pozicija. Ypač išaugo turtinis diduomenės potencialas. Tą rodo 1528 ir 1567 m. LDK kariuomenės surašymo duomenys. Pirmojo sąrašo penketuke – Kęsgailos, išrengę 768 raitelius, Radvilos (760), Albertas Goštautas (466), kunigaikštis Jurgis Olelkaitis (433), kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis (426), o antrajame turtingųjų sąraše – Radvilos (939), Chodkevičiai (709), Kiškos (577), kunigaikščiai Olelkaičiai (478) ir kunigaikščiai Ostrogiškiai (403). Kaip šie išrengtų raitelių skaičiai realiai atrodė gyvenime, matyti iš kelių didikų giminių nekilnojamojo turto pavyzdžių. Antai XVI a. pradž. Ostrogiškiai valdė daugiau kaip 1000 miestų, miestelių, kaimų ir dvarų, XVII a. pab. šios giminės globojamos veikė 600 cerkvių ir 20 stačiatikių vienuolynų. Dideliais turtais garsėjo evangelikai Kiškos. Jiems priklausė 70 miestų ir miestelių bei 400 kaimų, nekalbant apie Goštautus ar Radvilas, kurių tūkstantinėse valdose, anot amžininkų, saulė iš viso nenusileisdavo. Ne veltui Vilniaus vaivada ir LDK kancleris Albertas Goštautas, turėdamas galvoje pirmiausia tuos įspūdingus didikų turtus, teigė, kad tik diduomenė yra vienintelė reali Lietuvos valdžia, o visa kita bajorija yra tik jos įsakymų vykdytoja. Iš tiesų, palyginus turtinę XVI–XVII a. Lenkijos diduomenės situaciją, ji atrodo vos ne juokinga. Leidinio apie Lenkijos magnatus autoriai (W. Czapliński, J. Długosz. *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1982)

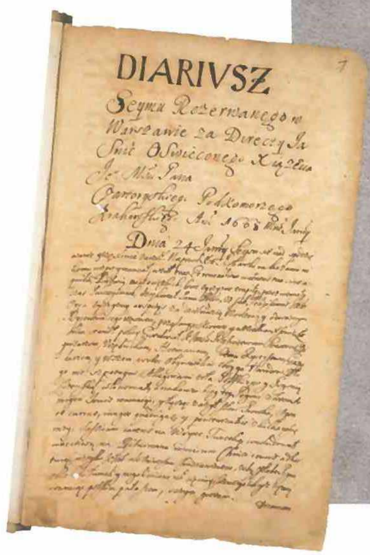

↑ *Neeilinio seimo suvažiavimo, vykusio Varšuvoje nuo 1668 m. sausio 24 d. iki kovo 7 d., dienoraštis*

↑ *Mikalojaus Radvilos delegacijos atvykimas į Romą 1680 m. Dail. Nikola Vivianas Kodasis (Niccolo Viviani Codazzi), Piteris van Blumenas (Pieter van Bloemen), 1680 m.?*

XVII a. Lenkijos ryškiausiais didikais laiko tuos asmenis, kurie disponavo ne mažiau kaip 50 kaimų. Aišku, ir tarp lenkų diduomenės būta didesnio ryškumo žvaigždžių, savo valdas skaičiuojančių šimtais – Kmitų, Šidloveckių, Tarnovskių, Tenčinskių ar Zamoiskių giminės. Antai nuo 5 kaimų savo karjerą pradėjęs Lenkijos kancleris Janas Zamoiskis savo palikuonims perdavė jau per 200 jam priklausančių valdų. Vis dėlto ir jis vargiai prilygo Lietuvos didžiūnams.

XVI a. pirmojoje pusėje karalienės Bonos Sforzos pastangos apriboti LDK diduomenės valdžią ir atgauti neteisėtai užgrobtas karališkąsias valdas bei amžiaus viduryje įvykdyta LDK administracinė ir teismų reforma šiek tiek sumažino diduomenės potencialą. Taip pat nieko nekoregavo ir 1569 m. Liublino unija, sukūrusi naują politinį darinį – Abiejų Tautų Respubliką. Bajorijos viltys prilygti lenkų bajorams, sustiprinti savo politines pozicijas valstybėje išsipildė daugiau formaliai negu realiai. LDK didikai XVII–XVIII a. pradėjo sumaniai naudotis visuotinai paplitusiu klienteliniu mechanizmu. Pavyzdžiui, poreforminiai ir formaliai demokratizuoti žemės teismai toliau buvo valdomi Lietuvos ponijos, tik jau ne tiesiogiai, bet per jų statytinius klientus. XVII–XVIII a. LDK keitėsi politiniai lyderiai. Jei XVI a. pab.–XVII a. pirmojoje pusėje įspūdingų aukštumų pasiekė Chodkevičiai, Sapiegos, Tiškevičiai, nekalbant apie visagalius Radvilas, tai baroko laikotarpiu didžiausi Radvilų konkurentai buvo Sapiegos ir Pacai. Šie didikai ir jų grupuotės, naudodamiesi dideliais turtais ir pareigomis, viešpatavo to meto visuomenėje. Formaliai turėdami tas pačias teises bajorai nė iš tolo negalėjo prilygti diduomenei ir buvo papirkinėjami, pavyzdžiui, pavietų seimeliuose (kartais vien už sotų maistą) savo didžiųjų luomo „brolių“. Tiesa, XVII a. pab. dar bandyta kovoti su beribiu diduomenės giminių įsigalėjimu valstybėje. 1699 m. uždrausta sutelkti kelias centrines pareigybes vienos giminės rankose. Taip dėl šio nutarimo 1704 m. Aleksandras Sapiega atsisakė žemės maršalkos pareigybės, kad Jonas Kazimieras Sapiega galėtų gauti etmono buožę. Būta ir daugiau panašių atvejų. Ne veltui XVIII a. Abiejų Tautų Respublikoje net

trečdalį visų senatorių sudarė atstovai tų giminių, kurios iki tol neturėjo tokio lygio pareigybių. Vis dėlto rimčiau pakirsti diduomenės įtakos nesugebėta, svarbiausios pareigybės ir toliau išliko senojo elito rankose. XVIII a. valdžią Respublikoje išsidalijo kelios tarpusavyje besivaidijančios Čartoriskių, Sapiegų, Sanguškų, Masalskių, Oginskių, Pociejų ir kitų didikų grupuotės. Antai nemažai XVIII a. seimų iširo dėl Čartoriskių ir Potockių prieštaravimų. To meto didikai turima valdžia netgi konkuravo su Respublikos valdovu.

Nuo XVI a. vidurio iki pat Abiejų Tautų Respublikos žlugimo palyginti uždara diduomenės socialinė grupė ėmėsi vykdyti aristokratinę strategiją, kurios tikslas buvo toliau tvirtinti savo elitiškumą. Didikų padėtį atitiko ir jų gyvenimo būdas: nekilnojamojo turto kaupimas, išlaidos, užtikrinusios ir rodžiusios dominuojančią padėtį valstybėje. Kartu didikai rūpinosi ne tik titulais ar garbės vardais, bet ir vaikų aukščiausio lygio išsilavinimu, dažniausiai juos siųsdami į užsienio universitetus, giminės šlovės ir galios įprasminimu, pavyzdžiui, kunigaikščių ir grafų genealoginių schemų konstravimu ar šeimos kronikų rašymu, proginės literatūros užsakymais. Antai literatūrine kalba buvo užfiksuoti XVI–XVIII a. Radvilų, Chodkevičių, Tiškevičių, Pacų, Sapiegų ir kitų giminių ar jų atstovų svarbiausi gyvenimo įvykiai – vestuvės, pareigybiniai laimėjimai, karinės pergalės ar paskutinės gyvenimo akimirkos. Ypatingas dėmesys buvo skiriamas rezidencijoms su specialia jų infrastruktūra: dvaro centru (rūmais) ir privalomais atributais – bažnyčia su centrine giminės kapaviete (mauzoliejumi), iždine su archyvu ar biblioteka. Chodkevičiai ir Radvilos, Oginskiai ar Čartoriskiai, Pacai ar Tiškevičiai Vilniuje, Biržuose, Dubingiuose, Kėdainiuose, Olykoje, Nesvyžiuje ar tolimesniuose LDK dvaruose kaupė meno kūrinių kolekcijas, išlaikė muzikos kapelas, kai kurie ir neblogus orkestrus (garsėjo Mykolo Kazimiero Oginskio suburti muzikantai), finansavo teatrų pastatymus (pavyzdžiui, Oginskių dvare Slanime ar Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės ir jo žmonos, pirmosios Respublikoje moters dramaturgės Pranciškos Uršulės Višnioveckos-Radvilienės rūmuose Nesvyžiuje) ar spaustuvių veiklą.

Šioje knygoje, kaip minėta, pristatomos dvidešimties Lietuvos diduomenės giminių istorijos. Be abejo, panašaus ar kiek žemesnio rango giminių XIV–XVIII a. LDK buvo gerokai daugiau. Vien XIV a. pab.–XV a. Lietuvoje gyveno apie 200 didikų vyrų iš maždaug 60 giminių. Skaičiai įvairiais laikotarpiais skyrėsi, vienos giminės išmirdavo, kitos tik pradėdavo kilti. Akivaizdu, kad supažindinti skaitytojus su visomis XIV–XVIII a. LDK diduomenės giminėmis viename leidinyje tiesiog neįmanoma. Savo „valandos" dar laukia Chrebtavičiai, Davainos, Dorohostaiskiai, Giedraičiai, Hlebavičiai, Kosakovskiai, Naruševičiai, Oginskiai, Pociejai, Pliateriai, Sakavičiai, Sluckiai, Višnioveckiai... Šiam leidiniui atrinkta tik žymiausia, didžiausią įtaką turėjusi LDK diduomenės dalis. Žvelgiant chronologiškai, vienos giminės jų buvo svarbesnės viduramžiais, kitos savo šlovės viršūnę pasiekė ankstyvųjų moderniųjų laikų Lietuvoje, o trečios – paskutiniuoju Abiejų Tautų Respublikos gyvavimo šimtmečiu. Siekiant kuo išsamesnio diduomenės vaizdo, pateikiamos apybraižos apie skirtin-

↑ *Vienas žymiausių Radvilų giminės atstovų, Mikalojaus Radvilos ir Sofijos Onos Manvydaitės sūnus Jurgis Radvila*

↑ *Vyskupo M. S. Paco taurė. Auksakalys Baltazaras Salietis, Augsburgas, apie 1691–1695 m.*

↑ *Jonas Karolis Chodkevičius*

↗ *Sofija Mielecka-Chodkevičienė, Jono Karolio Chodkevičiaus pirmoji žmona*

gos kilmės ir religinių pozicijų gimines. Todėl čia Skaitytojas ras lietuvių kilmės Goštautų, Astikų ir Radvilų istorijas, tekstus apie rusėnų kilmės Chodkevičių, Ostrogiškių ar Iljiničių gimines, vokiečių kilmės – Tyzenhauzus ar totorių palikuonis Glinskius. Taip pat įtrauktos ir kelios kunigaikščių kilmės giminės – kunigaikščiai Olelkaičiai, Alšėniškiai ir Čartoriskiai. Tarp minimos diduomenės būta katalikų, stačiatikių bei evangelikų, netgi vienoje giminėje tuo pačiu metu gražiai sugyveno kelių konfesijų atstovai (katalikai Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščiai Radvilos bei evangelikai reformatai Biržų ir Dubingių kunigaikščiai Radvilos).

Didikų giminių istorijų autoriai Vytas Jankauskas, Vaida Kamuntavičienė, Genutė Kirkienė, Nelė Asadauskienė, Raimonda Ragauskienė, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ir Darius Vilimas pagal galimybes laikėsi maždaug vieningos tekstinės struktūros. Įvadinės apybraižų dalys – didikų giminės apibūdinimai. Juose aptariama giminės vieta ir reikšmė Lietuvos istorijoje, jos gyvavimo laikotarpis, pagrindiniai politikos pasiekimai, tikėjimo dalykai ir ryškesnės kultūrinės aspiracijos. Toliau atskleidžiama giminės kilmė, turėtas herbas bei vartoti titulai. Bene didžiausią apybraižų dalį sudaro ryškiausių ar įtakingiausių giminės atstovų (atskirų šakų) apibūdinimai. Baigiamojoje dalyje aptariamas vienas svarbesnių dalykų, leidžiantis giminę priskirti prie diduomenės, – jos sukauptas nekilnojamasis turtas, sukurtos ordinacijos ir majoratai. Visi tekstai gausiai iliustruoti įdomia, dažnai net ir mokslo darbuose dar nefunkcionuojančia medžiaga. Nors diduomenių giminių istorijos parašytos populiariai, tačiau gana gausiai panaudota mokslinė literatūra.

↖ *Lietuvos Aukštosios pilies – buvusios Sapiegų rezidencijos – griuvėsiai (dab. Baltarusijoje).*

Jau minėta, kad tokio pobūdžio lietuvių autorių leidinys yra pirmasis Lietuvoje. Mes gana smarkiai atsiliekame nuo kaimynų, pavyzdžiui, lenkų. Nenurodant Abiejų Tautų Respublikos bajorijai (tarp jos ir diduomenei) skirtų genealoginių darbų gausos, galima paminėti, kad dar 1997 m. pasirodė XVIII a. diduomenės tyrinėtojos Teresos Zielińskos populiari studija, kurioje aptariama per 20 lenkų valdančiojo elito giminių (T. Zielińska. *Poczet polskich rodów arystokratycznych.* Warszawa, 1997, cz. 1–2). Vos prieš porą metu lenkų autorių kolektyvas išleido naują Respublikos diduomenei skirtą populiarų informacinį leidinį (*Rody magnackie Rzeczypospolitej.* Warszawa, 2009), o 2010 m. buvo publikuotas šio leidinio dalies vertimas į lietuvių kalbą, atrinkus su Lietuvos istorija susijusias devynias didikų gimines (*Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminės,* 2010). Skaitytojui pristatoma knyga daug kuo skiriasi nuo minėtųjų, nors ir tos pačios tematikos leidinių. Pirmiausia gerokai išplėstas LDK veikusių giminių skaičius. Lenkų autoriai dėl kalbos barjero nesirėmė lietuviškąja istoriografija. Pastaraisiais dešimtmečiais lietuvių istorikų įdirbis tyrinėjant diduomenės gimines ar pavienius jų atstovus iš tiesų nemažas. Taigi šiame leidinyje Lietuvos Skaitytojas turi galimybę susipažinti ir su naujaisiais istorikų teiginiais LDK diduomenės problematika.

Anoniminis XVI a. pab. autorius minoriškai rašė: „Kur Goštautai, Rėkučiai ir Kęsgailos / Iljiničiai, Kostevičiai, Davainos / Astikai ir Slucko bei Alšėnų kunigaikščiai? / Iš mūsų atminties išnyko šios giminės didingos / Jų palikuonių nebėra ir atmintis užgęsta" (cit. pagal: R. Petrauskas. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje–XV a.: sudėtis–struktūra–valdžia.* Vilnius, 2003). Norisi tikėti, kad pristatoma knyga išplėš iš istorinės užmaršties bent dalį Lietuvos diduomenės, tiek daug nusipelniusios savo valstybei.

Raimonda Ragauskienė

I

Alšėniškiai

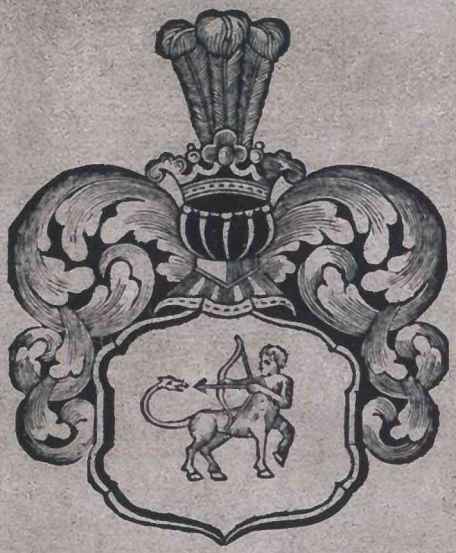

Kunigaikščiai Alšėniškiai – viena svarbiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių iki XVI a. vidurio, kai mirė paskutiniai šios giminės atstovai. Jų herbas – Kentauras (Hipokentauras). *Pagrindinė Alšėniškių tėvoninė valda, iš kurios kilo giminės vardas, buvo Alšėnai. Kunigaikščių Alšėniškių kilmė nėra aiški. Pasak legendos, užfiksuotos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės metraštinėje tradicijoje, kunigaikščių Alšėniškių protėvis buvo Alšys, didžiojo kunigaikščio Rimanto sūnus. Išliko kelios šios legendos versijos: pasak vienos, Alšys turėjo sūnų Mindaugą (jis nėra sietinas su vieninteliu Lietuvos karaliumi), pasak kitos, jis turėjęs du sūnus – Mindaugą (Mintautą) ir Algimantą, kurie pratęsė giminę. Šios legendos pagrindu XIX a. atsirado teiginys, jog kunigaikščiai Alšėniškiai kilę iš giminės, valdžiusios dar prieš Gediminaičiams ateinant į valdžią. Tačiau tokia šaltinių interpretacija laikytina romantiška ir neįrodoma.*

↖ *Ldk Gediminas atvyksta į Kijevą. Iliustracija iš Leonardo Chodzko (Léonard Chodzko) „La Pologne historique, littéraire, monumentale et illustrée". T. 1–3. Paris, 1839–1841.*

← *Alšėniškių giminės herbas* HippoKentauras

Kur kas įdomesni atrodo pastarojo meto E. Gudavičiaus tyrinėjimai, sietini su Lietuvos istorijos XIII a. kontekstu. Tyrinėtojas, nemažai vietos skyręs Mindaugo aplinkai atskleisti, teigia, jog vienas iš valdovo aplinkos žmonių – Bunys, šaltiniuose priskiriamas „baronų ir giminaičių" grupei, sietinas su Alšėnais. Tai liudija Bunėnų vietovė prie Alšėnų. Vis dėlto toponimikos metodu gaunami duomenys yra tik alternatyva rašytinių šaltinių spragoms užpildyti. Nors argumentacija gana abejotina, tačiau galima sutikti su teiginiu, jog kunigaikščių Alšėniškių protėviai galėjo būti Mindaugo aplinkos žmonės. Jokie kiti istorikams žinomi šaltiniai neleidžia sieti Bunio su kunigaikščiais Alšėniškiais.

Lietuvos metraščio legendinėje dalyje užfiksuotas pasakojimas, susijęs su Gedimino žygiu į Kijevą, pastaruoju metu laikomas realiu. Jame kalbama, jog didysis kunigaikštis puolė Voluinę ir ją užėmė, vėliau patraukė į Kijevą. Apgulus šį miestą, jo kunigaikštis Stanislovas pabėgo, o Kijevą užvaldęs Gediminas paliko ten savo vietininku Alšėnų kunigaikštį Algimantą Mindaugaitį. Šis epizodas datuojamas XIV a. 3-iuoju dešimtmečiu. Nors aprašymas ir laikomas patikimu, tačiau taip pat palieka neaiškumų, nes panašiu metu minimas kitas Kijevo kunigaikštis – Gedimino brolis Teodoras. Istoriografijoje bandyta šiuos du asmenis sutapatinti, remiantis net ir heraldine informacija, tačiau tai mažai tikėtina. Algimantas taip pat minimas kituose šaltiniuose: 1371–1372 m. Livonijos magistras su kariuomene įsiveržė į Upytės žemę ir ją nusiaubė. Tarp užpultų vietovių minimas ir Algimanto dvaras Aristavoje. Pats Algimantas buvo įvardytas kaip kilmingas asmuo (*magnus satrapa*), o tai rodo jo išskirtinę padėtį. Nors kronikoje nenurodoma, veikiausiai jį galimą identifikuoti kaip Alšėnų kunigaikštį. Tik ar tai galėjęs būti tas pats asmuo, kuris minimas ir Gedimino valdymo laikotarpiu? Abejotina. Šiame kontekste negalima pamiršti, jog Lietuvos didieji kunigaikščiai XIV a. bent kelis kartus žygiavo į Kijevą, apie 1362 m. tokį žygį surengė ir Algirdas, vietoj savo dėdės Teodoro pasodinęs jame sūnų Vladimirą. Ne-

↑ *Naugarduko parapinė Viešpaties Atsimainymo bažnyčia, XIV a. funduota Ldk Vytauto ir pašventinta Visų Šventųjų titulu. 1719–1723 m. perstatyta baroko stiliumi.*

↑↑ *Vasilijus I ir jo žmona Sofija Vytautaitė. Piešinys iš metropolito Fotijaus liturginio drabužio – Didžiojo sakoso, XIX a. Dail. F. G. Solntsevas.*

atmestina hipotezė, jog šio žygio metu kartu su Vladimiru Kijeve laikinai buvo paliktas ir Alšėnų kunigaikštis Algimantas. Taip pat žinoma, jog jis, priėmęs stačiatikių krikštą, galėjo veikti Rusios žemėse. Kai kurie istorikai teigia, jog Algimantas veikė iki 1388 m., kol buvo išsiųstas kaip Jogailos pasiuntinys į Didįjį Naugardą. Vis dėlto tai abejotina, ir tokiu pasiuntiniu turbūt buvo jo sūnus.

Pirmieji giminės atstovai

Pirmasis Alšėnų kunigaikštis, patikimai paliudytas to meto istorijos šaltinių, buvo **Jonas Algimantaitis** (pagoniškas vardas neužfiksuotas). Jo kunigaikščio veikla šaltiniuose minima tarp 1379–1401 m. Pasak R. Petrausko, kunigaikštis Jonas Algimantaitis turėjęs būti Jogailos aplinkos žmogus ir tik vėliau patekęs į Vytauto aplinką. Tačiau tokiam teiginiui patikrinti reikėtų išsamesnių tyrimų. Akivaizdu, jog, prasidėjus Vytauto ir Jogailos konfliktui, Jonas Algimantaitis visą laiką besąlygiškai rėmė pirmąjį, abu kartus su juo bėgo į Prūsiją pas kryžiuočius, dėl to buvo ir nukentėjęs (Jogaila atėmė jo kunigaikštystę). Joną Algimantaitį galima laikyti vienu ištikimiausiu Vytauto sąjungininku. Tai nestebina, nes viduramžių valdžios pagrindas buvo giminiški saitai, o Vytautas ir Jonas Algimantaitis susigiminiavo per vedybas (pirmoji Vytauto žmona Ona ir Jono Algimantaičio žmona Agripina buvo seserys). Jonas Algimantaitis dalyvavo rengiant visas svarbiausias Vytauto sudarytas sutartis. Pažymėtina, jog jis dalyvavo ir Jogailos pasiuntinybėje į Krokuvą derantis dėl vedybų su karalaite Jadvyga, taip pat jam buvo patikėta išlydėti į Maskvą Vytauto dukrą Sofiją, kur ji susituokė su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu Vasilijumi. Kaip ištikimas Vytauto sąjungininkas, gavo ir atpildą – mirus Skirgailai, rašoma Lietuvos metraštyje, Jonas Algimantaitis buvo paskirtas Kijevo vietininku. Tame pačiame metraštyje, aprašant Vytauto pralaimėjimą prie Vorsklos upės 1399 m., tarp žuvusiųjų nurodomas ir Kijevo kunigaikštis Jonas, Boriso sūnus. Kad tai galėjęs būti Jonas Algimantaitis, paneigia faktas, jog dar 1401 m. jis dalyvavo Vytautui sudarant sutartį su Jogaila. Istorikai teigia, jog netrukus po to Jonas Algimantaitis mirė. Istorikai vis dar negali atsakyti, ar Kijevo kunigaikštis Jonas buvo Boriso sūnus, tačiau pastaruoju metu linkstama šį įrašą laikyti metraštininko klaida, nes jame turėjo būti įrašyta Borisas Jonaitis, ir jis laikytinas Jono Algimantaičio sūnumi. Jonas Algimantaitis paliko dar kelis įpėdinius: **Andrių, Simoną, Aleksandrą, Mykolą** ir dukrą **Julijoną**. Pastaroji buvo iš pra-

džių ištekinta už kunigaikščio Jono Karačevskio, o vėliau ištekėjo už Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto.

Jono Algimantaičio sūnūs savo veiklą pradėjo dar tėvui gyvam esant. Be Boriso, kuris žuvo prie Vorsklos, su Jonu Algimantaičiu valdovo aplinkoje veikė ir Andrius bei Simonas, pirmą kartą minimi 1401 m., o 1405 m. šaltiniuose vienintelį kartą paminimas sūnus Aleksandras, kartu su Švitrigaila pabėgęs į Maskvą, kur gavo valdyti Perejaslavą. Vėliausiai – 1422 m. – pradeda savo veiklą Mykolas.

Apie kunigaikščio Andriaus Jonaičio veiklą žinoma nedaug: 1401 m. jis su tėvu ir broliu Simonu dalyvavo sudarant Lenkijos ir Lietuvos santykius reglamentuojančias sutartis. Vėliau apie jo veiklą nėra žinoma, todėl sutariama, jog netrukus po to jis mirė, palikdamas tris dukras: **Vasilisą, Sofiją** ir **Mariją**. 1422 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas Sofiją ištekino už Lenkijos karaliaus Jogailos (tapo 4-ąja jo žmona). Jeigu tikėtume Lietuvos metraščiu, Jogaila, vertindamas dvi vyresniąsias seseris, Sofiją pasirinko vedinas tokio motyvo: *žinau, kad vyresnioji gražesnė, bet ji su ūsiukais, o tai reiškia, kad ji agni merga, o aš jau senas, nedrįsčiau jos geisti.* Prieš ištekinant Sofiją, už vyro reikėjo išleisti ir vyresniąją dukterį Vasilisą, kurios vyru tapo Jogailos sūnėnas, Bielajos kunigaikštis Jonas, Vladimiro Algirdaičio sūnus. Būtent Sofija Jogailai pagimdė įpėdinius Vladislovą ir Kazimierą, nors tuo metu buvo abejojama, ar vaikai yra Jogailos. Jauniausioji Andriaus Jonaičio dukra Marija taip pat buvo ištekinta politinių motyvų pagrindu už Moldavijos valdovo Elijaus.

Jauniausias Jono Algimantaičio sūnus **Mykolas** pirmą kartą paminėtas šaltiniuose 1422 m. sudarant Melno taikos sutartį. Šiame dokumente jis įvardijamas kaip Kijevo kunigaikštis, taigi giminės tradicijos tęsėjas dar nuo Vytauto valdymo pradžios. Savąsias pozicijas Kijeve kunigaikštis Mykolas išlaikė ir atėjus į valdžią Švitrigailai, o po perversmo, atėjus į valdžią Žygimantui Kęstutaičiui, buvo ir toliau išliko nuverstojo kunigaikščio šalininkas. 1433 m. sumušė Petro Mangirdaičio va-

↑ *Jogailos portretas. 1841 m. Juozapo Ozemblovskio (Jozef Ozęblowski) litografinė spaustuvė.*

↑↑ *Kunigaikščio Mykolo Jonaičio antspaudas nuo 1422 m. Melno taikos sutarties*

↖ *Jogailaičių dinastijos genealoginis medis*

↑ *Kunigaikščio Simono Jonaičio antspaudas nuo 1422 m. Melno taikos sutarties*

↗ *Didžiojo Naugardo tvirtovė*

dovaujamus Žygimanto Kęstutaičio pulkus. Prieš 1435 m. neteko Kijevo vietininko pareigų. Šaltiniuose minimas iki 1448 m. Apie jo palikuonis žinių nėra.

Kunigaikščių Alšėniškių giminės tęsėjas kunigaikštis **Simonas Jonaitis Alšėniškis** pirmą kartą minimas dar kartu su tėvu ir broliu 1401 m., apibūdinamas kaip ištikimas Vytauto pavaldinys, pelnęs valdovo pasitikėjimą. 1420 m. didysis kunigaikštis Simoną išsiuntė kaip savo vietininką į Didįjį Naugardą, tačiau Simonas jame ilgai nevaldė. Į LDK grįžo gavęs *Žiauriojo* pravardę. Dalyvavo sudarant Melno taikos sutartį 1422 m. Po Vytauto mirties, atėjus į valdžią Švitrigailai, toliau veikė didžiojo kunigaikščio dvare, 1431 m. pasirašė Skirsnemunės sutartį. Rengiant perversmą prieš Švitrigailą, buvo vienas pagrindinių dalyvių. Po perversmo pripažino valdovu Žygimantą Kęstutaitį, kurio aplinkoje minimas iki 1433 m. Lietuvos metraštyje nurodoma, jog Švitrigailos šalininkai suėmė Mykolą Alšėniškį ir jį paskandino Dauguvoje netoli Vitebsko. Kadangi Mykolas vėliau minimas šaltiniuose, manoma, jog taip už Švitrigailos išdavystę buvo nubaustas Simonas. Po savęs paliko penkis sūnus: **Danielių** (minimas vienintelį kartą 1435 prie Ukmergės žuvusiųjų kunigaikščių sąraše, kovojęs Švitrigailos pusėje), **Jurgį, Glebą, Andrių** ir **Simoną**. Pastarieji trys Simono Jonaičio sūnūs valstybės gyvenime nedalyvavo, žinomi tik iš turtinių dokumentų, apie jų palikuonis žinių taip pat nėra.

LDK politiniame gyvenime ryškų pėdsaką paliko **Jurgis Simonaitis Alšėniškis**, pirmą kartą šaltiniuose paminėtas 1436 m. Brastoje sudarant taikos sutartį su kryžiuočiais, kaip vienas iš Žygimanto Kęstutaičio aplinkos žmonių. Negalima pamiršti, jog prieš metus jo brolis Danielius žuvo kovodamas Švitrigailos pusėje, nors tėvas ir buvo nuskandintas Švitrigailos įsakymu. Kunigaikščiui Jurgiui Simonaičiui pasirinkti, kieno pusę palaikyti, buvo sudėtinga, todėl jis turėjo ieškoti kitų būdų. Po Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio nužudymo Jurgis Simonaitis kartu su Jonu Goštautu Alšėnuose sušaukė LDK ponus, nutarusius kviesti į Lietuvą valdyti Jogailos sūnų Kazimierą. Jurgis Simonaitis laikomas vienu iš šio sprendi-

↑ *Ldk Kazimieras Jogailaitis, sėdintis soste. Iliustracija iš Aleksandro Gvanjinio (Alessandro Guagnini) „Europos Sarmatijos aprašymas" (Sarmatiae Europeae descriptio), Krokuva, 1611 m.*

↖ *Vavelio karalių pilis. XIV a. Jogailos ir Jadvygos pastatytas papildomas bokštas Kurza Stopka (Vištos koja).*

mo iniciatorių. Toks sprendimas, atrodo, turėjo užtikrinti LDK ponams savarankišką tvarkymąsi valstybės viduje, nes Kazimieras tuo metu buvo nepilnametis. Jurgiui Simonaičiui toks sprendimas buvo palankus ir dėl to, jog jis buvo naujo didžiojo kunigaikščio pusbrolis. Todėl nenuostabu, jog visą Kazimiero valdymo pradžią kunigaikštis Jurgis Simonaitis aktyviai dalyvauja tvarkant LDK užsienio politikos reikalus: jis ne kartą buvo siunčiamas į Lenkijoje vykusius seimus kaip LDK atstovas, 1447 m. Krokuvoje dalyvavo Kazimiero karūnacijos iškilmėse. Daug laiko praleisdamas valdovo dvare, jis nenusišalino ir nuo LDK vidaus reikalų, dažnai minimas kaip didžiojo kunigaikščio Kazimiero sudarytų aktų liudytojas. Tačiau dėl nežinomų priežasčių tarp Kazimiero ir Jurgio Simonaičio XV a. 6-ojo dešimtmečio viduryje įvyko konfliktas. Jurgis Simonaitis 1456 m. prisidėjo prie tos LDK didikų grupės, kuri norėjo nuversti Kazimierą ir į jo vietą didžiuoju kunigaikščiu pastatyti Kijevo kunigaikštį Simoną Olelkaitį. Taip kunigaikštis Jurgis Simonaitis atsidūrė opozicijoje. Netrukus po to (manoma, kad apie 1464) kunigaikštis mirė. Būtina pabrėžti, jog pirmosios Alšėniškių kartos LDK niekada neužimdavo oficialių pareigų (neskaitant Kijevo vietininko pareigybės), tačiau aktyviai dalyvaudavo valstybės gyvenime, nes jų statusą užtikrino giminystės ryšiai su valdančiąja dinastija. Tai vyko nepaisant to, jog jų konfesinė priklausomybė neleido funkcionuoti LDK elite. Jurgis Simonaitis Alšėniškis paliko penkis sūnus: **Joną, Aleksandrą, Jurgį, Vasilijų** ir **Simoną**. Jurgis ir Vasilijus mirė jauni, nepalikę įpėdinių, ir valstybės gyvenime nedalyvavo (žinomi tik iš turtinių dokumentų).

Jonas Jurgaitis Alšėniškis iš brolių veiklą pradėjo anksčiausiai, jis gynė savo ir brolių turtinius interesus įvairiuose ginčuose su LDK diduomene, pradedant nuo 1469 m. Kaip ir jo protėviai, oficialių pareigų LDK nėjo. 1481 m. prisidėjo prie kunigaikščių Gediminaičių maišto prieš didįjį kunigaikštį Kazimierą: kartu su Mykolu Olelkaičiu ir Jonu Bielskiu norėjo nužudyti Kazimierą arba užimti valdžią LDK. Planui nepavykus, Jonas Bielskis pabėgo į Maskvą, o Mykolas Olelkaitis ir Jonas Jurgai-

↑ *Podolės Kameneco pilis*

↑↑ *LDK ir Lenkijos karalystės bajorų kariuomenė XVI a. pab. Iš Aleksandro Gvanjinio „Sartmatiae Europeae descriptio io", 1578 m. (Kronika sarmacji europejskiej, 1611 m.).*

tis Alšėniškis buvo suimti ir teisiami. Už nusikaltimą prieš valdovą jie nubausti mirties bausme tais pačiais 1481 m. Jonas Jurgaitis Alšėniškis mirdamas turėjo dukrą **Vasilisą** (ištekėjo už kunigaikščio Mykolo Mstislavskio) ir sūnų **Jurgį**, kuris buvo kunigaikščių Dubrovickių-Alšėniškių šakos pradininkas (žr. toliau).

Jauniausias kunigaikščio Jurgio Simonaičio sūnus **Simonas** veikė pirmiausia LDK pietvakarių žemėse. Jis, kaip ir brolis Aleksandras, nesitenkino vien tik savo kunigaikštiška padėtimi, bet taip pat buvo įsitraukęs į valdovo dvarą. 1488 m. jis minimas kaip valdovo maršalas, netrukus tapo ir Lucko seniūnu bei Voluinės maršalu, kur sėkmingai kovojo su totoriais ir pasižymėjo kaip racionalus karvedys, gebantis tinkamai išnaudoti fortifikacinius pranašumus. Galbūt todėl, Konstantinui Ostrogiškiui pralaimėjus mūšį prie Vedrošos 1500 m., Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras jį paskyrė LDK didžiuoju etmonu, taip pat davė Naugarduko ir Kameneco seniūno pareigas. Vis dėlto Simonas Jurgaitis LDK kariuomenei ilgai nevadovavo, nes 1501 m. šias pareigas ėjo Stanislovas Jonaitis Kęsgaila. Vėliau iki mirties titulavosi Lucko ir Kameneco seniūnu. Simonas Jurgaitis dalyvavo sudarant kelias tarptautines sutartis. Mirė tarp 1505 ir 1506 m., paliko dukrą **Tatjaną**, kuri buvo ištekėjusi už Konstantino Ostrogiškio.

Antrasis Jurgio Simonaičio sūnus **Aleksandras** buvo tiesioginės Alšėniškių šakos tęsėjas. Nors šaltiniuose minimas gana anksti (1469), tačiau ilgą laiką viešojoje veikloje nedalyvavo. Tik po vyriausiojo brolio Jono mirties pradėjo aktyviau reikštis visuomeniniame gyvenime ir jau 1486 m. buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio raikytojas ir Gardino vietininkas, 1488 m. minimas jau kaip didžiojo kunigaikščio taurininkas, o 1492 m. pabaigoje tapo Vilniaus kaštelionu, neprarasdamas ir Gardino vietininko pareigų, kurių neteko 1505 m., bet 1506 m. gavo valdyti Brastą. Aleksandras Jurgaitis įvardijamas kaip didžiojo kunigaikščio Aleksandro favoritas, aktyviai veikė sprendžiant LDK užsienio ir vidaus politikos klausimus.

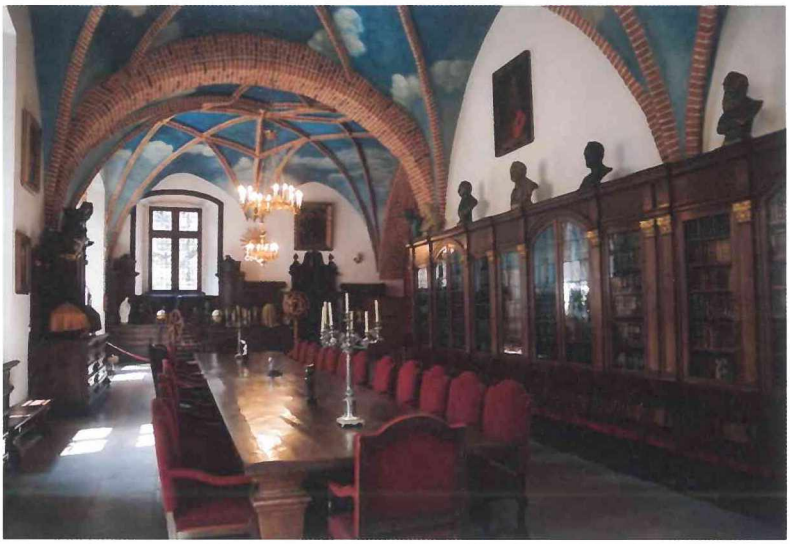

↑ *Krokuvos Jogailaičių universiteto* Collegium Maius *biblioteka*

↖ *Povilo Alšėniškio portretas. Dail Džovanis da Montė (da Monte Giovanni, 1525/1530–1585/1590).*

1494–1495 m. buvo didžiojo kunigaikščio pasiuntinys Maskvoje, kur tarėsi dėl taikos ir didžiojo kunigaikščio vedybų galimybės su Jono III dukra Elena. Sėkmingai baigus derybas, Aleksandras Jurgaitis atlydėjo Eleną į LDK. Vėliau taip pat buvo aktyvus sprendžiant vidaus ir užsienio politikos klausimus. Mirė 1511 m. pavasarį. Turėjo tris sūnus (Jonušą, Jurgį ir Povilą) bei keturias dukras, ištekintas už Lietuvos didikų (tik jauniausioji dukra Barbora buvo vienuolė). Manoma, jog kunigaikštis Aleksandras Jurgaitis buvo pirmasis šios giminės vyriškosios lyties atstovas, atsivertęs į katalikybę. Kunigaikščiai Jonušas ir Jurgis Alšėniškiai dėl įtakingos tėvo padėties sėkmingai kopė karjeros laiptais, tačiau mirė anksti (abu apie 1511).

Giminės atstovai XVI a.

Kunigaikštis **Jonušas Alšėniškis** pirmą kartą paminėtas 1488 m. kaip Krokuvos universiteto klausytojas, vėliau sėkmingai įsiliejęs į valdovo dvarą, taip pat užimdamas ir smulkias pareigybes: 1492 m. jis jau minimas kaip Skidelio vietininkas, nuo 1496 m. buvo valdovo dvaro raikytojas, 1500 m. tėvas jam nupirko Slonimo vietininko pareigybes, o prieš mirtį 1511 m. jis minimas kaip Valkavisko vietininkas. Aleksandro sūnus **Jurgis** karjerą pradėjo didžiosios kunigaikštienės Elenos dvare: 1502 m. minimas kaip kunigaikštienės Elenos valgių pjaustytojas ir Veliuonos valdytojas, 1504 m. – Bielicos vietininkas, 1507 m. – valdovo maršalas, 1508–1511 m. kaip Kijevo vaivada ir didžiojo kunigaikščio raikytojas. Abu vyresnieji kunigaikščio Aleksandro Jurgaičio Alšėniškio sūnūs įpėdinių nepaliko.

Jauniausias Aleksandro Alšėniškio sūnus **Povilas** paliko itin ryškų pėdsaką LDK politiniame ir kultūriniame gyvenime, nes 1507–1536 m. buvo Lucko, o 1536–1555 m. Vilniaus vyskupas. 1505–1508 m. studijavo Krokuvos universitete. Vyskupu buvo paskirtas dar nesulaukęs kanonų teisėje reikalaujamo amžiaus. Akty-

↗ *Alšėnų (Galšios) pilies griuvėsiai Baltarusijoje. Mūrinė pilis XVI–XVII a. sandūroje, pastatydinta kunigaikščių Sapiegų.*

viai dalyvavo bažnytinėje veikloje, buvo Laterano V susirinkimo trečiosios sesijos dalyvis, 1519 m. dalyvavo išleidžiant Lucko vyskupijos statutą, parengtą vyskupijos sinode. Tapęs Vilniaus vyskupu, toliau rūpinosi Bažnyčios reikalais: 1538, 1542, 1546 ir 1555 m. sušaukė vyskupijos sinodus (paskutiniajam vadovavo jau nebe jis), rūpinosi sudegusios Vilniaus katedros atstatymu, aktyviai dalyvavo kontrreformacinėje veikloje. Ankstyvaisiais savo veiklos metais buvo karalienės Bonos Sforzos šalininkas, priklausė jai ištikimų didikų grupuotei. Vėliau jų santykiai pašlijo, tačiau Povilas Alšėniškis visą laiką bandė daryti įtaką valdovui Žygimantui Augustui. Mirė 1555 m.

1481 m. mirties bausme nuteisto **Jono Jurgaičio** Alšėniškio palikuonys dokumentuose buvo neretai įvardijami kaip kunigaikščiai *Dubrovickiai, Alšėniškiai-Dubrovickiai.* Šios šakos pavadinimas kilęs nuo Dubrovico valdos, kurią gavo Jonas Jurgaitis, dalydamasis turtą su broliais. Vienintelis kunigaikščio Jono Jurgaičio sūnus buvo Jurgis, šios šakos tęsėjęs. Jis minimas tarp 1502–1536 m., tačiau valstybėje jokios įtakos neturėjo ir valstybinių pareigų neužėmė, daugiausia rūpinosi savo turtiniais reikalais. Turėjo penkis sūnus (Teodoras ir Andriejus mirė jauni) ir septynias dukteris, kurias ištekino už Lietuvos diduomenės giminių atstovų.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare daugiausiai pasiekė vyriausiasis kunigaikščio Jurgio Jonaičio sūnus **Jonušas**. 1530 m. pasižymėjo kovose su totoriais. Jis nuolatinis įvairių dvarų laikytojas, apie 1540 m. tapo LDK stalininku, 1542 m. paskirtas Kijevo vaivada, o nuo 1544 m. – Trakų vaivada. Tačiau Kijeve jis nerezidavo, o pavedė jį valdyti broliui Vladimirui. Nors ir užėmė svarbias valstybines pareigas, realios įtakos valstybiniame gyvenime neturėjo. Mirė 1549 m. Antrasis Jurgio Jonaičio sūnus Vladimiras buvo Kijevo valdytojas, kur tarnavo didžiajam kunigaikščiui. 1545 m. žuvo susirėmime su įsiveržusiais į LDK totoriais. Jauniausias Jurgio Jonaičio sūnus buvo Simonas (minimas nuo 1550). Jis dažnai teisėsi su giminaičiais dėl turtinių reikalų, tačiau valstybės gyvenime nedalyvavo. 1555 m. gavo LDK stalininko urėdo pareigas. Mirė 1556 m. pirmojoje pusėje. Simonas Jurgaitis Alšėniškis-Dubrovickis buvo paskutinis vyriškosios lyties kunigaikščių Alšėniškių giminės atstovas.

II

Astikai

Ragų *herbo lietuvių kilmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminė, šaltiniuose įvardijama kaip Ościkowie, Ostikowiczy* (lenk.), *Astik, Hostik* (lot.), *Остикове, Остики* (rusėn.) *ir pan. Astikai didžiausia įtaka valstybės gyvenime išsiskyrė XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje. Vėliau šias pozicijas perleido iš jų kilusiai Radvilų giminei. Giminės vyrai ne sykį ėjo vaivadų pareigas, tarp jų buvo tokių svarbių vaivadijų vadovų kaip Trakų, Naugarduko ar Polocko vaivados. Net keli giminės atstovai ėjo taip pat labai aukštas Vilniaus kašteliono pareigas. Giminė iš esmės katalikiška. Pradedant Kristinu Astiku ir jo 1406 m. fundacija Vyžuonų katalikų bažnyčiai, vienokias ar kitokias duotis įvairioms katalikų bažnyčioms užrašė keturios Astikų giminės kartos. Tik XVI a. antrojoje pusėje Smolensko vaivada Jurgis Astikas ir jo brolis Grigalius pasuko evangelikų keliu.*

↑ *Viršulis I Kristijonas (1346-1412) – menamas Lizdeikos palikuonis, Astikų ir Radvilų giminės pradininkas*

← *Astikų giminės herbas* Ragai (Trąby)

Palyginti anksti, XIV a. pabaigoje, paminėtas Astiko vardas dar antrojoje kartoje pavartotas kaip tėvavardis, o jau sekančios kartos giminės atstovai jį pavertė pavarde. Laikydamiesi galbūt jų aplinkoje sukurtų genealoginių schemų, XVI a. Astikai nevengė prie turimos pavardės pridėti giminės pirmtakų vardus (Viršulis, Sirputis) kaip prievardžius. Giminėje taip pat susiklostė tradicija pirmagimiui sūnui ar bent jau vienam iš sūnų suteikti Grigaliaus ar Jurgio vardus, o dukroms – Onų. Astikų giminės istorija skaičiuoja kiek daugiau nei 200 metų, per šį laikotarpį gyveno 7, o jei skaičiuosime ir numanomą giminės pradininką (Viršulį) – 8 kartos. Nuo jos, kaip vienos ankstyviausių LDK giminių, prasidėjo dar kelios, vėliau garsesnėmis tapusios giminės – pirmiausia Radvilų, taip pat ji buvo susijusi su Gintautų, Komajevskių, Mickevičių ir Deviltovskių giminėmis. XVII a. antrojoje pusėje A. Vijūkas-Kojalavičius išvardijo dar kelias to paties *Ragų* herbo LDK gimines, susijusias su Astikais: Skapai, Mažeikos, Sirevičiai, Narbutai, Vainos ir kiti. Vis dėlto šaltiniai kol kas dar nepatvirtina tiesioginių šių giminių sąsajų.

Astikų kilmė

Astikai buvo viena seniausių lietuviškų giminių, tačiau, kaip ir iš bendrų protėvių kilusios Radvilų giminės atveju, lieka nemažai neišaiškintų dalykų dėl ankstyvųjų jos pirmtakų ir dėl pačios giminės kilmės. Dabar jau nebediskutuojama, jog giminės lizdas, tėvoninės Astikų valdos, buvo senosios Kernavės kunigaikštystės apylinkėse. XX a. pradžioje lenkų istorikas Vladyslavas Semkovičius (Władysław Semkowicz) priėjo prie išvados, jog Astikai ir iš jų kilę Radvilos yra kunigaikštiškos kilmės. Jo sudaryta Astikų genealoginė schema buvo tokia: XIII a. pabaigoje iš Kernavės kilęs kunigaikštis Sirputis (Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio brolis) – jo sūnus, pagonių krivis Lizdeika (apie 1320) – Viršulis (XIV a. vid.) – Sirputis (apie 1380) – Astikas. Šiuo metu istoriografijoje kai kurie V. Semkovičiaus naudoti šaltiniai atmesti kaip falsifikatai (tokiu laikomas 1359 didžiojo kunigaikščio Algirdo dokumentas), nors pasitvirtino duomenys apie Traidenio brolį Sirputį, bet nieko tikro negalima pasakyti apie Lizdeiką, jis toliau laikomas tik legendiniu didžiojo kunigaikščio Gedimino žyniu. Todėl dabartinėje istoriografijoje laikomasi nuosaikesnio požiūrio. Manoma, kad Astikai yra kilę iš lietuvių bajorų, įsitvirtinusių valdžios elite jau Vytauto valdymo laikais. Kadangi Astikai dar XVI a. vartojo Sirpučio ir Viršulio prievardžius, istoriniu giminės pirmtaku laikomas numanomas XIV a. viduryje gyvenęs bajoras Viršulis. Jo sūnus, spėjamas Astiko tėvas, buvo XIV a. antrojoje pusėje veikęs Sirputis. Pagal giminės genealoginius pasakojimus, Sirputis buvęs lietuvių kariuomenės vadas didžiojo kunigaikščio Algirdo laikais. Iš tiesų 1385 m. kryžiuočių kelionių aprašyme pažymėta Sirputiškių vietovė netoli Kernavės (*Sirputtindorff*), o nuoroda į Astiko tėvoniją yra jo 1432 m. antspaudo įrašas *de Kernow*, be to, 1436 m. Astiko užrašyme žmonai tėvonine valda vadinamas Dauklibiškių kiemas tose pačio-

↑ *Krėvos pilies griuvėsiai*

← *Kernavės piliakalniai ir apylinkės iš paukščio skrydžio.*

se apylinkėse. Taigi vėlesnių Astikų vartotas retas Sirpučio vardas bei geografinis tapatumas neleidžia abejoti Sirpučio ir Astiko sąsaja. Tuo tarpu pirmasis Astikas, minimas istoriniuose šaltiniuose, buvo vienas įtakingiausių XV a. pirmosios pusės LDK didikų Kristinas Astikas. Tuomet Astikų genealoginė schema, siekianti XIV a. vidurį, būtų tokia: Viršulis – Sirputis – Astikas.

Giminės herbas

Galbūt kaip ir kiti įtakingi Lietuvos didikai, Astikai galėjo turėti ikihorodlinius heraldinius ženklus. Anot XVII a. Radvilų kliento Saliamono Risinskio, žymios lietuvių giminės „[...] kai buvo suvestos į pažintį su Kristumi, nutarė su lenkais apsikeisti savo herbais, ir tai visai ne dėl to, kad būtų neturėjusios savųjų protėvių herbų, bet kad vieni kitiems paliktų glaudesnės draugystės bei krikščioniškos brolybės simbolį ir ženklą". Juolab kad vienas iš Sirpučio vaikaičių – Dargio sūnus Sudimantas – naudojo nehorodlinės kilmės ženklą. Vis dėlto konkretesnių duomenų apie Astikų turėtus tokius ženklus stokojama. Nuo XIV a. pradžios šie didikai jau naudojo 1413 m. Horodlėje priimtą. Horodlės sutarčių sudarymo metu paaiškėjo ir giminės atstovų įtaka politiniame LDK elite. Pirmasis iš Astikų – Kristinas Astikas, atstovavęs savo giminei, išvardytas šeštuoju iš beveik 50 lietuvių giminių, priėmusių lenkiškus herbus, taigi akivaizdžiai buvo tarp žymiausių Lietuvos didikų. 1413 m. spalį Horodlėje Gniezno arkivyskupas Mikolajus Tromba didiką priėmė į *Ragų* (*Trąby*) herbą. Sidabriniame herbo skydo lauke pavaizduoti trys juodi pūstukais sujungti ragai auksiniais apkaustais. Iki mūsų laikų išliko prie pasirašytų sutarčių Horodlėje prikabintas K. Astiko antspaudas su *Ragų* herbu, tačiau jis beveik neįskaitomas. Herbinis vaizdas geresnis žinomuose išlikusiuose 1422 ar 1431–1434 m. jo antspauduose.

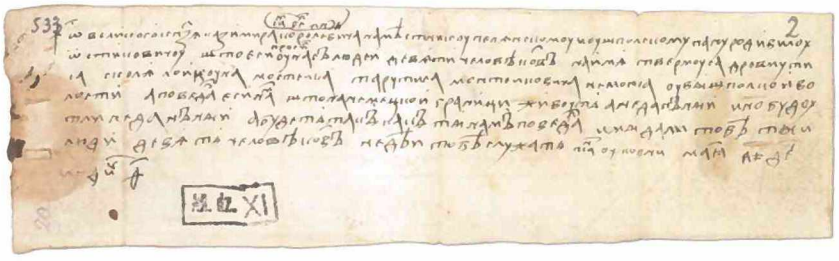

↑ *Kazimiero Jogailaičio raštas, pagal kurį Radvilai Astikui atiduodami 9 žmonės. 1446 m. gegužės 14 d.*

↑↑ *Vokiečių ordino riteris. Iliustracija iš Leonardo Chodzko „La Pologne historique, littéraire, monumentale et illustrée". T. 1–3. Paris, 1839–1841.*

Astikų giminės atstovai XV a.

Astikų giminės vienas iš pirmtakų Sirputis turėjo du sūnus: **Astiką** ir **Dargį**. Pastarasis, žinomas tik iš 1401 m. sutarties su Lenkija, paminėtas kaip Astiko brolis „Astyk cum fratre germano Dorgi". Tačiau jo sūnus, o ypač vaikaitis, padarė įspūdingas karjeras. Sūnus **Sudimantas** (mirė apie XV a. vid.) buvo valdovo dvaro taurininkas (1409) bei Krėvos seniūnas (1433–1434). Iš trijų jo sūnų – Mykolo Kmitos, Jono ir Aleknos – pastarasis tapo aukščiausiu valstybės pareigūnu. **Alekna (Aleksandras) Sudimantaitis** (mirė 1490), pradėjęs karjerą kaip karaliaus dvariškis, tapo LDK kancleriu ir Vilniaus vaivada (1477–1490). Su žmona, Vilniaus vaivadaite Jadvyga Manvydaite, didikas susilaukė 5 dukrų. Keturios A. Sudimantaičio dukros (Zofija, Aleksandra, nežinomo vardo bei Jadvyga) tapo įtakingiausių Lietuvos ir Lenkijos didikų žmonomis. Taip didikas vedybų keliu susigiminiavo su Alšėniškiais, Tenčinskiais, Kęsgailomis, Kontautais ar Mantautais. A. Sudimantaičio dukra Ona pasirinko vienuolės bernardinės gyvenimo kelią. Taigi A. Sudimantaičiui neturint vyriškosios lyties palikuonių, išnyko ši Astiko brolio Dargio giminės linija. Jo brolis Astikas, kaip minėta, buvo kitų giminių – Astikų, Radvilų, Mickevičių ir Komajevskių pirmtakas.

Astikas, gavęs Kristino krikšto vardą (mirė 1442), pirmą kartą šaltiniuose paminėtas 1398 m. Salyno sutarties dokumente. Jau didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais jis buvo tarp valdovo patarėjų. Didžiausią įtaką politiniame gyvenime pasiekė Žygimanto Kęstutaičio laikais: didikas buvo nuolatinis valdovų dokumentų liudytojas, dalyvavo visuose tuometiniuose politiniuose aktuose, vyko į pasiuntinybes pas didįjį magistrą. Jo aukštą padėtį rodo turėtos pareigos: 1398–1442 m. buvo Užpalių ir Pienionių seniūnas. Šios pareigos gana ilgam, iki XVI a. 2–3 dešimtmečių tapo Astikų-Radvilų giminių domenu. Užpalių seniūnais buvo ir XVI a. LDK didikai Grigalius Astikas ar Mikalojus Radvila. 1401 m. minimas kaip Ašmenos seniūnas, nuo 1418 m. iki pat mirties K. Astikas ėjo aukštas Vilniaus kašteliono pareigas. Visą laiką buvo Lietuvos nepriklausomybės nuo Lenkijos šalininkas, stengėsi išlaikyti valstybės suverenumą remdamasis Jogailos ir Vytauto susitarimais. Paskutinį kartą pasirodo 1442 m. – tais metais surašė dokumentą, turėjusį testamento požymių: padalijo savo valdas sūnums. XVII a. Radvilų dvariškis Saliamonas Risinskis didikų giminės genealogijoje pirmasis nurodė, jog K. Astikas buvo vedęs du kartus ir su abiem žmonomis turėjo po tris sūnus. „Su pirmąja žmona susilaukė trijų sūnų: Radvilos, Nevero ir Gimbuto. Kai buvo įvesdintas krikščionių apeigosna, Astikas gavo Kristino vardą ir pelnė kuo garbingiausias pareigas Tėvynėje, o bū-

← *Vilniaus Aukštutinės pilies griuvėsiai*

↓ *XII–XIII a. kalavijo kopija*

tent, tapo Vilniaus pilininku. Iš antrosios santuokos jis taip pat paliko tris sūnus: Stanionį, Taulatį ir Rokį; šventuoju krikšto vandeniu apšlakstyti, pastarieji pasipuošė Stanislovo, Mykolo ir Baltramiejaus vardais." S. Risinskio šaltiniai nėra aiškūs, kol kas žinoma tik viena didiko žmona – neaiškios kilmės Ona Astikienė. Ji kartu su vyru paminėta Krokuvos Švč. Mergelės Marijos bažnyčios brolijos atminimų knygoje, didikei 1436 m. vyro užrašytą aprūpinimą patvirtino Žygimantas Kęstutaitis.

Kol kas neabejojama dėl keturių K. Astiko sūnų. Tai savo pasiekimais žymiausias tarp brolių Trakų vaivada ir Vilniaus kaštelionas **(Mikalojus) Radvila Astikaitis** (mirė prieš 1477 08 13), kurio vardu ėmė vadintis Radvilų giminės atstovai. Antrasis didiko sūnus **Stankus (Stanislovas) Astikaitis** (mirė apie 1460) – Astikų ir greičiausiai Komajevskių giminių pradininkas, Anykščių vietininkas **Micka (Mykolas) Astikaitis** (mirė po 1460) – Mickevičių pirmtakas ir **Bartkus (Baltramiejus) Astikaitis** (mirė po 1460), greičiausiai miręs bevaikis. Apie du pastaruosius K. Astiko sūnus išliko nedaug duomenų. Žinoma, jog M. Astikaitis 1442 m. perėmė Anykščių seniūniją iš vyresniojo brolio Radvilos, kai šis tapo Pienionių ir Užpalių seniūnu. Jis kartu su broliais Stanislovu bei Baltramiejumi 1447 m. iš valdovo gavo duoklininkų, vėliau dalijosi tėvoninę Senųjų Musninkų valdą. B. Astikaitis liudijo 1451 m. Kareivos iš Giedraičių užrašymą Dubingių bažnyčiai, o kitais metais jau iš brolio perėmė Anykščių seniūniją. Astikų giminės pradininkas Stanislovas Astikaitis istoriniuose šaltiniuose pastebimas taip pat tik kelis kartus. 1447 m., gaudamas valdovo duotį, vėliau liudijęs užrašymą Dubingių bažnyčiai ir galiausiai 1460 m. vėl liudijęs Jono Davainaičio našlės Onos donacijoje Krupos bažnyčiai. Apie žmonos kilmę ir vardą nieko nėra žinoma. Turėjo du vaikus: dukrą Oną, ištekėjusią už Jurgio Jonaičio Zenovjevičiaus, ir sūnų Grigalių.

↗ *Lietuvos kartografinis vaizdas iš* Carta Marina *žemėlapio (Laferi, 1572 m. pagal Olaus Magnus 1539 m.). Lietuvos plote pažymėtos tik svarbiausios gyvenvietės, o Vilniaus ir Kauno užrašai supainioti: Kauno pavadinimas užrašytas prie Jurbarko, o Vilniaus – prie Kauno.*

Žymiausi Astikų giminės atstovai XVI a.

K. Astiko vaikaitis **Grigalius Astikas (Astikaitis)** (mirė 1519) karjera prilygo seneliui. Pradėjęs nuo tarnybos Aleksandro Jogailaičio dvare, perėmė giminei „priklausančias" vietas – buvo Anykščių seniūnas (1492–1500), Užpalių ir Pienionių laikytojas (1510–1519). Be to, gavo laikyti stambią Utenos valdą. Greta to darė politinę karjerą – nuo valdovo maršalkos (1492–1494) iki LDK dvaro maršalkos bei Trakų vaivados (1510). Didikui teko patirti ne vieno karo sunkumus. 1500 m., vadovaudamas vienam iš lietuvių pulkų mūšyje prie Vedrošos, kartu su LDK didžiuoju etmonu Konstantinu Ostrogiškiu ir kitais karo vadais pateko į maskvėnų nelaisvę. Tik po 9 nelaisvės metų, praleistų Maskvoje, grįžo į tėvynę. Atgavęs turėtas pareigas ir laikomas seniūnijas, nuo 1510 m. pradėjo dirbti išvien su Ponų Taryboje didžiulę galią turėjusiais Radvilomis ir ginti suverenios valstybės interesus. Didikas pirmoje santuokoje su kunigaikščio Petkos Svirskio dukra Aleksandra susilaukė dukros Elžbietos, kuri vėliau ištekėjo už LDK maršalkos Mykolo Kęsgailos, ir trijų sūnų: Jurgio, Stanislovo ir Grigaliaus.

Dideles perspektyvas žadėjo sūnaus **Stanislovo Astiko** (mirė 1519 prieš 09 09) karjeros pradžia. 1518 m. Trakų vaivadaitis už 1000 kapų gr. iš valdovo gavo laikyti Merkinės seniūniją, kitais metais už tokią pačią sumą išpirko iš Goštauto Uteną, o už 2000 kapų gr. gavo laikyti Užpalius ir Pienionis, per 9 metus surenkant iš valdos paskolintą sumą. 1519 m. pradžioje tapo Polocko vaivada, tačiau tokį sėkmingą startą nutraukė netikėta didiko mirtis tų pačių metų pabaigoje. Jo našlė Jadvyga Astikienė (mirė 1527) su valdovo leidimu kitiems LDK didikams perleido vyro laikytas seniūnijas, išskyrus Karmėlavos valdą. Ją našlė gavo pati valdyti 1519 m. iki

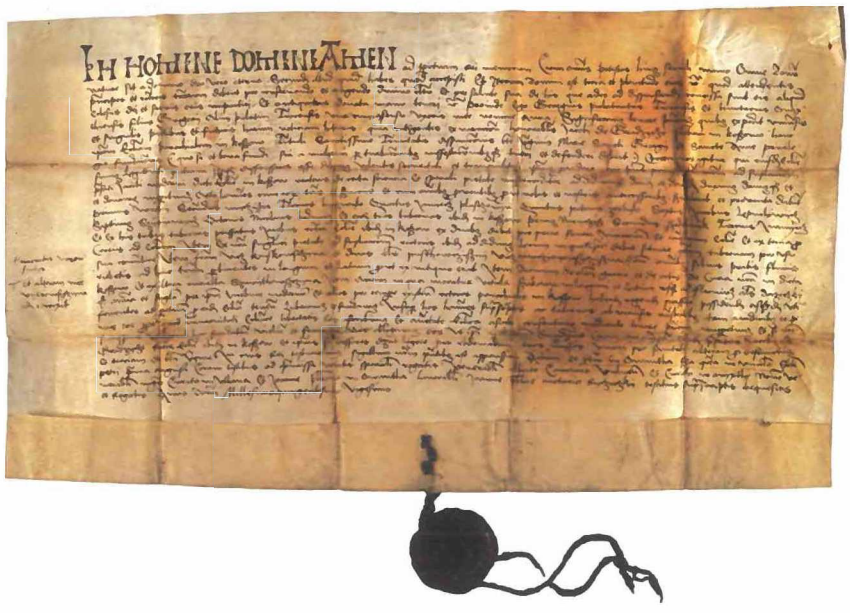

↑ *XVII a. šarvų kopija*

↖ *Trakų vaivadaičio Grigaliaus Astiko raštas, kuriuo skiria išlaikymą Kosovo parapijinei bažnyčiai. 1520 m. rugpjūčio 1 d., Alanta.*

savo gyvos galvos. Ši Astikų pora vaikų neturėjo. Taip pat bevaikis mirė jauniausias Trakų vaivados sūnus, valdovo maršalka ir Vilniaus kaštelionas **Grigalius Astikas**, vadinęsis Viršuliu (mirė 1557). Jo žmona, kunigaikštytė Nastasija Zaslavska, antrą kartą ištekėjo už kunigaikščio Stepono Zbaražskio. Šis didikas pasižymėjo konfliktišku būdu, valdovo dvare dėl rezgamų intrigų apie jį buvo susidariusi prasta nuomonė. Vis dėlto gebėjo įsiteikti Žygimantui Senajam, o valdymo pradžioje – ir jaunajam Žygimantui Augustui. 1519 m. po brolio mirties perėmė jo turėtas raikytojo pareigas, 1539 m. paskirtas Kauno seniūnu, o 1542 m. tapo Naugarduko vaivada. Neabejotinai didžiausias jo pasiekimas buvo Vilniaus kaštelionija (1542–1557). Tačiau po karališkųjų Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės vedybų paviešinimo, kartu su LDK pataurininkiu Jeronimu Chodkevičiumi stojo jų ir Radvilų priešininkų pusėn. 1550 m. birželį didikas Kauno apylinkėse, anot Radvilų, „kažkokiems Judo pasitarimams“ sukvietė opozicijos atstovų suvažiavimą. Jame priimtas nutarimas išsiųsti G. Astiką į Krokuvą pas karalių skųstis tuomet visus reikalus Lietuvoje kuravusiu B. Radvilaitės broliu Mikalojumi Radvila Ruduoju. Taip pat didikas tikėjosi gauti vakuojančią Trakų vaivadiją, tad pas karalių vyko ne tuščiomis, o veždamasis nemažai brangenybių. Tačiau jo, Žygimanto Augusto vadinto „Šv. Malgožatos etmonu“ (aliuzija į liepos 13 d. švenčiamą šv. Malgožatos dieną), kelionė patyrė nesėkmę: karalius savo svainį Radvilą patikino, kad kaštelionas „dėl visko išgirs tokį atsakymą, dėl kurio galėjo taip toli ir nevykti“, o laikai, kai už pinigus ar auksą tokių dalykų buvo galima gauti, jau praėję. Buvo konstatuota, jog „atvyko *confuse*, o išvyko dar *confusius*“. Po nesėkmės grįžęs į Lietuvą bandė suburti didikus, pritarsiančius sąjungai su Lenkija, tačiau galiausiai 1551 m. Vilniaus Seime metu nebesiryžo tokiam žingsniui. Vėliau ėmė darbuotis kartu su valdovu ir Ponų Tarybos nariais, tačiau didesnės politinės įtakos to meto įvykiams neturėjo.

↑ *Smolensko tvirtovės bokštas*

Mažesnę karjerą padarė Grigaliaus ir Stanislovo brolis **Jurgis Astikas** (mirė 1546), Anykščių ir Darsūniškio laikytojas, valdovo maršalka (1546). Tačiau kitaip nei broliai, du kartus vedęs užaugino gausią šeimą. Pirmą kartą didikas vedė 1516 m. valdovo maršalkaitę Oną Liutauraitę-Chreptavičūtę. Šių vedybų procesas buvo komplikuotas. Būsimosios žmonos motina Jadvyga apkaltino J. Astiką, kad šis dukrą neva pagrobė ir ją vedė prievarta. Tuo tarpu didiko aiškinimu, tai anyta norėjo priversti dukrą ištekėti už pakamario Andriaus Davainos, nors žinojo, kad ji myli J. Astiką ir su juo Gardine jau susižiedavo. Net du kartus pas valdovo maršalkienę J. Liutaurienę-Chreptavičienę vyko Žygimanto Senojo siųstos komisijos, liepiančios Chreptavičiūtę išleisti tik už Astiko. Antros pasiuntinybės metu A. Davaina užpuolė valdovo komisarus ir per užpuolimą J. Astikui nupjovė pirštą. Išgirdusi triukšmą Ona Liutauraitė-Chreptavičiūtė išbėgo ir paprašė Jurgio, kad ją, kaip teisėtą žmoną, išsivežtų iš motinos namų. Tą patį patvirtino Ona, su vyru stojusi prieš valdovo teismą. Dėl to J. Astikas buvo išteisintas nuo bet kokių maršalkienės kaltinimų. Vėliau didikas su anyta sutarė neblogai ir jau ne sykį kartu kreipėsi į teismą dėl kitos jos dukros turtinių reikalų. Su Ona J. Astikas turėjo keturis vaikus: dvi dukras (Oną ir Zofiją) bei du sūnus: Joną, mirusį anksti jaunystėje (prieš 1546), ir Mikalojų. Su antrąja žmona kunigaikštyte Marina Zaslavska turėjo taip pat du sūnus: Jurgį ir Grigalių. Taigi 7-tai Astikų kartai atstovavo trys didiko sūnūs – Mikalojus, Jurgis ir Grigalius.

Mikalojus Astikas vartojo Sirpučio prievardį (mirė 1565 prieš 01 08). Giminės ankstyvojo pirmtako vardą šis didikas vartojo neatsitiktinai – pats Livonijos karo metu (1557–1582) buvo lietuvių raitosios kariuomenės rotmistru. Žymesnės karjeros nepadarė: 1558–1564 m. valdė Krėvos, Rečycos, Lučino ir Rumborko seniūnijas. Su žmona kunigaikštyte Ona Romanovna Liubecka turėjo vienintelę pilnametystės sulaukusią dukrą Oną, ištekintą už kunigaikščio Levo Sanguškos-Koširskio. Didesni pasiekimai laukė **Jurgio Astiko** (apie 1530–1579). Kaip ir brolis, dalyvavo ir gerai pasirodė Livonijos kare – 1564–1565 m. J. Astiko ir Oršos seniūno Filono Kmitos vadovaujami pulkai pasiekė kelias svarias pergales kovose su maskvėnais. Nuo 1556 m. buvo Breslaujos seniūnas, 1566 m. didikas tapo naujos vaivadijos – Mstislavlio – vadovu, tačiau su gana dideliais teisminiais apribojimais. Vėlesniu laikotarpiu politikoje laikėsi Ponų Tarybos daugumos pažiūrų tiek į sąjungą su Lenkija, tiek ir bekaralmečiais renkant būsimąjį Abiejų Tautų Respublikos valdovą. 1578 m. Steponas

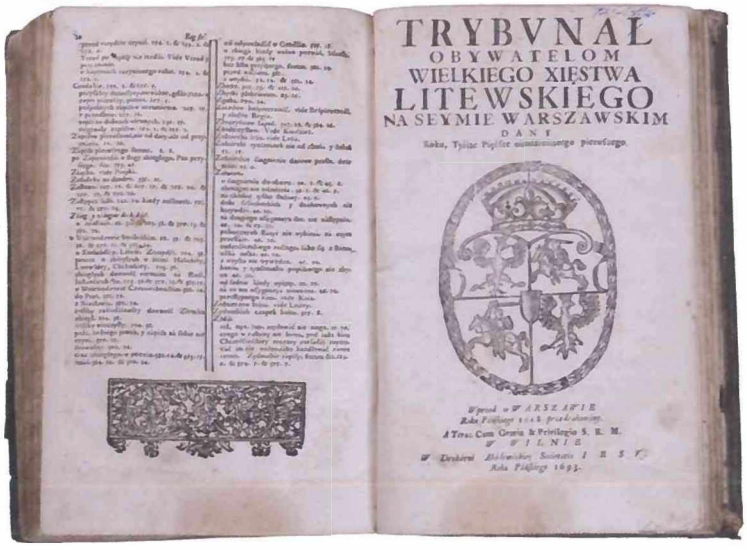
TRYBVNAŁ
OBYWATELOM
WIELKIEGO XIĘSTWA
LITEWSKIEGO
NA SEYMIE WARSZAWSKIM
DANY

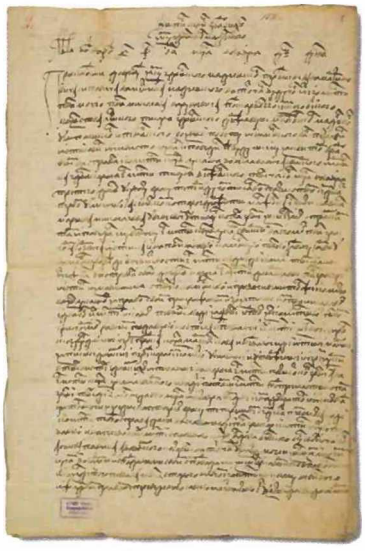

Batoras paskyrė jį Lietuvai nepriklausančio Smolensko vaivada, „jei Smolensko pilis ir visa žemė bei pavietas grįžtų iš priešininko rankų". Tokį paskyrimą pašiepė ne vienas Lietuvos didikas; M. Radvila Rudasis ironizavo, jog „Smolenskas keletą dešimčių metų priklauso Maskvai, o jis tos pilies vaivada Lietuvoje. Bet nekeista, nes turėdamas sunkų liežuvį, matyt, nori tą pilį iš maskvėnų paimti". Vis dėlto tai nebuvo vien nominalus paskyrimas, nes dar tais pačiais metais valdovas kaip kompensaciją Smolensko vaivadai išmokėjo didžiulę sumą pinigų. Ekonominį didiko pajėgumą akivaizdžiai rodė LDK kariuomenei išrengti raiteliai: 1567 m. išrengė 141 raitelį ir 35 pėstininkus, t. y. gerokai viršijo viso Breslaujos pavieto bajorų išrangą (81 raitelis ir 14 pėstininkų). J. Astikas buvo pirmasis giminėje, perėjęs iš katalikybės į protestantizmą. Deja, jam mirus 1579 m. nutrūko ši Astikų giminės linija – nei su viena iš dviejų žmonų didikas neturėjo palikuonių.

Vienintelis Astikų linijos tęsėjas liko jauniausias Jurgio sūnus, įvairiomis aferomis ir tėvynės išdavyste liūdnai išgarsėjęs **Grigalius Astikas** (apie 1535–1580). Karjeros pasiekimais labai skyrėsi nuo vyresniojo brolio Jurgio. G. Astikas visą gyvenimą liko tik kuklus valdovo dvarionis. Nepatenkintos ambicijos bei išlaidumas, vedęs prie didžiulio įsiskolinimo, ir lėmė didiko sutikimą bendradarbiauti su valstybės priešais – Maskvos kunigaikštystės puse Livonijos karo metu. Per bekaralmečius G. Astikas tapo Riurikaičių išrinkimo LDK valdovu šalininku, o už paramą tikėjosi gauti dvaro etmonystę bei naujų valdų. 1580 m. pavasarį, užverbuotas maskvėnų žvalgybos, prisidengęs prekyba su Maskvos pirkliais, bendradarbiavo su Ivano IV pasiuntiniu Grigorijumi Naščiokinu. Tai sužinojo Lenkijos pataurininkis Andrejus Zebžidovskis, o netrukus pranešta Steponui Batorui. Be to, paaiškėjo, kad, turėdamas skolų, savo dvare Kavarske ėmėsi padirbinėti pinigus. Dvare rasta nemažai tuščių blankų su padirbtais senatorių antspaudais ir parašais, kuriuos siekė panaudoti teismo procesuose dėl valdų. Nedelsiant išdaviku paskelbtas G. Astikas buvo sučiuptas Kaune ir pervežtas į Vilnių. Bylos tyrimas atiduotas Vilniaus vaivadai Mikalojui Ra-

↑ *Kunigaikščio Lukašo Svirskio protestacija teismo vykdytojui prieš Grigalių Astiką, kuris kaltinamas užpuolęs su savo žmonėmis Svyrių (Ašmenos pav.) evangelikų reformatų bažnyčią, suėmęs kleboną Andrių Vinskį, apiplėšęs bažnyčią ir viską nuvežęs į Kavarską. 1571 m. lapkričio 3 d. (rankraštinis 1571 m. lapkričio 14 d. išrašas iš Medilo pilies teismo knygų).*

↑↑ *LDK monetos, XVI a.*

↖ *Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas*

↑ *Širvintų Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia*

dvilai Rudajam. Po didiko ir jo tarnų apklausų bei Kavarske atliktos revizijos, iškelti kaltinimai valstybės išdavyste bei falsifikavimu buvo patvirtinti. Nepavyko tik rasti G. Astiko laiško Ivanui IV, kuriame žadėjo surengti sąmokslą prieš valdovą ir net užmušti jį. Nors pats didikas neprisipažino kaltu, Lietuvos senatoriai jį perdavė valdovo teismui. Apkaltinus trijų II Lietuvos Statuto straipsnių pažeidimais – valdovo majestoto įžeidimu ir išdavyste, pinigų padirbinėjimu ir dokumentų klastojimu, – Steponas Batoras 1580 m. birželio 15 d. paskelbė G. Astikui mirties nuosprendį. Jis įvykdytas po trijų dienų Vilniuje, viešai turgaus aikštėje. Tai buvo precedento neturintis atvejis, kai mirties bausmė viešai įvykdyta tokio rango bajorijos atstovui. Didžioji dalis didiko turtų buvo konfiskuota: atiteko įvairiems Livonijos kare nusipelniusiems bajorams ir didikams.

Vienintelis likęs G. Astiko ir Jadvygos Nasilovskos sūnus – **Jonas Astikas** (mirė 1611 prieš 09 12), būsimasis Vilniaus žemės teisėjas (1595–1611), pripažintas nekaltu dėl tėvo nusikaltimų. Reikšminga, jog teisme nurodyta, kad jis nuo mažumės buvo atskirtas nuo tėvo, jį auklėjo motina, todėl sūnus neturi kentėti dėl tėvo nusikaltimo. J. Astikui buvo sugrąžintos beveik visos tėvo turėtos valdos Vyžuonose, Svėdasuose, Onuškyje ir kitur. Vis dėlto nei su viena iš dviejų žmonų – Zofija Jundilaite bei Motiejaus Mališevskio našle J. Astikas neturėjo palikuonių. 1611 m. jam mirus iš viso išnyko Astikų giminė.

Astikų valdos

Nemažą „kraitį" giminei atnešė Astikų pirmtakas Kristinas Astikas. Jam priklausė tėvonija senosios Kernavės kunigaikštystės apylinkėse – Kernavės dvarelis ir Dauklibiškės. Taip pat didysis kunigaikštis Vytautas šiam didikui dovanojo Alantą ir dar keliolika mažesnių kaimelių Lietuvoje. 1442 m. registre išvardytos valdos – Upnininkai, Musninkai, Šešuoliai, Širvintos, Sirputiškės bei Viršuliškės – perduotos sūnums. Gavę ketvirtadalį K. Astiko palikimo, jo sūnus Stanislovas, o ypač vaikaitis Grigalius ne tik jį padidino, bet ir išplėtė valdomą latifundiją naujomis žemėmis. Ypač prisidėjo Žygimanto Senojo suteiktys. Iš valdovo G. Astikas gavo naujų valdų Ukmergės paviete, plėtė turimas Upytėje. Turtinį Astikų pajėgumą XVI a. pradžioje ir turėtų valdų dydį rodo jų išrengiamų raitelių skaičius. K. Astiko provaikaičių turtas jau buvo išaugęs kelis kartus. Trakų vaivadaičių Grigaliaus Astiko sūnų išrengiamų raitelių skaičius perkopė per 370: Polocko vaivada Stanislovas Astikas, kaip ir jo brolis, valdovo maršalka Jurgis Astikas, kariuomenei išrengė po 131 raitelį, o Vilniaus kaštelionas Grigalius Astikas – 116 raitelių, t. y. visi jie kartu turėjo daugiau kaip 30 000 valdinių. Svarbiausios giminės valdos telkėsi Lietuvos teritorijoje – Kauno, Trakų, Ukmergės ir Upytės pavietuose. Pagrindiniai jų dvarai buvo prie Kernavės, Čiobiškis, Musninkai, Vyžuonos, Svėdasai, Alanta, XVI a. antrojoje pusėje giminės rezidencija kurta Kavarske.

III

Čartoriskiai

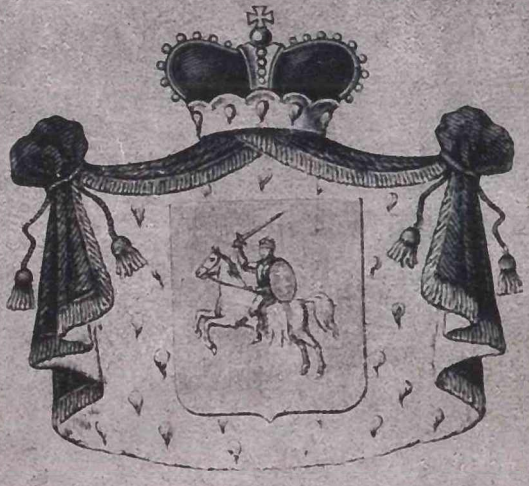

Kunigaikščiai Čartoriskiai – kartais istoriografijoje įvardijami kaip rusėniška kunigaikščių giminė. Jų žemių valdos centras Čartoriskas, iš kurio kildinamas ir giminės pavadinimas, buvo Voluinės žemėje. Naujausioje istoriografijoje sutariama, jog kunigaikščiai Čartoriskiai yra Gediminaičių dinastijos šaka, tačiau vis dar svarstoma, kurio iš Gedimino sūnų – Algirdo ar Karijoto – palikuonimis reikėtų laikyti šią giminę. Čartoriskių giminystę su Gediminaičiais rodo ir giminės herbas -- raudoname lauke pavaizduota Vytis. Kunigaikščių Čartoriskių kildinimas iš Algirdo yra Lietuvos metraščių žinutės apie Algirdo palikuonio pasekmė. Vardijant Algirdo sūnus, nurodyta, jog Konstantinas Algirdaitis gavo valdyti Černigovą ir Čartoriską. Šios žinutės pagrindu buvo suformuluota hipotezė, jog kunigaikščiai Čartoriskiai kilę iš Algirdo. Kitas kraštutinumas istoriografijoje – neigti, jog Algirdas apskritai turėjęs sūnų Konstantiną. Tai sudarė prielaidas atsirasti hipotezei, jog Čartoriskių protėvis buvęs Konstantinas Karijotaitis, kurio veikla Podolės žemėje yra pagrįsta dokumentais.

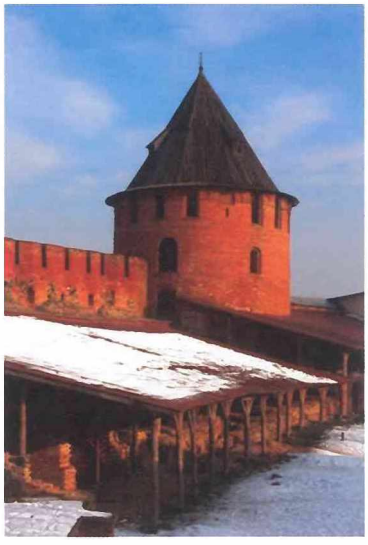

↑ *Didžiojo Naugardo tvirtovės kiemas*

↗ *Didysis Naugardas*

← *Čartoriskių giminės herbas*

Pirmieji kunigaikščiai Čartoriskiai minimi tik 1438 m., vėliau 1440 m. įvykiuose, susijusiuose su Žygimanto Kęstutaičio nužudymu. Lietuvos metraščiuose nurodoma, jog tuose įvykiuose dalyvavo **Jonas** ir **Aleksandras** Čartoriskiai, Vasilijaus sūnūs.

Šklovo ir Myšo linija

Vasilijaus klausimas ne mažiau komplikuotas. Yra žinoma, jog 1393 m. Krokuvoje karaliaus dvare lankėsi **Vasilijus Konstantinaitis**. Janas Tengovskis (J. Tęgowski) jį laiko kunigaikščių Čartoriskių protėviu. Tame pačiame darbe šis tyrinėtojas rašo apie jauniausią Karijoto sūnų Vasilijų, kuris kovojo dėl savo palikimo Podolėje, bėgo su Teodoru Karijotaičiu į Vengriją. Tačiau niekur nenurodomas šio Vasilijaus tėvavardis. Vargu ar būtų tikslinga šiuos žmones atskirti, laikant, jog tai buvo du asmenys. Tai turėjo būti vienas ir tas pats asmuo. Taigi, Vasilijus Konstantinaitis, kunigaikščių Čartoriskių protėvis, save laikė Podolės tėvoniu. Jis laikytinas Konstantino Karijotaičio palikuonimi. Nėra žinoma, kada Vasilijus mirė. Galbūt jis dar 1417 m. minimas karaliaus Jogailos dvare. Kaip kompensaciją už prarastas Podolės valdas gavo Čartoriską (ne aišku, ar šias valdas Vasilijui paskyrė Vytautas, ar jau Švitrigaila). Kunigaikštis Vasilijus Konstantinaitis ir jo sūnūs buvo ištikimi Švitrigailos šalininkai. Taigi pirmą kartą kunigaikščiai Čartoriskiai (naudodami šį titulą) istorijos šaltiniuose pasirodo 1438 m., kai Vasilijaus sūnūs Jonas ir Aleksandras organizavo Žygimanto Kęstutaičio nužudymą. Kartais nurodoma, jog su jais taip pat buvo ir trečiasis brolis Mykolas, nors tai abejotina. Deja, pašalinus Švitrigailos konkurentą, situacija jauniausiojo Algirdaičio įsigalėjimui LDK valdžioje nesusiklostė, kadangi LDK ponai nutarė pasikviesti valdovu jauniausiąjį Jogailos sūnų Kazimierą. Taip buvo nulemtas ir kunigaikščių Čartoriskių likimas, jie turėjo bėgti iš Lietuvos. Vyriausias brolis Jonas Čartoriskis pabėgo pas Švitrigailą ir iki 1452 m. veikė jo dva-

re. Jis kartu su broliu Mykolu prisidėjo prie to, kad po Švitrigailos mirties Luckas ir Voluinės žemė būtų prijungta prie LDK. Didysis kunigaikštis Kazimieras jam suteikė Trubecko valdą, kurioje Jonas Čartoriskis ir mirė apie 1460 m. Jaunesnieji jo broliai buvo dviejų Čartoriskių giminės šakų pradininkai.

↑ *Pskovo tvirtovė, XIII a.*

Logoisko šaka

Logoisko šakos pradininkas – **Aleksandras Čartoriskis** – pagrindinis sąmokslo prieš Žygimantą Kęstutaitį iniciatorius. Prieš 1440 m. jis tapo didžiojo kunigaikščio arklininku tad, pasinaudodamas šiomis pareigomis, ir surengė valdovo užpuolimą. Užpuolimui nepavykus, Aleksandras turėjo bėgti į Maskvą, kur vyko kova dėl valdžios tarp Vasilijaus Tamsiojo ir Dimitrijaus Šemiakos. Aleksandras Čartoriskis buvo pastarojo šalininkas (vedė jo dukterį Mariją, kuri 1456 mirė Didžiajame Naugarde). Vėliau, 1443–1447 m., buvo Maskvos didžiojo kunigaikščio vietininkas Pskove, o 1447–1456 m. – vietininkas Didžiajame Naugarde. 1456 m. grįžo į Pskovą, kur išbuvo iki 1461 m. Nenorėdamas duoti ištikimybės priesaikos Maskvos didžiajam kunigaikščiui, grįžo į LDK, kur didysis kunigaikštis Kazimieras jį priėmė ir davė valdas Černigovo žemėje, o tai rodė Kazimiero pasitikėjimą Aleksandru Čartoriskiu. Vėliau gavo valdas Voluinėje. Mirė po 1477 m., paliko tris sūnus: **Mykolą, Vladimirą** ir **Simoną** bei dukterį **Eudotiją**, kuri buvo ištekėjusi už Možaisko kunigaikščio Aleksandro. Apie Aleksandro sūnus Mykolą ir Vladimirą žinių nėra (apie juos žinoma tik iš giminės kilmės aprašymo).

Simonas Aleksandraitis Čartoriskis šaltiniuose minimas 1496–1524 m. 1505 m. jis tapo svarbios Kameneco pilies vietininku. Tais pačiais metais įsiveržę totoriai nusiaubė kunigaikščio Simono valdas, paėmė į nelaisvę jo vaikus. 1518 m. Simonas tapo Poprosko ir Čečersko laikytoju. Mirė palikęs dvi dukteris: **Aleksandrą** ir **Sofiją**, kurios buvo paskutinės šios šakos atstovės.

Voluinės šaka

Jauniausias Vasilijaus Konstantinaičio sūnus **Mykolas** buvo Voluinės šakos kunigaikščių Čartoriskių protėvis. Nėra aišku, ar jis dalyvavo sąmoksle prieš Žygimantą Kęstutaitį. Buvo Lenkijos ir Vengrijos karaliaus Vladislovo Varniečio dvare, kur pirmą kartą paminėtas 1442 m. (Budoje). Čia gavo privilegiją iš karaliaus, jog jis ir jo broliai, kaip karaliaus giminaičiai, turi teisę naudoti kunigaikštišką antspaudą. Taip pat gavo valdų Lenkijai priklausiusiame Haliče. Dar iki karaliaus Vladislovo mirties persikėlė į Voluinę, kur tapo Švitrigailos dvaro maršalu. Prisidėjo prie Lucko ir Voluinės išsaugojimo LDK. Po Švitrigailos mirties Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras pavedė jam valdyti Braclavo pilį. 1474 ir 1479 m. Mykolas buvo privers-

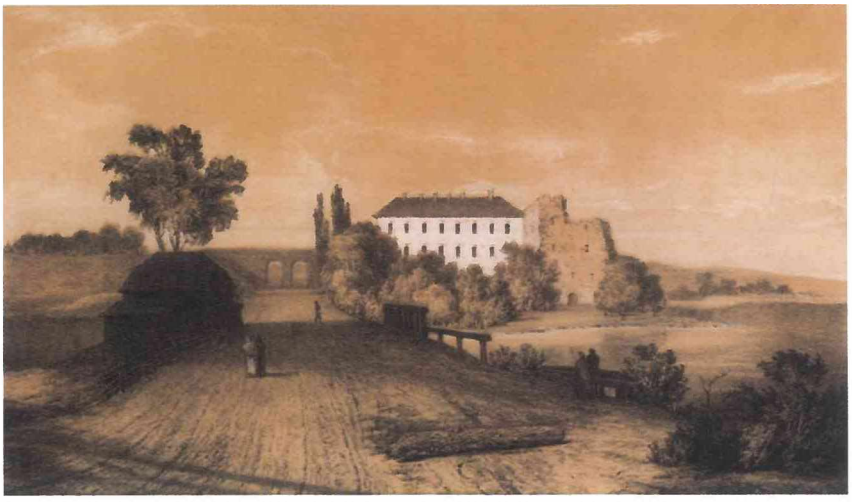

↑ *Klevanė, XIX a. antroji pusė. Dail. Napoleonas Orda (Napoleon Orda).*

↗ *Černelyčios kunigaikščių Čartoriskių bastioninės pilies, pastatytos 1661 m., griuvėsiai.*

tas atremti prasidėjusius Krymo totorių puolimus. Mirė prieš 1489 m. Paliko sūnus **Teodorą** ir **Andrių** (minimas tik vieną kartą 1489 ūkiniais reikalais).

Kunigaikštis **Teodoras Mykolaitis** šaltiniuose minimas 1489–1542 m. Aktyvesnės valstybinės veiklos nevykdė, tačiau nuo 1522 m. ėjo svarbias Lucko seniūno pareigas. Nors būtent į jį kreipdavosi valdovas, jeigu reikėdavo pagalbos prieš totorius, tačiau kreipdavosi dėl to, jog šis siųstų savo sūnus. Rūpinosi stačiatikių bažnyčios padėtimi LDK. Paliko du sūnus – **Aleksandrą** ir **Joną** – ir tris dukteris, kurios ištekėjo už LDK diduomenės atstovų.

Vyresnysis Teodoro Mykolaičio sūnus **Aleksandras** buvo vyresniosios linijos Čartoriske ir Litoviže pradininkas. Jaunystėje aktyviai dalyvavo kovose su totoriais: 1512 m. jau dalyvavo Višnievo mūšyje; 1527 m. vijosi įsiveržusius totorius už Kijevo; 1537 ir 1541 m. Žygimantas Senasis kreipėsi į kunigaikštį Teodorą, prašydamas išsiųsti savo sūnų prieš totorius. 1566 m. tapo pirmuoju Voluinės vaivada. Dalyvavo 1569 m. Liublino seime, kuriame kaip kunigaikščių giminės atstovas siekė išrūpinti sau ir savo palikuonims paveldimą vietą senate, tačiau tai nepavyko. Prijungus Voluinės vaivadiją prie Lenkijos karalystės, neprisiekė Žygimantui Augustui. Mirė 1571 m. Paliko dukterį Mariną (ištekėjo už Andriaus Sapiegos) ir sūnų Mykolą.

Mykolas Teodoraitis šaltiniuose minimas 1553–1582 m., pagrindinė veikla buvo jau kaip Lenkijos diduomenės atstovo, nors vykdė lokalines funkcijas, susijusias su pietvakarių Rusios žemėmis: 1573 m. dalyvavo renkant karaliumi Henriką Valua, 1574 m. paskirtas Žitomyro seniūnu. Mirdamas paliko dukterį **Sofiją** ir du sūnus – **Mykolą** ir **Jurgį**. Šie valstybės gyvenime nedalyvavo. Jurgis, paskutinis šios kunigaikščių linijos atstovas, 1604 m. parašė testamentą, pagal kurį didžiąją dalį turto paliko savo giminaičiams, Klevanės linijos kunigaikščiams Čartoriskiams. Mirė 1605 m.

Klevanės šaka

Jonas Teodoraitis Čartoriskis buvo Klevanės šakos pradininkas, istorijos šaltiniuose minimas 1542–1566 m. Pirmaisiais veiklos metais stengėsi su broliu Andriumi pasidalyti tėvo Teodoro Mykolaičio palikimą; tai galiausiai įvyko

↖ *Zimnas – XV a. pab. kunigaikščių Čartoriskių funduotas stačiatikių įtvirtintas vienuolynas-pilis.*

1547 m. 1564 m. dalyvavo Varšuvos seime sprendžiant Lenkijos ir LDK unijos klausimą. Šiame seime jis buvo paskirtas Kijevo vaivadijos valdytoju. Mirė 1566–1567 m. Paliko tris dukras, ištekėjusias už Lenkijos ir LDK didikų, bei du sūnus – Joną ir Jurgį. Jonas dalyvavo 1573 m. Elekciniame seime, vėliau – Stepono Batoro karuose su Rusija. Žuvo 1581 m. prie Pskovo. Turėjo dukrą **Aleksandrą**.

Jurgis buvo kunigaikščių Čartoriskių giminės tęsėjas. Minimas istorijos šaltiniuose 1579–1623 m. Buvo vienas pirmųjų Vilniuje įsteigtos jėzuitų kolegijos studentų (taigi išsilavinimo pradėjo siekti LDK), kur parašė darbą, skirtą Steponui Batorui, 1582–1583 m. studijavo Italijoje. Nors aukštų pareigų neužėmė, aktyviai dalyvavo Lenkijos karalystės politiniame gyvenime. Ši Čartoriskių karta jau nedalyvavo politiniame LDK gyvenime, tačiau dar nebuvo galutinai integruota ir į Lenkijos karalystės elito struktūras. Ši integracija jau buvo kitos kunigaikščių Čartoriskių kartos uždavinys, tačiau tik vienas iš keturių Jurgio sūnų tai pabandė – **Mikalojus Jurgis**, kuris pirmiausia užėmė lokalius postus Voluinėje ir tik 1633 m. tapo senatoriumi: 1633–1655 m. buvo Voluinės kaštelionas, 1655–1657 m. Podolės vaivada, o nuo 1657 m. iki mirties 1661 m. – Voluinės vaivada. Jo tris sūnūs užėmė svarbias pareigas Lenkijos karalystėje: **Florijonas Kazimieras** buvo dvasininkas, ėjo Poznanės, Kujavijos vyskupo pareigas, gyvenimo pabaigoje tapo Gniezno arkivyskupu ir Lenkijos primu; kitas sūnus **Mykolas Jurgis** buvo Voluinės kaštelionas (1653–1658), Braclavo (1658–1661), Voluinės (1661–1680) ir Sandomiero (1680–1692) vaivada, kunigaikščių Čartoriskių Klevanės linijos tęsėjas, o trečiasis sūnus **Jonas Karolis** – Krokuvos pakamorė ir septynių seniūnijų laikytojas bei Koreco linijos pradininkas. Nuo šios kartos prasidėjo kunigaikščių Čartoriskių grįžimas į LDK gyvenimą – pirmosios Florijono Kazimiero pareigos buvo Vilniaus kapituloje (Vilniaus kanauninkas).

Tiesioginės Klevanės linijos atstovai panašiu metu taip pat pradėjo savąsias karjeras LDK. Mykolo Jurgio sūnus **Kazimieras Čartoriskis**, vienintelis Klevanės linijos tęsėjas, savo karjerą siejo būtent su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste: 1699 m. buvo paskirtas didžiuoju Lietuvos taurininku, 1707–1709 m. Stanislovas Leščinskis jį

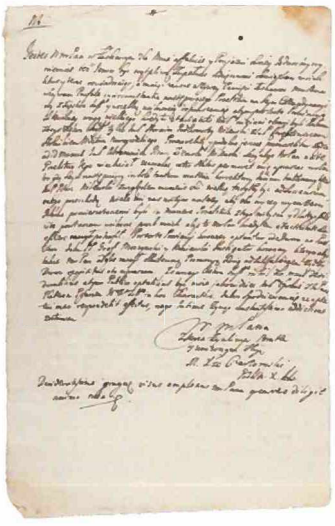

↑ *Kunigaikščio Mykolo Čartoriskio laiškas neišaiškintam asmeniui dėl Infliantų kunigaikštystės pasiuntinių rinkimo į 1767 m. ekstraordinarinį seimą Varšuvoje, apie 1767 m.*

↗ *Izabelės Čartoriskienės portretas, XVIII a. pirmoji pusė. Nežinomas Lietuvos dailininkas.*

↗↗ *Kazimiero Čartoriskio portretas, XVIII a. Nežinomas Lietuvos dailininkas.*

buvo paskyręs Lietuvos paiždininkiu, 1712–1724 m. ėjo Lietuvos pakanclerio pareigas, nuo 1724 m. iki mirties (1741 m.) buvo Vilniaus kaštelionas. Buvo Kremeneco, Veližo ir Usviato seniūnas. Paskutinės XVII a. elekcijos metu buvo Prancūzijos kandidato šalininkas, vėliau pradėjęs bendrauti su Saksonijos dvaru. Paramos Augustui II dėka pradėjo kopti karjeros laiptais: naujasis valdovas taip atsidėkojo už suteiktą pagalbą per rinkimus. Valdžios krizės metu suartėjo su švedais ir jų iškeltu karaliumi Stanislovu Leščinskiu, tačiau nesėkmingai. 1734 m. paimtas į nelaisvę Gdanske, o tai reiškė, jog jam, kaip ir kitiems Stanislovo Leščinskio šalininkams, teko atsisakyti šios kandidatūros. Kazimieras Čartoriskis pripažino valdovu Augusto II sūnų, kurį aktyviai rėmė Rusija ir Prūsija. Nepaisant to, jog Kazimieras Čartoriskis buvo vienas iš giminės lyderių, formalus *Familijos* steigėjas, valstybėje didesnės įtakos neturėjo. Jo žmona ir sūnūs buvo aktyvesni valstybės gyvenime. Kazimiero Čartoriskio sūnūs užėmė aukščiausias pareigas Abiejų Tautų Respublikoje: vyriausias sūnus **Mykolas Frydrikas** veikė LDK, antrasis **Augustas Aleksandras** buvo Rusios vaivada, o jauniausias **Teodoras Kazimieras** – Poznanės vyskupas. Susigiminiavę su Zamoiskių ir Poniatovskių giminėmis, jie įsitvirtino Abiejų Tautų Respublikos aukščiausioje valdžioje, sudarydami politinę grupuotę *Familiją*. Ši grupuotė kovojo su vadinamaisiais respublikonais, užėmusiais konservatyvią poziciją ir siekusiais Abiejų Tautų Respublikoje išlaikyti esamą padėtį, puoselėti bajoriškas laisves ir teises. *Familijos* programa buvo sietina su permainomis, 1738–1752 m. LDK ir Lenkijos karalystės seimuose buvo siūlomos konkrečios iždo ir kariuomenės reformos. Ši grupuotė matė, kad reikia reformuoti kariuomenę, pagausinti iždą, pertvarkyti seimą ir seimelius, panaikinti *liberum veto* teisę. Rusijos ir Austrijos pozicija taip pat buvo palanki *Familijai*, nes militaristinė Prūsija stiprėjo, todėl Abiejų Tautų Respublika privalo turėti galimybę bent minimaliai pasipriešinti Prūsijai. Savo reformatoriškus planus stengėsi derinti su karaliumi Augustu III, tačiau nebuvo rastas kompromisas, kaip turėtų būti pasidalyta valdžia. Augusto III valdymo pabaigoje su

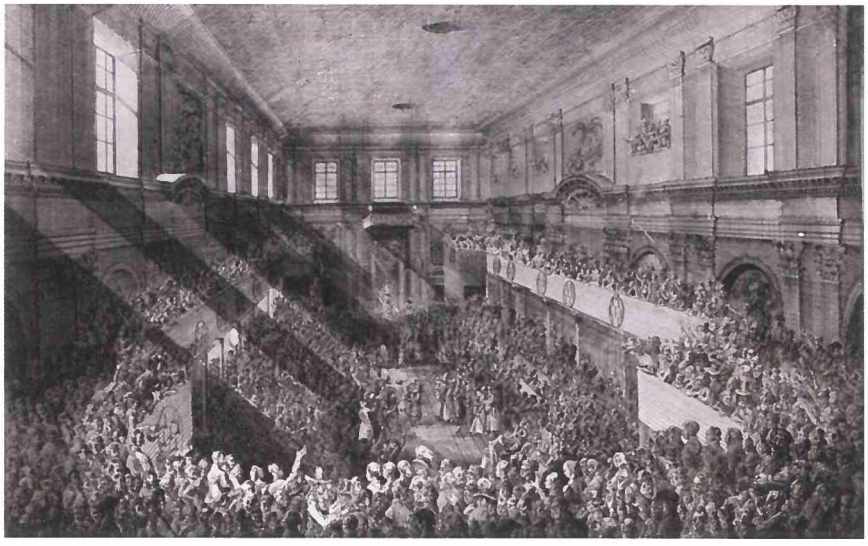

valdovu kilo nesutarimų, buvo stengiamasi jį pašalinti, tačiau sąmokslas nepavyko. *Familija* savo veiksmus siekė derinti su Rusijos imperatoriene Jekaterina II. Ši buvo susidomėjusi Čartoriskių pasiūlymu sustiprinti karaliaus valdžią Abiejų Tautų Respublikoje ir pasodinti vieną iš giminės narių į valstybės sostą. Priešingai, negu buvo numatyta *Familijos* grupuotėje, ji išsirinko savo kandidatą: LDK stalininką Stanislovą Augustą Poniatovskį, kuris anksčiau buvo pasiuntiniu Rusijoje, taip pat turėjo intymių santykių su pačia imperatoriene. *Familijos* grupuotės kūrėjas ir vienas iš jos politinių koncepcijų autorius buvo **Augustas Aleksandras Čartoriskis**, Rusijos vaivada. Būtent savo sūnų **Adomą Jurgį Čartoriskį** jis buvo numatęs į Abiejų Tautų Respublikos sostą.

Mykolas Frydrikas Čartoriskis aktyviai dalyvavo LDK politiniame ir visuomeniniame gyvenime, jo karjera taip pat susijusi su LDK. Jis buvo vyriausias Kazimiero Čartoriskio sūnus, gimęs 1796 m., veikiausiai Klevanėje. Apie ankstyvąją veiklą žinių nėra daug: išsilavinimo pagrindus gavo tėvo dvare, kur persisėmė palankumu prancūziškajai kultūrai. Paaugęs buvo išsiųstas studijuoti į Prancūziją, vėliau išvyko į Italijos universitetus (studijavo Florencijoje ir Romoje). Grįžęs po studijų suartėjo su J. H. Flemingu, kuris tuo metu valdovo dvare turėjo didelę įtaką. 1718 m. pirmą kartą dalyvavo Abiejų Tautų Respublikos seimo veikloje (seimas vyko Gardine, M. F. Čartoriskis buvo Voluinės pasiuntinys), šioje veikloje aktyviai dalyvavo ir vėliau (kartais būdavo ir LDK pasiuntiniu: pvz., 1722 Varšuvos seime buvo Trakų vaivadijos pasiuntiniu). Padedamas tėvo, gana sparčiai kilo karjeros laiptais LDK pareigybių sistemoje: 1720–1722 m. ėjo LDK stalininko pareigas; 1722–1724 m. buvo Vilniaus kaštelionu, 1724–1752 m. – LDK pakancleriu (šias pareigas užėmė susikeisdamas su tėvu savosiomis dignitorijomis); 1752–1775 m. buvo didysis LDK kancleris (iki mirties), valdė Gomelio, Jurbarko, Kupiškio, Lucko, Peniano, Veližo ir Usviato seniūnijas, kurį laiką buvo ir Gardino seniūnu. Tvirtų santykių su Prancūzija šalininkas. Dar 1731 m. pradėjo ieškoti ryšių su Stanislovo Leščinskio

↑ *Adomo Jurgio Čartoriskio portretas iki 1823 m. Dail. Kazimieras Jelskis (Kazimierz Jelski).*

↑↑ *Karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio biustas. Stanislovas Augustas Poniatovskis – Krokuvos kašteliono, ilgamečio Švedijos karaliaus Karolio XII patikėtinio Stanislavo Poniatovskio (1676–1762) ir princesės Konstancijos Čartoriskaitės (1700–1759) sūnus.*

↖ *1791 m. Gegužės trečiosios konstitucijos paskelbimas Ketverių metų seime.*

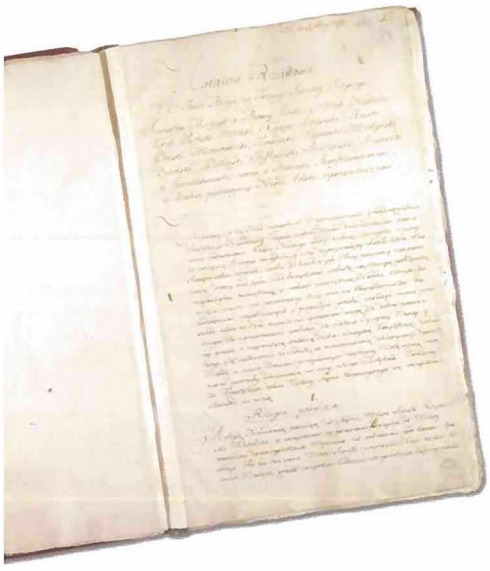

↑ *1791 m. Gegužės trečiosios konstitucijos atlanka*

aplinka. Tik po įvykių Gdanske ir Stanislovo Leščinskio pabėgimo pripažino karaliumi Augustą III ir pasistengė suartėti su jo aplinka. Aktyviai veikė siekdamas reformuoti ATR. 1762 m. buvo vienas iš perversmo prieš Augustą III organizatorių, aštriai reiškė savo priešiškumą valdovui (perversmui įvykdyti siekė užsitikrinti Rusijos paramą). Tačiau 1763 m. pradžioje valdovas mirė, ir ši problema išsisprendė savaime. Prasidėjus tarpuvaldžiui siekė, kad naujuoju Abiejų Tautų Respublikos valdovu taptų vienas iš jaunųjų giminės atstovų Adomas Kazimieras Čartoriskis arba Stanislovas Augustas Poniatovskis (sesers Konstancijos sūnus). Jekaterinai II pasirinkus Stanislovo Augusto kandidatūrą, Mykolas Frydrikas Čartoriskis tai laikė svarbiu giminės laimėjimu tikėdamasis, jog bus galima pradėti valstybės pertvarką. Tačiau Stanislovas Augustas Poniatovskis nepateisino vilčių: būdamas Rusijos statytiniu, jis visų pirma turėjo taikstytis su jos keliamais reikalavimais. Tai suskaldė *Familijos* grupuotę ir sukėlė konfliktą tarp valdovo ir Mykolo Frydriko. Iki pat gyvenimo pabaigos pastarasis gana aštriai kritikavo monarcho veiksmus. Buvo masonų ložės *Raudonoji brolija* narys.

Paskutinis kunigaikščių Čartoriskių Klevanės šakos atstovas, veikęs LDK (tiesa, tik epizodiškai, nes pagrindinė veikla buvo Lenkijos karalystėje), buvo Rusios vaivados Augusto Aleksandro Čartoriskio sūnus **Adomas Kazimieras**. Išsilavinimą gavo užsienyje, buvo išsiųstas su misija į Austriją, Angliją ir Rusiją. 1758 m. tapo Podolės žemės generolu, tačiau šių pareigų nesureikšmino. Buvo vienu iš *Familijos* grupuotės kandidatų į ATR sostą. 1764 m. išrinktas Seimo maršalu. 1773–1780 m. buvo Edukacinės komisijos narys (domėjosi ir rūpinosi švietimu). Dalyvavo Ketverių metų seimo veikloje ir aktyviai rėmė Gegužės trečiosios konstituciją. Itin didelį dėmesį skyrė karo reikalams, domėjosi kariuomenės rengimu, jos aprūpinimu ir pertvarka, užėmė aukštas pareigas LDK kariuomenės vadovybėje: Lietuvos kariuomenėje jis buvo Tautinės kavalerijos rotmistru, vadovavo petihorų brigados vėliavai, 1775 m. gavo aukščiausią generolo leitenanto laipsnį, vadovavo I ir II LDK divizijai, faktiškai tapdamas ir kariuomenės vadu. 1783 m. pareigų LDK kariuomenėje atsisakė. Adomas Kazimieras Čartoriskis pergyveno Abiejų Tautų Respubliką (mirė 1823), tačiau gyvenimo pabaigoje atsidėjo kultūriniam darbui, tuo tarpu jo sūnūs įsiliejo į Rusijos elitą.

Kita kunigaikščių Čartoriskių karta aktyviai grįžo į LDK politinį gyvenimą, užėmė svarbius valstybinius postus. Tačiau giminė išlaikė savo statusą ir Lenkijoje, joje užimdama taip pat vienus iš svarbiausių postų.

Koreco šaka

Jauniausiasis Koreco šakos (šios Čartoriskių šakos atstovai aukščiausių pareigų LDK negavo) pradininko **Jono Karolio Čartoriskio** sūnus **Juozapas Čartoriskis** tapo LDK didžiuoju vėliavininku (1698–1750). Šias pareigas ėjo iki mirties, nors ne-

↖ *Koreco rūmų griuvėsiai. 1380 m. Fiodoro Ostrogiškio pastatytdintą pilį XV a. į mūrinę perstatė kunigaikščiai Koreckiai. Nuo 1780 m. pilį valdė Čartoriskiai, kurie sudegusios pilies vietoje pastatė rūmus.*

← *Čartoriskių rūmai Kšešovicuose*

↓ *Adomo Jurgio Čartoriskio kardas*

buvo aktyvus politinis ir visuomeninis veikėjas, o užimamos pareigos buvo garbės urėdas. Jo sūnus **Stanislovas Kostka Čartoriskis** taip pat politinę karjerą pradėjo eidamas LDK pareigybes: karalius Augustas III paskyrė jį didžiuoju Lietuvos taurininku, vėliau didžiuoju Lietuvos medžiokliu. Vis dėlto ankstyvaisiais veiklos metais Stanislovas Kostka Čartoriskis nebuvo artimas *Familijos* grupuotės rėmėjas (jo tėvas Juozapas konfliktavo su Klevanės šakos atstovais). Šios grupės rėmimas išryškėjo tik paskutinį jo veiklos dešimtmetį, kai jis 1763 m. Lucko seimelyje karine jėga stengėsi priversti į seimą išsiųsti *Familijai* palankius atstovus. Buvo pasiuntiniu Berlyne. Eidamas pareigas LDK, turėjo urėdus ir Lenkijos karalystėje. ATR Seimuose dalyvavo tik kaip Lenkijos žemių atstovas. Mirė 1766 m.

Stanislovo Kostkos sūnus **Juozapas Klemensas Čartoriskis** buvo paskutinis vyriškosios lyties Koreco linijos atstovas. Karjeros pradžioje taip pat gavo pareigas LDK: 1764 m. karaliumi išrinkus Stanislovą Augustą Poniatovskį, buvo paskirtas į atsilaisvinusias didžiojo Lietuvos stalininko pareigas. Taip pat ėjo pareigas ir Lenkijoje. Ne kartą buvo pasiuntiniu, Ketverių metų seimo nariu. Pergyveno Abiejų Tautų Respubliką ir mirė 1810 m.

Klevanės kunigaikščių Čartoriskių šaka dar gyvuoja.

IV

Chodkevičiai

Chodkevičiai *(Katkevičiai,* lenk. *– Chodkiewiczowie) – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminė, XV–XVIII a. suvaidinusi svarbų vaidmenį valstybės politiniame ir kultūriniame gyvenime. Chodkevičiai ištikimai tarnavo LDK didiesiems kunigaikščiams ir Lenkijos karaliams, atkakliai gindami LDK ir Lenkijos-Lietuvos valstybės bajorų luomo interesus, pasižymėdami kaip karo vadai, diplomatai, įtakingi Ponų Tarybos pareigūnai ir administratoriai. XVI a.vid.–XVII a. pradžioje Chodkevičiai dėl politinės įtakos valstybėje atkakliai konkuravo su Radvilomis.*

Giminės herbas. Pirmieji giminės atstovai

Giminės herbas – *Koscieša* – raudoname lauke statmena sidabrinė strėlė išsišakojanti į apačią, per vidurį skersai perkirsta. Herbo viršuje yra trys stručio plunksnos. Šis herbas žinomas iš XIV a. antspaudo bei XIV ir XV a. svetimų kraštų herbynų, nes buvo paplitęs Vidurio Lenkijoje. Jį antspaudams naudojo keliolika giminių.

Pirmas žinomas giminės atstovas, naudojęs šį herbą, buvo **Chodka** (*Thoyto*) **Jurgaitis,** liudijęs 1422 m. Melno sutartyje. Istoriniuose šaltiniuose minimas iki XV a. 5-ojo deš. vidurio – jį aptinkame Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vytauto, Švitrigailos, Žygimanto Kęstutaičio ir Kazimiero aplinkoje. Chodka Jurgaitis nedalyvavo Horodlės herbinėje adoptacijoje. Aišku tai, kad šios giminės atstovai, patekę į LDK diduomenės ratą – elitą, jau prie Vytauto buvo unikali ir pirmoji stačiatikiška rusėnų giminė, kilusi iš Gorodoko, plačiau – iš *tikrosios Lietuvos* Gardino pavieto, iškelta Vytauto ir gal net adoptuota lietuvių. Po Chodkos giminė vadinama Chodkevičiais. Svarbiausios Chodkevičių tėvoninės žemės buvo Gardino srityje. Su nežinomos kilmės ir vardo žmona Chodka Jurgaitis susilaukė sūnaus **Jono Chodkevičiaus** (apie 1425–1483), kuris XV a. antrojoje pusėje užėmė aukštas pareigas valstybėje: buvo LDK maršalka, 1470–1477 m. Lydos vietininkas, 1476 m. – Vitebsko vietininkas, 1478 m. – Lucko seniūnas, 1480–1482 m. Kijevo vaivada. Jis aktyviai rėmė Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero politiką, buvo karo veikėjas, dalyvavo mūšiuose 1466 m. su kryžiuočiais prie Choinicų ir 1474 m. su vengrais. Vedęs dinastinės kilmės Bielsko kunigaikštytę Jaunutę Agnietę, susigiminiavo su Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Kazimieru bei kunigaikščiais Alšėniškiais ir Bielskiais. Aktyvus bažnytinės unijos šalininkas: laiškuose popiežiams Sikstui IV ir Mikalojui V pasisakė dėl bažnytinės unijos įgyvendinimo tarp stačiatikių. 1482 m. pateko į Krymo totorių nelaisvę, iš kurios nebegrįžo.

↖ *Knišinas, XIX a. antroji pusė. Dail. Napoleonas Orda.*

← *Chodkevičių giminės herbas*

↓ *Apvalus renesansinis skydas, kardas ir kovinis kirvukas, XIX a. kopija.*

↑ *Cėsių pilies griuvėsiai, XIII a.*

Jo sūnus **Aleksandras Chodkevičius** (1475–1549 05 28) iškilo su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Aleksandru, aktyviu valstybės veikėju tapo Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto laikais. Jo užimamos pareigos buvo: 1497–1501 m. Gardino pilininkas, 1506–1549 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio maršalka, 1518–1547 m. Astravo (dab. Baltarusija), 1522–1549 m. Vilkijos, 1529–1547 m. Brastos, 1530–1549 m. Knišino seniūnas, 1544–1549 m. Naugarduko vaivada. Bažnytinės unijos šalininkas, 1500–1503 m. Supraslyje pastatydino dviejų apeigų – graikų-katalikų – cerkvę ir vienuolyną, tapusius kultūros fenomenu ir vienu iš bažnytinės unijos realizavimo būdų, nes atitiko Florencijos bažnytinės unijos reikalavimus ir metropolito Bulgarinovičiaus programą. Rėmė Žygimanto Senojo kandidatūrą į sostą ir lydėjo jį į Krokuvą vainikuotis Lenkijos karaliumi. Radvilų apkaltintas ryšiais su 1508 m. maišto organizatoriumi kunigaikščiu Mykolu Glinskiu, buvo įkalintas su kitu LDK didiku Albertu Goštautu dvejiems metams. Vėliau tapo ištikimu karalienės Bonos šalininku.

Vedė kunigaikštytę Vosylę Jaroslavičiovą. Susilaukė trijų sūnų – **Jeronimo (Ivano, Ivaškos), Grigaliaus ir Jurgio.**

Nuo trečiosios kartos atstovo Aleksandro Chodkevičiaus prasidėjo trijų linijų giminės istorija: vyriausias sūnus Jeronimas Chodkevičius pradėjo Bychavo, o tiksliau Šklovo ir Myšo (dab. Baltarusija) liniją, kuri realiame gyvenime konfesiškai – buvo katalikiška – gana ryškiai skyrėsi nuo kitų dviejų graikiškų: Grigalius Chodkevičius pradėjo Supraslio, o Jurgis – Berastavicos giminės linijas, kurios sukosi apie Supraslį ir kitas senąsias Chodkevičių valdas.

Šklovo ir Myšo linija

Šios linijos pradininkas **Jeronimas Chodkevičius** (apie 1514–1561) buvo ryškus LDK valstybės veikėjas: nuo 1538 m. Ašmenos, 1550 m. Šklovo (dab. Baltarusija, Mogiliavo sr.) ir Myšo (dab. Baltarusija, Bresto sr.), Vilkijos seniūnas. Nuo 1542 m. – Lietuvos didžiojo kunigaikščio taurininkas, valdant Žygimantui Augustui tapo 1544–1559 m. Trakų, 1559–1561 m. Vilniaus kaštelionu ir 1545–1561 m. – Žemaitijos seniūnu. Mokėsi Prūsijos kunigaikščio Albrechto dvare, vėliau studijavo Vokietijos universitetuose. Tikėtina, kad Jeronimas – tai persikrikštijusio į katalikybę Jono (Ivano, dingusio iš istorijos arenos) krikšto vardas. Tai pirmasis giminės atstovas, perėjęs į katalikybę ir vedęs katalikę. Su diplomatine misija 1555 m. lankėsi pas popiežių Paulių IV ir Šv. Romos (Vokietija) imperatorių Karolį V. Iš šio sau ir savo linijai gavo Šklovo ir Myšo grafo titulą bei herbą. Galimas dalykas, kad nuo XVI a. antrosios pusės šios šakos herbas – grifas su kalaviju. Reformacijos metu išpažino liuteronų tikėjimą, aktyviai bendradarbiavo su Prūsijos kunigaikščiu Albrechtu.

Livonijos karo 1560 m. mūšyje jo vadovaujama kariuomenė nubloškė nuo pilies Rusijos kariuomenę. Reformacijos laikotarpiu Jeronimas Chodkevičius 1553 m. iš katalikybės perėjo į evangelikų liuteronų tikėjimą. Vedė Ona Šemetaitę. Susilaukė

↖ *Supraslio laura – graikų katalikų Apsireiškimo bažnyčia ir vienuolynas, XVI a.*

7 dukterų ir 2 sūnų – Aleksandro bei Jono Karolio, kurie tapo įtakingais ir žymiais LDK veikėjais. Jeronimas mirė 1561 m.

Jonas Jeronimaitis Chodkevičius (apie 1537–1579 08 04, Onos Šemetaitės ir Jeronimo Chodkevičiaus sūnus). LDK valstybės ir karo veikėjas: 1559–1564 m. LDK stalininkas, Livonijos pėstininkų etmonas, 1566–1578 m. Livonijos administratorius, 1563–1571 m. Platelių, 1563–1579 m. Telšių, 1564–1579 m. Žemaičių seniūnas, 1566–1579 m. LDK didysis maršalka, 1568–1578 m. Rumšiškių, Vilkijos bei Kauno seniūnas, 1574–1579 m. Vilniaus kaštelionas.

Vos dešimties metų buvo išsiųstas mokytis į neseniai įsteigtą Karaliaučiaus universitetą, nuo 1550 m. studijavo Leipcigo bei Vitenbergo universitetuose. Vėliau sėkmingai tarnavo Šv. Romos imperatoriaus Karolio V rūmuose. Su imperatoriaus rekomendaciniu laišku Žygimantui Augustui grįžo į Lietuvą ir jo dvare pradėjo tarnybą. Livonijai ginti savo lėšomis pasamdė raitelių būrius, o Livonijos karo metu su LDK kariuomene saugojo Livonijos pilis nuo rusų, siuntė savo karinius būrius ginti Ulos (1564) bei Polocko (1579). Būdamas Livonijos administratoriumi (su Livonijos etmono titulu) Jonas Jeronimaitis vadovavo Livonijos ginkluotosioms pajėgoms, turėjo teisę ten esančiose karališkosiose pilyse skirti seniūnus ir kaldinti monetas. Vadovaudamasis Ponų Tarybos nutarimais ir karaliaus instrukcijomis, pasiekė, kad 1566 m. Livonijos luomų susirinkime Cėsyse (Vendene) būtų priimtas nutarimas dėl Livonijos ir Lietuvos unijos, kuri buvo patvirtinta 1566 m. gruodžio 26 d. Gardino seime. (Tiesa, į tokią pat uniją nepavyko palenkti protestantiškosios Rygos.) Jonui Jeronimaičiui 1568 m. Gardine buvo patvirtintas Šv. Romos (Vokietija) imperatoriaus Karolio V dar 1555 m. jo tėvui Jeronimui Chodkevičiui suteiktas Šklovo ir Myšo grafo titulas.

Vykdydamas LDK savarankiškumo nuo Lenkijos stiprinimo politiką, ypač pasižymėjo diplomatiniais gebėjimais Liublino unijos metu: baigiamajame jos etape

↑ *Henrikas Valua, pasipuošęs lenkišku kostiumu. Graviūra pagal XVI a. nežinomo dail. piešinį.*

vadovavo lietuvių delegacijai ir, būdamas Liublino unijos projekto bendraautoris, sunkiose derybose su lenkais gebėjo iškovoti Lietuvai naudingų sąlygų – išsaugoti Lietuvos valstybinį savarankiškumą paliekant Lietuvos antspaudo galiojimą.

Prasidėjus kontrreformacijai Lietuvoje, Jonas Jeronimaitis prisidėjo prie Vilniaus jėzuitų kolegijos bei Vilniaus universiteto įkūrimo. 1572 m. atsivertė į katalikybę.

XVI a. 7–8-ąjį dešimtmetį Jonas Jeronimaitis tapo vienu iš įtakingiausių LDK politinių veikėjų. Pirmuoju bekaralmečiu jis kelis kartus keitė savo politinį pasirinkimą: vienu atveju buvo nusiteikęs prieš Maskvos caraičio Fiodoro kandidatūrą, kitu jo išrinkimą siejo su LDK žemių, prarastų XVI a. karuose, atgavimu. Aktyviai dalyvavo renkant Lenkijos-Lietuvos valstybės karalių Henriką Valua. Pastarajam pabėgus į Prancūziją, antruoju bekaralmečiu Jonas Jeronimaitis vedė derybas tiek su Maskvos caru Ivanu Rūsčiuoju, tiek ir su Habsburgų atstovu Maksimilijonu, žadėdamas juos abu paremti, tačiau galiausiai pritarė Stepono Batoro išrinkimui. Livonijai tapus (po Liublino unijos) bendru Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lenu, jos administravimo bei gynybos reikalais ir toliau rūpinosi Jonas Jeronimaitis. Jis buvo ir lietuvių dalinių Livonijoje karinių statutų autorius. Tačiau vis labiau trūko žmonių ir pinigų šiam regionui remti. Bandymai atsisakyti Livonijos administratoriaus pareigų rezultato nedavė – Steponas Batoras nesutiko atleisti Jono Jeronimaičio, įsakė jam grįžti į Livoniją ir toliau tęsti jos gynybą. 1577 m. apie 30 tūkst. kareivių Rusijos kariuomenė atakavo keliskart mažesnę, maždaug 4 tūkst. Lenkijos ir Lietuvos valstybės kariuomenę. Ataka baigėsi LLV kariuomenės išstūmimu už Daugavos. Po Švedijos ir Rusijos kariuomenių pergalių Livonijoje Jonas Jeronimaitis Chodkevičius buvo aštriai kritikuojamas ir apkaltintas negabumais. Nusivylęs jis atsisakė Livonijos administratoriaus pareigų ir pasitraukė iš politinio gyvenimo.

Visą laiką varžėsi su įtakingiausiais valstybės veikėjais Radvilomis.

Vedė Krokuvos kašteliono dukrą Kristiną Zborovską. Turėjo du sūnus – Aleksandrą ir Joną Karolį, pastarasis XVII a. pirmojoje pusėje pasiekė didžiausią šlovę ir giminės galybę.

Jonas Karolis Chodkevičius (1560–1621 09 24) – tai garsiausia Chodkevičių giminės asmenybė. LDK valstybės karo ir kultūros veikėjas: 1599–1616 m. Žemaitijos seniūnas, 1600 m. lauko etmonas, 1603 m. Livonijos administratorius,

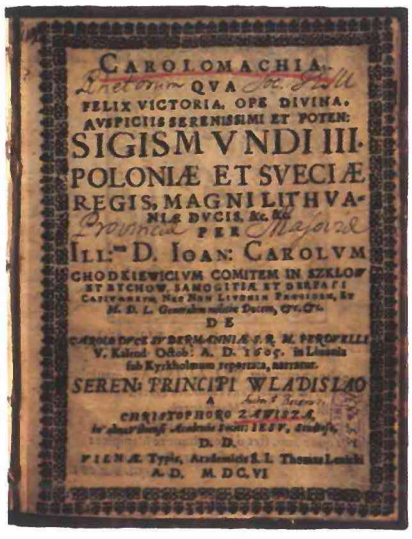

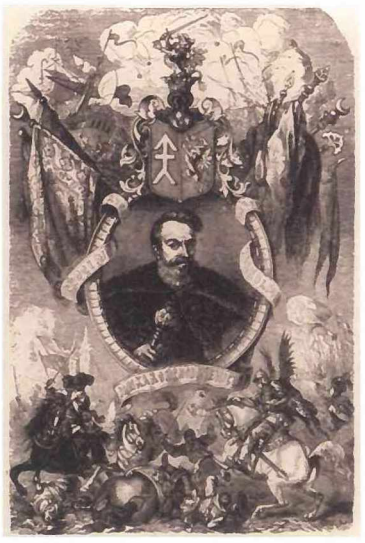

↑ *Lietuvos didysis etmonas Jonas Karolis Chodkevičius. Iliustracija iš Augusto Sokolovskio (August Sokołowski) „Dzieje Polski ilustrowane", T. 1-5. Warszawa, 1899–1901.*

↖ *Laurencijaus Bojerio (Laurentius Boierus, 1563–1619) poema „Karolomachija" (Carolomachia). Antraštinis puslapis ir puslapis su Jono Karolio Chodkevičiaus herbu.*

1605–1621 m. LDK didysis etmonas, 1616–1621 m. Vilniaus vaivada. Titulavosi Šklovo ir Myšo grafu.

Mokslus pradėjo (1573) Vilniaus jėzuitų kolegijoje, paskui kartu su vyresniuoju broliu Aleksandru studijavo Vilniaus universitete. Jonas Karolis talkino Lietuvos-Lenkijos valstybės karaliui Steponui Batorui 1579 m. mūšyje dėl Polocko. 1586–1589 m. mokslus abu broliai tęsė Ingolštato (Vokietija) jėzuitų akademijoje, vėliau – Padujos (Italija) universitete. Iš ten Jonas Karolis buvo nuvykęs į Maltą, kur mokėsi artilerijos meno ir kitų karinių dalykų. Sužinoję apie motinos mirtį, 1588 m. pavasarį broliai grįžo į Lietuvą, kur juos globoti ėmėsi jų dėdės – Vilniaus kaštelionas Jeronimas bei Žemaičių seniūnas Jurgis Chodkevičiai. 1590 m. broliams buvo padalytas tėvo Jono Jeronimaičio nekilnojamasis turtas. Tačiau turto dalybos, sukėlusios Aleksandro nepasitenkinimą (šis jautėsi nuskriaustas), ateityje buvo viena iš jų konflikto priežasčių. Netrukus Jonas Karolis užsiėmė kariniais dalykais: būdamas Karūnos didžiųjų etmonų Stanislovo Žulkievskio bei Jano Zamoiskio mokiniu, talkino jiems daugelyje mūšių su kazokais bei Livonijos kare. Turėdamas savo 50 karių kuopą ir 100 raitelių Ukrainoje, 1596 m. vadovaujamas Stanislovo Žulkievskio, dalyvavo malšinant kazokų ir valstiečių maištą, kuriam vadovavo Severinas Nalyvaika. Tais pačiais metais jis gavo rūmų pareigybes – tapo Lietuvos pataurininkiu, o po trejų metų gavo valdyti Žemaičių seniūniją.

Kilus garsiam Chodkevičių ir Radvilų ginčui[1] dėl Slucko kunigaikštytės Sofijos rankos, Jonas Karolis 1600 m. vasario 4 d. atvyko į Vilnių su 2200 karių, tačiau ginkluoto konflikto pavyko išvengti.

[1] *Mažametės Sofijos Olelkaitės ranką Jonušui Radvilai buvo pažadėjęs dar Žemaičių seniūnas Jurgis Chodkevičius. Pastarajam mirus sutartį patvirtino jo brolis Vilniaus kaštelionas Jeronimas. Tačiau tuo metu tarp Chodkevičių ir Radvilų iškilo ginčas dėl Kopysės dvaro. Į šį konfliktą įsitraukė Jonas Karolis bei jo brolis Aleksandras, kurie nusprendė neatiduoti Sofijos Olelkaitės, motyvuodami tuo, kad jaunieji yra per daug artimi giminės ir dėl to jų santuoka negalima. Konfliktui išspręsti nedaug padėjo LLV karaliaus bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo aiškinimai bei sprendimai. Ir Radvilos, ir Chodkevičiai rengėsi ginkluotam mūšiui, nes buvo sutelkta nemažai karinės amunicijos. Vis dėlto po ilgų derybų Chodkevičiai buvo priversti nusileisti, ir Sofija Olelkaitė buvo ištekinta už Radvilos Perkūno sūnaus Jonušo.*

↑ *Jono Karolio Chodkevičiaus portretas, XVII a. Nežinomas dailininkas.*

Daugiausia išgarsėjo kaip talentingas karvedys: turėdamas apie 4000 karių pasiekė įspūdingą pergalę 1605 m. rugsėjo 27 d. Salaspilio (Kirchholmo) mūšyje prieš tris kartus galingesnę švedų kariuomenę. Ši pergalė išgarsino Joną Karolį Chodkevičių visoje Europoje: jį sveikino Šv. Romos imperatorius Rudolfas, Persijos šachas ir Anglijos karalius Jokūbas. 1606–1607 m. kilus Lietuvos ir Lenkijos bajorų maištui (rokošui) prieš karalių Zigmantą Vazą, Jonas Karolis Chodkevičius vadovavo karaliaus kariuomenės dešiniajam sparnui. 1611–1612 m. vadovavo kariniam žygiui į Rusiją, kur Maskvoje kremliuje pagalbos laukė Lietuvos-Lenkijos valstybės įgula, tačiau dėl pašlijusios drausmės kariuomenėje ir kitų aplinkybių mūšis baigėsi nesėkme, ir Jonas Karolis atsitraukė link Smolensko.

1621 m. rugpjūčio–rugsėjo mėnesiais didysis karvedys vadovavo Chotino (dab. Ukrainoje) kautynėms. Tai buvo paskutinė Jono Karolio Chodkevičiaus pergalė: jis rugsėjo 24 d. mirė Chotino pilyje.

Pasižymėjo kaip gabus ir uolus mecenatas: steigė bažnyčias Lietuvoje ir Žemaitijoje – Kretingoje pastatydino bažnyčią ir bernardinų vienuolyną, Kražiuose įsteigė Dievo Motinos Žengimo dangun bažnyčią bei jėzuitų kolegiją. Buvo uolus katalikas, rėmė jėzuitus, statė jiems mokyklas ir bažnyčias Dorpate (Tartu) ir Rygoje. Jo garbei buvo dedikuota nemažai kūrinių: P. Skarga skyrė „Kario pamokslą“, M. K. Sarbievijus – du kūrinius ir epigramų apie Chodkevičių herbą, pagyrimų už jėzuitų kolegijos Kražiuose įkūrimą. Laurencijus Bojeris „Karolomachijoje“ išaukštino Lietuvos didžiojo etmono narsą, jo nepaprastą karinį talentą ir didvyriškumą.

Turėjo dvi žmonas: pirmoji – Podolės vaivados ir Elžbietos Radvilaitės duktė Sofija Mielecka, antroji – kunigaikštytė Ona Aloyza Ostrogiškė. Po mirties Jono Karolio Chodkevičiaus kūnas iš Chotino pilies buvo perkeltas į Podolės Kameneco katedros rūsius. Vėliau antrosios žmonos iniciatyva palaikai perkelti į Ostrogą, į kunigaikščių Ostrogiškių rezidenciją: iš pradžių palaidoti Ostrogo parapijos bažnyčioje, o vėliau

↑ *Didžiosios Kretingos bažnyčios durys su Jono Karolio Chodkevičiaus jungtiniu herbu*

↑↑ *Chodkevičių giminės laidojimo rūsys Kretingos bažnyčios požemiuose*

↖ *Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčia, pastatyta 1617 m.*

kūnas perlaidotas naujojoje jėzuitų koplyčioje. 1648 m. kazokų maišto metu žmona vyro palaikus pervežė į Volchovo jėzuitų bažnyčią, o paskui vėl sugrąžino į Ostrogo jėzuitų bažnyčią. 1722 m. Ostroge Jono Karolio Chodkevičiaus ir jo antrosios žmonos palaikai perlaidoti naujame kape ir užmūryti, kad jų negalėtų išniekinti kazokai.

Vyriausias Jono Jeronimaičio Chodkevičiaus ir Kristinos Zborovskos sūnus **Aleksandras Chodkevičius** (1560–1625) buvo LDK valstybės veikėjas: 1595 m. išrenkamas pasiuntiniu į Lietuvos-Lenkijos valstybės seimą, o po metų dalyvavo seimo komisijoje, kuri sprendė iškilusius klausimus su imperatoriumi Rudolfu II. 1604 m. tapo Palenkės vaivada, o nuo 1605 m. iki gyvenimo pabaigos (1625) ėjo Trakų vaivados pareigas. Vadovaujant broliui Jonui Karoliui, dalyvavo Salaspilio mūšyje, taip pat pasižymėjo slopinant rokošininkų maištus.

Aleksandras palaikė artimųjų konfliktą su Radvilomis. Buvo vedęs du kartus: pirmoji žmona – Eufemija Sieniavska, antroji – Kotryna Korniatkowa(?), turtingo Lvovo pirklio ir mecenato duktė. Su Aleksandru Chodkevičiumi baigėsi Šklovo ir Myšo giminės šaka.

Supraslio linija

Antrasis Aleksandro sūnus **Grigalius Chodkevičius** (apie 1517–1572) pradėjo Supraslio liniją. Tai grindžiama tėvoninių dvarų paveldėjimu. Grigalius priskirtinas prie pačių žymiausių XVI a. LDK karvedžių ir karo teoretikų. Pagal karjeros kilimą jis buvo: 1544 m. karaliaus dvaro pakamaris, 1544–1546 m. Tykocino ir 1546–1551 m. Kauno seniūnas bei valstybinių dvarų – Vilkijos (1546–1549), Karmėlavos bei Rumšiškių (1551–1555) laikytojas. 1555 m. paskirtas Vitebsko, o 1556 m. – Kijevo vaivada, 1559 m. tapo Trakų kaštelionu. 1561 m. lapkričio 20 d. paskirtas dvaro etmonu, o 1562–1563 m. administravo Žemaitijos regioną. Grigalius buvo Prūsijos kunigaikščio Albrechto patikėtinis Lietuvoje. Po sėkmingos Ulos karinės akcijos 1564 m. prieš

↑ *Abiejų Tautų Respublikos husaras ir petihoras, XVII a. Iliustracija iš Leonardo Chodzko „La Pologne historique, littéraire, monumentale et illustrée". T. 1–3. Paris, 1839–1841.*

Maskvą buvo paskirtas Vilniaus kaštelionu. 1566 m. kovo mėnesį tapo LDK didžiuoju etmonu. 1562 m. ir 1566 m. Lietuvoje pasirodė Grigaliaus Chodkevičiaus kariniai nuostatai ir straipsniai.

Vedęs dinastinės kilmės (iš Algirdaičių) turtingą kunigaikštytę Kotryną Jonaitę Višniovecką, susilaukė dviejų sūnų ir trijų dukterų. Sūnūs per trumpą savo gyvenimą karjeros nepadarė: Andrius (1549–1575) buvo LDK pastalininkis ir Mogiliavo seniūnas, o Aleksandras (1550–1578) Gardino ir Mogiliavo seniūnas.

Grigalius Chodkevičius pratęsė tėvo konfesinę orientaciją: jis buvo aiškus graikų apeigų katalikas – palaidotas 1572 m. graikų apeigų katalikų citadelėje Supraslyje. (Čia palaidoti ir anksti mirę Grigaliaus sūnūs.) Priėmus Lietuvoje konfesinių teisių sulyginimo privilegiją (1563), Grigalius Chodkevičius netrukus savo dvare Zabludove priglaudė Maskvos spaustuvininkus I. Fiodorovą bei P. Mstislavecą, kurių stačiatikiški Zabludovo leidiniai išsiskyrė to meto LDK spaudoje. Po Grigaliaus mirties jo valdytus tėvoninius dvarus (Supraslį, Zabludovą ir kt.) administravo Jonas Jeronimaitis, o vėliau valdė Jurgio Chodkevičiaus palikuonys. Mirus Grigaliui ir jo sūnums Supraslio šaka realiai išnyko. Tačiau Supraslio vienuolyno komplekse, Chodkevičių funduotoje cerkvėje, buvo įkurtas Chodkevičių šeimos mauzoliejus. Supraslis Chodkevičių giminės istorijoje tapo viena ryškiausių to meto jų rezidencija.

Berastavicos linija

Pagal tėvoninių dvarų paveldėjimą Berastavicos linijos pradininku laikytinas **Jurgis Chodkevičius** (po 1520–1569 06 06), pasižymėjęs kaip LDK valstybės veikėjas: 1554 m. Ašmenos laikytojas, 1554–1556 m. LDK stalininkas, vėliau – raikytojas, 1556–1564 m. Bielsko ir 1566–1569 m. Punios seniūnas, 1566–1569 m. Trakų kaštelionas. 1563 m. ir 1565 m. vadovavo Lietuvos pasiuntinybėms į Maskvą, vedė taikos derybas su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu Ivanu (IV) Rūsčiuoju. Liublino unijos derybų metu griežtai pasisakė prieš lenkų keliamas unijos sąlygas.

Bažnytinės unijos šalininkas.

Mokėsi (vėliau ir sūnus mokė) protestantiškuose Vokietijos universitetuose.

Vedęs du kartus: pirmoji žmona Eugenija Hornostajūtė, antroji – Slucko kunigaikščio Jurgio duktė Sofija. Su ja turėjo du sūnus – **Jurgį** ir **Jeronimą**, kurie vėliau reiškėsi valstybės politiniame gyvenime. Jurgis Chodkevičius mirė 1569 m., palaidotas Supraslio Chodkevičių šeimos mauzoliejuje.

Sūnus **Jurgis** Jurgaitis (mirė1595) 1588 m. buvo LDK raikytojas, 1590–1595 m. ėjo Žemaičių seniūno pareigas ir tapo senato nariu; 1594 m. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo maršalka. Katalikybės šalininkas. Buvo vedęs du kartus: pirmoji žmona – garsios Biržų-Dubingių linijos Naugarduko vaivados Mikalojaus Radvilos duktė Zofija Radvilaitė, antroji – Sofija Hlebavičiūtė. Susilaukė vieno anksti mirusio sūnaus Mikalojaus, kuris palaidotas Berastavicoje.

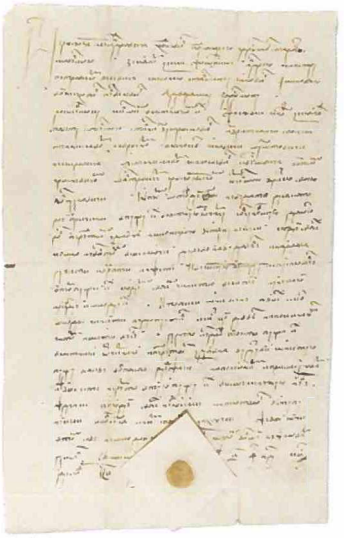

↑ *LDK pakamario, Kauno seniūno Grigaliaus Chodkevičiaus raštas, kuriuo Bilevičiams, Pilveliams draudžia naudotis Lančiūnavos giria, priklausančia Apytalaukio dvaro bajorams Stančikui Butrimui (Butrimavičiui) ir jo brolėnams Šiukštoms Nemiravičiams. Rankraštis, 1554 m. gruodžio 28 d.*

↖ *LDK kariuomenės išstūmimas iš Maskvos kremliaus 1612 m.*

Antrasis Jurgio sūnus **Jeronimas** (?– mirė 1617) savo karjerą pradėjo nuo dvaro arklidininko pareigybės. 1593–1595 m. buvo Mstislavlio vaivada, 1595–1616 m. Vilniaus kaštelionas, Brastos seniūnas, 1595 m. ir 1614 m. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo maršalka. Varšuvos Seime išrinktas komisaru Palenkės vaivadijos ir Lietuvos sienai (riboms) nustatyti. Vedęs buvo keletą kartų: pirmoji žmona – kunigaikštytė Bagdonė Aleksandra Palubinska, antroji – Liublino vaivadaitė Ona Tarlova, su ja susilaukė keturių dukterų ir dviejų sūnų – Kristupo ir Jono Jeronimo. Pastarasis 1617 m. tapo LDK stalininku, po metų jaunas mirė.

Jeronimo ir Onos Tarlovos sūnus **Kristupas** (?– mirė 1652 10 03) nuo 1610 m. buvo LDK kariuomenės didysis vėliavininkas, nuo 1623 m. – valdovo rūmų arklidininkas, 1633 m. liepos 23 d. tapo Trakų, o 1636 m. – Vilniaus kaštelionu, nuo 1642 m. užėmė Vilniaus vaivados pareigas. Keletą metų (1635, 1639, 1647 ir 1652) buvo išrinktas Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo maršalka; nagrinėdamas protestantų skundus prieš katalikus, ryžtingai palaikė katalikus. Taip pat buvo Gardino, Bobruisko (Mogiliavo sr.) ir Krėvos seniūnas. Artimai bendradarbiavo su savo pusbroliu Jonu Karoliu Chodkevičiumi. Pastarajam vadovaujant dalyvavo karuose su Švedija: vadovavo husarų pulkui Livonijoje, prie Pernavos (Pernu) pasižymėjo vyriškai, kai pirmasis užsiropštė ant tvirtovės sienos, leidosi į Maskvos žygį 1612 m., dar vėliau dalyvavo Chotino kautynėse prieš turkus. Rokošo metu (per M. Zebžidovskio maištą) drauge su kitais Chodkevičių giminės atstovais rėmė karalių. 1649 m. Mykolas Pacas perleido jam Rokantiškių seniūniją. Būdamas katalikas ir kontrreformacijos šalininkas, pagarsėjęs vaidingu charakteriu bei gobšumu, konfliktavo su Supraslio vienuolyno valdytojais, dėl to įsivėlė į ilgalaikius teismų procesus su unitų metropolitu Juozapu Velaminu Rutskiu. Žinomas kaip dosnus bažnyčių mecenatas: Naugarduke dominikonams pastatydino bažnyčią, jiems dovanojo rūmus ir namą. Taip pat fun-

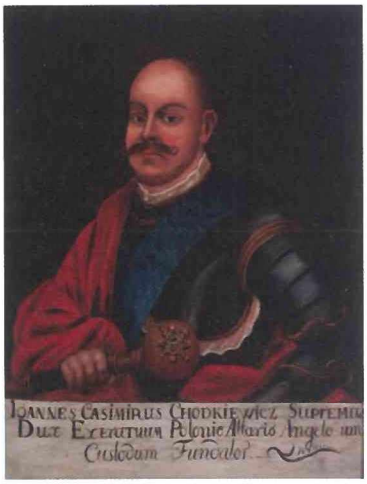

↑ *Jono Kazimiero Chodkevičiaus portretas, XVIII a. Nežinomas dailininkas.*

davo bažnyčią Petrykave ir benediktinių vienuolyną Minske. Gausiai išpuošė (rėmė) jėzuitų Šv. Jonų bažnyčią Vilniuje.

Kristupo palaidojimo vieta nežinoma. Buvo vedęs du kartus: su pirmąja žmona Elžbieta Kiškaite susilaukė trijų sūnų: **Aleksando Kristupo, Jono Kazimiero** ir **Jeronimo Karolio**. Su antrąja žmona Sofia Drucka-Horska palikuonių neturėjo.

Berastavicos šakos tęsėjas, vyriausias Vilniaus vaivados Kristupo Chodkevičiaus ir Elžbietos Kiškaitės sūnus **Aleksandras Kristupas** (1615–1676 10 01) – bene vienintelis iš giminės 1634 m. birželio 19 d. buvo įšventintas kunigu ir paskirtas Vilniaus kanauninku. Kapitulos deleguotas pasirašė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jono Kazimiero elekcijos aktą. 1649 m. gavo Vydžių parapiją, tais pačiais metais įšventintas Cėsių (Vendeno) vyskupu, tačiau pareigų dėl karo su švedais nevykdė (pagal Olyvos taiką vyskupijos teritorija atiteko Švedijai). 1652 05 13 išrinktas Vilniaus kapitulos valdytoju. Rusijos karų su LLV metu (1655–1661) buvo pasitraukęs iš Vilniaus. Grįžęs 1661 m. laikinai valdė Vilniaus vyskupiją: buvo Gardino, Ramygalos, Pabaisko bei Anykščių parapijų, o nuo 1669 m. – Šv. Kazimiero koplyčios Vilniaus katedroje klebonas. Dėl beneficijų ir bažnyčios turtų (dvarų Salake, Zarasuose, Slanime, Brastoje ir kt.) valdymo tvarkos konfliktavo su kapitula.

Antras Kristupo Chodkevičiaus ir Elžbietos Kiškaitės sūnus **Jonas Kazimieras** (1616–1660 06 13) pradinį išsilavinimą gavo Zigmanto Vazos dvare. Vėliau mokėsi Vokietijoje ir Italijoje, mokslus baigė Bolonijoje. Būdamas 17 metų, 1633 m. liepos 20 d. tapo LDK arklidininku. 1636 m. rugpjūčio 31 d. Vilniuje vedė Sofiją Pacaitę, su kuria susilaukė dviejų sūnų ir dviejų dukterų. Netrukus tapo LDK pataurininku, o 1646 04 13 – Vilniaus kaštelionu. Politiniame valstybės gyvenime nebuvo aktyvus. Rėmė karalių Joną Kazimierą. Tvano laikotarpiu pasitraukė į Karaliaučių. Palaidotas Didžiojoje Berastavicoje.

Adomas Tadaitis (Tadeusz) – Jono Karolio II Chodkevičiaus ir Cecilijos Sapiegaitės sūnus. 1734 m. tapo Brastos vaivada ir senatoriumi. Valdė Bludovo, Veliuonos ir Daugėliškių seniūnijas. Varšuvos konfederacijos dalyvis, Sasų šalininkas. Politiniame valstybės gyvenime nebuvo aktyvus. Žmona – Rozalija Ieva (Ewa) Czapska, su ja turėjo vienintelį sūnų **Joną Mikalojų** (1738 12 14–1781). Iš pradžių tapo Žemaitijos kaštelionu, 1766 m. gegužės 15 d. Varniuose prisiekė kaip Žemaitijos seniūnas, taip pat buvo ir Veliuonos seniūnas. Studijavo Vilniaus universitete, kurį baigęs 1757 m. išvyko į Vokietiją bei Prancūziją mokytis karybos. Bendradarbiavo su Adomu Naruševičiumi, kuriam parūpino šaltinius jo rašomai knygai apie Joną Karolį Chodkevičių. 1764 m. gruodžio 31 d. paskirtas kariuomenės generolu adjutantu. Turėjo Šklovo ir Myšo grafo titulą. 1766 m. Lvove vedė Liudviką Rževuską, su ja susilaukė dviejų dukrų ir 3 sūnų – Vaclovo, Juozapo, Aleksandro.

Valdė dvarus: Černobylį (paveldėjo iš kanclerio J. Pr. Sapiegos), Petrykavą, Dorohostajų, Moravicą (Voluinę), Turcą (Naugarduko paviete). Priklausė konfederatams, *Familija* šalininkams. Rėmė Poniatovskio kandidatūrą, titulavosi „Vilniaus vaivadijos pulkininku", konfliktavo su Karoliu Radvila – „Ponu Mylimuoju" („Paniem Kochan-

ku“). 1767 m. ir 1769 m. seimuose pasakė patriotinę kalbą, aštriai kritikavo Rusijos poziciją Lietuvos-Lenkijos valstybės atžvilgiu. 1774 m. gegužės 9 d. gavo iš karaliaus „Baltojo erelio“ ordiną. Jonas Mikalojus mirė Černobylyje, iš pradžių buvo pašarvotas dominikonų vienuolyne, vėliau palaidotas Supraslyje, giminės mauzoliejuje.

Vienas žymesnių XVIII a. šios giminės atstovų buvo Žemaitijos seniūno Jono Mikalojaus Chodkevičiaus ir Liudvikos Rževuskos sūnus **Aleksandras Chodkevičius** (1776 06 04–1838 01 24). Žinomas kaip generolas, literatas, chemikas, technologas. Gimė Černobylyje. Kaip tautinės gvardijos majoras dalyvavo 1794 m. Kosciuškos sukilime. Nuo Rusijos kariuomenės gynė Napoleono I pastatydintą Modlino tvirtovę prie Varšuvos. XIX a. pradžioje dažnai būdavo Vilniuje. Napoleonui užėmus Vilnių, minimas pulkininku, asmeninėmis lėšomis išruošė Vilniaus pėstininkų būrį ir buvo generolo Juozapo Kosakovskio adjutantu. Grįžęs į Varšuvą savo name įkūrė chemijos laboratoriją. Išleido įvairių vertingų mokslinių veikalų, iš kurių svarbiausias – septynių tomų *Chemija*, sukaupė vertingą archyvą bei biblioteką. Aktyviai dalyvavo Varšuvos mokslo draugijos bičiulių veikloje, skaitė pranešimus, dalyvavo poezijos, literatūros, mokslo ir politinėse diskusijose. Ukrainos žemėse kartu su Tadeušu Čackiu XIX a. pradžioje inicijavo ir savo lėšomis rėmė Kremeneco licėjaus įkūrimą. Penkalove (Voluinėje) įkūrė nedidelį teatrą, kuriame buvo statomos prancūzų dramos, veikė orkestras ir baletas. Vilniuje išspausdino savo tragedijas *Katonas* (1809), *Virginija* (1817). Bičiuliavosi su Vilniaus universiteto prof. A. Sniadeckiu, 1827 m. gruodžio 7 d. susipažino su Adomu Mickevičiumi. Vedė Sieradzo vaivadaitę Karoliną Valevską. Po motinos mirties Aleksandrui atiteko dideli turtai: jis valdė stambius dvarus Mlynovą (Voluinėje), Černobylį, Petrykavą (Gomelio sr.).

↖ *Ulonas ant žirgo. Dail. Vincentas Smakauskas (1797–1876).*

↓ *Aleksandro Kristupo Chodkevičiaus bibliotekos knyga*

↑ *Supraslio bažnyčia-tvirtovė, XVI a.*

↑↑ *Chodkevičių rūmai Vilniuje (dab. Lietuvos dailės muziejus)*

Chodkevičių dvarai ir rezidencijos

Chodkevičių giminės valdos sudarė nemažą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalį: rytų–vakarų kryptimi kai kurias rusėniškąsias žemes nuo Supraslio iki Dniepro, o šiaurės–pietų – nuo valdų Žemaitijoje iki Voluinės.

XVI a. pradžioje giminės linijų pradininko Aleksandro Chodkevičiaus valdos buvo paveldėtos iš tėvo ir senelio. Jos visos, išskyrus Myšą (kurį galėjo jau įsigyti senelis Chodka Jurgaitis) ir Beregą Voluinėje (įgytą tėvo Jono Chodkevičiaus), buvo Supraslio masyve (Supraslis, Zabludovas, Choroščius). Vėliau Aleksandras Chodkevičius pagausino savo turtus gaudamas iš karaliaus ne vieną žemės valdą ar seniūniją (Brastos, Knišino). Pagrindiniai dvarai, kuriuos valdė Aleksandras, buvo Bychavas, Berastavica, Dailidės, Myšas (dab. Baltarusijoje) bei Supraslis, Zabludovas, Choroščius (dab. Lenkijoje). Pagal 1528 m. kariuomenės surašymą Aleksandras Chodkevičius užėmė vienuoliktą vietą tarp turtingiausių LDK didikų.

Reikšmingiausios permainos giminės turtėjimo procese įvyko valdant Žygimantui Augustui

Trys Aleksandro sūnūs pasidalijo tėvo nekilnojamąjį turtą. Vyriausias sūnus Jeronimas ir konfesiškai, ir geografiškai buvo labiausiai nutolęs nuo giminės lizdo. Jis ir jo sūnus Jonas Jeronimaitis įsitvirtino LDK centre ir rytuose – paveldėjęs Bychavą ir Myšą, netoli jo įgijo Liachovičius ir Bytenį, prie Dniepro – Šklovą ir Kopysę, ta pačia kryptimi – Hluską ir Dorohus. Jeronimas Chodkevičius pirmasis iš giminės narių išplėtė savo valdas į Žemaitiją – jo valdomis centrinėje Žemaitijoje tapo Šaukėnai, Lyduvėnai, kai kurios Viduklės valsčiaus žemės, o vakarinėje Žemaitijos dalyje – Kretinga, Skuodas, Gintališkė, Grūstė ir kai kurie nedideli dvarai Gondingos paviete. Plėtė savo valdas ir giminės lizdo dvarus paveldėję Grigalius bei Jurgis. Pirmasis, paveldėjęs pagrindines giminės lizdo valdas (Supraslį, Zabludovą, Choroščių), įgijo Piaskus ir Mažąją Berastavicą, o Voluinėje, greta tėvoninio dvaro Berego, įgijo Kniagininą ir Murovicą, o prie Dniepro – Naująjį Bychavą ir Dubosnos valdas. Jurgis, paveldėjęs dalį giminės lizdo dvarų Gardino paviete (Didžiąją Berastavicą, Rosę, Trostianicą), įsigijo Dlginovą ir Sitcus Ašmenos paviete. XVI a. antrojoje pusėje Chodkevičiai pagal turtingumą tapo antrąja LDK didikų gimine (pirmoje vietoje tvirtas pozicijas užėmė Radvilos). Įsigijimo valdų geografija nebuvo atsitiktinė – kai kuriais atvejais lemdavo administruojamų centrų dislokacija. Chodkevičių latifundijų formavimo ir didinimo būdai buvo įprasti – paveldėtos valdos, įvairūs dovanojimai, pirkimai bei vedybos, per kurias nekilnojamojo turto gaudavo kaip dalį.

XVIII–XIX a. Chodkevičiai valdė stambius dvarus Mlynivą (Voluinėje), Černobylį, Petrykavą (Gomelio sr.).

V

Glinskiai

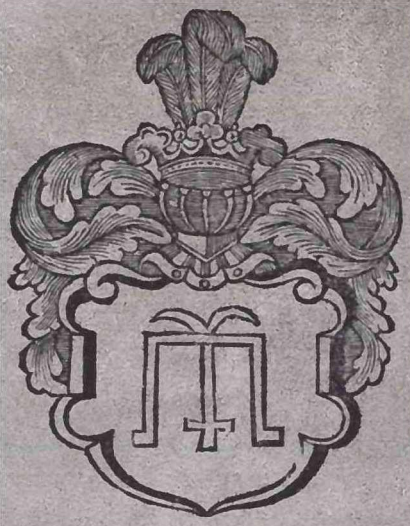

Kunigaikštiška totorių kilmės didikų giminė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Maskvos didžiojoje kunigaikštystėje. Šaltiniuose įvardijami Glińscy (lenk.), *Глинские* (rusėn.) *ir pan. Plati ir ilgaamžė giminė, jos atstovai gyveno dar XIX a. pradžioje. Giminė labai reikšminga Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos didžiosios kunigaikštystės istorijoje. Giminės ištakos Krymo chanate, ji suklestėjo Lietuvoje, o vėliau persikėlė į Rusiją. Didžiausią įtaką tiek Lietuvoje, tiek ir Maskvoje Glinskių giminė, tiksliau, viena jos atšaka – Levo Borisovičiaus linijos atstovai – turėjo XV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje. Valdovo Vilniaus dvare pirmuosius Glinskius matome nuo XV a. vidurio, o Maskvos dvare jie buvo svarbiausi XVI a. pirmojoje pusėje. Kita jų linija buvo ir liko smulkių kunigaikščių arba susmulkėjo XVII a.; antai 1509 m. valdovo dvarionių sąraše prie kunigaikščio Vaclavo Glinskio pažymėta, jog iš viso „neturi valdų“, o 1528 m. kariuomenės surašymo duomenimis, keturi Glinskių giminės atstovai išrengė vos 9 raitelius. Pagrindinės kunigaikščių valdos buvo Kijevo, Polocko, Vitebsko, Valkavisko ir kituose pavietuose.*

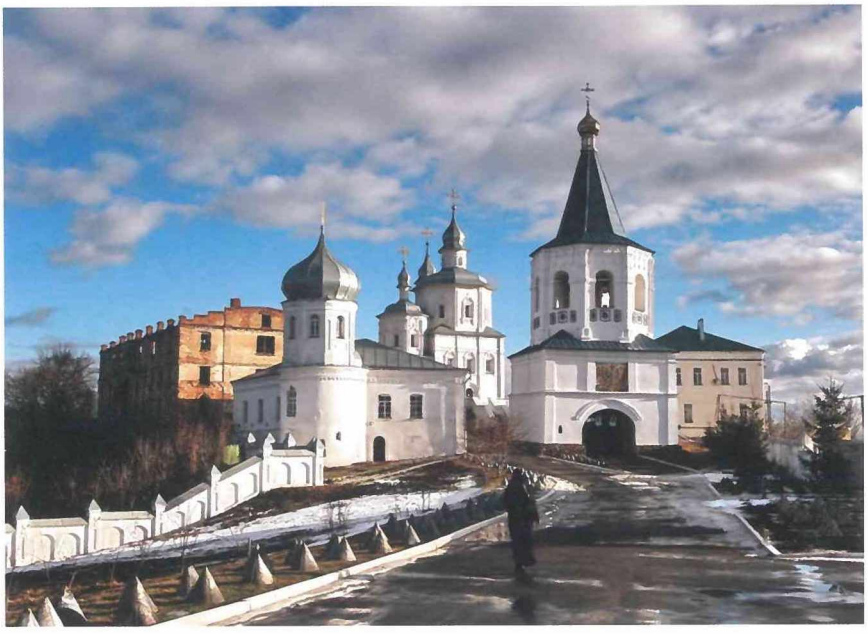

↑ *Mongolų-totorių sunkieji šarvai, XII–XIV a.*

↑↑ *XVI a. turkų-totorių monetos*

↗ *Putivlio Molčansky, arba Tylusis, vienuolynas, XVI–XIX a.*

← *Glinskių giminės herbas*

Glinskių kilmė

Giminės šaknys totoriškos. Genealoginė tradicija, susiformavusi pačių didikų aplinkoje XVI a., greičiausiai jau jiems būnant Maskvoje, Glinskius sieja su vienu iš pretendentų į Aukso ordos chanus (XVI a.) – Mamajumi. Teigiama, jog pastarojo sūnus Mansur Kijatas išvyko iš Krymo ir sukūrė autonominę kunigaikštystę, o joje įkūrė tris miestus: Glinską, Poltavą ir Glinicą. Šiuos miestus perėmė valdyti jaunesnysis Mansur Kijato sūnus Aleksa. Žymių Rusijos bojarinų giminių kilmės knygoje (Barchatinėje knygoje, 1687), į kurią įtraukti 1555–1556 m. sukurti pasakojimai apie Rusijos valdovų kilmę, nurodyta, jog šis Aleksa (arba Leksadas) pasidavė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto valdžiai, priėmė stačiatikybę pasivadindamas Aleksandru, ir gavo valdyti Glinską bei Poltavą. Tokią genealogiją kai kurie istorikai laiko legenda, nors pripažįstama Glinskių kilmės iš antraeilių totorių chanų galimybė. Jų protėviai iš tiesų buvo smulkūs kunigaikščiai. Ne veltui Žygimantas Senasis 1508 m. pasakė, jog kunigaikščio Mykolo Glinskio protėviai kažkada „mūsų tarnams tarnavo“. Netgi pagal Glinskių kilmės tradiciją kunigaikštis Levas Glinskis tarnavo kunigaikščiui Ivanui Jurjevičiui Mstislavskiui, Glinskių atstovai taip pat buvo Goštautų ir Radvilų tarnautojai. Taigi neabejojama, jog Glinskiai yra kunigaikštiškos kilmės, o giminės lizdas Glineskas – vietovė dabartinėje Ukrainoje (Čerkasų sr.), nuo kurios giminė ir gavo vardą. Pirmasis iš Glinskių istoriniuose šaltiniuose 1398 m. paminėtas kunigaikštis **Ivanas Aleksandrovičius Glinskis**, palikęs tris sūnus – **Borisą** (mirė po 1451), **Fiodorą** ir **Semioną** (mirė po 1437).

Giminės herbas ir titulai

Glinskiai turėjo asmeninį herbą, kuris greičiausiai kilo iš totoriškos tamgos ir simbolizavo kunigaikštišką jų padėtį. Raudoname herbo skydo lauke vaizduojamas apverstas skeptras. XIV–XVI a. Glinskiai titulavosi kunigaikščiais, tačiau XVII a. pabaigoje ar XVIII a. pradžioje dar gyvavusi susmulkėjusi giminės atšaka prarado turėtą titulą ir liko paprasti bajorai. 1817 m. Rusijos armijos generolas majoras Jokymas Glinskis jau nesugebėjo pasitvirtinti Senate kunigaikščio titulo.

Žymesni Semiono Ivanovičiaus Glinskio šakos atstovai

Nuo Semiono Glinskio skaičiuojama jaunesnioji Glinskių giminės šaka, gyvavusi dar ir XIX a. pradžioje. Semionas kartu su sūnumis Fiodoru, Andrejumi, Dmitrijumi ir Ivanu minimi tarp Kazimiero Jogailaičio Smolensko bajorų. Tarp šios šakos Glinskių pasižymėjo Semiono vaikaitis Bogdanas Fiodorovičius Glinskis (mirė 1512), nuo 1488 m. Čerkaso, vėliau Putivlio vietininkas, aktyvus kovų su totoriais dalyvis. Už šiuos nuopelnus iš Aleksandro Jogailaičio buvo gavęs valdų Kijevo bei Minsko pavietuose. Per vedybinius ryšius susigiminiavo su kunigaikščiais Zaslavskiais. Šaltiniuose B. Glinskis, kaip ir jo sūnus Vladimiras, vadinami kunigaikščiais Putivliečiais. 1500 m. maskvėnams užėmus Putivlį, pateko į nelaisvę. Nors 1509 m., užtarus giminaičiui kunigaikščiui Mykolui Glinskiui, turėjo galimybę grįžti į Lietuvą, bet liko Maskvoje ir čia mirė. Kurį laiką Lietuvoje gyvenęs jo sūnus Vladimiras 1540 m. taip pat išvyko į Maskvos kunigaikštystę, ten liko gyventi ir jo sūnus Bogdanas. Putivlio Glinskių valdas Lietuvoje Žygimantas Senasis perdavė kitoms giminėms. Jauniausias Semiono sūnus Ivanas, susilaukęs net 6 sūnų, iš Aleksandro Jogailaičio 1503 m. gavo Pabajevo dvarą Valkavisko paviete. Jau vėliau, 1508 m., Jogailaitis be pragyvenimo likusiam vienam iš Ivano sūnų Fiodorui Ivanovičiui Glinskiui (mirė prieš 1533; per karus su Maskva prarado turėtas valdas) atidavė kelis dvarus Polocko ir Vitebsko pavietų paribyje, kuriuos vėliau paveldėjo jo sūnūs Ivanas, Bogdanas ir Dmitrijus. Fiodoro brolis Semionas Ivanovičius Glinskis (mirė 1545) iš tėvo paveldėjo Pabajevą, ir nuo jo vėlesni Pabajevo valdytojai Glinskiai ėmė vadintis Pabajevskiais ir po kurio laiko nustojo tituluotis kunigaikščiais.

↑ *Uspenijės soboras, 1479 m. Jame buvo vainikuojami ir tuokiami kunigaikščiai ir carai, laidojami metropolitai ir patriarchai.*

Kunigaikščio Semiono Glinskio linija plačiai išsišakojo, o jos palikuonys, daugiausia likę Rusijoje, gyveno dar XIX a. Į Rusiją perbėgo nemaža dalis šios linijos atstovų, daugiausia per XVI a. pradžios karus su Maskvos didžiąja kunigaikštyste, patekę į maskvėnų nelaisvę, savo tolesnį likimą susiejo su Maskva. Tačiau ten nevaidino didesnio politinio vaidmens, kai kurie netgi nustojo tituluotis kunigaikščiais. Likę Lietuvoje šios linijos kunigaikščiai Glinskiai irgi nepadarė karjeros ir

↑ *Maskvos didysis kunigaikštis Ivanas IV. 1883 m. piešinys.*

nesusikrovė turtų. Įsikūrę rytiniuose LDK pakraščiuose, pagal turtinę padėtį priklausė smulkiajai LDK bajorijai, gebėdami į kariuomenę išrengti po 2 raitelius nuo turimų valdų.

Levo Borisovičiaus Glinskio šakos atstovai

Tai žymiausia ir didžiausią įtaką LDK gyvenime pasiekusi kunigaikščių Glinskių šaka, gyvavusi iki XVII a. pradžios. Šakos pradininkas **Borisas Ivanovičius Glinskis** 1433–1437 m. buvo Švitrigailos tarnybininkas. Su žmona, kunigaikščio Ivano Kaributaičio našle, turėjo penkis sūnus, iš kurių du buvo valdovo vietininkai. Šakos atskiruose dvaruose: **Grigorijus** (mirė 1503) – Ovručo vietininkas, **Ivanas** (mirė 1496) – Černigovo ir Vasiliškio, o **Levas** (mirė apie 1495) – kunigaikščio Ivano Mstislavskio tarnybininkas. Kaip tik Levo Glinskio sūnūs labiausiai išgarsino ir iki didikų lygmens iškėlė giminę. L.Glinskis turėjo keturis sūnus: Ivaną, Vasilijų, Mykolą ir Fiodorą (mirė po 1488). Pastarasis mirė labai jaunas ir pasiekė mažiausiai. **Ivanas Glinskis** (apie 1460–iki 1522), pravarde Mamajus, karjerą pradėjo Kazimiero Jogailaičio dvare, šaltiniuose minimas nuo 1482 m. Didžiausi jo pasiekimai – Aleksandro Jogailaičio laikais. Jis kartu su broliu Vasilijumi 1495 m. vasarį Markove pasitiko valdovo sužadėtinę, Maskvos didžiąją kunigaikštytę Eleną, ir jau tais pačiais metais buvo paskirtas Ožsko ir Perlamo laikytoju (1495–1501). Netrukus tapo LDK centriniu pareigūnu ir Ponų Tarybos nariu, ėjo LDK žemės vėliavininko ir valdovo maršalkos (1501–1507), Kijevo vaivados (1505–1506) ir Naugarduko vaivados (1507–1508) pareigas. Ne veltui Užvolgio chano laiškuose rašyta apie ypatingas Aleksandro Jogailaičio malones jam ir jo broliui Mykolui. Jo turimos valdos plačiai nusidriekė Kijevo, Žitomyro ir Ovrucko pavietuose. Žygimanto Senojo valdymo pradžioje pradėtas stumti iš užimamų pareigų. 1507 m. jis savotiškai pažemintas į Naugarduko vaivadą (vietoj Kijevo). Dėl šių priežasčių mielai prisijungė prie brolio Mykolo Glinskio suorganizuoto maišto Lietuvoje, buvo vienas aktyvesnių jo pagalbininkų. Maištui nepavykus, kartu su kitais broliais pasitraukė į Maskvą, kur gavo Medinos valdas. Tačiau čia didesnio politinio vaidmens jau nebevaidino. Greičiausiai jo dvare po brolio Vasilijaus mirties buvo auklėjama būsimoji Maskvos didžiojo kunigaikščio Vasilijaus žmona Elena Glinskaja. Paties Ivano sūnus Aleksandras ir kiti jo vaikai mirė ankstyvoje jaunystėje. Ivano brolis **Vasilijus Glinskis** (apie 1465–1515), pravarde Aklasis, nepasiekė tokių aukštumų. Pagrindiniai jo karjeros štrichai brėžti taip pat valdant Aleksandrui Jogailaičiui. 1501 m. tapo valdovo pastalininkiu, Vasiliškio (1501–1504) bei Ožsko ir Perlamo (1503–1505) vietininku, o 1506 m. gavo prestižinės Brastos seniūnijos vadovo vietą. Jis pirmasis iš brolių prisijungė prie Mykolo Glinskio maišto – jautėsi gerokai nuskriaustas dėl Žygimanto Senojo 1507 m. atimtos Brastos seniūnijos. Anot amžininkų, buvo pagrindinis maišto vadovas. Į Maskvą, lydimas maskvėnų pasiuntinių būrio, išvyko po 1508 m. taikos sutarties

sudarymo. Vienas jos punktų skelbė apie leidimą Glinskiams nekliudomiems išvykti į Maskvą. Kaip ir brolis Ivanas, čia gavo Medinos valdas. Su didiku į Maskvą pabėgo visa jo šeima – žmona Ana ir 6 vaikai: dukros Elena, Anastasija ir Marija bei sūnūs Jurijus, Michailas ir Ivanas.

Išskirtinė buvo **Elenos Glinskajos** (apie 1505/1506–1538) gyvenimo istorija. Maskvoje Elena atsidūrė dar ankstyvoje vaikystėje, ją po tėvo mirties globojo dėdė Ivanas. Jau ankstyvoje jaunystėje išryškėjo merginos grožis. Tą rodo ir XX a. pabaigoje atlikta Elenos Glinskajos portreto istorinė rekonstrukcija pagal išlikusią jos kaukolę. Tyrinėtojai atkreipė dėmesį į baltiškąjį veido tipą: paaiškėjo, kad Elena iš tiesų buvusi labai graži, turėjusi lygius dantis, jos plaukų ir net blakstienų liekanos – rusvos. Merginą, pasak rusų metraštininkų, „dėl jos grožio, jaunystės, o labiausiai – dėl jos skaistumo“ pamilo tuometinis Maskvos didžiosios kunigaikštystės valdovas Vasilijus III. 1525 m. jis prievarta į vienuolyną uždarė savo pirmąją žmoną Solomoniją Saburovą neva todėl, kad po ilgų santuokos metų jiems nepavyko susilaukti palikuonių. Ir 1526 m., nepaisydamas dvariškių ir artimos aplinkos prieštaravimų, 47-metis Vasilijus III vedė maždaug 20-metę Eleną. Santuokoje gimė du sūnūs: būsimasis Maskvos didysis kunigaikštis Ivanas IV (1530) ir neįgalus jo brolis Jurijus (1532). Beveik aštuonerius metus trukusi santuoka buvo labai laiminga. Rusijos archyvuose išlikę penki Vasilijaus III laiškai žmonai rodo didžiulį rūpestį žmonos ir sūnelių sveikata, valdovas prašė žmonos rašyti apie viską: vaikų sveikatą, jų maitinimą ir pan. O kai pirmagimiui ir įpėdiniui Ivanui ant kaklo iškilo votis, tai tapo svarbiausia laiškų žmonai tema. Vieną laišką, nusižengdamas tradicijoms, valdovas parašė pats: „[...] siunčiu su šiuo laišku raštelį, savo ranka rašytą, kad tu jį skaitytum ir saugotum“.

↑ *Piešinys, vaizduojantis 1535 m. Elenos Glinskajos vykdytą pinigų reformą. Antrame plane – soste sėdinti Elena su caraičiu Ivanu.*

↑↑ *Maskvos didysis kunigaikštis Vasilijus III, 1584 m. raižinys. Dail. André de Thevet.*

↑↑↑ *Vaivada slavų kario ginkluote (rekonstrukcija, XX a.)*

↖ *Granovitaja palata – reprezentacinis Maskvos dvaro pastatas, pastatytas 1487–1491 m. valdant Ivanui III.*

↑ *Maskvos kremlius*

Be galo džiaugdamasis sūnų gimimu, valdovas atleido į nemalonę patekusius dvariškius, buvusią žmoną Solomoniją iš tolimojo Kargopolio perkėlė į Suzdalės Pokrovsko vienuolyną, o savo broliams kunigaikščiams Jurijui ir Andrejui leido vesti, ką prieš tai buvo uždraudęs. 1533 m. Vasilijui III mirus, sosto įpėdiniu buvo paskelbtas trejų metų Ivanas, o vienas jo globėjų – Elenos dėdė Mykolas Glinskis. Valdovė, kaip mažamečio motina, tapo valstybės regente. Jos regentystės laikotarpis pasižymėjo svarbiais Maskvos didžiosios kunigaikštystės įvykiais: 1535 m. įvykdyta pinigų reforma – įvesta bendra pinigų sistema, sustiprinti Maskvos gynybiniai įrenginiai, 1536 m. sudarytos paliaubos su LDK, apribotos vienuolynų žemės valdos ir kt. Gindama mažamečio sūnaus Ivano interesus, Elena griebėsi prievartos prieš vyro brolius, pretendentus į sostą. Tai sukėlė nemažą opoziciją, kuri greitai susitvarkė su regente. 1538 m. Maskvos valdovė netikėtai mirė. Iš metraščių matyti, kad labai greitai ji buvo palaidota Kremliuje, Dangun Žengimo soboro kriptoje, Maskvos didžiųjų kunigaikščių giminės moterų nekropolyje. Sovietmečiu pavyko išgelbėti valdovių, tarp jų ir Elenos Glinskajos sarkofagus, didžiųjų kunigaikštienių ir carienių palaikai buvo perkelti į Arkangelo soborą, vėliau šalia jo – į požemius. Pradėjus tyrinėti palaikus, Elenos sarkofage aptiktos jos kepuraitės gabaliukai ir plaukų liekanos leido nustatyti, jog valdovė buvo nunuodyta gyvsidabriu.

Seseriai Elenai Glinskajai ištekėjus už Maskvos didžiojo kunigaikščio Vasilijaus III, jos broliai gavo dvaro pareigybes. Raikytoju tapęs **Jurijus Glinskis** buvo vienas artimiausių sūnėno, Maskvos valdovo Ivano IV, aplinkos žmonių, jo paskelbimo Rusijos caru iniciatorius, 1547 m. per maištą Maskvoje užmuštas akmeniu. Bevaikis **Ivanas Glinskis** mirė po 1542 m., o **Mykolas Glinskis** išgyveno politiškai audringą gyvenimą: turėjo ir 1547 m. neteko arklidininko pareigų, bandė pabėgti į Lietuvą, bet buvo sugautas, vėliau vėl iškilo, tapęs maskvėnų kariuomenės vadu ir Didžiojo Naugardo vietininku. Po jo mirties 1559 m. liko vienintelis sūnus **Ivanas Glinskis**, pagarsėjęs ypatingais turtais. Vis dėlto po 1547 m. maišto prieš Glinskius jų įtaka Maskvos valstybėje baigėsi, o su I. Glinskio mirtimi 1602 m. užgeso ir Lvovičių Glinskių giminės atšaka.

Kunigaikščio Mykolo Glinskio karjera ir nuopuoliai

Pirmoji Glinskių giminėje ir ryškiausia jos žvaigždė, neeilinė Renesanso epochos asmenybė buvo Maskvos valdovės Elenos Glinskajos dėdė Mykolas Glinskis. Tai ir viena žymesnių figūrų XVI a. pradžios Lietuvos ir Maskvos kunigaikštystės politinėje istorijoje. Didikas studijavo užsienyje – Italijoje, kur perėjo iš stačiatikybės į katalikybę, vėliau daugiau nei dvylika metų karybos meno paslapčių sėmėsi Ispanijoje, buvo Šv. Romos imperijos imperatoriaus Maksimilijono dvare, tarnavo Saksonijos kunigaikščiui Albrechtui. Amžininkų apibūdinimu, M. Glinskis „buvo tiek pat drąsus savo dvasia, kaip ir greitas protavime, stiprus fiziškai ir pasiruošęs atremti bet kokį pavojų“. Taip savo individualybe pralenkė visus kitus, buvo keliskart už juos aukščiau, kad, vos tik grįžęs į LDK, užvaldė Aleksandrą Jogailaitį ir tapo vienu artimiausiu jo patarėju, nepralenkiamu favoritu. Netruko gauti svarbias pareigybes: Utenos vieti-

↑ *Maskvos didžiosios kunigaikštystės žemėlapis, 1614 m.*

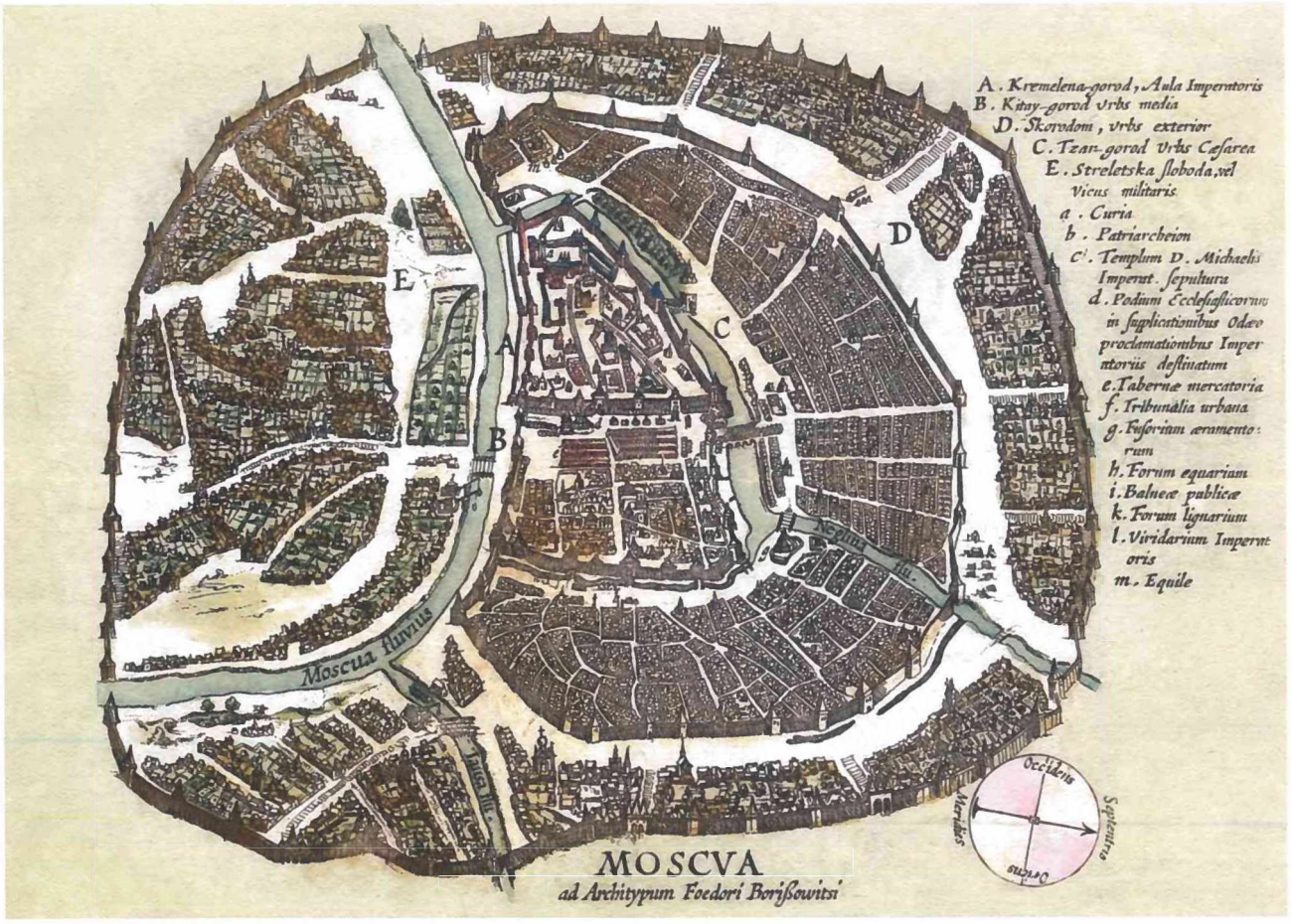

↑ *Maskvos planas. Maskvos didžiosios kunigaikštystės žemėlapio fragmentas, 1614 m.*

↑↑ *Įkalintas Mykolas Glinskis ir jo dukterėčia Elena Glinskaja. Iliustracija iš Leonardo Chodzko „La Pologne historique, littéraire, monumentale et illustrée". T. 1–3. Paris, 1839–1841.*

ninko (1499–1508), LDK dvaro maršalkos (1500–1506), Anykščių (1501), Merkinės (1501–1505), Bielsko (1505–1506) vietininkas. Jo įtaka valdovui buvo didžiulė, M. Glinskio užtarimo prašė užsienio galingieji (Užvolgio chanas ar Saksonijos kunigaikštis). Tai kėlė daugelio Lietuvos ponų nepasitenkinimą, ypač ambicingo Trakų vaivados Jono Zaberezinskio. Atviri nesutarimai tarp didikų prasidėjo nuo 1503 m. Konfliktą ypač paaštrino valdovo sprendimas dėl Lydos vietininkystės. M. Glinskio įtikintas valdovas nuo šių pareigų nušalino J. Zaberezinskio žentą Jurgį Iljiničių ir vietoj jo paskyrė M. Glinskio giminaitį Andrių Droždžą. Ponų Tarybos nariai tokiam sprendimui pasipriešino, bet J. Iljiničius netgi buvo įkalintas, o Brastos seime iš tarybos buvo pašalinti Vilniaus vyskupas Taboras ir Zaberezinskis. Visa tai rodė ypač išaugusią M. Glinskio galią. Dar labiau jo pozicija sustiprėjo 1506 m. pasiekus bene didžiausią pergalę Lietuvos istorijoje prieš totorius. LDK kariai, vado-

vaujami laikinai kariuomenės etmonu paskirto M. Glinskio, 1506 08 06 prie Klecko sumušė totorius. „Ir patyrė Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė begalinį Dievo gailestingumą, o Korano giminė – neapsakomą kraujo praliejimą. Kunigaikštis Mykolas Glinskis ir Lietuvos kariuomenė tą dieną pasiliko prie lavonų, visą dieną jodinėdami ir vaikydamiesi aplink Ceprą ir už Cepros, paėmė arba nukovė daugybę totorių, sugrįžo į kariuomenės stovyklą prie Klecko, vesdami daug belaisvių ir turėdami rankas pilnas aukso ir sidabro, ir ginklų, ir drabužių, ir brangių žirgų", – taip amžininkai apibūdino paskutines mūšio dienos akimirkas. Laimėjęs mūšį ir netekęs trijų žirgų, kariuomenės vadas M. Glinskis atskubėjo į Vilnių mirštančiam Aleksandrui Jogailaičiui pranešti apie pergalę. Jai atminti tuometinis Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila prie Neries pastatydino Šv. Jurgio bažnyčią. Tačiau tokia M. Glinskio narsa ir atsidavimas nebuvo tinkamai įvertinti. Po kelių savaičių mirus Aleksandrui Jogailaičiui, M. Glinskis su 700 raitelių palyda pirmasis Gardine pasitiko atvykstantį būsimąjį valdovą Žygimantą Senąjį. Lydėjo jį į Vilnių ir dalyvavo jo pakėlime į didžiuosius kunigaikščius. Tačiau tai nepadėjo jo tolesnei karjerai. Ne tik negavo trokštamų didžiojo etmono pareigų, bet ir buvo J. Zaberezinskio viešai apkaltintas, neva siekęs pats užimti didžiojo kunigaikščio sostą. Netrukus Žygimantas Senasis nušalino didiką nuo visų pareigų. Nesulaukęs galimybės reabilituotis teisme, 1508 m. pradžioje M. Glinskis su šalininkais užpuolė Zaberezinskio buveinę prie Gardino ir liepė tarnui turkui nukirsti savo priešininkui galvą. Paskui ją nešė pasmeigtą ant ieties būrio priekyje ir nuskandino ežere pakeliui į Vilnių, 4 mylios nuo Gardino. J. Zaberezinskio nužudymas tapo M. Glinskio maišto prieš Žygimantą Senąjį pradžia. Didikas 1508 05 prisiekė ištikimybę Maskvai, ėmė puldinėti Voluinę, vėliau – Naugarduko ir Minsko vaivadijas. Diversinių išpuolių metu jam pavyko užimti Mozyrių. Tuo metu karo žygį prieš LDK pradėjo Maskvos kariuomenė, puolusi Smolensko kryptimi. Vis dėlto M. Glinskiui nepavyko išsilaikyti užimtose teritorijose, o po 1508 m. taikos sutarties pasirašymo didikas kartu su broliais perėjo tarnauti Maskvos didžiajam kunigaikščiui Vasilijui III ir išvyko į Maskvą. Už nuopelnus Maskvos valdovas M. Glinskiui davė Borovsko bei Jaroslaveco valdas. Tačiau naujoje šalyje M. Glinskis nesijautė gerai ir bandė rasti ryšių, palengvinančių jo grįžimą į Lietuvą. 1514 m. maskvėnams patyrus nesėkmę prie Oršos, M. Glinskis apkaltintas išdavyste ir bandymu pabėgti. Vasilijus III 13-ai metų uždarė didiką į kalėjimą, jam grėsė mirties bausmė, nuo kurios atsipirkti pavyko pereinant į stačiatikybę. O iš kalėjimo išėjo dukterėčios Elenos Glinskajos dėka. 1527 m. atgavo laisvę ir kartu tapo Jurjeveco, Starodubo bei Rapolovo valdytoju ir netgi ėmė atgauti turėtą įtaką Maskvos dvare. 1533 m. mirdamas Vasilijus III paskyrė jį vienu iš savo sūnų globėju. Tačiau netrukus prasidėjo konfliktas tarp M. Glinskio ir Elenos favorizuojamo kunigaikščio Ivano Obolenskio bei Šuiskių. 1534 m. didikas buvo dar sykį įkalintas, kur nelaisvėje 1534 09 15 ir mirė. Vienintelis jo sūnus Vasilijus, kurio susilaukė su žmona, kunigaikščio Ivano Obolenskio dukra, mirė 1565 m., nepalikęs palikuonių. O, kaip minėta, 1602 m. apskritai užgeso Levo Borisovičiaus pradėta įtakingiausia Glinskių giminės linija.

↑ *Tradicinė slaviška segė su senoviniais ornamentais*

VI

Goštautai

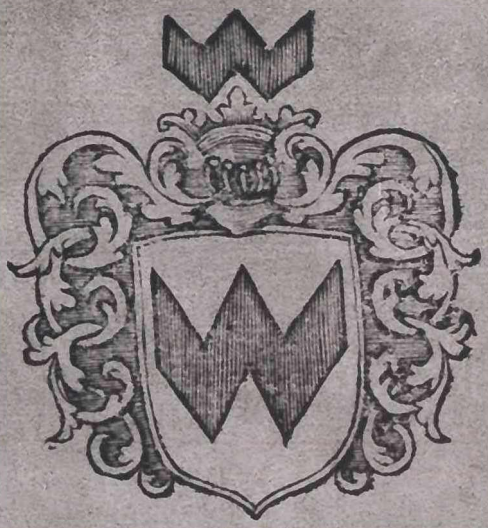

1413 m. gavusi lenkišką Habdanko *herbą, lietuvių kilmės didikų Goštautų giminė, šaltiniuose įvardijama, kaip Gasztołdowie, Gosztołdowie* (lenk.), *Gastoldus, Gashtoldus* (lot.), *Кгаштолътове, Кгастовты* (rusėn.) *ir kt. Tai buvo viena ryškiausių ir įtakingiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių XIV a. vid.–XVI a. pirmojoje pusėje. Pagal sutelktą galią politiniame valstybės gyvenime Goštautai drąsiai lygiavosi į kitą lyderės pozicijas Lietuvoje užėmusią Radvilų giminę. Vienais periodais į priekį išsiveržDavo Goštautai, kitais – Radvilos. Skirtumas tik tas, jog Goštautų giminės istorija buvo gerokai trumpesnė, ji gyvavo tiek, kiek viena atskira Radvilų šaka – kiek daugiau nei 200 metų. Iš istorinių šaltinių iš viso žinomos tik 7 Goštautų giminės kartos.*

Pirmieji Goštautų atstovai istoriniuose šaltiniuose minimi nuo XIV a. vidurio, o paskutinysis iš giminės, nepalikęs įpėdinių, mirė 1542 m. Apskritai Goštautų giminė nebuvo plati, pilnametystės sulaukė kol kas iš istorinių šaltinių žinomi 13 giminės vyrų ir vos 5 moterys. Dėl šios priežasties giminė netgi neišsiskyrė į atskiras šakas. Giminė viena pirmųjų Lietuvoje vartojo paveldimą Goštautų pavardę ir kartu vykdė savitą, vėliau jai tapusia pražūtinga, politiką. Nors kiekvienoje XIV–XVI a. Goštautų kartoje būdavo po kelis vyriškosios lyties atstovus, pavyzdžiui, Andriaus Goštauto sūnūs Jonas, Talvaiša ir Petras, palikuonių paprastai susilaukdavo tik vienas iš jų arba vesti neketinę sūnūs būdavo nukreipiami į dvasininko kelią, kaip tokią karjerą pasirinkęs ir vyskupu tapęs Jurgis Goštautas. Istorikų nuomone, ši strategija vykdyta sąmoningai. Tai leido Goštautams sutelkti itin stambų valdų masyvą, jų dvarai ir žemės nebuvo išdalijami. Kita vertus, toks apdairumas atsigręžė prieš pačią giminę. 1542 m. viena galingiausiu giminių Lietuvoje užgeso kaip tik dėl vyriškosios lyties palikuonių trūkumo.

Goštautų įtaką ir galią XIV a. vid.–XVI a. pirmojoje pusėje LDK rodė jų užimamos pareigos ir sukaupti turtai. Šiuo požiūriu giminė buvo aiški lyderė tarp kitų savo laikotarpio didikų giminių. Jau pirmą kartą Goštautai minimi ne kaip paprasti bajorai, bet tarp visuomenės valdančiojo elito narių – pirmasis iš žinomų Goštautų buvęs Veliuonos seniūnas. Didikai vieni pirmųjų užėmė ir svarbiausią valstybėje Vilniaus seniūno, vėliau reorganizuotą į vaivados, postą. Goštautų atstovas tapo antruoju istorijoje šiuo pareigūnu, o Vilniaus vaivadomis buvo dar du giminės nariai. Kiek mažiau reikšminga, tačiau taip pat svarbi Trakų vaivadija Goštautams buvo atitekusi net keturis kartus, trys Goštautai užėmė Naugarduko seniūno (vaivados) vietą, nekalbant apie centrines valdovo maršalkos pareigas, nuo kurių karjeras pradėjo keli jaunieji Goštautai. Taigi visi giminės vyrai užėmė gana aukštas, o neretai ir aukščiausias pareigas valstybėje, ne veltui kai kuriuos iš Goštautų, pavyzdžiui, Albertą Goštautą, užsieniečiai tiesiog vadino vicekaraliais, valdovų vietininkais. Taip

↑ *Pilies kalnas Veliuonoje*

↑↑ *XII–XIII a. kario ginkluotės rekonstrukcija*

← *Goštautų giminės herbas* Habdankas

↑ *Vytauto priesaika. Dail. Janas Styka, 1901 m.*

pat visus Goštautus galima apibūdinti kaip LDK savarankiškumo gynėjus, kovoje su unitariniais lenkų politikų siekiais taikiusius visas įmanomas kovos priemones, neretai (XV a.) net organizavusius politinius sąmokslus. Jų atstovų iniciatyva Lietuvos Statutuose atsirado straipsnis, draudžiantis svetimšaliams įsigyti Lietuvoje turtų ir užimti valstybės tarnybas.

Giminė iš kitos LDK diduomenės išsiskyrė plačiomis kultūrinėmis aspiracijomis, atvirumu ir polinkiu tiek į Rytų, tiek ir į Vakarų kultūrą. Tarp jų matome pirmuosius Krokuvos universiteto ir mokslui gabių jaunuolių rėmėjus, privačių mokyklų steigėjus, pirmųjų privačių bibliotekų savininkus, jau nekalbant apie nuveiktus darbus religijos srityje, pirmiausia steigiant ar aprūpinant bažnyčias bei vienuolynus. Su Goštautų vardu susiję tokie svarbūs LDK kultūrinio-teisinio palikimo ženklai kaip I Lietuvos Statutas, Lietuvos Metrika ar Lietuvos metraštinė literatūra – *Platusis sąvadas*, arba *Bychovco kronika*. Taigi senosios Lietuvos istorijoje Goštautai buvo iš tiesų vienos svarbiausių asmenybių, palikusios itin ryškų pėdsaką.

Goštautų kilmė

Tai lietuviška LDK didikų giminė, kilusi greičiausiai iš senosios gentinės diduomenės. Neatsitiktinai XVI a. vienas iš Goštautų – Vilniaus vaivada **Albertas Goštautas** memoriale karalienei Bonai Sforzai didžiuodamasis rašė pranokęs Radvilas „savo kilme ir, tiesą sakant, giminės senumu bei turtu“. Ankstyvuosius Goštautų

giminės atstovus, tikėtina, giminystės ryšiai siejo su lenkų bajorais. Anksčiausiai – XIV a. viduryje – minimos turėtos jų valdos buvo išsidėsčiusios Žemaitijoje, galbūt netoli galimų kilmės vietų. Jau vėliau pagrindinė didikų tėvonija tampa Geranainys (Ašmenos paviete, dab. Baltarusijoje). Pagal legendinę Goštautų klestėjimo laikotarpiu, t. y. XVI a. pradžioje, sukurtą giminės kilmės versiją didikai savo šaknis „surado" XIV a. pradž. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino aplinkoje. Anot šios tradicijos, pirmą kartą aprašytos Lietuvos metraštyje, vadinamojoje *Bychovco kronikoje*, Gedimino valdymo metais tarp jo tarybos ponų buvęs *Stulpų* herbo ponas Grumbis, kuriam valdovas atidavė valdyti Ašmeną ir kuris vėliau Kaune buvo paimtas į kryžiuočių nelaisvę. Kaip tik šio Grumbio sūnus buvo Goštautas, Gedimino paskirtas etmonu, o perkėlus sostinę iš Trakų į Vilnių, tapo ir pirmuoju Vilniaus vaivada. Ta pati legenda liudija, jog jau pastarojo Goštauto sūnus, vardu Petras, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo laikais paskirtas Podolės Kameneco valdytoju, o vėliau ir Vilniaus vaivada, atsikvietė į Lietuvą iš Lenkijos 14 vienuolių pranciškonų ir savo rūmuose Vilniuje įsteigė Dievo Motinos vienuolyną. Neva tuomet apsikrikštijęs P. Goštautas tapo pirmuoju, Lietuvoje priėmusiu Romos tikėjimą ir jį atnešusiu į Lietuvą. Kai Algirdo žygio į Maskvą metu vienuoliai pranciškonai Vilniuje buvo nukankinti, vaivada dar sykį atsikvietė vienuolius ir naujoje vietoje įkurdino jiems vienuolyną. Iš kitų istorinių šaltinių nežinomas P. Goštautas neabejotinai buvo metraščio autoriaus, panaudojusio kai kuriuos XV a. gyvenusio Petro Goštauto gyvenimo faktus, kūrybos vaisius. Deja, visas šis pasakojimas, inspiruotas paskutiniųjų giminės atstovų, istoriškai nėra pagrįstas ir lieka tik graži bei įdomi legenda, rodanti XVI a. pradžioje LDK įsigalėjusių Goštautų ambicijas.

↑ *XV a. riterio šarvų kopija*

Realiu istoriniu giminės pradininku linkstama laikyti 1364 m. Veliuonos įvykiuose Vygando Marburgiečio paminėtą pilies gynėją Goštautą. XV a. pradžioje procese dėl sienos tarp Žemaitijos ir Kuršo liudytojai prūsai teigė apie prieš 40 metų Veliuoną užėmusius kryžiuočius, kai pilies seniūnu tuomet buvo Goštautas (Gawstad). Goštautas, matydamas tolesnės Veliuonos pilies gynybos beprasmiškumą, su visa jos įgula garbingai pasidavė kryžiuočiams, tačiau, nepaisant priešininkų maršalo valios, nelaisvėje buvo nužudytas. Svarbi ir dar viena XVI a. pirmosios pusės Goštautų aplinkos metraštininko pateikta žinutė apie XIV a. Veliuonos apgulčiai chronologiškai artimą Kauno apgultį ir šios pilies gynėją Goštautą. Istorikų duomenimis, šios abi informacijos viena kitai neprieštarauja, ir tai leidžia kalbėti apie pirmąjį Lietuvoje vardo paveldėjimo atvejį. Ir iš tiesų Goštautai, kaip rodo vėlesnė istorinė medžiaga, pirmieji LDK didikai, su nedidelėmis išimtimis (pavyzdžiui, Talvaiša Goštautas galėjo būti Talvaišų giminės pradininkas) vartoję nuolatinę paveldimą giminės pavardę. Manoma, kad tam įtakos galėjo turėti kol kas nenustatyta giminystė su lenkų bajorais. Toks atvejis, kai per visą giminės gyvavimo laikotarpį jos nariai vartojo paveldimą asmenvardį Goštautas – Andrius Goštautas – Jonas Goštautas – Martynas Goštautas – Albertas Goštautas – Stanislovas Goštautas, Lietuvoje iš esmės buvo išskirtinis.

↗ *„Vilna Litvaniae Metropolis“. Raižytojas Fransas Hogenbergas (Frans Hogenberg, apie 1535–1590). Iš Georgo Brauno (Georg Braun, 1541–1622) knygos „Civitates orbis terrarum“. Kelnas, 1581 m.*

Giminės herbas ir titulai

Sprendžiant pagal Lietuvos metraščių kūrėjus, Goštautai dar iki Horodlės akto naudojo ikihorodlinius lietuvių herbus. Heraldikai pritaria, jog tokie Lietuvos kilmingųjų vartoti lietuviški skiriamieji ženklai atsirado paskutiniaisiais XIV a. dešimtmečiais. Konkretesnių duomenų apie simbolius Goštautų ženkle nėra, nepatikima ir *Bychovco kronikos* pastaba apie Goštautų turėtą *Stulpų* herbą. Vis dėlto ši informacija svarbi kaip patvirtinanti patį ženklų turėjimo faktą. Žinutėje pasakojama, kaip 1451 m. Parčovo seime Lietuvos didikai, susikivirčiję su lenkais, atsisakė iš jų Horodlėje gautų herbų ir grįžo prie savų senųjų: „lietuvių didikai – Vilniaus vaivada Jonas Goštautas, Trakų – Jonas Manvydas, Žemaitijos seniūnas Kęsgaila, krašto maršalka, Naugarduko vietininkas Petras Mantigirdaitis – pasipiktinę nusiuntė atgal jiems jų herbus, pradėjo antspauduoti savo senaisiais ir tarėsi, kaip atkeršyti“. Nėra žinių, kad J. Goštautas iš tiesų būtų grįžęs prie senųjų ženklų, jis, kaip ir jo palikuonys, toliau naudojo ne taip seniai, 1413 m., Horodlėje gautą lenkišką *Habdanko* herbą. Tai būta vieno seniausių dar XIII a. pradž. naudotų lenkų herbų. 1413 m. Horodlėje jam atstovavo lenkų bajorai Piotras iš Vidavos ir Jakubas iš Rogožno, priėmę į šį herbą minėtą J. Goštautą. Raudoname herbo skydo lauke vaizduojamas ženklas panašus į raidę „W“. Iš kartos į kartą perduodamas *Habdanko* herbas pavaizduotas ir išlikusioje Alberto Goštauto antkapio dalyje.

XVI a. pradžioje ypatingai sustiprėję ir galios viršūnę pasiekę Goštautų atstovai nesitenkino vien turimu herbu, bet siekė pabrėžti savo išskirtinumą iš kitų bajorų ir net iš dalies didikų įsigydami naujus titulus. Tai buvo nuo XV a. antrosios pusės vykstančios diduomenės konsolidacijos, formuojantis atskiram socialiniam sluoks-

↑ *Podolės Kameneco bažnyčia*

↖ *Podolės Kamenecas – Podolės vaivadijos centras, svarbi tvirtovė Abiejų Tautų Respublikos pietuose, gynusi nuo totorių ir turkų antpuolių.*

niui, išdava. Kaip rodo A. Goštauto raštuose išsakytos mintys, buvo kuriama diduomenės ideologija, kurioje didikai iškyla kaip vieninteliai realūs valdžios atstovai, o visa kita bajorija yra tik įsakymų vykdytoja: anot vaivados, „[...] ką nusprendžia Karališkoji Didenybė ir ponai, tą būtinai privalo vykdyti mūsų bajorai. Mes kviečiame į savo seimus bajoriją iš dalies dėl pagarbos, o kita vertus, kad visi žinotų, ką nusprendėme [...]". XVI a. pradžioje kilusiame „titulų vajuje", atspindėjusiame bendruosius to meto valdančiojo elito siekius išsiskirti iš kitos bajorijos, priekyje stovėjo galingiausios Lietuvos giminės Radvilos ir Goštautai. Minėtas Vilniaus vaivada ir LDK kancleris A. Goštautas tapo antruoju LDK asmeniu (po Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio Mikalojaus Radvilos), išsirūpinusiu, tiesa, hierarchiškai ne patį aukščiausią, tačiau ne mažiau svarbų, o, be to, ir naudotą grafo titulą. 1529 m. popiežius Klemensas VII jam suteikė, o 1530 m. Šv. Romos imperatorius Karolis V patvirtino „grafo iš mūrinių Geranainių" diplomą. Už jį didikas sumokėjo ne mažiau kaip 100 raudonųjų auksinų. Tačiau, kitaip nei jo pirmtakas Vilniaus vaivados poste M. Radvila, A. Goštautas, tiesa, nenuosekliai, titulavosi grafu. Korespondencijoje ar net paprastose duotyse bajorams didikas save tituluodavo *grafu iš mūrinių Geranainių*. Tiesa, ir LDK visuomenė nenoriai pripažino šį A. Goštauto titulą ir dažniau į didiką kreipėsi ne kaip į grafą, o kaip į Vilniaus vaivadą. Titulas, deja, priešingai nei norėjo pats didikas, netapo paveldimu – jo vienintelis sūnus Stanislovas ir marti Barbora Radvilaitė nei patys titulavosi grafais, nei to pageidavo iš kitų...

Goštautų giminės atstovai XIV–XV a.

Taigi gana tikėtina, jog garsiosios Goštautų giminės pradininkas buvo XIV a. antrojoje pusėje minimas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo Veliuonos seniūnu paskirtas Goštautas. Greičiausiai jau jo sūnus **Andrius Goštautas** (mirė po 1404) pirmą kartą nurodytas 1387 06 01 Jogailos privilegijoje Obolcų bažnyčiai kaip Vilniaus

↑ *XV a. bajorai. Iliustracija iš Augusto Sokolovskio „Dzieje Polski ilustrowane". T. 1-5. Warszawa, 1899–1901.*

↗ *LDK žemės maršalkos Rumbaudo ir Goštauto iš Geranainių, paleistų iš nelaisvės Lucke, prisaikdinimas prisistatyti į Krokuvą Ldk Švitrigailai. 1431 m. gruodžio 26 d.*

seniūnas. Po Hanulo A. Goštautas buvo antras svarbiausias pareigūnas Vilniaus paviete, valdovo vietininkas, Vilniaus seniūnas. Apskritai manoma, kad didikas buvo Jogailos aplinkos žmogus, Lietuvoje iškilo ir didžiausią įtaką turėjo šio valdovo valdymo metais. Ne veltui seniūno pareigas prarado į valdžią Lietuvoje atėjus didžiajam kunigaikščiui Vytautui. Apie 1387/1389 m. A. Goštautas laidavo už kunigaikštį Gricką Konstantinaitį. Dar sykį istoriniuose šaltiniuose paminėtas 1396 m. kaip Andrius Goštautas iš Geranainių. Jau nuo 1398 m. iki 1401 m. ėjo Krėvos seniūno pareigas. Šiuo laikotarpiu didikas liudijo svarbiausiose to meto valstybinėse sutartyse, kad ir 1401 01 18 Vilniaus–Radomo sutartyje tarp LDK ir Lenkijos. Taigi iki pat mirties gebėjo išlaikyti politinę įtaką valstybėje.

Svarbi, nors ir neaiški, A. Goštauto žmonos kilmė. Pirmajame originaliame *Bychovco kronikos* intarpe nurodoma apie jau minėtą pasakojimo autoriaus sukurtą personažą, istoriniuose šaltiniuose nežinomą Podolės Kameneco seniūną Petrą Goštautą. Iš tiesų pagal chronologiją toks asmuo galėjo būti A. Goštautas. Reikšminga, nors kitais šaltiniais ir nepatvirtinta informacija, apie pastarojo Goštauto vedybas prieš 1392 m. su *Habdanko* herbo lenkų bajoro Mikolajaus Bučackio (mirė po 1392) nežinomo vardo dukra. Goštautui paprašius M. Bučackio už jo išleisti savo dukrą, šis tarė: „Aš mielai išleisčiau už tavęs savo dukterį, bet man nedera savo dukterį, krikščionę, leisti už tavęs, pagonio, nors tu ir didelis ponas. Bet jeigu tu krikštysies ir pereisi į mūsų tikėjimą, aš ją tau atiduosiu." Nekyla abejonių, kad A. Goštautas apsikrikštijo, o su šia ar kuria kita žmona turėjo mažiausiai 4 vaikus: sūnus **Talvaišą**, **Joną** ir **Petrą** bei dukrą, greičiausiai ištekintą už vieno įtakingiausių Žygimanto Kęstutaičio laikų didikų, būsimojo Vilniaus vaivados Jono Daugirdo (mirė apie 1443). Šios vedybos, kaip ir valdos prie Vilniaus pilies turėjimas, be kita ko, aiškiai rodė ypač aukštą tuometinę A. Goštauto padėtį valdančiajame LDK elite Jogailos ir Vytauto laikais.

↑ *Trakų Salos pilis*

Duomenys apie Talvaišo ir Petro Goštautų gyvenimus ar jų šeimas fragmentiški. Kartu su tėvu A. Goštautu 1401 m. Vilniaus sutartyje liudijęs **Talvaiša**, vėliau epizodiškai, be jokių pareigybių, šaltiniuose paminėtas dar kelis kartus. Tiesa, apie 1411 m. sudarytame lietuvių vadovybės sąraše jis taip pat pažymėtas. Taigi pasiekė ne aukščiausias, tačiau, matyt, labai svarbias pozicijas valstybėje. Nežinoma, jog jo palikuonys – du sūnūs **Jokūbas** ir **Jurgis** – būtų gavę kažką panašaus. Tuo tarpu **Petro Goštauto** (mirė apie 1440) padėtį to meto visuomenėje puikiai parodo 1431 m. įvykiai: už didiką, patekusį į Ordino nelaisvę, buvo pasiūlytas 2000 auksinų užstatas, kai už kitus belaisvius bajorus siūlyta po 100 auksinų. Neaišku, nors tikėtina, kad 1468 m. minimas **Jonas Petraitis Goštautas**, užrašęs savo pajamų dalį Vilniaus pranciškonams, galėjęs būti P. Goštauto sūnus. Vis dėlto didžiausią karjerą iš trijų minėto A. Goštauto sūnų neabejotinai padarė Horodlėje *Habdanko* herbą priėmęs ir Vilniaus vaivada tapęs **Jonas (Ivaška) Goštautas** (prieš 1395–prieš 1458 09).

Pirmą kartą šis didikas pasirodo neturėdamas jokių pareigų 1413 m., tačiau labai reikšmingame Goštautų giminei įvykyje – kaip minėta, Horodlės susitarimų metu kartu su kitais žymiausiais LDK bajorais gavo lenkišką *Habdanko* herbą. Neaišku, kiek patikima ne kartą minėtos Goštautų aplinkoje sukurtos *Bychovco kronikos* žinutė apie J. Goštautą, kaip vieną 1410 m. Žalgirio mūšio vadų – joje didikas minimas kaip lauko etmonas, nors kiti istoriniai šaltiniai to nemini. Vis dėlto netruko kilti karjeros laiptais: jau po dešimtmečio buvo Darsūniškio seniūnas, o 1426–1435 m. dokumentuose minimas kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio maršalka. Nuo 3-iojo dešimtmečio aktyviai reiškėsi ypač sudėtingame politiniame Lietuvos gyvenime. Per Lietuvos valdovo Vytauto karūnaciją kaip pasiuntinys vyko pas Lenkijos karalių, vėliau ne sykį dalyvavo diplomatinėse misijose Vokiečių ordine, Lenkijoje. Lietuvoje atliko reikšmingą vaidmenį 1432 m. ir 1440 m. kovų dėl didžiojo kunigaikščio sosto metu. Švitrigailos paskirtas Smolensko vietininku (iki 1440), tapęs

↑ *LDK žemėlapis pagal Gerardo Merkatoriaus (Gerard Mercator, 1512–1594) „Lithuania". Duisburg, 1595. Perleistas 1630 m.*

Žygimanto Kęstutaičio patikėtiniu, iš šio valdovo gavo valdų Palenkėje. Tačiau jau 1440 m. subūrė ir vadovavo įtakingiausių Lietuvos didikų grupuotei, žinomai Jono Goštauto ar Alšėnų grupuotės vardu, kuri įgyvendino sumanymą didžiuoju kunigaikščiu vainikuoti jaunesnįjį Lenkijos karaliaus Jogailos sūnų Kazimierą Jogailaitį. Anksčiau buvęs labiau Kęstutaičių šalininkas, 1440 m. perėjo į Jogailaičių pusę, į kurią jam kelią tiesė susigiminiavimas su Alšėniškiais (per sūnaus Martyno žmonas). Nuo tada tapo įtakingiausiu didiku Kazimiero valdymo pradžioje, iš esmės buvo mažamečio valdovo regentas valstybėje. 1440–1443 m. ėjo Trakų, o 1443–1458 m. ir svarbiausias valstybėje – Vilniaus vaivados pareigas. Vis dėlto, turėdamas savų interesų, dar kelis kartus bandė iškelti naujus, paklusnesnius nei Kazimieras Jogailaitis valdovus. Pavyzdžiui, matydamas, kad nebėra parankių Gediminaičių, į sostą netgi ketino iškelti jam tuomet paklusnų Radvilą. Paskutiniai tokie bandymai buvo 1456–1457 m. Tolesnius veiksmus 1458 m. nutraukė mirtis. Nepaisant šių prieštaravimų, visą gyvenimą buvo įtakingas ir svarbus politikas. Aukščiausiu valstybės pareigūnu jį vadino užsienio politikai ir pirkliai. Sudėtingomis politinėmis sąlygomis, kurias istorikai įvardijo kaip ginčų dėl sąjungos su Lenkija laikotarpiu, pagrindinis didiko veiklos leitmotyvas buvo LDK suverenumo įtvirtinimas ir lietuvių valdžios išlaikymas Voluinėje bei Palenkėje, į kurias kėsinosi lenkai ir kur, beje, valdų turėjo pats didikas. J. Goštautas pasižymėjo bažnytinėmis dotacijomis – jis parėmė Vilniaus katedrą, Vilniaus pranciškonus, o už tai buvo įtrauktas į jų atminimų knygas. Aukštą didiko padėtį valstybėje rodo jo santuoka su Vilniaus kašteliono Mykolo Kęsgailos Valmantaičio dukra Dorotėja, kurios iniciatyva didikas kartu su ja buvo įrašytas į Krokuvos universiteto knygas, ar jo dviejų dukterų ištekinimas. Viena ištekėjo už kunigaikščio Simono Olelkaičio, o kitą vedė valdovo maršalka ir Gardino seniūnas Jonas Kučukaitis. Dar viena dukra, Aleksandra, tapo vienuole bernardine ir didele šios vienuolijos Lietuvoje ir Lenkijoje mecenate.

Iš trijų J. Goštauto sūnų – **Martyno**, **Alberto** ir **Jurgio** ryškesnį pėdsaką istorijoje paliko **Martynas**. Apie valdovo maršalkos pareigas 1443–1447 m. ėjusį Albertą duomenys labai skurdūs. Tuo tarpu Jurgis Goštautas, kaip jau minėta, pasirinko dvasininko kelią – buvo Vilniaus katedros prepozitas, o vėlesniais amžininkų duomenimis, tapo vyskupu. Sėkminga karjera bei įtaka politikos are-

noje pasižymėjo **Martynas Goštautas** (mirė 1483). Tai liudija jam ir Vilniaus vaivadai Aleknai Sudimantaičiui 1482 m. adresuota popiežiaus Siksto IV brevė ekspedicijos prieš turkus klausimu. Galbūt karjerą pradėjo nuo tarnybos Kazimiero Jogailaičio dvare kaip valdovo dvariškis. Bent jau jį ir Trakų vaivadaitį Albertą Manvydą kartu su dar dviem Lenkijos pasiuntiniais 1460 m. valdovas išsiuntė derėtis su Čekijos karaliaus Jurgio Podebrado pasiuntiniais. Anot kronikininko, „lenkų ir lietuvių ponai karaliaus Kazimiero liepimu nuvyko į Glogovą, o tenai buvo karaliaus Jiržio ponai iš Čekijos ir Silezijos. Tie ponai pagaliau susitarė, kad abu karaliai patys suvažiuotų į Glogovą", kur 1462 m. pasirašyta tarpusavio taikos sutartis. Greičiausiai sėkminga diplomatinė misija, be abejo, ir aukšta giminės padėtis lėmė greitą kilimą karjeros laiptais. Pradėjęs nuo Naugarduko vaivados pareigų (1464–1471), dešimtmetį (1471–1480) M. Goštautas buvo pirmuoju Kijevo vaivada (po Kijevo kunigaikščio Simono Olelkaičio mirties) ir drauge ėjo LDK žemės maršalkos pareigas (1477–1479). Aukščiausia jo pasiekta pakopa tapo Trakų vaivadija – vaivada buvo nuo 1480 m. iki mirties. Pasiektą padėtį politiniame gyvenime didikas tvirtino atitinkamu gyvenimo lygiu. Sekdamas valdovo dvaro pavyzdžiu, jis išlaikė savo dvarą. Dvaro struktūroms priklausė kilmingi giminaičiai ir kiti žemesni bajorai, tarnybininkai bei amatininkai. M. Goštautui tarnavo jo dvaro raštininkai ir kapelionai. Apie didiko dvaro kultūrą reikšmingai liudija jo kaupta viena pirmųjų LDK privati biblioteka, kurios pagrindą, matyt, sudarė bažnytinės knygos bažnytine slavų kalba. Kaip ir pirmtakai, didikas daug nusipelnė katalikų bažnyčiai: jis įsteigė bernardinų vienuolyną Tykocine, ne sykį rėmė katalikų bažnyčias savo valdose, kaip antai Dieveniškėse ar Ostrovece.

Neeilinės – iš kunigaikščių Alšėniškių kilusios – buvo abi M. Goštauto žmonos. Dviejų pilnametystės sulaukusių vaikų – sūnaus **Alberto** ir dukros **Elžbietos** – didikas susilaukė su anksti mirusia (prieš 1480) pirmąja nežinomo vardo žmona, kunigaikščio Semiono Simonaičio Alšėniškio dukra. Antroji M. Goštauto žmona buvo pirmosios pusseserė, kunigaikščio Jurgio Simonaičio Alšėniškio dukra Ona. Pastaroji ne tik 16 metų pergyveno vyrą ir rūpinosi posūniu bei podukra, bet ir suvaidino svarbų vaidmenį Goštautų latifundijos istorijoje: jai pavyko pasiekti, kad Goštautams grįžtų pagrindinė giminės valda Geranainys, kuriuos iš jos vyro buvo atėmęs Kazimieras Jogailaitis. 1493 m. Goštautienei šią valdą perleido Aleksandras Jogailaitis. Be to, 1492 m. sudarė Kazimiero Jogailaičio patvirtintą sutartį su Trakų kaštelionu Jonu Radvila dėl Elžbietos Goštautaitės ištekinimo. Dar tais pačiais metais turėjo įvykti vestuvės, nes J. Radvila užrašė 1000 kapų gr. E. Goštautaitei savo valdose. Pati našlė 1499 m. Dieveniškėse surašiusi testamentą, greičiausiai čia ir mirė. E. Goštautaitė-Radvilienė 1503 m. jau nebegyveno, nes tais metais didikės brolis Albertas ir našlys J. Radvila bylinėjosi valdovo teisme dėl Elžbietos vyrui paliktų turtų. Valdovo valia didžioji dalis turtų, nesant bendrų vaikų, grįžo broliui, nors šis turėjo Radvilai atiduoti kai kurias E. Goštautaitės jam užrašytas valdas. Šie reikalai, aišku, nenuskurdino A. Goštauto, tačiau nemažai prisidėjo prie vis didėjančio didiko priešiškumo tokiai pat galingai Lietuvoje Radvilų giminei.

↑ *Albertas Goštautas įteikia Lietuvos Statutą didžiajam kunigaikščiui.*
Sidabrinė 50 Lt vertės moneta, išleista I Lietuvos Statuto 475 metų jubiliejaus proga. Reversas. Dail. Petras Repšys, 2004 m.

↑ *Alberto Goštauto portretas. Nežinomas dail., prieš XIX a.*

↗ *LDK Valdovų rūmai Vilniuje*

Apskritai XV a. Goštautų giminei buvo palankus: ypač sustiprėjo tiek politinė, tiek ekonominė jų įtaka valstybėje, dar nesimatė ir giminės išnykimo ženklų. Juolab kad XV a. antrojoje pusėje pasaulį išvydo neeilinių gabumų, ko gero, didžiausia asmenybė tarp Goštautų – būsimasis Vilniaus vaivada ir LDK kancleris, jau minėtas Albertas Goštautas (XV a. antroji pusė–1539 m. pab.).

Paskutinieji Goštautų giminės atstovai: Albertas Goštautas ir Stanislovas Goštautas

Pasiekęs aukščiausias pareigas valstybėje, pasižymėjęs įvairiapuse politine, kultūrine ir teisine veikla, A. Goštautas išlieka viena žymiausių istorinių figūrų ne tik XVI a., bet ir visoje Lietuvos istorijoje. Spalvingas ir įvairiapusis žmogus paliko ryškų pėdsaką daugelyje LDK gyvenimo sričių: politikoje, teisėje ar kultūroje. Jis vienas pirmųjų didikų, kurie į valstybės interesus žiūrėjo kaip į savus. Kita vertus, A. Goštautas buvo tipiškas savo meto atstovas: išnaudojo tūkstančius valstiečių, spaudė paprastus bajorus ir miestiečius, prieš jam neįtikusius ne sykį griebėsi smurto, vos nesukeldamas vidaus karų. Tačiau šiandieninėje Lietuvoje, kaip ir kitų LDK palikimą perėmusių valstybių istorinėje sąmonėje, tokios „smulkmenos“ net neprisimenamos, susiformavo išskirtinai teigiamas, bet kokios kritikos stokojantis didiko įvaizdis. A. Goštauto įvertinimą Lietuvoje rodo keli pastarųjų metų pavyzdžiai: Vilniaus centre, Neries pakrantėje, šalia Lietuvos Respublikos Seimo eina gatvė, pavadinta didiko vardu, 2001 m. nutapytas Janinos Malinauskaitės A. Goštauto portretas nuo 2003 m. eksponuojamas Lietuvos Respublikos Seime, o 2004 m., minint I Lietuvos Statuto 475-ių metų sukaktį, Lietuvos monetų kalykloje išleista proginė 50 Lt moneta, kurioje pavaizduotas didikas, įteikiantis teisyną LDK valdovui. 2009 m.

A. Goštauto nuopelnai pagerbti įrašant jo vardą tarp šimto iškiliausių Lietuvos tūkstantmečio asmenybių (Vilniuje, Vingio parke atidengtoje skulptūroje „Vienybės medis“ (aut. Tadas Gutauskas) ir leidinyje „100 iškiliausių Lietuvos asmenybių“).

Apie ankstyvąją didiko vaikystę žinių iš esmės nėra. Anksti tapęs našlaičiu, buvo globojamas pamotės O. Alšėniškaitės ir senelės Marijos iš kunigaikščių Druckių. Tikėtina istorikų prielaida, jog jaunystėje studijavo Krokuvos universitete. Juolab kad A. Goštauto senelis J. Goštautas buvo vienas iš Krokuvos universiteto globėjų, o XV a. pabaigoje studijuoti universitete užsirašė visa grupė jaunuolių iš Geranainių. Be to, išsilavinimą rodė vėlesnė A. Goštauto korespondencija, puikus lenkų ir rusėnų kalbų mokėjimas. Turėjo suprasti lotyniškai – šia kalba didikas rašė arba, tiksliau, jo vardu rašyta Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui. A. Goštautas buvo tarp 14 svarbiausių Prūsijos kunigaikščio adresatų – iš kunigaikščio gavo 72, o jam parašė žinomų 11 laiškų. Nuo 1501 m. didikas jau tarnavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvare, 1503 m. dalyvavo karinėse kampanijose prieš Krymo totorius, vėliau ginant Naugarduką, 1507–1508 m. LDK karo su Maskvos didžiąja kunigaikštyste metu jis vadovavo Smolensko gynybai, pasižymėjo mūšyje prie Oršos. Tuo pat metu kilo karjeros laiptais: būdamas 20–25 metų, 1503 m. tapo Naugarduko vietininku (1503–1506), netrukus ir LDK pataurininkiu (1505–1509). Karjerą iš pradžių kiek pristabdė nesutarimai su tuometiniu Vilniaus vaivada ir LDK kancleriu Mikalojumi Radvila. Pastarasis jį apskundė valdovui, kad 1508 m. pradžioje A. Goštautas prisidėjo rengiant kunigaikščio Mykolo Glinskio organizuotą maištą. 1509 m. dėl to suimtas ir kurį laiką kalintas. Vėlesniame didiko skunde didžiajai kunigaikštienei A. Goštautas rašė, jog tai buvo ne kas kita, kaip šmeižtas: „šmeižė mane nusikaltus Jo Didenybei, neva aš sudaręs sąmokslą su Glinskiu. Kaltinimas, nesiskaitant su jokia tiesa, buvo klastingai suregztas, juo labiau kad mano darbai ir visa, ką gero esu padaręs, rodė, kad aš kovojau prieš Glinskį“. Iš tiesų, kaltės neįrodžius, 1511 m. Brastos seime buvo visiškai reabilituotas ir atgavo valdovo malonę, tačiau taip niekada ir neatleido mirtinam savo priešui M. Radvilai.

Vėlesnė veikla žymėjo augantį Žygimanto Senąjį pasitikėjimą A. Goštautu. 1515 m. didiką matome valdovo palydoje Vienos kongrese, kuriame dalyvavo trys Vidurio ir Rytų Europos šalių monarchai, pasiekę kompromisą Jogailaičių ir Habsburgų dinastijų santykiuose. Čia pavyko užmegzti diplomatinius ryšius su Europos diduomene, kurią netikėtai nustebino atsivežęs su savimi puikiai išrengtą 100 muzikantų orkestrą. 1513–1514 m. jis gavo Bielsko ir Mozyriaus seniūnijas, 1513–1519 m. buvo Polocko, o 1519–1522 m. ir Trakų vaivada. 1522 m. buvo ypač svarbūs – po svarbiausio jo priešininko M. Radvilos mirties valdovas jį paskyrė Vilniaus vaivada ir LDK kancleriu, taigi Goštautas tapo Ponų Tarybos vadovu ir svarbiausiu pareigūnu, o netrukus – vienu turtingiausiu didiku Lietuvoje. 1528 m. nuo savo valdų didikas išrengė net 466 raitelius. Nesutaikoma A. Goštauto kova su Radvilų šeima galiausiai baigėsi 4-ajį dešimtmetį, sutarus dėl didiko sūnaus Stanislovo ir Vilniaus kašteliono Jurgio Radvilos dukros Barboros Radvilaitės vedybų. Susivieni-

↑ *Žygimanto Senojo portretas Iliustracija iš leidinio „Senatorowie i Kniaziowie Litewscy. Pacowie. Materiały historyczno-genealogiczne, ułożone i wydane przez Józefa Wolffa“. Petersburg, 1885.*

↑ *Lietuvos Metrika. Atlanka su 1511–1518 m. įrašais.*

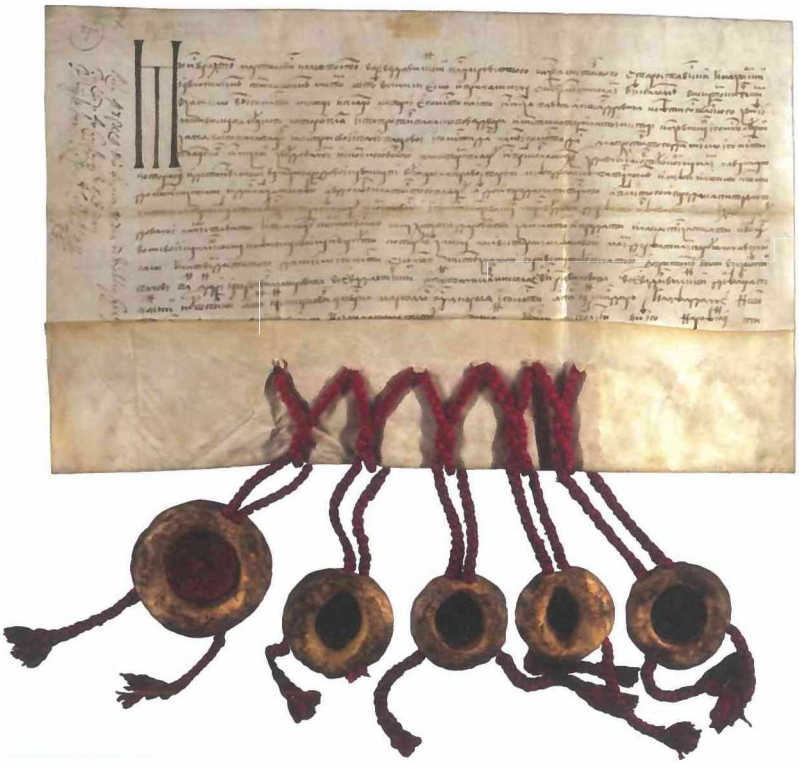

↑ *Vilniaus vaivados Alberto Goštauto raštas, kuriuo jis keičia savo sklypą Vilniuje su Kijevo vaivada. 1529 m. liepos 17 d.*

jimą lėmė bendras valstybinis interesas bei kova su karaliene Bona, siekusia apriboti LDK magnatų įtaką. Visa valdžia LDK susikoncentravo A. Goštauto ir su juo susigiminiavusių Radvilų – Žemaitijos seniūno Jono bei Jurgio Radvilos – rankose. Sureguliavus konfliktą su Radvilomis, A. Goštautas turėjo dar vieną svarbų varžovą – valdovo ne mažiau remiamą LDK didįjį etmoną Konstantiną Ostrogiškį, pasisakiusį už Lietuvos ir Lenkijos sąjungą. Kadaise buvę bičiuliai dėl politinių, tikybinių ir asmeninių prieštaravimų nuo 1522 m. konfliktavo itin aštriai. Išlikęs 1525 m. A. Goštauto skundas *Memorialas didžiajai kunigaikštienei* akivaizdžiai tai parodo: K. Ostrogiškis vadinamas „kunigaikštuku", „didžiausia mūsų pražūtimi", „menkysta", „kandančiu šuns dantimis" ir pan. Kaip matyti, A. Goštauto vartota frazeologija priešininkui apibūdinti tikrai rinktinė. Drauge *Memoriale karalienei* Bonai keltos Lietuvos valstybingumo tradicijos ir savitumas, papročių, teisės bei kitų gyvenimo sričių skirtumai nuo vyraujančių Lenkijoje. Save didikas karalienei įvardijo kaip vienintelį valstybės saugotoją ir gynėją.

Tokioje panegirikoje būta nemažai tiesos. Gindamas Lietuvos ponijos interesus, kurie tuo metu sutapo su valstybės interesais, jis pasiekė, kad 1522–1529 m. jam prižiūrint rengiamame I Lietuvos Statute būtų išplėtota ir įtvirtinta suverenios Lietuvos valstybės koncepcija. A. Goštauto sekretoriaus Deodato Septenijaus *Pagyrimo žodyje Goštautų giminei* pasakyta, kad būtent valdovas pavedęs A. Goštautui surašyti Lietuvos teisę. 1529 m. vasarą Statutas buvo priimtas Vilniaus seime, o rudenį įsigalėjo. Tai buvo pagrindinis Lietuvos įstatymų sąvadas, savotiška bajorijos luomo konstitucija, įtvirtinusi jų laisves, teises ir pareigas, vienodai galiojęs katalikams ir stačiatikiams. Didiko autorystei priskiriama Statuto Pratarmė – *Pagyrimas Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui*, kurioje išryškinta Lietuvos teisės kodifikavimo reikšmė ir lietuviškosios Jogailaičių dinastijos nuopelnai, pats valdovas lyginamas su Lenkijos karaliumi Kazimieru Didžiuoju (XIV a.) bei Jogaila ir Vytautu, įvedusiais katalikybę LDK. Neabejotinai A. Goštauto iniciatyva I Lietuvos Statute iš įvairių šaltinių surinkti straipsniai, kurie neleido lenkams Lietuvoje gauti žemių ir pareigybių. Kaip LDK kancleris, A. Goštautas rūpinosi savo vadovaujamos institucijos darbu bei jos produkcija – *Lietuvos Metrika*. Jo iniciatyva apie 1522–1525 m. vykdyta kanceliarijos revizija. Tuomet

išaiškintas didelis skaičius „be valdovo valios ir nurodymo“ raštininkų išduotų dokumentų, kuriais remiantis kai kurie asmenys neteisėtai tapo valdų ir žmonių savininkais. Taip praturtėję bajorai turto turėjo atsisakyti, o dokumentus išdavę raštininkai neteko pareigų. Didikas, kaip Vilniaus vaivada, suvaidino nemažą vaidmenį 1528 m. vykdant LDK kariuomenės surašymą, tapusį savotiška bajorijos metrika.

Politinėje valdžioje įgytas didžiules galimybes didikas pritaikė ir kultūros srityje. Jo kultūrinės veiklos mastas aiškiai pralenkė kitų ponų analogišką veiklą. Savo kultūrine pajauta A. Goštautas buvo atviras tiek Rytų, tiek ir Vakarų kultūrai. Antai išlikusios XVI a. pradž. užsakytos, kaip spėjama, lenkų tapytojo Stanislavo Samostšelniko dirbtuvėje, didiko maldaknygės iliustracija tipiškai renesansinė – joje atsisakyta viduramžių dailei būdingų nevienodų mastelių, o klūpančio kanclerio figūra beveik tokio pat dydžio, kaip ir prieš jį stovinčio Kristaus. Nors testamente, minėdamas savo palaidojimą, nurodė virš galvos pakabinti „Dievo Motinos paveikslą, tapytą graikišku papročiu“. Didiko nuveiktus darbus pradėti vardyti greičiausiai reikėtų nuo privačių mokyklų steigimo: 1534 m. tokia mokykla duris atvėrė didiko Trabų dvare. Dar po kelerių metų A. Goštauto raštininkas Jonas Viliamovskis norėjo įsteigti mokyklą Vilniuje, bet negavo kapitulos leidimo. Didikas rėmė mokslui gabius jaunuolius, tokius kaip veikalo *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius* (1550) būsimąjį autorių Mykolą Lietuvį. Didiko raštininku ilgą laiką buvo vėliau kanceliarijoje nemaža darbų nuveikęs Martynas Turas, o jo sekretorius Septenijus, kaip minėta, sukūrė panegiriką visai Goštautų giminei. Didiko rūmuose Vilniuje buvo saugoma viena pirmųjų Lietuvoje iš tėvo Martyno paveldėta privati biblioteka. Nors kurį laiką istoriografijoje ši biblioteka buvo priskiriama valdovui – Žygimantui Senajam, – dabar vis labiau linkstama, kad šio knygų rinkinio savininkas buvo A. Goštautas. 1510 m. sudarytame sąraše nurodyta 71 bibliotekoje buvusi knyga, kalbiniu požiūriu akivaizdžiai rodanti slinktį nuo kirilicos prie lotyniškosios raštijos. Pagaliau A. Goštauto iniciatyva XVI a. pradžioje sukurti Lietuvos metraščių pasakojimai – *Platesnysis sąvadas* bei *Bychovco kronika*, konceptualumu nenusileidusi kaimyninių šalių metraščiams ir išreiškusi XVI a. diduomenės istorinę ir tautinę savimonę. Joje nuolat pabrėžiamos antilenkiškos tendencijos, lietuviai čia visuomet atsimena, kad jie „seni romėnų bajorai“, o į lenkų sau priskiriamą pergalę Žalgirio mūšyje buvo atsakyta šios pergalės priskyrimu vien lietuviams, nepamirštant ir Vytauto karūnacijos klausimo. Duoklė buvo atiduota ir bažnyčiai.

A. Goštautas buvo vienas iš pagrindinių XVI a. pradžioje naujų katalikų bažnyčių steigėjų LDK. 1522 m. jis perstatė ir aprūpino Šv. Mikalojaus bažnyčią Trakuose, jai atiduodamas savo Lošakų dvarą; pastatydino bažnyčią Daugėliškėse, Rokantiškėse, Sidroje, o kur dar Goštautų koplyčios Vilniaus katedroje atstatymas po 1530 m. gaisro, taip pat bažnyčių, pirmiausia Vilniaus katedros, apdovanojimas vertingais auksakalystės dirbiniais. Ir šiandien išlikęs XV–XVI a. sukurtas šedevras Didžioji (Goštautų) monstrancija (152 cm aukščio paauksuoto sidabro monstrancija, sverianti 20 kg), A. Goštauto testamentu padovanota Geranainių Šv. Mikalojaus bažnyčiai,

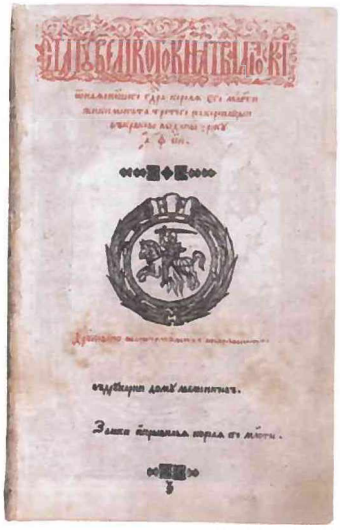

↑ *III Lietuvos Statuto fragmentai, 1588 m.*

↑ *Goštautų koplyčia Vilniaus Šv. vysk. Stanislovo ir Šv. Vladislovo arkikatedroje bazilikoje.*

↑↑ *Alberto Goštauto antkapinio paminklo plokštė su reljefine figūra (apie 1539–1541, skulpt. Bernardinas Dzanobis da Džanotis (Bernardinus Zanobi Gianotti)) Goštautų koplyčioje.*

vėliau atiteko Vilniaus katedrai kaip ir kita Goštautų dovana – krištolinis (Goštautų) kryžius (šv. Eustacho relikvijorius). Didikas, matyt, rėmė ir stačiatikių cerkves. Bent jau didiko žmona, Bizantijos Paleologų dinastijos kraujo turėjusi kunigaikštytė Zofija Verejska (mirė 1549), buvo uoli stačiatikė, rūpinosi cerkvėmis ir skyrė šventikus. Beje, dėl neeilinės žmonos kilmės 1522 m. Žygimantas Senasis pasirašė privilegiją Goštautams, kuria jiems suteikta išskirtinė teisė antspaudams naudoti raudoną vašką. Tarp proziškesnių didiko nuveiktų darbų reikia paminėti jo statybinius užmojus. Statė ir remontavo savo dvarus, ne veltui jo laikais Geranainys titulatūroje imami vadinti mūriniais. Buvo patenkintas ir viešasis interesas – pastatytas mūrinis tiltas Vilniuje. 1529 m. Vilniaus vaivada iš Žygimanto Senojo gavo privilegiją, leidžiančią statyti mūrinį arba plytinį tiltą prie Žemutinės pilies vartų. Ant jo viršaus leista „įkurti pirklių krautuves, už kurias leidžia amžinai rinkti piniginį mokestį savo ir savo palikuonių naudai".

Paskutinį kartą istoriniuose šaltiniuose paminėtas 1539 08 24, greičiausiai tų pačių metų pabaigoje A. Goštautas ir mirė. Vykdant jo valią palaidotas Vilniaus katedros Goštautų koplyčioje, jam pastatytas puošnus šiuo metu seniausias žinomas Lietuvoje renesansinis antkapis. Antkapį 1539–1540 m. iškalė italų skulptorius Bernardinas Dzanobis da Džanotis (Bernardinus Zanobi da Gianotti). Išlikusi reljefinė 223 cm ilgio ir 119 cm pločio plokštė nukalta iš rausvo marmuro, gabento iš Zalcburgo, Vengrijos bei Švedijos. Beveik visą plokštę užėmė masyvi vėliavą laikančio LDK kanclerio figūra, didikas pavaizduotas griežtai frontalia poza, dėvintis madingus renesansinius šarvus, tačiau be šalmo ir pirštinių. Plokštės kampe iškaltas liūtas, letenose laikantis kartušą su herbiniu Goštautų skydu. Jame, pagal tų laikų paprotį, be didiko *Habdanko* herbo, pateikti jo giminės moterims – motinai ir abiem senelėms – priklausantys herbiniai ženklai.

Apibendrinant kryptingą Lietuvos savarankiškumo gynimui ir įtvirtinimui paskirtą A. Goštauto gyvenimą, labai tiktų paties didiko žodžiai, pasakyti 1536 m. kovojant prieš lenko paskyrimą Lucko vyskupu: „kalbama ne apie vyskupystę, bet apie tai, kad galėtų pradžioje pasodinti vyskupą lenką į Tarybą, po to iš karto Trakų kaštelionu paskirs lenką, po to lenkas bus ir vaivada. Kai lenkai užims Tarybą, tada paruošta visuomenė bus pajungta Karūnai". Puikus pagyrimas A. Goštautui būtų ir lenkų istoriko Vladyslavo Pocechos (Władysław Pociecha) nuomonė: A. Goštautą jis apibūdino kaip politiką, apakintą savo konservatyvizmo, nesupratusio ateinančių permainų, nulemtų Lietuvos-Lenkijos sąjungos...

Kad ir kaip keista, puikiai rūpindamasis valstybės interesais, A. Goštautas „apleido" savo šeimos politiką. Su žmona Zofija išaugino tik vienintelį paveldėtoją sūnų Stanislovą. Daugiau, bent santuokoje, vaikų didikas neturėjo, galbūt kiti mirė ankstyvoje vaikystėje. Vienintelis didiko sūnus **Stanislovas** (po 1504–1542), deja, neprilygo didžiajam savo tėvui arba tiesiog buvo užgožtas jo šešėlio. Neabejotinai buvo išsilavinęs, galbūt, nors ir katalikas, jautė simpatijas Lietuvoje pradėjusiam plisti protestantizmui. Politinę karjerą, kaip įprasta tiems laikams, darė tėvo remiamas. Dar labai

jaunas būdamas 1522 m. buvo paskirtas Naugarduko vaivada, tačiau šias pareigas galėjo pradėti eiti tik nuo 1530 m., po tuometinio Naugarduko vaivados Jono Zaberezinskio paaukštinimo į Trakų vaivadas. Tad tik 1530 m. pateko į Ponų Tarybos gretas, nors didesnio aktyvumo politiniame gyvenime neparodė. Tėvas 1536 10 20 Vilniuje sutarė ir dėl jo vedybų su tuometinio bičiulio, Vilniaus kašteliono J. Radvilos jaunesniąja dukra Barbora (1520–1551). Barboros ir Stanislovo vedybos įvyko 1537 05 18 Geranainyse dalyvaujant Prūsijos kunigaikščio Albrechto atstovams. Žmona atsinešė tikrai įspūdingą tiems laikams kraitį – 4000 kapų gr., kadangi už jį S. Goštautas Radvilaitei užrašė 8000 kapų gr. vertės dovį savo valdose – dvaruose Naugarduko vaivadijoje. Be to, J. Radvila dukrai padovanojo 24 žirgus, brangios išrangos (puošnių madingų suknių, galvos apdangalų, papuošalų ir brangakmenių, net 10 apykaklių su perlais), prabangios patalynės, stalo reikmenų ir pan. Sutuoktinių amžiaus skirtumas buvo įprastas tiems laikams ir neturėjo būti didelis, ne daugiau kaip 15 metų, nes dar 1521 m. A. Goštautas sūnų vadino vaiku. Tuomet nesutarimų su Radvilomis įkarštyje, skųsdamas valdovui priešininką M. Radvilą, pasiuntusį žmones padegti jo Tykocino pilį, nurodė, jog „pats su žmona ir vaiku vargais negalais pabėgo iš degančios pilies". O ir 1522 m. Naugarduko vaivados pareigybių greičiausiai negalėjo eiti dėl pernelyg jauno amžiaus. Tačiau nepaisant to, S. Goštautas ir Barbora Radvilaitė vaikų taip ir nesusilaukė. Galbūt sukliudė neaiški didiko liga. Ne taip ilgai ėjo ir paskutiniąsias gautas Trakų vaivados pareigas. 1542 06 30 paskirtas vaivada, tačiau gana greitai ėmė sirguliuoti, o gruodžio mėnesį po ligos didikas jau paliko šį pasaulį: „Ponas Dievas jį paėmė iš šio pasaulio, jokio vaisiaus nepaliko, mirusiojo turtai, pilys, miestai, dvarai kaip palikimas perėjo į mūsų karališkąsias rankas", – sakoma valdovo pranešime apie perimtus iš Goštautų turtus. Taip gana netikėtai užgeso viena seniausių ir įtakingiausių LDK giminių.

↑ *Goštautų, arba Didžioji, monstrancija. Vilnius, 1535 m.*

Pagrindinės Goštautų valdos

Visą giminės gyvavimo laikotarpį jos atstovai skrupulingai kaupė savo rankose žemiškuosius turtus ir pirmiausia turimas valdas. Nuo nedidelių valdų Žemaitijoje (XIV a.) jų latifundija XVI a. pradžioje išaugo iki milžiniškos apimties valdų masyvo Ašmenos, Naugarduko, Vilniaus, Trakų, Lydos ir kt. pavietuose, Palenkėje. Jos dydį akivaizdžiai liudija faktai: A. Goštautas buvo vienas turtingiausių savo laikotarpio didikų, 1528 m. vienas išrengęs daugiausia raitelių nuo turimų valdų LDK kariuomenei, jo pavaldume buvo net 3728 tarnybos, o iš paskutiniojo iš Goštautų Stanislovo perimtų valdų Žygimantas Augustas suformavo 4 karališkąsias seniūnijas.

Viena ankstyviausių ir pagrindinių Goštautų tėvonijų buvo Geranainys, valda Ašmenos paviete. Ji tiesiog neatsiejama nuo Goštautų identiteto. Geranainys nurodyti dar kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymuose kaip Goštauto kaimas Geranainių krašte. 1396 m. sutartyje Andrius Goštautas taip pat pasirašo iš Geranainių (*de Mani-*

↑ *Geranainių Šv. Mikalojaus bažnyčia*

bus = de Gerananibus). 1493 m. Lietuvos didysis kunigaikštis valdą nuosavybės teisėmis dar sykį patvirtino A. Goštautui. Ir visi vėlesnieji Goštautai nepamiršta nurodyti savo kilmę iš Geranainių. Kiek svarbi buvo šioji vietovė didikams, rodo jos pasirinkimas XVI a. pradžioje gautoje grafų titulatūroje, į šią rezidenciją buvo nukreipiamos pagrindinės Goštautų lėšos statyti rezidencinę pilį-rūmus, bažnyčią, kitus statinius, aplink pirkta naujų žemių. XVI a. pradžioje A. Goštauto pastatydinta, dabar neišlikusi Geranainių mūrinė pilis – gynybinis-rezidencinis kvadratinio plano 27 m x 27 m, su keturiais apvalaus plano bokštais (8 m skersmens) kampuose pastatas turėjo gynybinius įtvirtinimus bei apsauginius pylimus. Pagrindinę gynybinę funkciją atliko pilį ir griovį supęs apie 10 m aukščio, 15 m pločio apatinėje dalyje ir 700 m ilgio ištęsto kvadrato su suapvalintais kampais pylimas. Apie 80 m nuo pilies mūrų nutolęs pylimas buvo sulig pilies mūrais aukščio ir saugojo juos nuo tiesioginio patrankų apšaudymo apgulties metu. Pylimas iš vidinės pusės buvo sutvirtintas 1,25 m storio ir 4,5 m aukščio mūrine siena. Dėl jų aukščio pačios pilies beveik nebuvo matyti. Tai ankstyvosios bastioninės statybos pavyzdys – pereinamojo tipo nuo aptvarinių prie bastioninių pilių statinys. Istorikų vertinimu, pilis buvo vienas moderniausių XVI a. pradžios fortifikacinės architektūros pavyzdžių Lietuvoje. Prie kelio į pilį 1529 m. didikas pastatydino Šv. Mikalojaus bažnyčią – nedidelį gotikinį vienanavį su penkiabriaune apside pastatą. Jos vieta pasirinkta neatsitiktinai, bažnyčia ir ją supusi mūrinė siena buvo sudėtinė pilies gynybinės sistemos dalis. Iki mūsų laikų XVIII a. perstatytame vėlyvojo baroko stiliaus pastate išliko gotikos elementų (erdvė, penkiabriaunė apsidė). Netoliese buvo įsikūręs didikams priklausantis Geranainių miestelis.

Didikai taip pat valdė nuo XV a. turėtą Dieveniškių dvarą ir apylinkes, kurį laiką, ypač XV a., giminei buvo reikšmingas Tykocinas su aplinkiniais dvarais. Bent 1433 m. valda jau buvo giminės nuosavybė. Goštautams Tykocinas priklausė daugiau nei 100 metų. Didikų pastangomis išaugo miestas, tapęs Goštautų palenkės valdų administraciniu centru. Jame buvo pastatyta medinė pilis, kelios bažnyčios, cerkvė. 1542 m. ši valda, kaip ir visas didžiulis Goštautų palikimas, atiteko Jogailaičiams, dar vėliau pavieniai dvarai buvo išdalyti įvairiems didikams.

VII

Iljiničiai

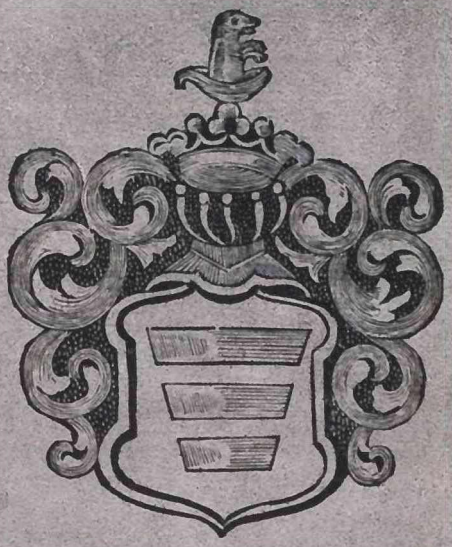

Iljiničiai – Korčako (Korczak) *herbo rusėnų kilmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminė, valdančiajame Lietuvos elite įsitvirtinusi nuo XV a. antrosios pusės ir išsilaikiusi jame iki pat giminės užgesimo 1569 m. Istoriniuose šaltiniuose minimi kaip* Ильиничы (rusėn.), *Iljiniczy* (lenk.), *Ilnyciae* (lot.) *ir pan. Tai viena pirmųjų rusėniškų LDK giminių, su Chodkevičiais ar Ostrogiškiais užkopusių į elitą. Į valdžios viršūnes Iljiničiai pateko daugiausia vedybinės politikos dėka, susigiminiuodami su Zaberezinskiais, Kęsgailomis ar Radvilomis. Vis dėlto, palyginti su įtakingiausiomis XV–XVI a. Goštautų, Radvilų ir Kęsgailų giminėmis, Iljiničių atstovai buvo antrojo ar net trečiojo ryškumo žvaigždės, pagal užimamas pareigas ir turimas valdas patekę į didiuomenės dvidešimtuką.*

↑ *Riterių kova, XIII a. Iliustracija iš Augusto Sokolovskio „Dzieje Polski ilustrowane". T. 1–5. Warszawa, 1899–1901. Dail. Julijušas Kosakas (Juliusz Kossak).*

↗ *Myrius. XIX a. antroji pusė. Dail. Napoleonas Orda.*

← *Iljiničių giminės herbas* Korčakas

Iljiničių giminės atstovai Ponų Tarybai priklausė kaip įvairių seniūnijų laikytojai, galėjo pasigirti einamomis valdovo (dvaro maršalkos) pareigomis. Aukščiausių postų valstybėje (vaivadų ar kaštelionų) Iljiničiai niekada neturėjo, nepriklausė ir ministrinių pareigūnų ratui. „Išsišokti" pavykdavo tik pavieniais atvejais, pavyzdžiui, net Radvilos Iljiničiams galėjo pavydėti XVI a. pradžioje jų pastatytos galingos Myriaus pilies. Reikšminga ir dar viena detalė – konfesinė Iljiničių priklausomybė. Šios giminės atstovai, būdami rusėnai, per visą giminės gyvavimo istoriją buvo uolūs katalikai, keliolikos bažnyčių steigėjai ir rėmėjai. Ankstyvoji rusėnų Iljiničių karta galbūt katalikybės kelią pasirinko dėl naudos, kildama į valdžios viršūnes. Juk 1413 m. Horodlės aktu buvo priimti straipsniai, draudę stačiatikiams užimti valstybėje aukščiausias pareigybes (Vilniaus ir Trakų vaivadų bei kaštelionų). Tačiau šis draudimas jau nustojo galioti dėl 1434 m. ir 1447 m. privilegijų, o XVI a. pirmojoje pusėje jis iš viso netaikytas. Būta ir konkrečių pavyzdžių, kaip stačiatikiai ne tik tapo centriniais LDK pareigūnais (LDK žemės iždininkas Bogušas Bogovitinovičius 1509, 1520–1530), bet ir gavo draustas vaivadijas (Trakų vaivada Konstantinas Ostrogiškis nuo 1522). Vis dėlto Iljiničiai ir toliau išliko katalikais. Iljiničių giminė nepasižymėjo ilgaamžiškumu – istoriniuose šaltiniuose nuo XV a. pradžios minimos 5 Iljiničių kartos: paskutinysis iš giminės – Jurgis Iljiničius – mirė 1569 m. nepalikęs palikuonių.

Iljiničių kilmė

Iljiničių kilmė nėra iki galo aiški. Sprendžiant pagal 1413 m. Horodlėje suteiktą herbą *Korčakas* vėliau šaltiniuose neminimam Čiupai, tikėtina, kad jis galėjo būti tiesioginis tą patį herbą perėmusių Iljiničių pirmtakas. Juo labiau kad Iljiničiai nebuvo nauja giminė Kazimiero Jogailaičio laikų elite. Kurį laiką manyta, jog giminės atstovai kilę iš Smolensko žemės. Naujausiuose tyrimuose teigiama apie jų kilmę

ne iš aneksinių rytinių LDK žemių, bet centrinės Lietuvos–Polberego Naugarduko paviete. 1454 m. tarp belaisvių, patekusių kryžiuočiams Choinicų mūšyje, minimas valdovo kambarinis iš Polberego Ivaška (Jonas) Iljiničius. Šis asmuo, pirmą kartą šaltiniuose paminėtas tarp 1440–1447 m., kai jam suteikiamas valdovo skirtas priklausomas žmogus, ir yra pirmasis žinomas Iljiničių giminės atstovas.

Giminės herbas ir titulai

Kaip minėta, Iljiničiai naudojo lenkišką *Korčako* herbą, gautą 1413 m. Horodlėje. Deja, neišliko duomenų apie lenkų giminę, priėmusią Iljiničių pirmtakus į savo herbą. Kaip manoma, vengriškos kilmės herbas XIV a. pab. atkeliavo į Lenkiją, o iš čia – į Lietuvą. Raudoname herbo skydo lauke pavaizduotos trys baltos juostelės, siaurėjančios į apačią, o šalmą puošia iš auksinės taurės išlindęs į kairę žiūrintis baltas skalikas. Iljiničiai buvo vieni pirmųjų, pradėję naudoti jungtinį keturių laukų (tėvo ir motinos pusių) herbą. Šiuo metu toks seniausias žinomas 1514 m. keturių laukų herbas priklausė valdovo maršalkai Jurgiui Iljiničiui. Jame pagal lygiavertiškumo principą pirmajame ir ketvirtajame laukuose vaizduotos iš tėvo paveldėtos trys juostelės, o antrajame ir trečiajame – motinos Daugirdaitės liūto galva, spjaudanti liepsnas.

Iljiničiai taip pat priklausė negausiai didikų grupei, XVI a. viduryje pasipuošusiai dar ir grafų titulu. Šį titulą gavo dėl giminystės su tuometiniu Vilniaus vaivada ir LDK kancleriu Mikalojumi Radvila Juoduoju. Pastarasis, siekdamas sustiprinti Radvilų padėtį per pusseserės Barboros Radvilaitės vedybas su Žygimantu Augustu, iš Šv. Romos imperatoriaus gavo kunigaikštiškus titulus savo giminei, o artimiausiems giminaičiams – Kęsgailoms, Iljiničiams ir Kiškoms išrūpino žemesnio lygio – grafų titulus. Savo sesers Zofijos Radvilaitės-Iljiničienės (mirė 1544) sūnui Jurgiui Iljiničiui M. Radvila Juodasis 1553 m. parvežė Čekijos karaliaus Ferdinando I privilegiją, kuria Iljiničių Myriaus pilį ir aplinkines valdas pakėlė į grafystės rangą, o valdų savininkai – Iljiničių giminės abiejų lyčių atstovai ir jų palikuonys – gavo teisę vadintis Myriaus grafais. Šiam titului J. Iljiničius pasirinko jam reikšmingiausios ir stambiausios turėtos valdos su įspūdinga pilimi pavadinimą. Iki mūsų dienų išlikusioje minėtoje privilegijoje (saugoma Varšuvoje, senųjų aktų archyve) vieta, kur turėjo būti pavaizduotas giminės herbas, kaip ir analogiškoje Radvilų kunigaikštiškoje privilegijoje, palikta tuščia. Myriaus grafu J. Iljiničius vadinosi iki mirties, 1569 m. Nesant daugiau giminės atstovų, Myriaus grafų linija užgeso.

Pagrindiniai giminės atstovai

Pirmas istoriniuose šaltiniuose tarp 1440–1447 m. minimas Iljiničių giminės atstovas **Jonas (Ivaška) Iljiničius** (mirė apie 1490) pasirodo Kazimiero Jogailaičio

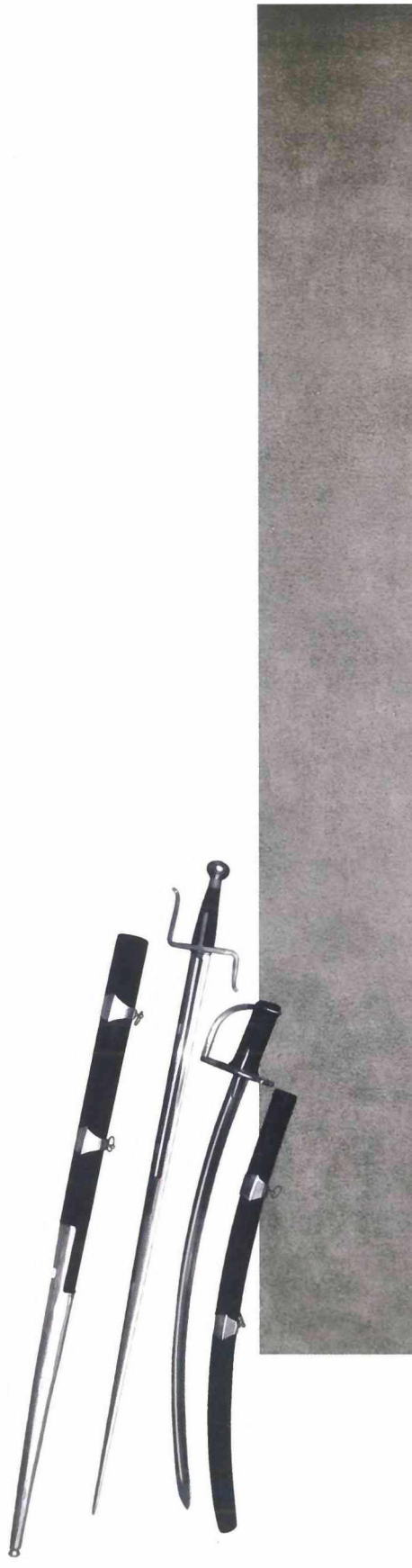

↑ *XVI–XVII a. LDK husaro ginkluotės rekonstrukcija iš Biržų pilies*

↑ *XVI a. lietuvis karys, ginkluotas buože ir skydu, ir rusėnas su strėlėmis ir lanku. Iliustracija iš Augusto Sokolovskio „Dzieje Polski ilustrowane". T. 1–5. Warszawa, 1899–1901.*

dvaro aplinkoje. Jis įvardijamas kaip „ponas Iljiničius". Greičiausiai buvo valdovo dvariškis, 1454 m. vadinamas karaliaus kambariniu. Vienas iš nedaugelio Lietuvos atstovų dalyvavo Trylikamečio karo (1454–1466) tarp Lenkijos ir Vokiečių ordino pradžioje. Choinicų vietovėje Kazimieras Jogailaitis surikiavo kariuomenę į septynis dalinius ir paskyrė jų vadus. Lietuvos metraščio autoriaus duomenimis, valdovas ten pat savo apsaugai skyrė šešis lenkų ponus ir „šešis lietuvių didikus: pirmiausia poną Alekną Sudimantaitį, ir poną Bagdoną Andriuškevičių, ir poną Joną Kučką, ir poną Stankų Kostevičių, ir poną Ivaną Iljiničių, ir kiekvienam iš jų – tiek lenkui, tiek ir lietuviui, turintiems jį saugoti – davė apsivilkti tokius pat šarvus, kokius ir pats buvo apsivilkęs". Tačiau Choinicų mūšį lenkai pralaimėjo, o valdovui kartu su apsauginiais teko bėgti. Bėgantis J. Iljiničius pateko į kryžiuočių nelaisvę, bet į laisvę išėjo gana greitai – jau 1455 m. valdovas priima sprendimą dėl J. Iljiničiaus nesutarimų su kunigaikščiu Fiodoru Odincevičiumi. Nuo 1470 m. seniūnavo Valkaviske. Metraštininko teigimu, šias, kaip ir vėlesnes pareigas, gavo neva už tai, kad minėtame Choinicų mūšyje išgelbėjo valdovo gyvybę, tačiau išsamiau apie tai nekalbama. Iš tiesų Kazimiero Jogailaičio valdymo metais gebėjo gauti pelningas pareigas, užtikrinusias solidžią padėtį jo palikuonims: buvo Drohičino seniūnas (1475–1478), Vitebsko vietininkas (1483), Breslaujos seniūnas (1486), Smolensko vietininkas (1487–1488). Matyt svarbiausia, darant tokią karjerą, buvo tarnyba karaliaus dvare, įgytas valdovo pasitikėjimas, ne veltui skirtas vadovauti žemėms, esančioms prie rytinių valstybės sienų. Ne mažiau prie sparčios karjeros prisidėjo sėkmingos didiko vedybos. Jis, berods, buvo vedęs du kartus. Jau pirmoji J. Iljiničiaus žmona buvo vieno įtakingiausių LDK didiko, Vilniaus kašteliono Kęsgailos Valmantaičio, dukra. Tačiau vaikų turėjo greičiausiai su antrąja žmona Ona, Vilniaus vaivados Jono Daugirdo vaikaite, Naugarduko vietininko Jurgio Goicevičiaus našle. Ankstyvajame Iljiničių archyve netgi saugotas 1442 m. Kazimiero Jogailaičio raštas Vilniaus vaivadai J. Daugirdui. Žinių išliko apie tris J. Iljiničiaus vaikus: sūnus Mikalojų ir Jurgį bei nežinomo vardo dukrą, ištekėjusią už Darsūniškio seniūno Dobrogosto Narbutaičio. Reikšminga, jog būdamas rusėnų kilmės, J. Iljiničius išpažino katalikybę. Tai liudytų keli faktai. Jis 1471 m. įsteigė bažnyčią Černavčičiuose, o 1486 m. kartu su žmona Ona – Lentupių bažnyčios Šv. Andriejaus ir Šv. Jurgio altorių. Didiko sesuo Barbora, ištekėjusi už Trakų kašteliono Aleknos Davainaičio, 1470 m. užrašydama broliui valdas, nurodė išlaikyti altaristą, besirūpinantį jos, jos vyro ir artimųjų atminimu.

Vyriausias sūnus **Mikalojus Jonaitis Iljiničius** (mirė 1499/1500) iš dalies pakartojo tėvo karjerą, gaudamas valdyti rytinėse LDK žemėse buvusį Smolenską (1499), o kaip centrinis valstybės pareigūnas ėjo valdovo maršalkos pareigas (1495–1499), taip pat kurį laiką buvo Minsko vietininku (1494). Buvo vedęs Trakų kaštelionaičio, politikoje aktyviau nedalyvavusio Mykolo Načkaičio dukrą Oną. Vedybų dėka tapo stambaus valdų masyvo – Želvos (Valkavisko paviete) savininku. Sprendžiant pagal dotacijas, jis irgi buvo katalikas – 1495 m. M. Iljiničius papildomai aprūpino tėvo įsteigtą Lentupių bažnyčios altorių, o jo žmona Ona 1508 m. aprūpino Želvos

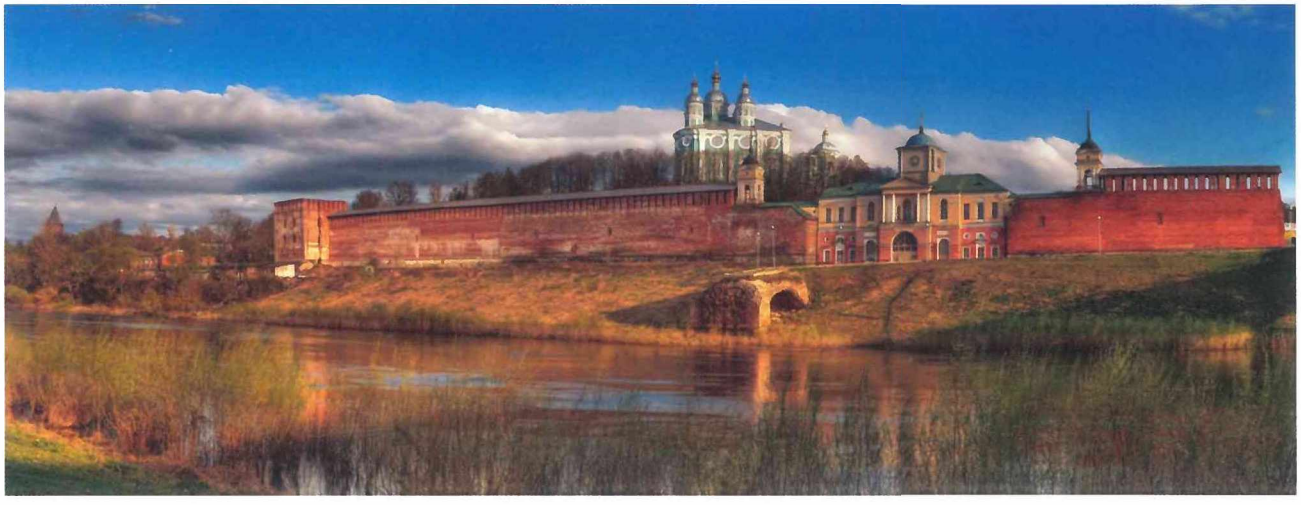

↑ *Smolensko kremlius ir Uspenijės cerkvė, XVI–XVII a.*

bažnyčios altorių, užrašydama valstiečių su jų duoklėmis kunigams išlaikyti. Šeimoje pilnametystės sulaukė 4 vaikai: sūnus Mikalojus ir trys dukros, nutekėjusios į pasiturinčios bajorijos šeimas. Ona (mirė 1522) tapo valdovo maršalkaičio Mikalojaus Zenovjevičiaus žmona, Elžbieta (mirė 1524) ištekėjo už 1528 m. 38 raitelius išruošusio Jono Šemetos, ir nežinomo vardo dukra, ištekėjusi už Melnicko seniūnaičio Zbožno Nemiričiaus. Nesėkmingai susiklostė sūnaus Mikalojaus Mikalojaičio Iljiničiaus (mirė apie 1540) likimas. Neužimdamas didesnių postų, pasidavė nerūpestingam gyvenimui ir neilgai trukus iššvaistė didžiąją dalį tėvo palikimo. Kaip švaistūną ir turtų eikvotoją jį 1528 m. valdovui skundė jo paties žmona, valdovo maršalkaitė Elžbieta Ščitaitė (mirė 1542). Jos teigimu, išviję ją su vaikais iš valdų, jas pardavė, o pinigus iššvaistė, liko tik nedidelė turto dalis: Lentupiai, Repuchovas, Šilovičiai, Govenovičiai ir Rečycos valsčius. Valdovas ir Ponų Tarybos nariai, nenorėdami, kad tokia „garsi giminė žlugtų", uždraudė M. Iljiničiui toliau pardavinėti ar įkeitinėti valdas, palikdami jo žmonai prižiūrėti turtą iki vaikų pilnametystės. Dėl tos pačios priežasties valdovas uždraudė M. Iljiničiui išpirkti Miromino valdą, atiduotą dukrai, o po jos ir jos vyro Z. Nemiričiaus mirties tekusią nepilnamečiams jų vaikams. Valda palikta M. Iljiničiaus vaikaičių globėjui ponui Nemirai Grimaličiui. Tas pats draudimas pritaikytas ir kitoms valdoms. Nepaisant to, M. Iljiničius prarado net du trečdalius savo tėvoninio turto – tuo jį 1536 m. kaltino pilnametystės sulaukę sūnūs – valdovo dvariškis **Jonas Iljiničius** (mirė apie 1546) ir **Feliksas Iljiničius** (mirė po 1546). Tiesa, didikas rūpinosi Katalikų bažnyčia. Antai, 1519 m. jis paskyrė išlaikymą Želvos altaristai. Nei minėti Mikalojaus sūnūs, nei jo vaikaičiai, žinomas Felikso sūnus Stanislovas ir dukra Ona nei giminės, nei valstybės istorijoje reikšmingesnio vaidmens nesuvaidino. Taip XVI a. 5-ąjį dešimtmetį baigėsi Mikalojaus Jonaičio Iljiničiaus pradėta giminės linija.

Antrasis J. Iljiničiaus sūnus **Jurgis Jonaitis Iljiničius** (mirė prieš 1526 11 24), pasinaudojęs tėvo pasiekimais, savo ruožtu dar labiau sustiprino Iljiničių giminės padėtį. Kaip ir brolis Mikalojus, karjerą pradėjo valdovo maršalkos pareigomis (1500), be

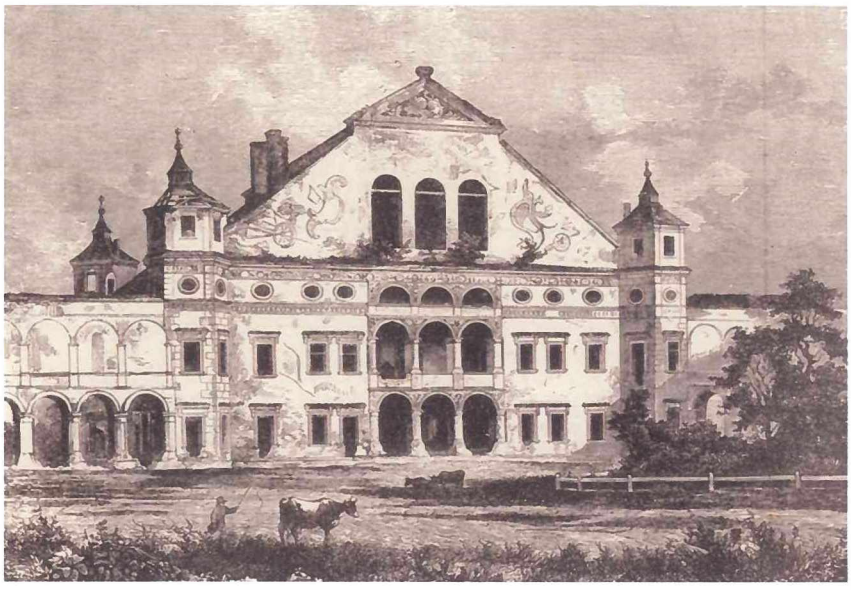

↑ *Radvilų rūmai Bialoje, XVII a. Iliustracija iš Augusto Sokolovskio „Dzieje Polski ilustrowane". T. 1–5. Warszawa, 1899–1901.*

to, gavo valdyti Lydą (1500). Tačiau jau 1503 m. Aleksandro Jogailaičio favorizuojamas kunigaikštis Mykolas Glinskis įtikino valdovą Lydos seniūniją atiduoti jo giminaičiui, Vilniaus arklidininkui Andriui Droždžai. J. Iljiničius kreipėsi užtarimo į Lietuvos poniją. Diduomenės atstovai, anot metraštininko, „remdamiesi savąja krašto privilegija, duota karaliaus sėdant jam į didžiojo kunigaikščio sostą, neužleido Lydos Droždžai – paprastam žmogui, o paliko ją Iljiničiui. Mat, regėjo privilegijoje parašyta, kad nevalia atimti iš kieno nors garbę ir pareiginę vietą, nebent drauge su herbu. Ir karalius už tai užpyko". J. Iljiničiui netgi teko paragauti kalinio duonos: valdovo paliepimu didikas buvo suimtas ir pasodintas į kalėjimą. Vis dėlto tai tik pristabdė tolesnę J. Iljiničiaus karjerą. 1510 m. po M. Glinskio maišto didikas gavo Brastos seniūniją, o netrukus – Kauno seniūniją. Aukščiausiu jo pasiekimu tapo paskyrimas dvaro maršalka (1519). Kartu su pareigybėmis augo didiko turtai, kuriuos padidino žmonos įnašas. J. Iljiničius vedė vieno įtakingiausių LDK didikų, Trakų vaivados Jono Zaberezinskio vienintelę dukrą Jadvygą, kuri vyrui „atnešė" didžiąją dalį Šerešovo valdos (Brastos paviete), Bialą (Palenkėje) ir kt. dvarus. Turtinį Brastos seniūno pajėgumą bene geriausiai liudytų apie 1510 m. pastatyta įspūdinga Myriaus pilis.

Kaip ir kiti giminės atstovai, Jurgis Iljiničius buvo katalikas ir netgi itin uolus. Tai liudija jo dosnūs užrašymai, bažnyčių steigimai ar parodytas dėmesys išreiškiant paskutinę valią – rašant testamentą. Neblogai sutarė su bažnyčios tarnais, antai savo testamente minėjo, jog žentui Petrui Kiškai paskolinęs 80 kapų gr. ir jų neatgavęs, pats turėjo įkeisti 100 kapų gr. vertės dirbinių (sidabrinį diržą ir kt.) Vilniaus kapitulai. Dar 1509 m. papildomai aprūpino bažnyčią Černavčičiuose, paskyręs jai karčemą ir įsteigęs prie dvaro koplyčią, 1526 m. joje dirbo klebonas Valentas. Medinė Šv. Mikalojaus bažnyčia veikė svarbiausioje J. Iljiničiaus Myriaus rezidencijoje. Vėlesni valdos savininkai Radvilos 1599 m. perstatė medinę Myriaus bažnyčią. Įdomu tai, kad kasant jai naujus pamatus buvo rasti mamuto griaučiai. Bialoje J. Iljiničius pastatydino naują mūrinę bažnyčią, jis taip pat rėmė Vištyčio bažnyčią, jos klebonui mokėjo po 2 kapas gr. vietoj nesurenkamos dešimtinės. Testamente didikas nurodė Krokuvoje nupirkti 10 kapų gr. vertės sidabrinę taurę ir ją atiduoti naujai Šv. Barboros bažnyčiai (greičiausiai Brastoje). 1517 m. J. Iljiničius iš Žygimanto Senojo išsirūpino teisę turėti altorių Vilniaus katedrinėje bažnyčioje. Šiame rašte greičiausiai buvo kalbama ir apie teisės laidoti Iljini-

čių giminės atstovus katedroje suteikimą, tačiau minėtas dokumentas mūsų laikus pasiekė labai apgadintas ir daugelyje vietų neįskaitomas. Iš tiesų J. Iljiničius katedroje įrengė Šv. Kryžiaus altorių. Didiko užsakymu, altoriui papuošti Krokuvos dailininkas Joachimas tapė kažkokius greičiausiai religinės tematikos paveikslus. Prieš mirtį J. Iljiničius menininkui sumokėjo 80 kapų gr., o likusius pinigus nurodė išmokėti tada, kai darbai bus baigti ir juos įvertins Krokuvos pirkliai. Paveikslai turėjo būti pastatyti minėtame katedros altoriuje. Be to, altoriui skirta po du vaško akmenis kasmet. Pagal paskutinę didiko valią, jis norėjo būti palaidotas katedroje, paskyrus išlaikymą kunigams, kurie tris kartus per savaitę aukotų mišias už jo ir jo giminaičių sielas. Mirusiojo kūnas kurį laiką turėjo būti pašarvotas Bialos dvare, o vietos kunigams pavesta aukoti mišias ir laikyti gedulingas pamaldas už jo sielą. Visa tai smulkiai aptarta 1526 07 30 Brastoje surašytame J. Iliničiaus testamente, jo valios vykdytojais paskiriant įtakingus to meto didikus: Trakų vaivadą Konstantiną Ostrogiškį, Trakų kaštelioną Jurgį Radvilą, žemės iždininką Bogušą Bogovitinovičių bei kunigaikštį Vasilijų Odincevičių-Palubinskį. Patį testamentą, be kitų, liudijo Černavčičių klebonas Valentas ir didiko nuodėmklausys kunigas Jonas. Taigi, sprendžiant iš dėmesio tikybos reikalams aptarti testamente, aiškėja Jurgio Iljiničiaus religinis uolumas.

Sėkmingai susiklostė šio didiko šeiminiai reikalai. Su J. Zaberezinskaite jis turėjo 4 sūnus: **Joną** (apie 1495–1536), **Mikalojų** (mirė 1527), **Stanislovą** (apie 1500–1531) ir **Feliksą** (apie 1505–1542) bei dvi dukras: **Oną** ir **Jadvygą**. Abi dukros gavo solidžias išrangas ir nutekėjo į žymias diduomenės šeimas. Ona, atnešusi vyrui didikės vertą 2000 kapų gr. kraitį, tapo Žemaitijos seniūno ir Polocko vaivados Petro Kiškos žmona. Po P. Kiškos mirties 1536 m. kurį laiką našlavo ir, berods, 1555 m. antrą kartą ištekėjo už Jono Viktorino Gabrielavičiaus-Giedraičio, kuris 1563 m. buvo apkaltintas išdavyste Maskvos naudai. Ne mažesnį kraitį gavo ir jauniausia Jurgio dukra Jadvyga (mirė 1537), jai skirta 1200 kapų gr. grynais, be to, tėvas dovanojo po 12 sidabrinių taurių ir lėkščių, du prabangius žiedus su deimantu ir safyru ir kitų brangenybių. Tad visa išranga buvusi ne mažesnė nei 2000 kapų gr. Nenuostabu, kad ją pavyko išleisti už J. Iljiničiaus bičiulio, žydų kilmės LDK žemės iždininko Jono Abraomo Juzefovičiaus sūnaus Vasyliaus. J. Iljiničius paskirtas iždininko 1519 m. surašyto testamento vykdytoju. Dar prieš vedybas Vasylius perėjo iš stačiatikybės į katalikybę, priimdamas Jono krikšto vardą, ir dokumentuose figūruoja kaip Jonas Abromavičius. Jo žmona išliko katalikė. Ji įsteigė naują Šv. Zofijos altorių Vištyčio bažnyčioje, rėmė Brastos špitolę ir Šv. Barboros bažnyčią.

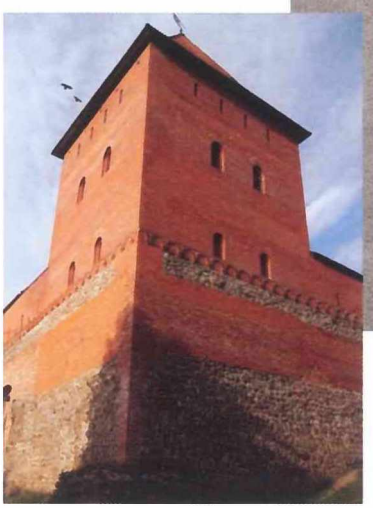

↑ *Lydos pilies bokštas, XIV a.*

Nei vienas iš keturių Jurgio Iljiničiaus sūnų nebepasiekė tėvo padėties ir politiniame šalies gyvenime aktyviau nesireiškė. Pagrindinis jų rūpestis buvo dvarų išlaikymas. Vyriausias Jonas, nors tėvas jį dėl kažkokių skriaudų atitolino nuo didesnės dalies palikimo, vis dėlto gavo ne tiek mažai. 1529 m. jis, kaip ir brolis Stanislovas, nuo turimų valdų išruošė po 55 raitelius. J. Iljiničius vedė Elžbietą Fridriušaitę, kuri po vyro mirties antrą kartą ištekėjo už LDK raikytojo Jono Radvilos. Iš visos gausios Jurgio šeimos savo vaikų susilaukė tik dukra Ona Iljiničiūtė-Kiškienė ir brolius

↗ *Jurgio Iljiničiaus raštas, kuriuo jis savo valdas užrašo dėdės vyriausiajam sūnui Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui, pergamentas su dviem signetiniais antspaudais. 1566 m. gegužės 9 d., Valkaviskas.*

pergyvenęs Feliksas Iljiničius. Pastarasis savo rankose sukaupė visus tėvoninius ir motininius dvarus ir tai jam leido susigiminiuoti su pirmąja tuometinėje Lietuvoje Radvilų gimine. Feliksas vedė Mikalojaus Radvilos Juodojo seserį Zofiją Radvilaitę (mirė po 1544), su kuria turėjo tik vieną pilnametystės sulaukusį sūnų Jurgį (apie 1540–1569). Šiam teko padėti tašką Iljiničių giminės istorijoje.

Jaunasis didikas, netrukus po gimimo netekęs tėvo, buvo auklėjamas dėdės M. Radvilos Juodojo dvare, berods, buvo išsiųstas į užsienį studijuoti. Radvila, kaip minėta, pasistengė seserėnui gauti Myriaus grafo titulą. Taigi nuo 1553 m. Iljiničiai tapo grafų gimine. Paveldėjęs vieną didžiausių latifundijų, 1567 m. Lietuvos kariuomenei išruošė 142 raitelius ir 105 pėstininkus. J. Iljiničius nedalyvavo aktyvioje politikoje, neužėmė ir jokių pareigybių. Nedaug kas žinoma apie konfesinę didiko priklausomybę. Tiek jo tėvas, tiek motina buvo katalikai, aktyvūs bažnyčios rėmėjai. Antai išliko 1544 m. Jasnoguros vienuolyno išduotas kvitas, kuriuo kvitavo Zofiją Radvilaitę-Iljiničienę už vienuolynui paaukotą auksinį kaklo papuošalą. Tačiau Jurgio gyvenimo laikais Lietuvoje pradėjo plisti reformacija, jo globėjas M. Radvila Juodasis buvo vienas aktyviausių ir pirmųjų reformacijos šalininkų. Tačiau apie J. Iljiničiaus tuometines pažiūras trūksta duomenų. Apie 1560 m. didikas išvyko į kelionę po Europą. Be kita ko, jo kelionės maršrutas nusidriekė net iki Portugalijos, nors daugiausia laiko praleido greta Šv. Romos imperatoriaus – Vienos ir Prahos dvaruose. Greičiausiai sirgo kažkokia nepagydoma liga, neteikusia vilties ilgam gyvenimui ar galimybės susilaukti palikuonių. Matyt, tai nujausdamas, dar prieš išvykdamas į kelionę, 1560 m. atsiskaitė su dėde ir už jo globą užrašė 14 000 auksinų savo Černavčičių valdoje. Grįžęs iš Europos informavo valdovą, kad ketina užrašyti visas savo valdas ir turtus artimiausio globėjo vyriausiam sūnui, su kuriuo kartu augo ir lavinosi, – Šidlovo grafui Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui. Ir išties, tikėdamasis greitos mirties, paskutinysis iš giminės J. Iljiničius 1568 08 25 įsūnijo Mikalojų Kristupą Radvilą Našlaitėlį ir jam, kaip įpėdiniui, už-

↑ *Myriaus pilies bokštas*

↖ *Myriaus pilis, pradėta statyti XV a. pab.*

rašė savo dvarus. Smulkesnės valdelės buvo dovanotos keletui kitų asmenų. Įdomu tai, kad beveik visi 1566–1568 m. J. Iljiničiaus raštai surašyti rusėniškai. 1569 m. pabaigoje J. Iljiničius mirė. Greičiausiai buvo palaidotas Vilniaus katedroje, kur amžino poilsio atgulė kiti giminės nariai (žinoma, jog ten būti palaidotas norėjo Jurgio dėdė Jonas).

Su Jurgiu Jurgaičiu Iljiničium baigėsi Iljiničių giminės istorija, o didžiulės jų valdos, kartu su Myriaus, Žukovičių, Želvos ir kt. kompleksais atiteko Nesvyžiaus Radviloms, dar labiau sustiprindamos ir taip įtakingą šią giminę.

Pagrindinės Iljiničių valdos

Tėvoninės Iljiničių valdos buvo sutelktos Naugarduko paviete (Myrius ir Černavčičiai), taip pat turėta dvarų Ašmenos paviete (Markovas). Žemių masyvas gerokai išsiplėtė jau pirmojo žinomo Jono Iljiničiaus gyvenimo laikotarpiu. Kazimiero Jogailaičio duotys papildė jų sąrašą dvarais Palenkėje (Biala) bei Brastos paviete. Taigi Iljiničiai buvo Myriaus, Černavčičių, Želvos, Bialos ir kitų dvarų kompleksų savininkai. Svarbiausia rezidenciją didikai įsirengė Myriuje.

Myrius, iki XV a. pradžios buvęs valdovo dvaras, 1434 m. tapo privačia valda. Tada jį savo sąjungininkui, valdovo maršalkai Senkai Gedgaudaičiui perleido Žygimantas Kęstutaitis. Pastarasis Myrių 1451 m. perdavė žmonos brolio dukrai Onai Butrimaitei, o ši 1476 m. valdą grąžino tetai Milochnai Gedgaudienei. Iš jos Iljiničiai ir gavo valdą. 1485 m. testamentu Milochna Myrių užrašė seserėnui, Jurgiui Ivanovičiui Iljiničiui. Apskritai šis didikas įsūnijimo būdu pastebimai padidino turėtų valdų skaičių, pvz., jam Strusovičius užrašė Jadvyga Sirutienė. J. Iljiničiaus nuopelnams priklauso Myriaus pavertimas svarbiausia giminės rezidencija ir vėlyvosios gotikos architektūrinio paminklo – mūrinės gynybinės pilies joje pastatymas.

VIII

Kęsgailos

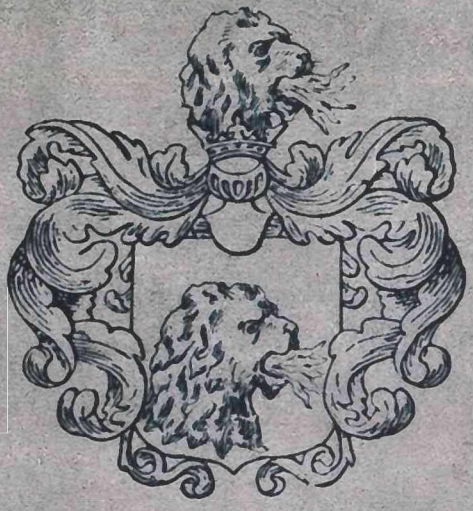

Zadora *herbo Kražių grafai Kęsgailos, šaltiniuose įvardijami kaip Kiezgajłowie* (lenk.), *Kesgaylo* (lot.), *Кезкгаиловс* (rusėn.) *ir pan. – sena lietuvių kilmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminė, turėjusi ryšių su Žemaitijos bajorais. XV–XVI a. pirmojoje pusėje Kęsgailos kartu su Goštautais ir Radvilomis priklausė Lietuvos ponijos viršūnei. Ankstyvoji giminės istorija atsekama nuo XIV a., tačiau Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diduomenėje Kęsgailos įsitvirtino XV–XVI a. pradžioje. Istoriniai šaltiniai leidžia atsekti 7 giminės kartas, gyvenusias 200 metų: XIV a. antrojoje pusėje–XVI a. viduryje. Didžiausias Kęsgailų giminės pakilimo laikotarpis buvo 1450–1532 m. Pagrindinis jų galios svertas – daugiausia valdovų donacijų dėka sukauptas didžiulis nekilnojamasis turtas.*

Ankstyvieji Kęsgailų giminės atstovai (Valmantaičiai) Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais valstybėje suvaidino svarbų vaidmenį. Nesėkmingas dalyvavimas Švitrigailos politikoje pristabdė giminės atstovų karjeras, jiems netgi teko patirti Žygimanto Kęstutaičio represijas. Lojalumas Jogailaičiams, aktyvus dalyvavimas Žemaitijos krikšto misijoje leido bent iš dalies atgauti prarastus postus ir turtus. Vienas didžiausių giminės rėmėjų buvo Kazimieras Jogailaitis, ypač sustiprinęs Kęsgailas aukštomis pareigomis ir naujomis valdomis. Visą XV a., o ypač nuo amžiaus vidurio Kęsgailų įtaka Ponų Taryboje buvo reikšminga. Atskiri jos nariai buvo Vilniaus (2 atstovai) ir Trakų (2) vaivados, Vilniaus (4) ir Trakų (3) kaštelionai, LDK kancleriai (2) ir LDK žemės maršalkos (2). Ryškų pėdsaką giminės atstovai paliko Žemaitijos istorijoje. Beveik 120 metų (nuo 1411) Kęsgailų rankose buvo Žemaitijos seniūnų pareigos. Jie čia įsitvirtino lyg savo privačioje kunigaikštystėje. Seniūnavimas Žemaitijoje smarkiai paveikė ir pačią didikų giminę, ir visuomenę, kurią jie valdė šimtmetį.

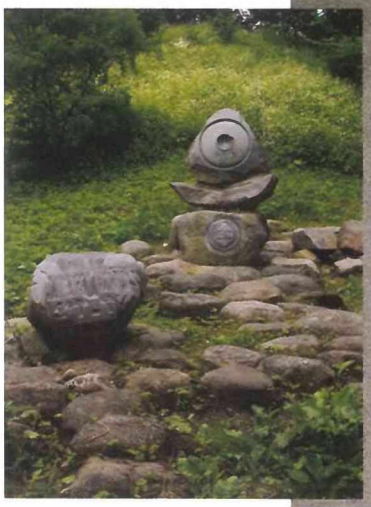

↑ *Paminklas Ldk Algirdui Maišiagalos piliakalnio papėdėje*

← *Kęsgailų giminės herbas* Zadora

↓ *Kalavijo rankena, XIII a. (rekonstrukcija)*

Kęsgailos ilgą laikotarpį neturėjo paveldimo giminės vardo. Panašiai kaip ir daugelis kitų LDK diduomenės narių, iki XIV a. pab. giminės atstovai vadinti vienanariu įvardijimu, Kęsgailų protėvis buvo vardu Buškys. XIV–XV a. sandūroje šios giminės vyrai pradedami vadinti dviem asmenvardžiais (vardo ir tėvavardžio modeliu). Valmantas šaltiniuose minimas kaip Buškio sūnus, o jau jo sūnūs – Jaunius, Rumbaudas, Kęsgaila, Sudivojus ir kiti vartojo tėvavardį Valmantaitis. Bet jų vaikai dar nesivadino Rumbaudais, Kęsgailomis ir pan., o vėlgi, pamiršdami savo protėvius, vien savo tėvų sūnumis – ketvirtos kartos narių vardai buvo Mykolas Rumbaudaitis, Jonas ir Mykolas Kęsgailaičiai, Stankus Sudivojaitis ir kt. Reikšminga, jog netgi Jono Kęsgailaičio sūnūs amžininkų vis dar vadinti Stanislovu bei Mikalojumi Jonaičiais. Taigi iki XV a. pirmosios pusės turime tokią schemą: Buškys – Valmantas, Buškio sūnus – Rumbaudas, Kęsgaila ir kt. Valmantaičiai. XV a. išsiskyrusios Kęsgailų Valmantaičių šakos atstovai ne iš karto „tapo" Kęsgailomis. Kęsgaila Valmantaitis – Jonas Kęsgailaitis – Stanislovas Jonaitis. Paveldimas Kęsgailų giminės vardas įsitvirtino tik XV a. pabaigoje.

Kęsgailų kilmė. Pirmieji giminės atstovai – Valmantaičiai

Jau minėta, kad Kęsgailos buvo lietuvių kilmės didikai. Jų pirmtakas – XIV a. istoriniuose šaltiniuose minimas Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Algirdo ir Kęstučio laikų bajoras Buškys. Jo valdos buvo Deltuvos žemėje, 1385 m. kryžiuočių kelių aprašyme kaip tik šiose vietovėse lokalizuoja *Busekindorf*. Vygandas Marburgietis nurodo Maišiagalos žemėje 1365 m. kryžiuočių sutiktą 400 lietuvių būrį, kuriam vadovavo Buškys (Busko), greičiausiai veikusį su didžiojo kunigaikščio žinia. Tas pats bajoras 1379 m. paminėtas Trakų sutartyje. Žinomas tik vienas Buškio sūnus **Valman-**

↑ *Vilemas Jansonas Blau (Willem Janszoon Blaeu), Mikalojaus Kristupo Radvilos ir Tomašo Makovskio 1613 m. LDK žemėlapio antrojo varianto fragmentas. Amsterdamas, 1631 m.*

tas (mirė prieš 1412), gavęs Stanislovo krikšto vardą. Gali būti, kad Buškys turėjo gausesnį būrį palikuonių, pvz., Daugėlos. Antai, XV a. pirmojoje pusėje politiniame Lietuvos elite veikė Lietuvos žemės vėliavininkas Stanislovas Daugėla, giminiavęsis su Valmantaičiais, naudojęs tą patį *Zadora* herbą. Valmantas žinomas tik epizodiškai, jis 1398 m. liudijo Gardino ir Salyno sutartyse su Vokiečių ordinu. Kartu su žmona, greičiausiai žemaičių bajoro Mazgino nežinomo vardo dukra, turėjo mažiausiai 6 sūnus: Jaunių, Rumbaudą, Šedbarą, Kęsgailą, Gudigirdą ir Sudivojų. Ir visi jie, išskyrus Gudigirdą, aktyviai dalyvavo politiniame XV a. pradžios valstybės gyvenime, buvo įtakingi to meto didikai. Jaunius, Rumbaudas ir Šedbaras Valmantaičiai priklausė didžiojo kunigaikščio Vytauto artimai aplinkai, vėliau rėmė Švitrigailą. Kęsgaila savo politinę galią gebėjo išsaugoti keturių didžiųjų kunigaikščių valdymo metais, jauniausias Sudivojus prasimušė jau Kazimiero Jogailaičio laikais.

Vienas artimiausių Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto aplinkos žmonių buvo **Jaunius Valmantaitis** (mirė 1432 11), šaltiniuose minimas nuo 1412 m., kai valdovas jį paskyrė Trakų seniūnu. Nuo 1413 m. iki mirties buvo perorganizuotos į vaivadiją Trakų vaivada. Kaip tik jis 1413 m. Horodlėje atstovavo Valmantaičiams gaunant lenkų herbą. Kaip liudytojas dalyvavo beveik visose vytautinėse sutartyse. Jauniaus svarbą to meto politinėje kasdienybėje rodo faktas, jog 1430 m. jis buvo numatytas pasiuntiniu į planuojamą Jogailos ir Ordino didžiojo magistro susitikimą Torunėje, kur turėjo būti sprendžiamas Vytauto karūnacijos klausimas. Po Vytauto mirties rėmė jėgas, siekiančias soste išlaikyti didįjį kunigaikštį Švitrigailą. Pastarojo konflikto su Žygimantu Kęstutaičiu metu 1432 m. pavasarį iš pradžių palaikė Kęstutaitį, tačiau tų metų spalio–lapkričio sandūroje buvo perimta didiko korespondencija, iš kurios paaiškėjo, jog rengė sąmokslą prieš naująjį valdovą. Sužinojęs tai, Kęstutaitis netruko duoti įsakymą suimti brolius Jaunių ir Rumbaudą, ir jie nedelsiant buvo nubausti mirti. Nepaisant dvejų vedybų su nežinomos kilmės ir vardų žmonomis, berods, nepaliko palikuonių: su pirmąja žmona išsiskyrė 1427 m. dėl jos bandymo nunuodyti vyrą, o antrosios santuokos nepripažino Vilniaus vyskupas. Visas Jauniaus turėtas nemažas turtas buvo konfiskuotas ir perėjo į kitų didikų rankas. Jauniaus ir Rumbaudo Valmantaičių priskyrimas pagrindiniams sąmokslo prieš Kęstutaitį organizatoriams tik rodė didžiulį jų vaidmenį to meto politikos elite. Iš tiesų

↑ *Viena iš Marienburgo pilies menių*

↑↑ *Dekoro elementas, vaizduojantis riterių kovą.*

↖ *Marienburgo Aukštutinė pilis ir Tilto vartai*

Rumbaudas (mirė 1432 11) savo įtaka mažai nusileido broliui: 1409–1411 m. buvo Žemaitijos seniūnas, o nuo 1412 m. – LDK žemės maršalka. Jis buvo vienas įtakingiausių Vytauto laikų politikų, pasižymėjo kariniais gebėjimais, organizavo Žemaitijos sukilimą, buvo patekęs į lenkų nelaisvę, iš kurios 1432 m. paleistas. Jo gyvenimo kelias po Vytauto mirties atkartojo brolio Jauniaus pasirinkimą. Rumbaudas greta Vilniaus vaivados Manvydo buvo vienas pirmųjų Katalikų bažnyčios Lietuvoje rėmėjų, jis įsteigė Rumbaudo altorių Vilniaus katedroje. Greičiausiai po jo mirties turtą perėmė vienintelis žinomas jo palikuonis Mykolas Rumbaudaitis, nedalyvavęs Lietuvos politiniame gyvenime, o apie jo vaikus neišliko jokių duomenų.

Tikėtina, kad abiejų brolių likimą pasidalijo ir **Šedbaras Valmantaitis** (mirė po 1432 11). Aukščiausias pareigas ėjo Vytauto laikais – 1418, 1432 m. minimas kaip Kauno seniūnas, nuo 1424 m. seniūnavo Ukmergėje, ne sykį vyko pasiuntiniu pas Ordino magistrą ar dalyvavo derybose su Ordino atstovais. 1430 m. kartu su Vytauto dvariškiu Petru Senka Gedgaudaičiu vyko pas popiežių Vytauto karūnacijos klausimu: „Vytautas nusiuntė į Romą, pas tėvą popiežių, savo atstovus – poną Simoną Gedgaudaitį ir poną Šedbarą, Kęsgailos brolį, su savo ir krikščionių karalių laiškais“. Pasiuntinybėse dalyvavo ir vėliau – 1431 m. buvo didžiojo kunigaikščio Švitrigailos pasiuntinys pas Ordino magistrą, 1431 m. – pas Lenkijos karalių. Po sąmokslo prieš Žygimantą Kęstutaitį demaskavimo greičiausiai buvo nužudytas, nors konkrečių faktų apie tai nėra. Kita vertus, po šių įvykių galėjo ir pasitraukti iš politinio LDK gyvenimo. Palikuonių greičiausiai neturėjo. Menkiausiai istoriniuose šaltiniuose atsispindi Gudigirdo Valmantaičio politinė veikla, jis paminėtas tik 1432 m. Skirsnemunės ir Gardino sutartyse. Greičiausiai aktyviau valstybės gyvenime nedalyvavo. Vienas iš dviejų jo sūnų Konradas davė pradžią naujai šakai – Kondratovičiams, kurių istorija baigėsi 1549 m. Tuo tarpu jauniausiojo iš Valmantaičių **Sudivojaus** (mirė

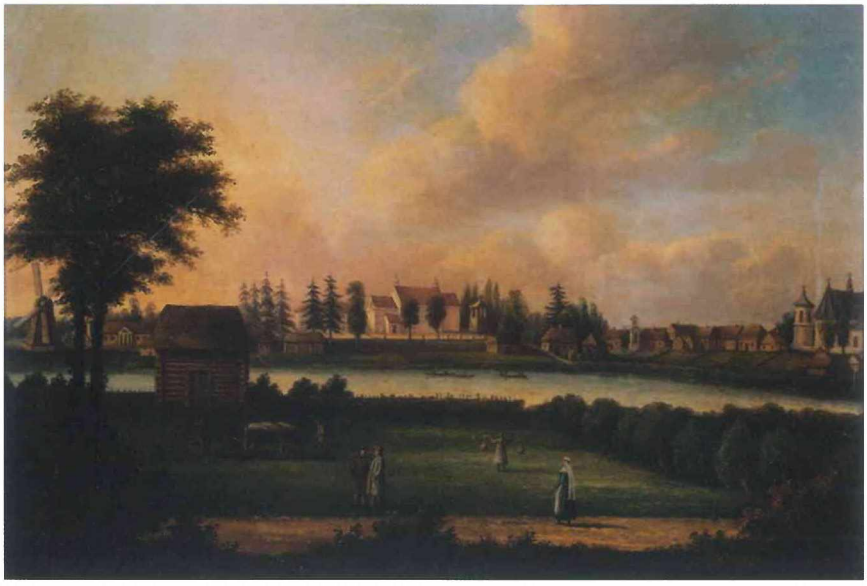

↗ *Kražiai, XIX a. Piešė nežinomas Kražių mokyklos mokinys.*

1459) sūnus Stanislovas, kaip spėjama, pradėjo Stankevičių giminės šaką. Pats Sudivojus po sąmokslo prieš Kęstutaitį nubaustas tik Kauno seniūno pareigų atėmimu ir gebėjo atgauti politinę įtaką Kazimiero Jogailaičio laikais. 1441 m. jis tapo LDK kancleriu, 1445 m. buvo Smolensko vietininku, o nuo 1451 m. – Vilniaus kaštelionu. Palyginti sėkmingai susiklostė ir Kęsgailos Valmantaičio, nuo kurio prasidėjo Kęsgailų giminės istorija, karjera.

Giminės herbas ir titulai

Viena ankstyviausių LDK valdančiajame elite įsitvirtinusių giminių Kęsgailos-Valmantaičiai galėjo vartoti lietuviškus skiriamuosius ženklus, atsiradusius paskutiniaisiais XIV a. dešimtmečiais. Tokius jų, kaip ir Goštautų, Mantigirdaičių bei Manvydų turėtus ikihorodlinius herbus, mini *Bychovco kronika*, pasakojanti, kaip šių giminių atstovai XV a. viduryje po nesutarimų su lenkais nusprendė atsisakyti gautųjų lenkiškų ir grįžti prie lietuviškų herbų. Tačiau platesnių duomenų apie juos nėra. Kęsgailų pirmtakai Valmantaičiai XV a. pradžios gavo lenkišką *Zadoros* herbą. Jis žinomas nuo XIII a. pradžios, o 1413 m. Horodlėje *Zadora* herbui atstovavo vienas svarbiausių Lenkijos karalystės pareigūnų – Lenkijos maršalka Zbignevas iš Bžezo. Šis didikas į savo herbą priėmė Valmantaičiams atstovavusį tuometinį Trakų vaivadą, Kęsgailos brolį Jaunių. Išliko prie pasirašytų sutarčių Horodlėje prispaustas Jauniaus Valmantaičio antspaudas su gautuoju naujuoju herbu. Žydrame herbo skydo lauke pavaizduota sidabrinė liūto, besispjaudančio ugnimi, galva atsukta į kairę. Toks pat liūtas puošia ir herbinį šalmą.

Siekdami išsiskirti iš paprastos bajorijos bei įtvirtinti savo padėtį LDK diduomenėje, Kęsgailos XVI a. viduryje įsijungė į Radvilų ir Goštautų pradėtą „titulų vajų“

↖ *Lenkijos karaliaus ir Ldk Kazimiero Jogailaičio raštas, kuriuo Žemaičių seniūnui Jonui Kęsgailai dovanojami trys dvarai Žemaitijoje. Originalas. Gardinas, 1465 m.*

ir gavo vakarietišką grafų titulą. Tuometinis LDK stalininkas Stanislovas Kęsgaila pasinaudojo dėkinga karališkųjų Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės vedybų padėtimi. Kaip tik dėl minėtų vedybų siekdami sustiprinti giminės pozicijas ir autoritetą, 1547 m. Radvilos sumanė išsirūpinti iš Šv. Romos imperatoriaus sau kunigaikščių titulus, o artimiems savo bičiuliams ir šalininkams žemesnio rango – grafų titulus. Tuometiniam LDK didžiajam maršalkai Mikalojui Radvilai Juodajam tai pavyko pasiekti tų pačių metų gruodį diplomatinės misijos Vienoje metu. Kartu su kunigaikštiškais titulais savo giminei jis parvežė Šv. Romos imperijos imperatoriaus Karolio V suteiktą Kražių grafo diplomą vienam artimiausių bendražygių, sesers Onos sūnui, minėtam S. Kęsgailai, kuriam tuo metu buvo patikėta misija nuslopinti Lenkijoje kilusią opoziciją prieš karališkąsias vedybas ir stiprinti karaliaus šalininkų gretas. 1547 11 Stanislovas Kęsgaila jau buvo Vilniuje ir greičiausiai netrukus rankose galėjo laikyti M. Radvilos Juodojo jam atvežtą grafo titulą. O 1549 06 18 Stanislovas Kęsgaila jau titulavosi Kražių grafo titulu.

Žymiausi Kęsgailų giminės atstovai XV–XVI a. pradžioje

Pirmasis, turėjęs Kęsgailos asmenvardį, buvo **Kęsgaila Valmantaitis** (mirė apie 1449), gavęs Mykolo krikšto vardą, Jauniaus, Rumbaudo ir kt. Valmantaičių brolis. Šaltiniuose minimas nuo 1401 m. kaip Vilniaus sutarties su Lenkija dalyvis. Dažnai dalyvaudavo diplomatinėse pasiuntinybėse į Ordiną ir Lenkiją. Jo karjera prasidėjo didžiojo kunigaikščio Vytauto valdymo metais – 1410 m. buvo Ukmergės seniūnas; nuo 1412 m. su pertraukomis iki mirties – Žemaitijos seniūnas, 1413 m. – valdovo maršalka. Sugebėjo įgyti Lenkijos karaliaus Jogailos pasitikėjimą ir tai jam

↑ *Ldk Kazimiero I Jogailaičio sugrįžimas į Lenkiją. Iliustracija iš Leonardo Chodzko „La Pologne historique, littéraire, monumentale et illustrée". T. 1–3. Paris, 1839–1841.*

padėjo išsigelbėti po 1432 m. sąmokslo, kuriame, nors nelabai aktyviai, bet vis dėlto dalyvavo kartu su broliais. 1433 m. užtarus Jogailai buvo paleistas iš kalėjimo ir kuriam laikui neteko einamų Žemaitijos seniūno pareigų. Nepritardamas Žygimanto Kęstutaičio valdymo politikai, mažai dalyvavo politiniame gyvenime, daugiau užsiėmė savo valdomis Žemaitijoje. Po Kęstutaičio mirties Kęsgaila kartu su Jonu Goštautu tapo Kazimiero Jogailaičio vainikavimo didžiuoju kunigaikščiu pagrindiniais sumanytojais. Kazimiero atlydėjimas iš Lenkijos buvo patikėtas Kęsgailos sūnums Mykolui ir Jonui. Už tai didikas 1440 m. atgavo, tačiau tik metams, Žemaitijos seniūniją, trečią kartą šias pareigas turėjo nuo 1443 m., o nuo 1444 m. buvo ir Vilniaus kaštelionas. Taigi savo politinę galią išsaugojo per visą gyvenimą. Pasižymėjo ir bažnyčių steigimais, 1444 m. įsteigė Deltuvos bažnyčią, buvo vienas aktyvesnių Žemaitijos krikštijimo misijos dalyvių. Jo žmona, neaiškios kilmės „ponia Elena" (mirė apie 1460), buvo viena ryškiausių to meto moterų. Jai pavyko gauti valdų iš trijų Lietuvos valdovų – Vytauto, Žygimanto Kęstutaičio bei Kazimiero Jogailaičio, didikės iniciatyva 1445 m. į Krokuvos universiteto knygas buvo įrašyta Kęsgailos giminaičių grupė. Kęsgaila su žmona turėjo nemažą šeimą: sūnus Mykolą, Joną, Petrą, Dobeslavą (Dobką), Butrimą ir Taliatą (?) bei dukras – už būsimojo Vilniaus vaivados Jono Goštauto ištekintą Dorotėją, Vilniaus kašteliono Petro Senkos Gedgaudaičio žmona tapusią Milochną ir galbūt dar vieną dukrą, ištekintą už Smolensko vietininko Jono Iljiničiaus. Dukrų nutekėjimas į Goštautų, Gedgaudų ar Iljiničių gimines akivaizdžiai rodo Kęsgailos pripažinimą ir reikšmę to meto LDK viešajame gyvenime.

Iš šešių Žemaitijos seniūno sūnų tik du – **Mykolas ir Jonas** – tapo centriniais LDK pareigūnais, kiti arba priklausė vietos (žemės) valdančiajam elitui kaip Dobeslavas (mirė apie 1460), tapęs Vilniaus Aukštutinės pilies seniūnu, o tikėtinai Taliatas Kęsgailaitis – Ariogalos tijūnu (1481), arba iš viso nieko nežinoma apie jų eitas pareigas. Jie šaltiniuose minimi tik kaip seniūno sūnūs, taip 1437 m. paminėti Petras ir Butrimas Kęsgailaičiai. Nedaug ir Kęsgailaičių palikuonių. Nieko negalima pasakyti net apie keturių Kęsgailaičių šeiminę padėtį. Greičiausiai dukrą Oną Butrimaitę turėjo Butrimas Kęsgailaitis ir dvi dukras – nežinomo vardo, ištekėjusią už Ivano Juršos, ir Eleną, tapusią Jurgio Mykolaičio Mantautaičio žmona, – Jonas Kęsgailaitis. To paties didiko sūnūs Mikalojus ir Stanislovas Jonaičiai Kęsgailos pratęsė ir tolesnę Kęsgailų giminės istoriją.

↖ *Karališkoji Sandomiero pilis*

Minėti Mykolas ir Jonas Kęsgailaičiai karjeromis prilygo ir net pralenkė įtakingąjį savo tėvą. Jie gali būti laikomi Kęsgailų giminės didybės pradininkais. Vyriausias Žemaitijos seniūno sūnus **Mykolas** (mirė 1476) rašytiniuose šaltiniuose pasirodo nuo 1437 m. Didžiausią įtaką įgijo Kazimiero Jogailaičio laikais. Glaudūs ryšiai su šiuo valdovu užsimezgė dar tada, kai Mykolas kartu su broliu buvo paskirti atlydėti jauną-jį karalaitį į LDK. Pasak *Bychovco kronikos* autoriaus, atvykę į Lenkiją, į Sandomierą, Kęsgailaičiai „ėmė prašyti jį būti jų valdovu. [...] Lietuvos pasiuntiniai ėmė pasakoti apie Lietuvos kraštą, apie Lietuvos taurų, stumbrų ir kitų įvairių žvėrių medžioklės malonumus. Ir karalaičiui Kazimierui labai patiko, nes jis labai mėgo medžioklę. Ir jis sutiko važiuoti su jais ir be lenkų ponų sutikimo nusileido iš Sandomiero pilies pas lietuvių ponus, ir tiedu ponai greitai jį paėmė ir su didele pagarba pristatė didikams į Brastą." Taigi Kęsgailaičiams priklauso išties nemaži nuopelnai „atsiviliojant" į Lietuvą Kazimierą Jogailaitį. Šių jų pastangų valdovas nepamiršo, abu broliai pateko į dažniausiai minimų didžiojo kunigaikščio dokumentų liudytojų dešimtuką. 1444 m. M. Kęsgailaitis tapo vienu pirmųjų valstybės istorijoje realiai veikusių LDK kanclerių, greičiausiai šias pareigas jam, neprieštaraujant valdovui, perleido dėdė Sudivojus. 1459 m. atsilaisvinus aukščiausiajai Vilniaus vaivados pareigybei, jis buvo paskirtas į šią vietą. Ir nuo to laiko tampa įtakingiausiu savo meto Lietuvos didiku, užsienio politikoje atstovavusiu vakarietiškai krypčiai. Jis valdė Lietuvą Trylikamečio karo metu (1454–1466) Kazimierui Jogailaičiui išvykus į Lenkiją. Tada pasirodė nuoseklus valdovo ir valstybės interesų gynėjas, kartu su broliu pasipriešinę J. Goštauto ir dėdės Sudivojaus planams. Tai turėjo tiesioginių pasekmių M. Kęsgailaičio turtinei padėčiai: Kazimieras Jogailaitis gausiomis duotimis atsilygino didikui už ištikimybę. M. Kęsgailaitis pasižymėjo bažnytinėmis fundacijomis – 1476 m. kartu su broliu Jonu naujai aprūpino tėvoninės valdos Deltuvos katalikų bažnyčią, taip pat ir Švč. Mergelės Marijos gimimo, Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono Evangelisto, Mikalojaus Išpažintojo ir Arkangelo Mykolo garbei įsteigė Kęsgailų koplyčią Vilniaus katedroje. Didžiulis didiko turtas nesant palikuonių buvo užrašytas artimiausiems jo dvariškiams, o pagrindinis masyvas atiteko broliui Jonui Kęsgailai (mirė 1485) pada-

↑ *Vadinamieji maksimilijoniniai raitelio ir žirgo šarvai*

riusiam ne ką menkesnę karjerą. 1440 m. įgytas Kazimiero Jogailaičio pasitikėjimas lydėjo didiką visą jo gyvenimą. Mirus tėvui Kęsgailai Valmantaičiui, netrukus, apie 1450 m., jis perėmė Žemaitijos seniūniją. Į šias pareigas didiką atvedė tiek Ponų Tarybos, kurioje tuo metu įsitvirtino jo giminaičiai, tiek palankus valdovo sprendimas. Iki 1477 m. eidamas tik šias pareigas J. Kęsgaila nemažai laiko praleido Žemaitijoje, dėl jos reikalų dalyvavo derybose dėl sienų su Livonija nustatymo, susirašinėjo su įvairiais Ordino pareigūnais, taigi iš esmės užsiėmė Vakarų politikos krypčių priežiūra. 1477 m. paskirtas Trakų kaštelionu, o po metų – ir Vilniaus kaštelionu. Kaip ir brolis, pasižymėjo bažnytinėmis fundacijomis – žinoma apie jo suteiktį Deltuvos bažnyčiai, fundavo Mstibogovo katalikų bažnyčią ir altorių Kražiuose.

Stanislovo Jonaičio Kęsgailaičio linija

Abu Jono Kęsgailaičio sūnūs – Stanislovas Jonaitis Kęsgailaitis (mirė 1527) ir Mikalojus Kęsgaila – išliko valdančiojo LDK elito viršūnėse, užėmė svarbiausias pareigybes valstybėje. Vyriausias Stanislovas Jonaitis, kaip ir jo dėdė Mykolas, buvo vienas iškiliausių Kęsgailų giminės atstovų, tiesa, niekada nevartojo Kęsgailos asmenvardžio, vadinosi vien tėvavardžiu. Nuo jo pradedama atskira Kęsgailų giminės linija, užgesusi trečioje kartoje. Bene 40 metų didikas aktyviai dalyvavo politiniame šalies gyvenime. Iš tėvo perėmė Žemaitijos seniūniją (nuo 1486), o ir vėliau tarsi atkartojo tėvo karjerą – Trakų kaštelionas (1499–1522), Vilniaus kaštelionas (1522–1527), ją papildydamas Lietuvos etmono pareigomis (1501–1503). Reikšmingas jo indėlis politikoje Aleksandro Jogailaičio ir Žygimanto Senojo valdymo metais: dalyvavo rengiant lietuvišką sąjungos su Lenkija projektą, etmonaudamas gebėjo sugrąžinti Smolenską, griežtai pasisakė prieš kunigaikščio Mykolo Glinskio maištą, o 2-ąjį dešimtmetį suartėjęs su Albertu Goštautu, tapo vienu svarbiausiu asmeniu Lietuvoje. Jo politinis autoritetas ir ilgametės seniūno pareigos lėmė, kad Žemaitija didikui tapo lyg dalinė kunigaikštystė, jis pats skyrė ir atleido tijūnus, dalijo žemes, per jo rankas ėjo Žemaičių žemės pajamos. Didikas nemažai energijos paskyrė Žemaitijos sienų saugumui užtikrinti, tuo tikslu ne sykį derėjosi su Ordino atstovais, vėliau suartėjo su Albrechtu Hohencolernu. 1520 m. Lenkijos karo su Ordinu metu, nors Lietuva atsisakė dalyvauti kare, Kęsgailaitis pasiuntė savo pajėgas į Prūsiją. Tuometinę svarbą rodytų didiko vedybiniai ryšiai: buvo vedęs Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio Aleknos Sudimantaičio dukrą, o antroji ir trečioji didiko žmonos buvo kilusios iš Svirių kunigaikščių. Didikas buvo dosnus Katalikų bažnyčios rėmėjas, apdovanojo valdomis ir žmonėmis jo protėvių įsteigtas bažnyčias. Pats didikas 1527 m. buvo iškilmingai palaidotas Kęsgailų koplyčioje Vilniaus katedroje. Aukštomis pareigomis ir įtaka valstybės valdyme nepasižymėjo jo sūnus, valdovo maršalka ir Anykščių vietininkas **Mikalojus Stanislovaitis Kęsgaila** (mirė 1523). Su Trakų vaivadaite Elžbieta Astikaite didikas susilaukė

↑ *Hohencolernų pilis Švabijos Alpėse, XI–XIX a.*

nežinomo vardo sūnaus, mirusio ankstyvoje vaikystėje. Beveik nėra žinių apie kitą Žemaitijos seniūnaitį, **Joną Stanislovaitį Kęsgailą** (mirė prieš 1528). Vienintelis iš trijų Žemaitijos seniūno Stanislovo Kęsgailos sūnų, to paties vardo **Stanislovas Kęsgaila** (mirė 1532), karjeros prasme pasirodė tėvo vertas palikuonis. Auklėtas Krokuvos dvare gebėjo įgyti karalienės Bonos pasitikėjimą. Jos remiamas, nepaisant jauno amžiaus, 1527 m. gavo Žemaitijos seniūniją, o kitais metais – Trakų kaštelioniją. Suprasdamas, kad seniūnijos išlaikyti vienvaldystės sąlygomis ilgiau nepavyks, buvo priverstas patvirtinti valdovo nuostatus Žemaitijai (1527, 1529), labai apkarpiusius seniūno kompetenciją. Vienas didžiausių didiko laimėjimų buvo jo santuoka su tuomet turtingiausia didike Ona Kiškaite (mirė 1532), pirmą kartą ištekėjusia už Trakų kaštelionaičio Jono Radvilos. Iš jos didikas gavo didžiulę dalį Radvilų turto, ir tai leido S. Kęsgailai tapti pirmuoju tarp LDK magnatų, 1528 m. nuo savo valdų išrengusiu net 617 raitelių. Tačiau po jo mirties pagal sudarytą testamentą vieną trečdalį savo dvarų S. Kęsgaila užrašė Žygimantui Augustui. Taip į Jogailaičių rankas perėjo ir svarbiausia Kęsgailų atrama Žemaitijoje – Platelių dvaras. Netrukus po tėvų mirties mirė ir du jų mažamečiai vaikai: sūnus **Vaitiekus** ir dukra **Ona**. Taip užgeso Stanislovo Jonaičio pradėta Kęsgailų giminės linija.

Mikalojaus Kęsgailos šakos linija

Mažiau politinėje arenoje pastebimas valdovo maršalka (1481) ir LDK žemės maršalka (1509–1512) **Mikalojus Kęsgaila** (mirė 1512) pradėjo antrąją giminėje liniją, kuri įtvirtino Kęsgailų asmenvardį kaip pavardę. Ji taip pat užgeso trečioje kartoje. Didikas iš dviejų santuokų mažamečiais paliko sūnų **Mikalojų** ir dvi dukras: **Barborą**, ištekėjusią už Andriaus Zavišos, ir **Oną**, tapusią Stanislovo Šemetos žmona. Zavišos ir Šemetos ir buvo pagrindiniai Kęsgailų turtų paveldėtojai po XVI a. viduryje mirusio paskutiniojo iš Kęsgailų.

↑ *Stanislovo Kęsgailos portretas. Dail. Polkovskis (Polkowski), 1862 m.*

Jokių pareigų neužėmęs **Mikalojus Mikalojaitis Kęsgaila** (mirė 1529) buvo labai religingas, ne tik įsteigė naujas bažnyčias Jelnoje ir Dvariškiuose, globojo pranciškonus, bet ir didelių turtų Katalikų bažnyčiai paliko savo testamentu. Su žmona, Trakų kaštelionaite Ona Radvilaite (mirė 1554 11), turėjo vienintelį sūnų **Stanislovą Kęsgailą** (apie 1520–1554). Neskaitant jo ir Naugarduko vaivados Zofijos Chodkevičiūtės (mirė 1593) mažamečio vienintelio sūnaus **Jono Kęsgailos** (mirė 1554), tai buvo paskutinysis Kęsgailų giminės atstovas. Visas sukauptas Kęsgailų turtas po jo mirties perėjo į tetų šeimas – atiteko Zavišoms ir Šemetoms. Nepaisant jauno amžiaus, didiką 1544 m. Žemaitijos bajorai išrinko seniūnu, tačiau tokiam pasirinkimui nepritarė Žygimantas Senasis ir ypač karalienė Bona, siekusi sumažinti Kęsgailų įtaką šiame krašte ir neleisti gauti pareigų, garantavusių solidžią poziciją Ponų Taryboje. Padėtį pakeitė Žygimanto Augusto vedybos su Barbora Radvilaite. S. Kęsgaila tapo Radvilų sąjungininku ir vienu iš jaunojo valdovo patikėtinių, daug nuveikė pripažįstant šias vedybas. Be to, 1545 m., po pusseserės Onos Stanislovaitės Kęsgailaitės mirties, paveldėjo vyresniosios Kęsgailų šakos didumą turtų, kuriuos dar labiau pagausino Žygimanto Augusto duočių dėka. Tuo būdu tapo vienu turtingiausiu LDK didikų, o netrukus gavo LDK pataurininkio pareigybę (1551). Vis dėlto jo veikla po 1549 m. menkai žinoma, greičiausiai mažai kišosi į politinį gyvenimą. Apie 1553 m. smarkiai susirgo, o neilgai trukus 1554 m. pradžioje, vykdamas gydytis į Krokuvą, didikas Knišine mirė. Kitaip nei jo protėviai, paskutinysis iš Kęsgailų buvo ir pirmasis, pasukęs kitu konfesiniu keliu. Jis vienas pirmųjų LDK didikų, rėmęs evangelinį judėjimą. S. Kęsgailai savo lenkiškąjį liuteronų katekizmą, publikuotą Karaliaučiuje 1547 m., dedikavo Janas Seklucjanas. Atrodo, kad Kęsgailos dvare kurį laiką dirbo evangelikų pamokslininkas Laurencijus Discordija.

Pagrindinės Kęsgailų valdos

XIV–XV a. Kęsgailų giminės pirmtakai dar nepasižymėjo sukauptos latifundijos stambumu. XV a. viduryje jiems priklausė apie 670 dūmų. (Palyginimui: Vilniaus vyskupo nuosavybėje tuo pačiu metu buvo apie 1500 priklausomų dūmų.) Didžiausią pakilimą giminė išgyveno 1450–1532 m.: nuo Vilniaus vaivados Mykolo Kęsgailos laikų iki pat giminės užgesimo. Pirkimais, valdovų donacijų, taip pat ir sėkmingos vedybų politikos dėka Kęsgailos tapo vienais turtingiausių LDK didikų, XVI a. pradžioje disponavę jau 34 stambiais dvarais: 1528 m. didikai turėjo išrengti 617 raitelių nuo savo valdų (valdė apie 8000 dūmų). Akivaizdžiai skaudų smūgį giminės turtinei padėčiai sudavė Žemaitijos seniūno Stanislovo Kęsgailos sprendimas perleisti dalį valdų Žygimantui Augustui. 1534 m. Kęsgailos dėl to neteko net 1383 tarnybų. Vis dėlto paskutiniojo giminės atstovo Stanislovo Mikalojaičio turtinė padėtis išliko labai solidi: pagal turimus dvarus didikas buvo 6-asis Lietuvoje, už jį turtingesni buvo tik Radvilos (938 raiteliai nuo turimų valdų), Chodkevičiai (709),

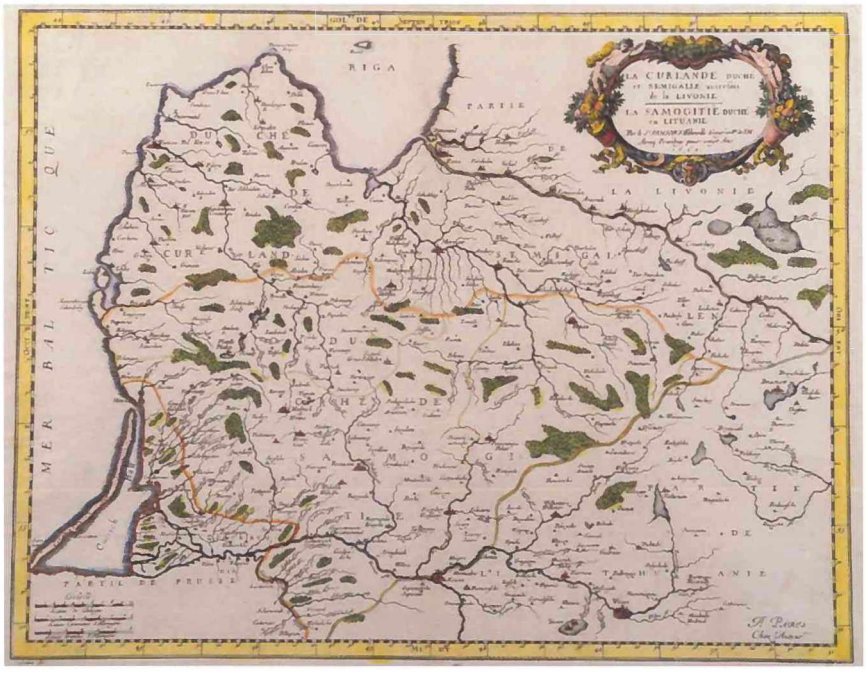

↑ *Deltuvos evangelikų reformatų bažnyčios griuvėsiai*

↑↑ *Platelių bažnyčia ir varpinė*

↖ *Kuršo, Žiemgalos ir Žemaitijos žemėlapis. Nikola Santonas D' Abevilis (Nicolas Santon D'Abeville), 1659 m., Paryžius.*

Kiškos (577), Sluckiai (478) ir Ostrogiškiai (403). Kęsgailai į LDK kariuomenę teko išrengti 344 raitelius.

Giminės lopšys buvo Deltuvos žemės. Tai Buškio ir Valmantaičių tėvonija. Tėvoninį jos statusą XIV a. pab. mini kryžiuočių aprašymai, šioje žemėje lokalizuojantys *Busekindorf*. Savo kilmę iš Deltuvos 1431 m. nurodė Rumbaudas, 1434 m. – Kęsgaila ir Sudivojus Valmantaičiai. Deltuvos svarbą giminei rodo parapijinės bažnyčios įsteigimas (1444) ir jos aprūpinimas atskiromis duotimis. Dalis tėvoninių Valmantaičių-Kęsgailų žemių buvo Žemaitijoje. Ankstyvieji jų pėdsakai Žemaitijoje matyti iš kai kurių išlikusių toponimų. Antai XVI a. pradžioje tarp Kražių dvarų paminėtos Rumboltiškės bei Jauniškės, kurių pavadinimai neabejotinai kilę nuo Rumbaudo ir Jauniaus Valmantaičių vardų. XV–XVI a. Kęsgailos itin sustiprino savo žemėvaldą Žemaitijoje, čia susiformavo trys stambūs didikų valdų kompleksai: Platelių, Kražių ir Šiaulėnų dvarai bei Batakių, Švėkšnos, Šiluvos ir keletas smulkesnių dvarelių. Juose buvo daugiau kaip 1300 valstiečių tarnybų. Didžiausia buvusi nuo didžiojo kunigaikščio Vytauto laikų Kęsgailoms priklausiusi Platelių valda. XVI a. pirmojoje pusėje ją sudarė Platelių, Gintiliškių, Gargždų, Kretingos ir Palangos dvarai bei kitos mažesnės valdos. Apie 1521–1522 m. Plateliuose S. Kęsgaila įsteigė Viešpaties gimimo katalikų bažnyčią. Ne mažiau svarbi didikams buvo Kražių valda, nuo XV a. buvusi nuolatinė Žemaitijos seniūnų rezidavimo vieta ir savotiška Žemaitijos sostinė. Ne veltui ją savo titulatūrai pasirinko Stanislovas Kęsgaila, nuo XVI a. vidurio ėmęs vadintis Kražių grafu. Miestelis ir Kęsgailų Kražių dvarui priklausantys aplinkiniai dvareliai duodavo apie 273 kapas gražių metinių pajamų. 1531 m. Stanislovas Kęsgaila įsteigė Kražių altariją. Taip pat didikai turėjo dvarų Naugarduko ir Minsko pavietuose, Palenkėje.

IX

Kiškos

Kiškos – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminė, kurios vyrai nuo XV a. pabaigos iki XVII a. vidurio užėmė svarbius valstybinius postus, buvo vienų didžiausių LDK didikams priklausančių žemės valdų savininkai.

Sunku nustatyti, iš kur kilęs Kiškų giminės protėvis. Tai būdinga daugumai LDK kilmingųjų giminių – XV a. pradž. giminės nelabai rūpinosi savo dokumentais, o valstybėje raštingumo bei kanceliarinė kultūra buvo gana žema. Ankstyvoji LDK piliečių istorija tiek menkai dokumentuota, kad iškilusioms giminėms buvo lengva bent kokia amplifikacija, o šiandieniniam tyrinėtojui sunku pagrįsti paneigiančius ar patvirtinančius argumentus. Ankstyvieji heraldinių sąvadų autoriai Kiškų kilmės liniją kildino nuo Petro, atvykusio iš Mozūrijos Zgežo į LDK valdovo dvarą Kazimiero valdymo pradžioje. Petras vadintas arba Zgierskiu (nuo kilmės vietos), arba Strumila. Yra ir hipotezė, kad Strumilos tarnavę jau Vytautui ir jo valdymo metais bandę ieškoti laimės pas Mozūrijos kunigaikštį, o vėliau, Kazimiero valdymo metais, vėl grįžo į LDK.

Giminės kilmė ir heraldika

Giminės dokumentuose išlikęs gana linksmas pasakojimas apie pravardės gavimą: jaunas bajoraitis vaišino Lietuvos etmoną Baltąjį (Petrą Mangirdą), kuris labai mėgo dešras. Neaišku, kokios jos buvusios – kepti kraujiniai vėdarai ar žarnokai, tačiau patiekalas buvęs prasčiokiškas. Laikydamasis etiketo, prie svečių etmonas mėgstamą patiekalą liepdavęs atnešti uždengtame inde ir vadinti kurapkėlių kepsniu. Vaišintojas, užmiršęs etmono nurodymą, įneštą patiekalą netyčia pavadino jų tikruoju pavadinimu – dešromis (*kiszki*) – ir labai susigėdo. Tai pralinksmino etmoną ir šis, norėdamas pasišaipyti iš bajoro, ėmė jį vadinti *Kiška*. Pravardė greitai prigijo ir išplito. Matydamas, kad vargšas jaunuolis dėl to sielojasi, Baltasis nutarė atitaisyti klaidą – įvertinęs vyro paslaugumą, sumanumą ir pagarbumą, už jo išleido savo vienturtę dukterį ir prisaikdino, kad jų palikuonys vadintųsi *Kiškų* vardu ir juo didžiuotųsi. Ši iš pravardės kilusi pavardė valstybiniuose dokumentuose įsitvirtino įvardijant Petro Strumilos sūnų **Stanislovą** (?–1514). Jis ir jo palikuonys savo heraldikoje naudojo *Ąžuolyno (Dąbrowos)* herbą, kurį LDK ir Lenkijos karalystėje turėjo daugiau kaip šešiasdešimt giminių, gyvenusių daugiausia Mozūrijoje arba kilusių iš minėtos teritorijos.

← *Kiškų giminės herbas* Ąžuolynas (Dąbrowa)

↓ *Rapyros, XVII a.*

↓↓ *Riterio šalmas, XIV a.*

Stanislovas Kiška, karjerą pradėjęs 1488 m. Kazimiero Jogailaičio vicestalininku, 1492 m. birželio mėnesį gavo Lydos vietininko, 1492 m. lapkričio pabaigoje – dvaro maršalkos pareigas. Aleksandro valdymo metais jis priklausė Ponų Tarybai. 1499 m. gavo Smolensko vietininko postą, pradėjo Smolensko karinių įtvirtinimų stiprinimo darbus. 1502 m. birželį sėkmingai vadovavo Smolensko gynybai. Po Smolensko gynybos Stanislovui valdovas suteikė LDK didžiojo etmono pareigas. Karvedžio šlove jis neišgarsėjo, sutrukdė pašlijusi sveikata. Žygimanto Senojo privilegija gyvenimo pabaigoje 1508 m. gavo Gardino seniūniją, o 1512 m., po Mikalojaus Kęsgailos mirties, perėmė LDK didžiojo maršalkos pareigas. Per vedybas su Ona Kučiukaite, vėliau su Sofija Mangirdaite suartėjo su įtakingomis LDK šeimomis, o žmonų kraičiai, gauti žeme, praplėtė už tarnybą gautų ir iš tėvo paveldėtų valdų plotus. Abi Stanislovo dukros santuokomis įėjo į Žygimanto Senojo valdymo metais tapusią itin įtakingą Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio Mikalojaus Radvilos šeimą, o sūnus Petras vedė Oną Iljiničiūtę iš turtingos Jurijaus Iljiničiaus šeimos. Po Stanislovo mirties iki 1654 m. giminę tęsė keturios vyrų kartos (1654 mirė paskutinis vyriškosios linijos vyras, LDK didysis etmonas Jonušas). Nuo XVI a. vidurio Kiškų giminė skilo į dvi šakas – tiesioginę (Petro sūnaus Stanislovo palikuonių) ir Palenkės (jauniausio Petro sūnaus Mikalojaus palikuonių).

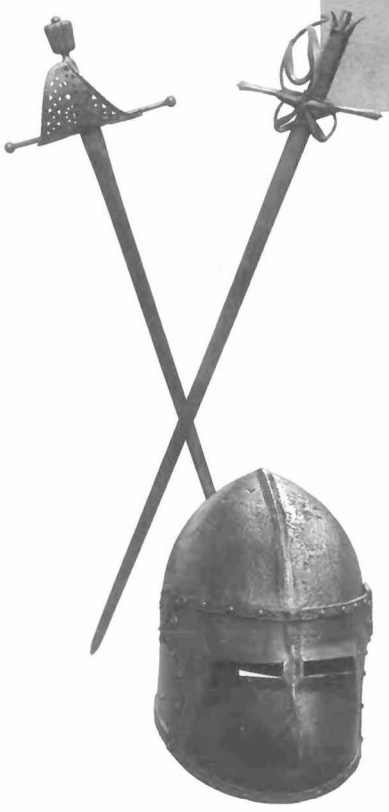

LDK istorijoje svarbesnį vaidmenį turėjo vyriausio Petro sūnaus Stanislovo palikuonys – sūnus **Jonas**, vaikaičiai **Stanislovas**, **Jonušas**, **Mikalojus** ir **Kristupas**. Kraujo giminystė keičiantis kartoms iš viso siejo 29 asmenis – 13 vyrų ir 16 moterų, vedybų giminyste su Kiškomis susiję 35 jų sutuoktiniai.

↑ *Onos Radvilaitės Kiškienės (1525–1600), Jono III Radvilos dukters, portretas.*

↑↑ *Stanislovas Kiška iš Žemaičių vyskupų galerijos rinkinio (suformuota XVII a. pab.–XX a.).*

8 Stanislovo palikuonys užėmė svarbius LDK administravimo postus – 8 vaivados (11 vaivadijų), trys kaštelionai (Petras – Trakų, Jonas – Vilniaus, Mikalojus – Trakų); 1 dvasininkas, tapęs Žemaitijos vyskupu, 1 didysis etmonas – Jonušas ir 1 žemės iždininkas – Mikalojus. 7 turėjo įvairius centrinio valstybės aparato ir dvaro urėdus, dvasinio referendoriaus ir lauko etmono užėmė 2 asmenys. Sutuoktiniai buvo iš tokio pat turtinio bei kilminio socialinio sluoksnio giminių – 20,5 % bendrų nustatytų giminės narių santuokų buvo su Radvilų giminės nariais. Būtent per Kiškų giminės moterų santuokas XVI a. pradž. ir XVII a. pradž. nemaža dalis turto perėjo Radvilų giminei.

Žymiausi giminės nariai

Savo veikla ryškiausią pėdsaką valstybės istorijoje paliko karvedžiai, tapę didžiaisiais etmonais: **Stanislovas** (?–1514), jo vaikaitis **Jonušas** (1588–1654), religinių bendruomenių mecenatai: Žematijos seniūnas **Jonas** Kiška (1547–1592), jo sūnėnai, Žemaitijos vyskupas **Stanislovas** (1584–1626) ir valstybės iždininkas **Mikalojus** Kiška (1590–1646). Įdomi **Jono Kiškos** konfesinė veikla. Jo tėvai Stanislovas ir Ona Radvilaitė, valstybėje išplitus reformacijai, iš katalikybės perėjo į kalvinizmą. Vėliau motina susidomėjo antitrinitorizmu ir vaikų auklėjimą patikėjo Petrui Gonenziečiui. Iš motinos perėmęs turto valdymą Jonas dosniai rėmė savo mokytoją bei kitą reformatorių – Simoną Budną ir jų pasekėjus. Visose jo žemėvaldinės imperijos svarbiausiuose dvaruose kūrėsi protestantišką mokymą skleidę humanistai. Apie 1571 m. Jonas atsiribojo nuo kalvinistų ir išvijo juos iš savo valdų. Po Radvilos Juodojo mirties Jonas ir jo motina tapo pagrindiniais antitrinitorių fundatoriais ir skatintojais. Jie rengė dvasinius sinodus, finansavo reformatų teologus, steigė ir išlaikė spaustuves, rūpinosi leidinių platinimu, globojo mokymo įstaigas, kuriose savo valdinius stengėsi supažindinti su nauju religiniu mokymu. Vijos brolijos įkurta antitrinitorių mokykla veikė Kiškų valdoje Vijoje. Mokymo programa išsiskyrė mokykla Vengrove, kurią tiesiogiai prižiūrėjo pats Kiška – plataus renesansinio mąstymo žmogus. Savo dvare Loske priiminėjo ir finansiškai rėmė žymius to meto rašytojus ir poetus, jam savo *Istorijos* IV kn. dedikavo istorikas Motiejus Strijkovskis.

J. Kiškos globa buvo išskirtinai svarbi puoselėjant ir skleidžiant radikaliąją reformacijos kryptį LDK XVI a. pabaigoje. Mirus Radvilai Juodajam, o jo sūnui Mikalojui Kristupui Radvilai bei jo pasekėjams ir kitiems magnatams perėjus į katalikybę, Jonas Kiška, greta Biržų Radvilų, liko pagrindinis protestantų globos lyderis, kovojęs už konfesijos pasirinkimo teisės Respublikoje įstatyminį įtvirtinimą. Tačiau, kitaip negu Radvilos, jis protegavo radikalųjį reformacijos judėjimo sparną, kurio teologai disputuose kėlė bei kritikavo ir socialinės nelygybės klausimus. Po Jono didžioji turto dalis perėjo jo broliui Stanislovui, kuris antitrinitorius iš savo valdų išvijo. Jono sūnėnas **Stanislovas** išgarsėjo kontrreformacine veikla.

Studijuodamas Vilniaus universitete, paveiktas jėzuitų, Stanislovas perėjo į katalikybę ir įtikino grįžti visą šeimą. Būdamas dvidešimties vedė Sofiją Konstanciją Zenavičiūtę, Brastos vaivados Kristupo Zenavičiaus ir Teodoros Valavičiūtės dukterį, tačiau po vienų vedybinių metų Stanislovas pateikė prašymą išsiskirti su žmona, nes nutarė gyvenimą paskirti dvasinei katalikiškai veiklai. Tapęs kunigu iki gyvenimo pabaigos ryžtingai kovojo su reformacijos sklidimu, katalikų bažnyčios autoritetui ir įtakai atkurti skyrė dideles dotacijas. 1608 m. rugpjūčio 12 d. Stanislovas tapo Vilniaus kapitulos kanauninku, tų pačių metų gruodžio mėnesį Daukšiškėse finansavo katalikų bažnyčios ir mokyklos kūrimą. Teologines studijas Stanislovas tęsė Paduvos universitete. Grįžęs į tėviškę, Stanislovas Vilniaus kapitulai užrašė Adutiškio valdą Ašmenos paviete, iš savo valdų 1614 m. spalio 4 d. fundavo Musninkų ir Paparčių bažnyčias, paskirdamas joms Draučių, Kartonių, Vaitkūnų kaimus (Musninkų valda) ir Panerių kaimą (Neravų valdos dalis). 1615 m. balandžio 4 d. Kiška paskirtas dvasiniu referendoriumi, 1618 m. spalio 26 d. – Žemaitijos vyskupu, pradėjo vyskupijos žemių kontrreformaciją: iš kalvinistų atėmė Kurtuvėnų, Raseinių ir Kuršėnų bažnyčias ir sukūrė katalikiškas parapijas, į kurias paskyrė klebonus. Matydamas, kad nuošalių Alsėdžių parapijos kaimų žmonėms sunku kiekvieną šventadienį vaikščioti į bažnyčią, jis pastatydino koplyčias Lieplaukėje ir Garduose, kurias Alsėdžių parapijos kunigams įsakė dažnai lankyti. Vėliau vietoj Gardų Šv. Jono krikštytojo koplyčios Kiška įkūrė parapinę bažnyčią ir nurodė naujosios parapijos ribas. 1620 m. į Pavandenės bažnyčią paskyrė kleboną. Klebonai buvo paskirti ir į Užumūšio, Naujosios Žagarės, Klovainių ir Laukuvos naujai pastatytas bažnyčias, pastatydino bažnyčią Girkalnyje. 1621 m. Stanislovas įsteigė sufragano pareigas ir paskyrė finansavimą iš savo lėšų. Žemaičių katedrinei bažnyčiai iš savo valdų jis paskyrė Daukšiškes Ašmenos paviete. Vyskupas rūpinosi parapijiečių katalikišku auklėjimu. Savo lėšomis Varniuose išlaikė du jėzuitus ir reikalavo, kad jie ne tik švenčių dienomis, bet ir trečiadieniais bei penktadieniais sakytų pamokslus Varnių katedroje. 1619–1626 m. Katalikų bažnyčia Žemaitijoje sustiprėjo. Bažnyčių skaičius vyskupijoje pasipildė dešimčia naujai pastatytų ir trimis atgautomis iš kalvinistų. Kražių, vėliau Varnių seminarijoje parengti kunigai, įsitraukę į pastoracinį darbą, palengva mažino kunigų trūkumą. Vyskupas, įsteigdamas ketvirtą dekanatą, baigė ir vyskupystės administravimo reformą. Vyskupaujant Kiškai buvo baigti ginčai dėl Šiluvos bažnyčios turtų grąžinimo katalikams.

Nors vyskupo Kiškos indėlis atstatant Katalikų bažnyčios autoritetą neginčytinai svarus, savo programą jis dažnai vykdė drastiškomis priemonėmis, keldamas Žemaitijos gyventojų pasipiktinimą. Jo pavardė visų pirma asocijuojasi su Gėluvos kalvinistų bažnyčios sudeginimu – įvykiu, istorinėje literatūroje dažnai pateikiamu kaip kraštutinės religinės netolerancijos apraiška LDK. 1620 m. liepos 21 d., baigęs vizituoti Ariogalos katalikų bažnyčią, vyskupas S. Kiška surinko Ariogaloje būrį ginkluotų katalikų ir patraukė prie Gėluvos evangelikų maldos namų. Vyskupo įsakymu katalikai kirviais sukapojo bažnyčios duris, visus medinius daiktus sukrovė ir padegė. Degė ir bažnyčia. Varpus išėmė ir išvežė. Kristinos Kenstartienės dvariškiai

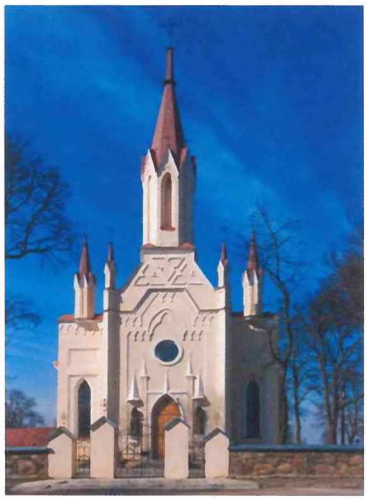

↑ *Musninkų Švč. Trejybės bažnyčia, 1885–1861 m. pastatyta senosios bažnyčios vietoje.*

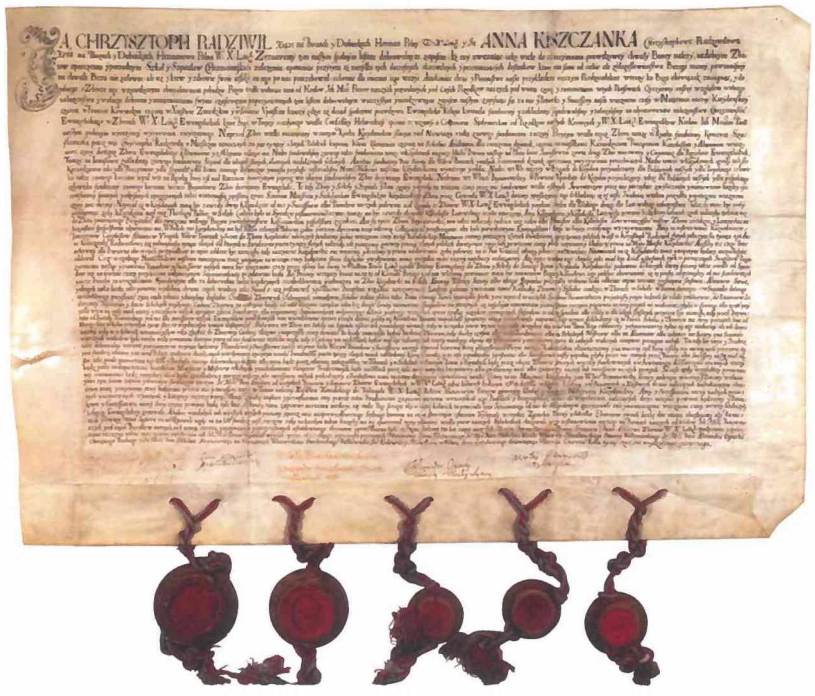

↗ Biržų ir Dubingių kunigaikščio, LDK lauko etmono Kristupo Radvilos ir jo žmonos Onos Kiškaitės-Radvilienės fundacija Kėdainių evangelikams reformatams. Vilnius, 1631 m. birželio 29 d. Rankraštinis originalas. Pergamente pasirašė K. Radvila, O. Radvilienė, Mikalojus Kiška, Aleksandras Oginskis, Mikalojus Abramovičius.

atskubėjo gesinti gaisro, bet katalikai jų prie bažnyčios neleido, o tuos, kurie bandė prasiveržti, primušė. Įsismaginę katalikai nusiaubė pamokslininko ir mokytojo namus, sumušė mokytojo žmoną. Dėl šio įvykio keletą metų vyko teismai.

Stanislovas Kiška mirė 1626 m. vasario 13 d. Varniuose. Vykdant paskutinę jo valią kūnas buvo pervežtas į Vilnių ir palaidotas greta tėvų. 1628 m. gegužės 16 d. jo amžino poilsio vietoje pastatyta antkapinė lenta.

XVII a. viduryje LDK vidaus ir užsienio politikoje nemažą reikšmę turėjo vyskupo Stanislovo jaunesnieji broliai – **Jonušas** ir **Mikalojus**.

Jonušas gana anksti pradėjo karinę karjerą. Ją paspartino 1600 m. prasidėjęs Abiejų Tautų Respublikos karinis konfliktas su Švedija. 1604 m. aštuoniolikmetis Jonušas Kiška kartu su kitais lietuvių didikais, vadovaujant antros eilės pusbroliui Jonui Karoliui Chodkevičiui, dalyvavo žygyje į Livoniją. Rengdamasis susirėmimui su švedais, Jonušas savo iniciatyva finansavo ir kariniams veiksmams parengė šešiolikos raitelių būrį. Karo ekspedicijos metu Jonušas drąsa pasižymėjo mūšyje prie Dinamundo, o 1605 m. rugsėjo 27 d. dalyvavo pergalingame mūšyje prie Salaspilio (Kirchholmo). 1609 m. prasidėjo naujas karinis konfliktas – karas su Rusija. Jonušas kartu su jaunesniuoju broliu Mikalojum dalyvavo 1609 m. ekspedicijoje į Smolenską. Mikalojus šios ekspedicijos metu susidraugavo su Zigmantu Vaza. Tai turėjo įtakos jo karjerai, o Mikalojus ypač rūpinosi ir Jonušo reikalais. 1611 m. Jonušas Kiška dalyvavo Smolensko šturme; pralaužus smolenskiečių pasipriešinimą kartu su kariuomene, vadovaujama Jono Karolio Chodkevičiaus, žygiavo į Maskvą. 1612 m. iš Maskvos turėjo trauktis. 1615 m. jis su savo kariais stovėjo per 15 varstų nuo Smolensko, iš čia, Chodkevičiaus įsakymu, su 300 karių rugpjūčio 18 d. lydėjo rusų pasiuntinį A. Nečajevą į Kopycą. Smolensko apylinkėse Kiškos vadovaujami kariai kovėsi iki

pat 1617 m. pabaigos. 1618 m. pradžioje vadovavo kariuomenės daliniams, puolusiems Viazmos kryptimi. Iki pat Deulino paliaubų Jonušas nepasitraukė iš karo veiksmų. 1618 m. kartu su 60 vadovaujamų kazokų būriu prisijungė prie Kristupo Radvilos žygio į Livoniją atremti švedų puolimo.

Už karinius žygius 1621 m. Jonušas gavo Polocko vaivadiją. Kariškis buvo ūmaus charakterio, nediplomatiškas, nesistengė įtikti valdovui ir įtakingiems senatoriams, per visą gyvenimą nė karto neatvyko į ATR Seimo posėdžius. Valdovo protekcijų Jonušui nuolat prašė daug lankstesnio charakterio brolis Mikalojus, kuris nuo XVII a. 3-iojo dešimtmečio buvo vienas iš artimiausių valdovo patarėjų.

Mikalojaus valstybinė karjera buvo susijusi su valstybės teisėtvarka ir finansais. 1615 m. Mikalojus tapo Ukmergės pavieto teismo seniūnu, 1617 m. pabaigoje – LDK tribunolo maršalka. Tų pačių metų lapkričio mėnesį jis gavo Dorpato vaivadiją, o LDK tribunolo maršalka antrą kartą tapo 1623 m. 1626 m. rugpjūčio mėnesį Dorpato vaivadiją pakeitė Mstislavlio vaivadija. Mikalojus ne tik giminystės ryšiais, bet ir bendra politine programa buvo glaudžiai susijęs su Vazų valdymo metais ypač sutvirtėjusia Nesvyžiaus ir Olykos kunigaikščių Radvilų šeima, palaikė draugiškus santykius su Albertu Stanislovu Radvila, vienu iš artimiausių LDK politikų Zigmantui IV. Jonušo sesuo Ona 1604 m. ištekėjo už Kristupo Radvilos (Biržų šaka), kildamas karjeros laiptais Kristupas rūpinosi ir savo svainiais. Jonušo jis nemėgo, bet labai gerbė Mikalojų. Šioje aplinkoje Mikalojaus Kiškos karjera klostėsi puikiai. 1632 m. balandžio 30 d. mirus Zigmantui Vazai, Mikalojus prisidėjo organizuojant Vladislovo Vazos karūnavimą. 1633 m. žygyje į Smolenską jis ypač artimai susibičiuliavo su jaunu valdovu. Grįžęs iš šios karinės ekspedicijos 1636 m. rugpjūčio 15 d. gavo Trakų kašteliono urėdo pareigas, o 1637 m. trečią kartą tapo Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo maršalka. 1640 m. spalio mėnesį valdovas Mikalojui patikėjo LDK žemės iždininko pareigas. Be minėtų aukščiausio lygio pareigų, Mikalojus turėjo Ukmergės, Valkavisko, o nuo 1641 m. – Geranainių ir Lipnicko seniūnijas, Rietavo tijūnystę, administravo Alytaus, Simno, Metelių ir Šiaulių karališkuosius dvarus.

Būdamas įtakingas karaliaus dvare, jis rūpinosi savo brolių karjera, siekė, kad jie neprarastų valdovo palankumo ir gautų pelningas tarnybas. Prasidėjo naujas etapas ir Jonušo karjeroje: 1632–1634 m. dalyvavo karo veiksmuose prieš Maskvą, po metų valdovas jam suteikė lauko etmono postą. 1640 m. Kristupas Radvila mirė. Jonušas tikėjosi paskyrimo didžiuoju etmonu – aukščiausio karinės karjeros įvertinimo. Tačiau Vladislovas Vaza į šias pareigas jo neskyrė, nors iš tiesų Jonušas jas vykdė. Patvirtinimo teko laukti šešerius metus. Pasiekti norimą postą vėl padėjo brolio Mikalojaus parama – šių pareigų jis Jonušui nuolat prašė nuo 1642 m. Tiesa, pats Mikalojus mirė nesulaukęs brolio sėkmės. Jonušas, šešiasdešimtmetis vyras, galiausiai pasiekęs savo karjeros viršūnę, tapęs LDK didžiuoju etmonu, valstybės karo istorijoje ypatingo pėdsako nepaliko, nes buvo ne tik senas, bet ir pasiligojęs. Sveikatos sutrikimai, išryškėję jau 1634 m., vėliau jį vargino vis dažniau, o karo strategijos planus vietoj jo rengė jo sūnėnas, lauko etmonas Jonušas Radvila.

↓ *Žemaičių vyskupo Stanislovo Kiškos laiško LDK lauko etmonui Kristupui Radvilai ištrauka. Dėl Gėluvos evangelikų reformatų bažnyčios sudeginimo. Geranainys, 1620 m. rugsėjo 3–14 d. Originalas su S. Kiškos parašu.*

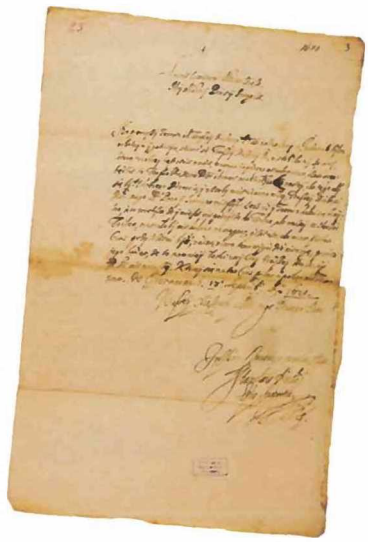

↑ *Olykos pilis, statyta vėlyvaisiais viduramžiais, viena pirmųjų bastioninių tvirtovių Ukrainoje. Kai 1514 m. Olykos dvaro paveldėtoja Ona Kiškaitė ištekėjo už Jono Radvilos, Olyka tapo Radvilų giminės dvaru.*

↑↑ *Nesvyžiaus pilies-rūmų kompleksas, 1513 m.*

Kiškų žemėvalda

XV–XVI a. iš valdovo donacijų, pirkimų, kraitinių perėmimų sukauptos Kiškų valdos nesudarė vientiso masyvo, o buvo išsibarsčiusios po visą LDK teritoriją. Išskirtini du ašiniai centrai: Palenkė (giminės lizdinis dvaras Ciechanovičiuose, apie kurį telkėsi Palenkės valdų masyvai) ir dvarai Naugarduko, Brastos, Minsko bei Vilniaus vaivadijose (šiandieninėje Baltarusijos teritorijoje). Etniškai lietuviškuose regionuose ilgiau ar trumpiau Kiškoms priklausė: Vilniaus vaivadijoje – Deltuva, Kurkliai, Musninkai, Nemenčinė, Širvintos, Upninkai, Vyžuonos; Žemaičių seniūnijoje – Eveniškės, Kražių dvaras, Rombautiškės; Kėdainiai (Žemaitijos ir Trakų vaivadijos riba); Trakų vaivadijoje – Dusmenys, Paparčiai, Upytė. Etninės Lietuvos teritorijoje nebuvo rezidencinių dvarviečių. Lietuvos teritorijoje giminės valdymo bruožai akivaizdžiausi Kėdainių miesto istorijoje, jie išlaikyti ir šiandieninėje miesto heraldikoje – Kėdainių herbe puikuojasi sidabrinė Kiškų pasaga. Visiškai kita situacija šiandieninės Baltarusijos teritorijoje. Kiškų giminės vaidmuo akivaizdus daugelio vietovių istorijoje. Net vienas žymiausių Radvilų rezidencinių dvarų Nesvyžius kurį laiką priklausė LDK didžiojo etmono Stanislovo Kiškos šeimai. Dvarą, kaip sutuoktinės Sofijos Onos paveldėjimo dalį (tuo metu dvaras turėjo apie 250 dūmų), Stanislovas perėmė apie 1501 m. mirus Jonui Mangirdui. 1522 m. per Žemaičių seniūno Jono Radvilos vedybas su Stanislovo dukra Ona Nesvyžius ir beveik pusė kito Mantigirdų paveldo perėjo Radviloms. Onai tėvas kraičiu paskyrė didžiąją dalį jos motinos valdų. Šiandieninės Baltarusijos teritorijoje Kiškų giminė valdė apie 40 vietovių. Kai kurių čia turėtų žemės valdų inventorius publikavo ir analizavo istorikas Jaroslavas Zavadzkis.

Stambiosios Kiškų žemėvaldos pagrindai pradėti formuoti XV a. pabaigoje. Petras Strumila, Kiškų giminės pradininkas, dideliais valdų plotais didžiuotis vargu ar galėjo. Jo valdomos teritorijos telkėsi Palenkėje. Žinoma, kad už tarnybą didysis kunigaikštis Kazimieras Strumilai dovanojo žemę Palenkėje, Voluinėje, Polesėje. Pagrindinė šeimos gyvenamoji vieta buvo Ciechanovičių dvaras. Aplink dvarą supirko gretimas žemes – prisijungė Vineną, Bojanovą ir Zlotožovą. Stanislovas nemažą turto dalį gavo Aleksandro ir Zigmanto Senojo privilegijomis, iš kai kurių akivaizdu, kad tas pačias teritorijas turėjo ir jo tėvas, o Stanislovui jų perėmimas tik patvirtinamas, pavyzdžiui, 1493 m. sausio 29 d. Aleksandro privilegija buvo patvirtinta Grochovo dvaro Drohičino paviete nuosavybė, kitą dalį perėmė per vedybas. Kaip jau minėta, giminės finansinį pagrindą nemažai lėmė antroji Stanislovo santuoka su Sofija Mantigirdaite, per kurią po Jono Mantigirdo (žmonos brolio žūties) Kiškos perėmė apie 1550 dūmų. Didžiausias pajamas teikė Dusmenų (apie 30 dūmų), Vijos (apie 680 dūmų), Lachvos (apie 270 dūmų), Lasko (apie 130 dūmų), Nesvyžiaus (apie 250 dūmų), Olykos (apie 140 dūmų) valdos. Dalį valdų Kiškos išlaikė iki pat giminės išmarų (pvz., Loką, Viją, Paparčius, dalį Lachvos), kita dalis buvo paskirta moterų

↑ *Liubčios pilies griuvėsiai, XV a. pirmoji pusė. 1428 m. Vytautas pilį padovanojo žmonai Julijonai Alšėniškytei. 1528 m. ją nusipirko Albertas Goštautas, o 1574 m. – Jonas Kiška.*

kraičiams, pavyzdžiui, Olyka ir Nesvyžius per Onos Kiškaitės santuoką su Jonu Radvila atiteko Radviloms. Mantigirdų Olyka ir Nesvyžius, gauti per santuoką su Ona Kiškaite, tapo rezidenciniais (reprezentaciniais) Radvilų dvarais.

Keturių kartų Kiškų giminės nariai valdė didžiulius žemės masyvus, klestėjimo metu – XVI a. pabaigoje – kai kuriose LDK vaivadijose turėjo daugiau kaip 60 skirtingas pajamas teikiančių valdų su 11 540 valstiečių dūmų.

Remiantis aptariamojo laikotarpio šaltiniais (dvarų inventoriais, vizitacijų aktais, memuaristika, laiškais), galima lokalizuoti svarbiausias giminės šeimų rezidencines dvarvietes. Pagrindiniai tiesioginės Kiškų giminės rezidenciniai dvarai – Vija, Cholchlas, Liubčia, Laskas ir Kamenis (dabar Baltarusijoje), šalutinės giminės šakos vyrų šeimos (nuo Žemaičių seniūno Petro jauniausiojo sūnaus Mikalojaus) dažniausiai gyveno Ciechanovičių dvare (dabar Lenkijoje). Ciechanovičiuose Kiškų lėšomis pastatytoje bažnyčioje palaidota nemažai šios giminės narių.

Klestėjimo metu, XVI a. viduryje, Kiškos puikavosi viena iš didžiausių valstybėje žemėvaldų, XVII a. antrojoje pusėje turtas vis labiau slydo iš giminės vyrų. Paskutinės kartos vyrai ištaigingai puošė paveldėtus dvarus, domėjosi įvairiomis Europos naujovėmis, pavyzdžiui, Jonušo Vilniaus dvaras buvo išpuoštas pagal europietišką madą, daržai garsėjo egzotiškais augalais – augo melionai, šparagai ir ypatingoji „amerikietiška bulvė“. Mikalojus renovavo Vijos dvarą. Tačiau brolių išlaidos dažnai viršijo pajamas, ypač į skolas klimpo Kristupas ir Jonušas ir skolų negrąžindavo. Po Jonušo Kiškos mirties kreditoriai giminėms pateikė beveik 18 tūkstančių auksinų skolų ieškinį. Turtas buvo išparduotas arba perėjo į šalutinių šakų giminaičių rankas, išsibarstė giminės dokumentai, brangenybės, relikvijos, portretai. Iš visų XVII a. rezidencinių dvarviečių tik Liubčioje yra išlikę Kiškų dvarvietės fragmentų.

X

Manvydai

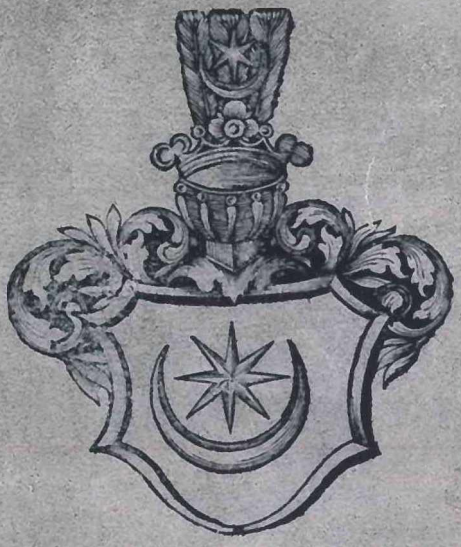

Manvydai – Lelivos *herbo lietuvių kilmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminė, politiniame elite įsigalėjusi XV a. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vytauto ir Kazimiero Jogailaičio laikais. Giminės narių asmenvardžiai istoriniuose šaltiniuose labai įvairuoja: Moniwidowicz, Monywid* (lenk.), *Monividi, Monnvyd* (lot.), *Монивидовичъ* (rusėn.) *ir pan. Kaip ir kitos diduomenės giminės, ši giminė Manvydais vadintis ėmė ne iš karto, tik ketvirtoje kartoje. Asmenvardis Manvydas antroje kartoje tapo tėvavardžiu (Manvydaičiai), o paskutinysis iš Manvydų – Albertas Jonaitis Manvydas – dažniau pats ir amžininkų įvardytas Manvydo pavarde (nors dar pasitaikė ir Manvydaičiu). 1413 m. Horodlės sąjungos metu 47 lietuvių diduomenės giminių atstovai, gavę lenkų herbus, surašyti pagal padėtį, kurią jie tuo metu užėmė politiniame gyvenime.*

↑ *Trakų Salos pilis, XIV a. antroji pusė*

← *Manvydų giminės herbas Leliva*

↓ *Trakų vaivadijos vėliava*

Neatsitiktinai sąrašą pradeda Manvydas, kaip vienas įtakingiausių to meto valstybės veikėjų. Tą patvirtina Manvydų turėtos pareigos – 3 Vilniaus vaivados, 1 Trakų vaivada, 1 Vilniaus kaštelionas. Giminės istorija gana trumpa – Manvydai gyvavo kiek daugiau nei šimtmetį. Pirmieji jos atstovai žinomi nuo XIV a. pabaigos, o paskutinioji iš Manvydų – Ona Manvydaitė-Kęsgailienė – mirė apie 1492 m. Iš viso žinomi 5 šios didikų giminės kartų palikuonys: 8 sūnūs ir 3 dukros. Pagal sukauptą per 3000 dūmų turinčią vieną didžiausių pasaulietinių latifundijų Lietuvoje, Manvydai buvo ir ekonomiškai stipriausia XV a. LDK didikų giminė.

Manvydų kilmė

Manvydai kilo iš lietuvių bajorų, XIV a. antrojoje pusėje prasimušusių tarnybos Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Algirdui metu. Pirmasis paminėtas Manvydų pirmtakas Gailiginas žinomas iš Alberto Manvydo tėvavardžio. Apie 1387–1389 m. lietuvių diduomenės atstovai laidavo kunigaikščiui Skirgailai už Hricką Konstantinaitį, o tarp laidavusiųjų buvo Manvydas Gailiginovičius. Dar sykį tėvavardžiu kaip „Manvydas Pomikudovičius" didikas įvardytas XIV a. pabaigoje, kai laidavo už Bartošą Koilutavičių. Manvydams jau išmirus, XVI a. pradžioje buvo sukurta legendinė romėniškoji jų kilmės teorija. Ji užfiksuota savotiškų Manvydų perėmėjų Goštautų aplinkoje sukurtame *Viduriniajame* Lietuvos metraščių sąvade. Anot metraščio autoriaus, mitinis kunigaikštis Skirmantas pasiuntė savo ponus tarėjus, „visų pirma iš Kolonų [giminės] vardu Grumpį, o kitą iš Ursinų vardu Eikšį, o tretįjį iš Rožių vardu Graužį". Grumbiui gimė Goštautas, Eikšiui – Davaina, o Graužiui – Manvydas, kuris valdė Graužiškes. Taigi Manvydai priskirti Rožių giminei. Ši giminė iš tiesų nenaudojo *Rožės* herbo, priklausiusio kunigaikščiams Giedraičiams; 1413 m. Horodlėje Manvydai gavo *Lelivos* herbą. Kita vertus, krikščioniškosios simbolikos heraldikoje lelija ir rožė artimai susijusios. Tačiau tai tik graži legenda apie romėnišką Manvydų kilmę.

↑ *Turnyriniai riterių šarvai, XVI a.*

↗ *Ldk Vytauto raštas, patvirtinantis Alberto Manvydo užrašymą jo įsteigtai Vilniaus katedros koplyčiai. Varnionys, 1423 m. rugpjūčio 27 d.*

Giminės herbas

Manvydų giminė priklausė didikų grupei, kuri gana anksti, nuo XIV a. pab., pradėjo naudoti heraldinius žymenis ir turėjo europietiškos tradicijos herbinį antspaudą. 1398 m. prie Salyno sutarties buvo prikabintas Vilniaus seniūno Alberto Manvydo ikihorodlinis antspaudas su herbiniu antspaudu. 1410 05 26 paliaubų su Vokiečių ordinu sutarties dokumente vėlgi panaudotas didiko herbinis antspaudas. Abiejų jų skydo širdyje vaizduojama žvaigždė, o kraštuose – 4 heraldiniai akmenys. Manoma, kad tokiam herbiniam ženklui įtakos turėjo kryžiuočių riterių herbai. Apie Manvydų (Trakų vaivados Jono Manvydo) sprendimą grįžti prie metraščių autoriaus vadinamųjų senųjų lietuviškų herbų XV a. viduryje po nesutarimų su lenkais minima *Bychovco kronikoje*. Vis dėlto tiek pastarasis Manvydas, tiek ir vėlesni giminės atstovai toliau naudojo lenkišką *Lelivos* herbą, gautą 1413 m. Horodlėje. Šį herbą, kuriame šešiakampė žvaigždė, po ja tos pačios spalvos pusmėnulis melsvame lauke, iš lenkų bajorės Jadvygos iš Leženicos gavo Albertas Manvydas. Kol kas heraldikai nesutaria dėl herbo pavadinimo. Manvydų herbo žvaigždė turi 6 spindulius, panašiai kaip lietuvių ir lenkų liaudies puošyboje nuo seno mėgstamą vaizduoti miškinę leliją su 6 žiedlapiais, taigi Manvydų herbe nesunku įžvelgti stilizuotą leliją. Daugiau jokių kitų titulų, išskyrus pabrėžiamą tėvoninę savo kilmę iš vienos ar kitos vietovės, pvz., Višnevo ar Žiupronių tėvonis, ši didikų giminė neturėjo.

Pagrindiniai giminės atstovai

Pirmieji žinomi giminės atstovai – du Gailigino sūnūs: **Manvydas,** gavęs Alberto krikšto vardą (mirė 1423) ir pradėjęs Manvydų giminės istoriją, bei **Gedgaudas**, gavęs Jurgio krikšto vardą (mirė 1435), savo ruožtu Gedgaudų istorijos pradininkas. Abu broliai buvo ryškūs savo laikotarpio politikai, pakloję pamatus Manvydų ir Ged-

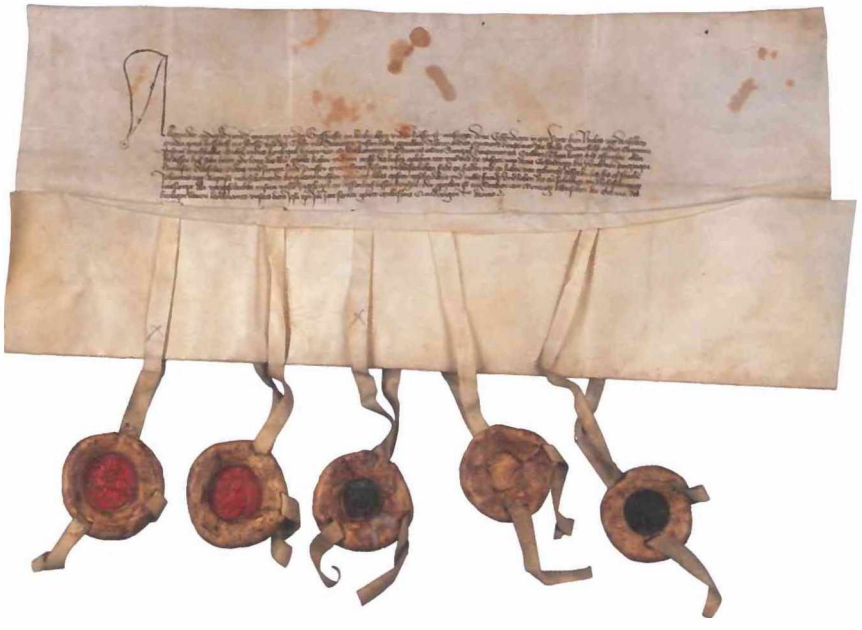

↖ *Ldk Vytauto ir penkių Lietuvos didikų – Vilniaus vyskupo Mikalojaus, Vilniaus vaivados Alberto Manvydo, maršalkos Stanislovo Čiupurnos, Ukmergės seniūno Mykolo Kęsgailos ir Kauno seniūno Jono Sungailos – patvirtinimas Vokiečių ordino didžiajam magistrui Ulrichui fon Jungingenui, kad Ldk Vytautas taikos su Ordinu laikysis iki šv. Jono dienos. Trakai, 1410 m. gegužės 26 d.*

gaudų giminių galybei, dominavę LDK valdančiajame elite. Be pertraukos beveik 40 metų jie buvo užėmę svarbiausias valstybėje – Vilniaus vaivados pareigas. Pirmasis Manvydų vardo atstovas A. Manvydas pradėtas minėti dar iki didžiojo kunigaikščio Vytauto atėjimo į valdžią, palaipsniui prasimušė ir tapo įtakingiausiu didiku šio valdovo laikais, nuolat figūravo kaip liudytojas įvairiuose valstybiniuose dokumentuose. Nuo 1392 m. iki pat 1423 m. savo įtaka akivaizdžiai išsiskyrė iš valdovo artimesnės aplinkos. Jau minėta, jog neatsitiktinai jis pirmasis tarp LDK bajorų atstovavo savo giminei 1413 m. Horodlėje gaunant lenkišką *Lelivos* herbą, kurį bene pirmą kartą panaudojo 1414 m. pradžioje. Iki pat mirties aktyviai dalyvavo visuose svarbiausiuose valstybės politiniuose įvykiuose, pirmiausia pasiuntinybėse ir derybose (1398 – Salyno sutartis, 1401 – Vilniaus sąjunga, 1404 – taikos sutartis su Vokiečių ordinu, 1411 – Torunės sutartis, 1413 – sutartys Horodlėje, 1419 – sutartis su Danija, 1422 – su Ordinu ir pan.). Neretai valdovo vardu vesdavo derybas, ne sykį pats priiminėjo ir užsienio pasiuntinius. Tikėtina buvo vienas lietuvių kariuomenės vadų Žalgirio mūšyje. Turėjo ir nuolatines pareigas. Nuo 1396 m. pradžios buvo Vilniaus seniūnas, o vėliau – Vilniaus vaivada. LDK sostinėje prie pilies ar jos teritorijoje turėjo rezidencinę valdą. Iš 1418 m. Livonijos žvalgų pranešimo sužinome, kad „kalnas, ant kurio stovi Aukštutinė pilis, nugriuvo dėl statumo. Tas kalnas užslinko Manvydo dvarą ir didelių nuostolių jame pridarė, o tarnai ir tarnaitės buvo užpilti žeme; be to, kalnas užpylė visas jo brangenybes [...]". Dėl užimamos itin aukštos padėties į didiką įvairiais klausimais kreipdavosi netgi užsienio valdovai. Manvydas priklausė lietuviškosios riterių kultūros grupei, kaip matyti, 1403 m. jam ir valdovo maršalkai Čiupurnai Balgos komtūras dėl senos draugystės pasiuntė riterystės simbolius – pentinus.

Žodžiu, buvo aukščiausio lygio valstybės pareigūnas, didžiojo kunigaikščio patarėjas, bendramintis, jo dešinioji ranka. Be to, greičiausiai ir susigiminiavęs su valdovu. Buvo vedęs du kartus: pirmoji nežinomos kilmės žmona Jadvyga, o antroji

↑ *Kremeneco pilies griuvėsiai, XIV a.*

↑↑ *Polocko piliavietė ir Šv. Sofijos katedra*

Julijona, tikėtina, buvo Vytauto žmonos Onos sesuo. A. Manvydo padėtį valstybėje dar labiau stiprino įvairios valdovo duotys – jam pavyko sutelkti nemažai žemių Ašmenos apylinkėse, netoli Geranainių, kur buvo jo tėvoninės valdos. Taip pat turėjo valdų Vilniuje ir Breslaujoje. Matyt, kartu su daugeliu LDK bajorų tapo kataliku Lietuvos krikšto metu. Tada ir gavo Alberto vardą. Neaišku, ar tikėjimo gilumą, ar tiesiog savotišką mecenavimo kryptį rodo gausios A. Manvydo bažnytinės fundacijos, buvusios vienos pirmųjų Lietuvoje. 1407 m. jis aprūpino Ašmenos pranciškonus, įsteigė Breslaujos katalikų bažnyčią, taip pat gyvenimo pabaigoje kartu su broliu įsteigė Šv. Alberto ir Šv. Jurgio koplyčią Vilniaus katedroje. Greičiausiai pagal jo valią čia, kaip ir brolis J. Gedgaudas, ir buvo palaidotas.

Žinomas vienintelis Vilniaus vaivados A. Manvydo ir, tikėtina, pirmosios jo žmonos Jadvygos sūnus **Jonas** (Ivaška, Ivanas) **Manvydas** (Manvydaitis) (mirė 1458 po 09 01). Greičiausiai Vytauto Didžiojo laikais dar buvo pernelyg jaunas užimti rimtesnį postą, geresnės galimybės atsivėrė didžiojo kunigaikščio Švitrigailos valdymo metais. Dėl tėvo įtakos turėjo puikias galimybes greitai padaryti karjerą, tačiau tam sutrukdė 1432–1440 m. politinės kovos dėl didžiojo kunigaikščio sosto. Po 1432 m. įvykių kartu su dėde J. Gedgaudu priklausė negausiai nuverstojo valdovo rėmėjų grupei (paties Švitrigailos laiške J. Gedgaudas kartu su Astiku pavadinti „aukščiausiais tarėjais"). J. Manvydas su šiuo kunigaikščiu pradžioje pasitraukė į Polocką, vėliau – į Kijevą ir Voluinę ištisą dešimtmetį dalydamasis sudėtingą nuverstojo valdovo likimą. 1436–1437 m. Švitrigaila jį paskyrė Palenkės ir Kremeneco seniūnu, kartu vadovavo valdovo dvarui. Mirus Švitrigailai ir po 1440 m. perversmo prisijungė prie Jono Goštauto, kitaip dar Alšėniškių, grupuotės, atvedusios į sostą Kazimierą Jogailaitį. Ir iki pat mirties liko ištikimas naujajam valdovui. Pirmą kartą aktyviai veikti pradėjęs tik praėjus aštuoneriems metams po tėvo mirties, netruko susigrąžinti ankstesnės giminės atstovų pasiektą įtaką valstybėje. Didžiojo kunigaikščio dokumentų liudytojų sąrašai rodo, jog jau Kazimiero Jogailaičio valdymo pradžioje J. Manvydaitis pateko į to meto bajoriškosios visuomenės viršūnę. 1443 m. buvo paskirtas Trakų vaivada, o 1458 m. „susigrąžino" Manvydams „priklausiusią" aukščiausią pareigybę valstybėje, tapo Vilniaus vaivada. Šias pareigas perėmė 1458 m. pradžioje po Jono Goštauto mirties, tiesa, nelabai ką spėjo nuveikti – tų pačių metų pabaigoje mirė. Politinėje veikloje nuosekliai rėmęs Kazimierą Jogailaitį, visą laiką paisė Lietuvos interesų, siekė, kad valdovas nuolat reziduotų LDK arba pavestų šalį atskiram kunigaikščiui, pasisakė prieš bet kokį suartėjimą su Lenkija. Kaip tik J. Manvydaitis

↑ *Zofija Ona Manvydaitė, Mikalojaus Radvilos žmona*

↖ *Lančutas, XIX a. antroji pusė. Dail. Napoleonas Orda.*

buvo vienas iš tų Lietuvos didikų, 1453 m. Parčevo seime susikivirčijusių su lenkais. Pagrindinė nesantaikos priežastis buvo ginčai dėl Voluinės. Situacijai tebeliekant neaiškiai, anot metraštininko, protestuojant nuspręsta nusiųsti lenkams lenkiškus gautus herbus ir vėl naudoti savo senuosius. Be to, tais pačiais metais J. Manvydaitis kartu su kitais valdančiais didikais (J. Goštautu, kunigaikščiu Jurgiu Alšėniškiu ir Petru Mangirdaičiu) demonstratyviai parašė laišką Ordino magistrui, pareikšdami norą sutvirtinti su juo ryšius ir skųsdamiesi lenkais, kurie neva juos laiko pavaldiniais, nors jie esą pavaldūs tik didžiajam kunigaikščiui. Tokie didiko veiksmai rodė susirūpinimą ne tiek savo, kiek Lietuvos interesais.

Kaip ir tėvas, buvo katalikas, nors išskirtine parama katalikų bažnyčiai nepasižymėjo. Galbūt simpatizavo stačiatikiams – tai liudytų jo asmenvardžio rašymas šaltiniuose ar ilgesnis buvimas Rusioje. Žinoma apie J. Manvydaičio funduotą koplyčią Vilniuje, prie Vilnelės. Kaip matyti iš didiko Vilniaus pilyje 1458 09 11 surašyto testamento, su nežinomos kilmės žmona Ona (mirė po 1476) paliko tada dar nepilnamečius 4 vaikus: du sūnus – **Joną** ir **Albertą** – bei dukras **Jadvygą** ir **Zofiją**. Dukros jau po tėvo mirties buvo ištekintos už būsimųjų Vilniaus vaivadų – Jadvyga (mirė prieš 1489) tapo Aleknos Sudimantaičio žmona, o jaunesnioji Zofija (mirė apie 1498) ištekėjo už Mikalojaus Radvilos. Tokių partijų dukroms parinkimas neabejotinai liudijo aukštą tuometinę Manvydų padėtį valstybėje. Vis dėlto ketvirtosios kartos Manvydų atstovas, vyriausias Jono sūnus, taip pat Jonas Manvydaitis, nepasiekė jokių aukštumų, greičiausiai iš viso nedalyvavo politiniame gyvenime. Šaltiniuose kaip pilnametis paminėtas vos kartą – 1460 01, liudijęs Vaidilos iš Ušakovo steigiamąjį raštą, matyt, netrukus ir mirė, nepalikdamas jokių palikuonių.

Jo brolio – paskutiniojo iš Manvydų – **Alberto Jonaičio Manvydo** (Manvydaičio) (mirė 1475) likimas geriau dokumentuotas šaltiniuose. Jaunystę veikiausiai praleido valdovo dvare. Dar nenurodant jokių užimamų pareigų, tiesiog kaip „ponas

↑ *Riterių turnyras (rekonstrukcija)*

Trakų vaivadaitis" A. Manvydas 1460 m. Kazimiero Jogailaičio buvo pasiųstas į Glogovą derėtis su Čekijos karaliaus Jurgio Podebrado pasiuntiniais, taigi jau tuomet didikas turėjo Lietuvos valdovo pasitikėjimą. Greitai gavo ir pirmąsias pareigybes – 1461 m. tapo Vilniaus kaštelionu, 1473 m. Naugarduko seniūnu. Paskutinė A. Manvydo pareigybė – dvaro pastalininkis (1475). 1475 m. jam, vieninteliam Lietuvos atstovui, kartu su kitais lenkų didikais buvo patikėta lydėti Kazimiero Jogailaičio dukrą Jad-vygą į Landshutą, kur turėjo įvykti jos vestuvės su Bavarijos hercogu Jurgiu. Įvykių liudytojai, vietos kronikininkai, savo kronikose tarp atvykėlių iš Lenkijos išskyrė ir „galingą lenką, vardu Manvydas". Į Bavarijos dvarą didikas išvyko su gausia 50 žmonių palyda ir tai jam pelnė vietos didikų pagarbą. Vestuvėse per turnyrinę dvikovą ietimis Manvydas susikovė su Bavarijos hercogu Kristupu. Pastarasis laimėjo kovą, tačiau kaip pripažinimo ženklą A. Manvydą gausiai apdovanojo. Žinoma, jog didikas gavo puikią prabangią taurę, 32 vok. auksinų vertės žirgą, taip pat smulkesnių auksinių dirbinių. Kelionės iš vestuvinių iškilmių metu užsikrėtė nuo tuo metu Bavarijoje siautusio maro ir mirė 1475 m. pabaigoje Lenkijoje, Kolos mieste. Didikas buvo ir paskutinysis vyriškosios lyties Manvydų palikuonis. Su nežinomos kilmės žmona Elžbieta (mirė po 1492) turėjo dukrą Oną (mirė apie 1492), ištekėjusią už valdovo maršalkos Mikalojaus Jonaičio Kęsgailos. Taigi XV a. pabaigoje Manvydų giminė nustojo gyvuoti.

Pagrindinės Manvydų valdos

Daugiau kaip šimtmetį politinėje arenoje vyravę Manvydai gebėjo sukaupti vieną pirmųjų Lietuvoje stambesnių pasaulietinių latifundijų. Žinoma, kad didysis kunigaikštis Vytautas 1396–1409 m. savo privilegijomis Albertui Manvydui suteikė Geranainis, Žiupronis, Mirkliškes, Koreikas, Dzertnikus ir kitas valdas, daugiausia Ašmenos paviete. Konflikto tarp Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio dėl didžiojo kunigaikščio sosto metu Manvydai neteko didžiosios dalies savo žemių – jos buvo konfiskuotos, tačiau Kazimiero Jogailaičio laikais Jonas Manvydaitis gebėjo atgauti ne tik politinę įtaką, bet ir tėvoninę latifundiją bei ją dar išplėsti. XV a. didikas tapo vienu stambiausiu LDK žemvaldžių, valdžiusiu 18 stambesnių valdų, arba per 2300 dūmų. Pagrindinės valdos buvo Žiupronys, testamente didikas pasivadino Žiupronių tėvoniu, be to, iš savo pusbrolio šakos paveldėjo Višnevą. Galiausiai dar vieną stambią valdą – Valažiną didikui padovanojo Kazimieras Jogailaitis. Manvydams taip pat priklausė Breslauja, Geranainių valdos ir kt. Paskutinysis iš Manvydų disponavo apie 3000 dūmų ir buvo vienas turtingiausių savo laikotarpio Lietuvos didikų. Visas Manvydų palikimas daugiausia per vedybinius ryšius perėjo į Goštautų, Radvilų, Alšėniškių ir kitų didikų rankas, atskira dalis grįžo į didžiojo kunigaikščio žemių fondą.

XI

Masalskiai

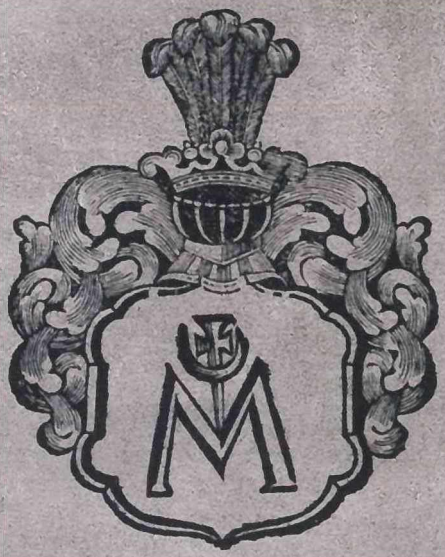

Masalskiai – rusėnų kilmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kunigaikščių giminė, kildinama iš XII a. dalinei Černigovo kunigaikštystei priklausiusios Mosalsko žemės.

Vietinės (patroniminės) kilmės Masalskių herbas pagal lenkų tradiciją pavadintas Masalskiu. *Šį herbą turėjo tik Masalskių giminės atstovai. Herbas* Masalskis *– tai auksinė M raidė raudoname lauke su auksiniu kryžiumi virš jos. Herbinį skydą puošia kunigaikštiška mitra arba šalmas su penkiomis stručio plunksnomis.*

↑ *Mykolo Juozapo Masalskio portretas, apie 1765 m. Dail. Simonas Čechovičius (Szymon Czechowicz).*

← *Masalskių giminės herbas* Masalskis

Pirmieji atstovai, svarbiausios linijos

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje įsitvirtinusių kunigaikščių Masalskių giminės pradininku laikomas Karačevo kunigaikščiu titulavęsis Sviatoslavas Tytusovičius[1], kuris vedybų su kunigaikštyte Teodora Algirdaite keliu susigiminiavo su Lietuvos valdovų dvaru. 1361–1363 m. Uždnieprį prijungus prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Sviatoslavas prisiekė ištikimybę Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Algirdui, taip atsiribodamas nuo Maskvos kunigaikščiui pavaldžios giminės šakos. Sviatoslavo sūnus **Jurgis**, paveldėjęs tėvonijos dalį tarp Desnos, Ugros, Žizdros ir Okos upių su pagrindiniu miestu Mosalsku (dabar miestas Rusijos Federacijoje, Kalugos srityje), titulavosi Mosalsko kunigaikščiu. Mosalsko kunigaikštystė nebebuvo skaidoma, ir dažniausiai ją paveldėdavo vyriausias sūnus. Jurgio sūnūs **Vladimiras, Vasilijus** ir **Simonas** laikomi trijų pagrindinių giminės linijų pradininkais. Iš jų Lietuvos istorijoje giliausią pėdsaką paliko kunigaikščio Vasilijaus Masalskio palikuonys. Jo vaikaitis kunigaikštis Fiodoras Masalskis kaip kompensaciją už 1492 m. prarastą Mosalską ir nelaisvėje Maskvos kunigaikštystėje praleistus metus gavo Alekšicų valdas Gardino paviete. Po Fiodoro mirties Alekšicus paveldėjo sūnus Ivanas, kuris 1563 m. tapo Gardino paseniūniu, o vėliau – Gardino žemės teisėju. Tikėtina, kad tai buvo plačių ryšių ir stiprios asmenybės žmogus, nes 1569 m. Gardino pavietas jį išrinko atstovu į Liublino seimą. Jo įpėdinis Fiodoras Ivanovičius Masalskis, 1582 m. tapęs Gardino pavieto maršalu, ne tik pavertė šeimos „lizdu" prie Svisločės upės įsikūrusius Alekšicus ir Masalianus, bet ir, supirkinėdamas Gardino ir gretimų pavietų žemes, gebėjo padėti pamatus būsimam giminės suklestėjimui. Kunigaikštis Fiodoras Ivanovičius Masalskis mirė 1617 m., savo įpėdiniams palikęs užtikrintą ateitį – 5 dvarų kompleksus (raktus) su 1 miestu.

Iki šiol nėra tiksliai žinoma, kada būtent stačiatikiška Masalskių giminė tapo katalikais. Priimti katalikų tikėjimą galėjo XVI a. antrojoje pusėje, nes jau Fiodoro Ivanovičiaus sūnaus, Lietuvos Brastos vaivados Andriaus Masalskio (mirė apie 1651) vaikai buvo krikštijami katalikiškais vardais: Kazimieru, Stanislovu, Izabele, Ona, Marcibele.

Žymiausi giminės atstovai ir jų nuopelnai

Kelis šimtus metų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje gyvenusi kunigaikščių Masalskių giminė savo ekonominio pajėgumo ir politinės galios viršūnę pasiekė tik XVIII a. antrojoje pusėje. Didžiausią įtaką tam turėjo dviejų šios giminės narių – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo etmono Mykolo Juozapo ir jo sūnaus, Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo, Masalskių veikla.

[1] *Kai kurie genealogijos tyrinėtojai Sviatoslavą Tytusovičių kildina iš kunigaikščių Riurikaičių.*

Mykolas Juozapas Masalskis (prieš 1700–1768). Tai pirmasis didžiausią karjerą valstybės tarnyboje padaręs ir aukščiausiai į valdžios olimpą iškilęs Masalskių giminės atstovas, vienintelis Gardino seniūno ir pavieto maršalo Jono Masalskio ir Joanos Valavičiūtės sūnus (turėjo tik seserį Dominyką). Mokėsi Vilniaus akademijoje. Iš anksti mirusių tėvų paveldėjęs Veisiejus, Alekšicus, Bulkovą, Narevką, o 1717 m. iš močiutės Marijonos Onos iš Oginskių giminės perėmęs Tendžiogalos tijūnystę, turėjo gerą pamatą politinei karjerai.

1717 m. buvo išrinktas deputatu į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą, 1718 m. tapo Gardino pavieto pasiuntiniu seime. 1719–1720 m. seime palaikė Iždo surašymo projektą. Aktyviai veikė 1720 m., 1724 m. ir 1726 m. seimuose. Suartėjo su Čartoriskių politine grupuote ir, padedamas Lietuvos vicekanclerio Mykolo Frydriko Čartoriskio, 1726 m. tapo Lietuvos raštininku. 1733 m. M. J. Masalskis parėmė Stanislovo Leščinskio kandidatūrą į Abiejų Tautų Respublikos valdovus, kariavo jo pusėje. 1735 m. vadovavo Lietuvos kariuomenei, atvedė ją į Varmiją. Žlugus S. Leščinskio planams užimti sostą, M. J. Masalskis grįžo į Lietuvą ir parėmė naujojo valdovo Augusto III politiką. 1737 m. paskirtas Mstislavlio vaivada ir tapo Senato nariu. Seimuose siūlė karines reformas, ypač padidinti kariuomenę. 1740 m. seime pasisakė už gėralų mokesčio įvedimą, pajamas iš šio mokesčio skiriant kariuomenei didinti. 1744 m. seime pasiūlė kariuomenės didinimo nedidinant išlaidų projektą: formuoti pėstininkų miliciją siunčiant po vieną vyrą nuo 50 valstiečių kiemų, kurį išlaikytų kariauti neinantys kaimynai valstiečiai.

1741 m. M. J. Masalskis tapo Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo maršalu, 1742 m. – Trakų kaštelionu. 1744 m. jis nominuojamas Vilniaus kaštelionu ir paskiriamas LDK lauko etmonu. Aukščiausią postą Lietuvos kariuomenėje – didžiojo etmono pareigybę – M. J. Masalskis gavo 1762 m. spalio 8 d. Jis pasisakė už stiprios etmono valdžios išsaugojimą, todėl negalėjo pritarti didžiojo etmono valdžią varžančių Iždo ir Karo komisijų įsteigimui. Seimui panaikinus etmono pareigybę ir vietoj jos įkūrus Karo komisiją, tapo Čartoriskių grupuotės priešininku.

↖ *Gardinas XVII a.*

↓ *Kardo rankena, XIX a. Prancūzija*

↑ *Senieji Vilniaus vyskupų rūmai, dabar LR Prezidentūra. Paskutinis rūmuose gyvenęs vyskupas buvo I. J. Masalskis (1726–1794). Jo užsakymu kai kuriuos rūmų ansamblio rekonstravimo darbus atliko architektas Laurynas Gucevičius.*

Didžiausias didžiojo etmono Mykolo Juozapo Masalskio nuopelnas Lietuvos kariuomenės istorijai – parengtas LDK kariuomenės Didžiosios buožės pėstininkų regimento etatas (reglamentas), turėjęs įsigalioti 1763–1764 m. Be pakeitimų ginkluotėje (pvz., vietoj špagų atsirado palašai, išduodami visoms karių grupėms 6 metams), jame buvo numatyta vietoj barzdaskučio pareigybės įsteigti regimento felčerio ir 2 vėliavų (kuopų) felčerių etatus. Regimento felčeriui numatyta 800, o kuopų felčeriams – 312 auksinų alga. Pastariesiems, kaip ir kareiviams, ji turėjo būti mokama po 6 auksinus kas savaitę. Reglamentas aiškiai apibrėžė regimento felčerio pareigas: prižiūrėti vėliavų felčerių darbą ir tobulinti savo profesines žinias. Taip pat numatyta sergantiems kareiviams ir puskarininkiams primokėti po auksiną maitinimuisi. Tai buvo esminė sveikatos apsaugos reforma, tačiau praktikoje neįgyvendinta: 1764 m. sudarius Lietuvos generalinę konfederaciją ir prasidėjus tarpuvaldžio kovoms, reglamentas nebuvo patvirtintas.

Mykolas Juozapas Masalskis mirė 1768 m. pradžioje, iš santuokos su Pranciška Oginskyte, Trakų kaštelionaite, palikdamas sūnus **Kazimierą Adrianą, Juozapą, Joną, Ignotą Jokūbą** ir dukterį **Kotryną** (dvi dukterys – Teresė ir Marijona – mirė vaikystėje).

Ignotas Jokūbas Masalskis (1726–1794) – Vilniaus vyskupas. Tai viena iškiliausių ir kontroversiškiausiai vertinamų Apšvietos epochos asmenybių Lietuvoje. Europietiško išsilavinimo žmogus, naujųjų fiziokratų idėjų skelbėjas ir diegėjas, propagavęs pažangias liaudies švietimo idėjas, savo politinėmis pažiūromis neatitiko sparčiai kintančios Abiejų Tautų Respublikos visuomenės lūkesčių, todėl, apkaltintas tėvynės išdavimu, gyvenimą baigė 1794 m. Varšuvos sukilėlių kartuvių kilpoje.

Ignotas Jokūbas Masalskis gimė 1726 m. liepos 30 d. Alekšicuose, Gardino paviete, senelio Jono Masalskio, Gardino seniūno, valdose. Ignoto Jokūbo tėvas buvo Lietuvos etmonas Mykolas Juozapas Masalskis, motina – Pranciška Oginskytė (Trakų kašteliono Mikalojaus Pranciškaus Oginskio duktė ir Smolensko vyskupo nominato Liudviko Karolio Oginskio sesuo). Pirmuosius mokslus ėjo namuose, o vėliau kartu su broliu Jonu Mikalojumi buvo atiduotas į Vilniaus jėzuitų *Collegium Nobilium*.

Dvasininko karjerą I. J. Masalskis pradėjo 1744 m., kai tėvas kaip dovaną iš karaliaus Augusto III parūpino sūnui klebono vietą Volpoje, Vilniaus diecezijoje. Tais pačiais metais jam buvo suteiktas Vilniaus kapitulos kanauninko titulas. 1745 m. Masalskis įstojo į Varšuvos misionierių seminariją, kuri tuo metu garsėjo pavyzdine mokymo programa. Netrukus tėvas išsiuntė Ignotą

Jokūbą lavintis į Romą, kur jo teologijos studijos vyko popiežiaus Benedikto XIV pontifikato aplinkoje, reprezentavusioje katalikiškąją Apšvietos epochą.

1762 m. sausio 23 d., mirus Vilniaus vyskupui Mykolui Jonui Zenkovičiui, Augustas III vyskupu paskelbė I. J. Masalskį. Konsekravimo iškilmės įvyko 1762 m. liepos 27 d. Naujasis vyskupas ėmėsi ne tik Vilniaus arkikatedros rekonstrukcijos, bet ir dvasininkų švietimo pertvarkos, sielovados darbo tobulinimo, parapijų administravimo kontrolės. Jis draudė viešas bausmes, sumažino bažnytinių švenčių skaičių. Masalskio įsakymu vyskupijos klebonai ir dekanai kasmet turėjo siųsti išsamią informaciją apie parapijų ir dekanatų padėtį. 1763 m. I. J. Masalskis pertvarkė Vilniaus kunigų seminariją, mokymą bei auklėjimą patikėdamas misionieriams. Klierikų skaičius padidėjo nuo 18 iki 50, į mokymo programą įtraukta lenkų literatūra, Lietuvos istorija, prancūzų kalba. I. J. Masalskis siekė, jog kaimo parapijose sielovados darbą dirbantys kunigai vartotų lietuvių kalbą.

Vilniaus vyskupas aktyviai domėjosi naujausiomis Apšvietos epochos socialinėmis ir ekonominėmis teorijomis. Kelionės po Europą metu 1767 m. jis dalyvavo garsiajame fiziokratų šulo Viktoro Mirabo (Victor Riqueti Mirabeau) salone, svarstė ten reformas, galinčias padėti Abiejų Tautų Respublikai išbristi iš aklavietės. Išsamiau su fiziokratų idėjomis susipažino 1771 m. lankydamasis Paryžiuje ir Londone, kur užmezgė ryšius su Mersjė Larivjeru (Mercier de la Rivière), abatu Nikolia Bodo (Nicolas Baudeau) ir net pačiu Fransua Kesnė (François Quesnay). Grįžęs į Lietuvą pažangias idėjas stengėsi realizuoti šviesdamas visuomenę.

1773 m. uždarius Jėzuitų ordiną, I. J. Masalskis pateikė projektą, kuriame išdėstė organizacinius Edukacinės komisijos – Švietimo ministerijos, turinčios perimti jėzuitų globotas mokymo įstaigas, – principus. Komisija įkurta 1773 m. spalio 15 d. Tapęs pirmuoju Edukacinės komisijos pirmininku ir vėliau atleistas, I. J. Masalskis aktyviai ragino ir vertė dvasininkus steigti parapines mokyklas. 1774 m. greičiausiai jis parengė „Nurodymus parapinėms mokykloms“, kuriuose kalbama apie mokytojo darbo svarbą, politinį ir fizinį lavinimą ir kita. Norėdamas parengti tinkamus mokytojus, I. J. Masalskis įtraukė į dvasinės seminarijos programą mokslus, kurie turėjo formuoti ne tik dvasininką, bet ir pilietį bei mokytoją. Tačiau jau 1777 m., apkaltintas valstybinių lėšų iššvaistymu, buvo atleistas iš Edukacinės komisijos pirmininko posto, nors eiliniu jos nariu buvo ligi pat 1794 m.

Vyskupas Masalskis buvo ne tik turtingas, bet ir labai išsilavinęs bei meninę nuojautą turėjęs mecenatas. I. J. Masalskio sumanymai atspindi programinę Apšvietos epochos nuostatą – menu ugdyti pilietines ir moralines visuomenės narių dorybes. Plati ir įvairiapusė I. J. Masalskio mecenatinė veikla turėjo įtakos Lietuvos architektūros ir dailės raidai. Labiausiai I. J. Masalskio remiama meno šaka buvo architektūra. Jis inicijavo ir rėmė ne tik Vilniaus katedros, bet ir bažnyčių Kretingoje, Veisiejuose, Liachovičuose, Labanore, Čiobiškyje rekonstrukciją arba statybą. Menotyrininkės R. Janonienės žodžiais, „jo rūpesčiu statyti didingi reprezentaciniai pastatai – Vyskupų rūmai ir Katedra Vilniuje, rezidencija Verkiuose – tarsi išreiškė

↑ *Ignoto Jokūbo Masalskio portretas, 1785–1786 m. Dail. Pranciškus Smuglevičius (Franciszek Smuglewicz).*

↑↑ *Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio indultas Antakalnio bažnyčios kunigui, kuriuo leidžiama sutuokti Pranciškų Juževičių ir našlę Rozaliją Moniuškaitę-Brynkovienę. Vilnius, 1765 m. vasario 12 d.*

↑↑↑ *Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio antspaudas*

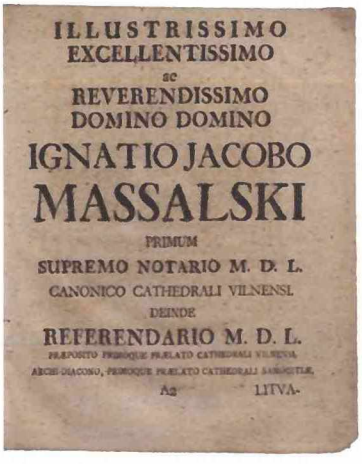

↑ *Proginio leidinio, skirto Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio ingresui* In Solenni Ingressu Gratulatio, Vilnae MDCCLXII, Die 16 Maji..., *antraštinis lapas ir iliustracija. Vilnius, 1762.*

Lietuvos „vidinį orumą", liudijo ir teigė Vilniaus, kaip Lietuvos sostinės, reikšmę". Neatsitiktinai vyskupas siekė įkurti ir atskirą Lietuvos bažnytinę provinciją. Ignoto Jokūbo Masalskio iniciatyva statyti visuomeninės paskirties pastatai, pavyzdžiui, konviktas neturtingiems bajorams, atitiko švietėjišką meno utilitarumo sampratą.

Vilniaus vyskupas rėmė ne tik to meto Europoje garsius italų menininkus skulptorių Tomą Rigį (Tommaso Righi), tapytoją Konstantiną Vilanį (Constantino Villani), architektus Pietro Rosį (Rossi) ir Džiuzepę Saką (Giuseppe de Sacco), bet ir ugdė bei rėmė vietinius, daugiausia iš Lietuvos kilusius ir čia dirbusius dailininkus Juozapą Čechavičių, Karolį Jelskį, Martyną Knakfusą, Lauryną Gucevičių ir Pranciškų Smuglevičių. Teigdamas, kad „krašto naudai yra reikalinga panaudoti ir apdovanoti talentus", vyskupas I. J. Masalskis būtent vietiniams dailininkams pavesdavo svarbiausius užsakymus. Taip pat jo iniciatyva Vyriausiojoje Lietuvos mokykloje (Vilniaus universitete) pradėta dėstyti architektūra.

Politiniame gyvenime I. J. Masalskio laikysena buvo prorusiška. Dėl nuolaidžiavimo Jekaterinos II reikalavimams ir dalyvavimo I Abiejų Tautų Respublikos padalijimą įteisinusiame 1773–1775 m. seime Vilniaus vyskupas buvo vadinamas tėvynės išdaviku. Tačiau dalis istorikų pripažįsta, jog I. J. Masalskio veiklos padalijimo seimo metu negalima vertinti vien neigiamai. Vyskupas, kaip pirmasis valstybės senatorius, aktyviai dalyvavo seimuose, prisidėjo rengiant projektą dėl Nuolatinės tarybos įkūrimo. Tapęs Nuolatinės tarybos nariu, vadovavo Iždo departamentui, buvo vienas iš Edukacinės komisijos steigimo iniciatorių. Visada atsirasdavo ten, kur buvo sprendžiami valstybinės reikšmės klausimai. Jo patarimo ir paramos siekė grupuočių ir „partijų" vadovai, nes, užimdamas aukštas bažnytines pareigas, I. J. Masalskis turėjo didelę įtaką Abiejų Tautų Respublikos dalies visuomenės nuomonės formavimui, o jo laikysena reiškė pritarimą reformoms arba jų atmetimą jei ne visoje, tai bent didesnėje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalyje. Užimdamas tokią padėtį valstybėje, jis siekė išplėsti savo įtaką, mėgino gauti kanclerio pareigas ir net 1772 m., kai valstybės padalijimas tapo neišvengiamas, buvo seimo delegacijos, rengusios padalijimo sutartis, narys. Tačiau nereikėtų pamiršti, jog dalyvaudamas sutarčių rengime, siekė, kad būtų garantuotos užgrobtose žemėse gyvenančių katalikų teisės, mėgino išsiderėti nuolaidų prekybai, kėlė Neries–Dauguvos kanalo statybos Rusijos lėšomis klausimą, reikalavo grąžinti Respublikos žemių archyvus bei užtikrinti laisvą Baro konfederatų sugrįžimą.

Kita vertus, Vilniaus vyskupas „neapleido" ir asmeninių reikalų – padalijimą „įteisinusiame" seime jis sugebėjo pagausinti savo giminės žemėvaldą. 1775 m. mainais už valstybei perleistas valdas Seimas jam atidavė Palangos ir Plungės seniūnijas bei Tarvydų kaimą, esantį tarp Kretingos ir Darbėnų.

Dvidešimties metų laikotarpis tarp abiejų padalijimų buvo ryškus intensyvia reformatorine veikla visose gyvenimo srityse. Vyskupas I. J. Masalskis į šią veiklą įsijungė labai aktyviai, savo energiją ir autoritetą nukreipdamas reformų reikalui. Tačiau ši jo veikla nebuvo sėkminga, nes turėjo ne tokią radikalią kaip Ketverių metų seimo išvakarėse keliamą pokyčių valstybėje viziją. I. J. Masalskis, kuris „turėjo Rusi-

jos ir jos galybės kompleksą“, suvokė Rusijos imperatorės Jekaterinos II pasiuntinio įtaką Varšuvoje ir valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio, kurį buvo bandoma padaryti planuojamų reformų atrama, silpnumą. I. J. Masalskis buvo realistas, tikėjęsis reformuoti valstybę nekonfrontuodamas su Rusija. Kaip naujo tipo visuomenės veikėjas I. J. Masalskis buvo prieštaringa asmenybė. Propagavo pažangias valstietijos švietimo idėjas, tačiau požiūris į baudžiavą buvo nenuoseklus (1792 m. Palangos seniūnijai numalšinti kvietėsi Rusijos kariuomenę). Tradicinis I. J. Masalskio mąstymas labiausiai išryškėjo Ketverių metų seimui pasukus valstybės centralizavimo keliu – valstybės valdymo klausimais jis buvo tikras konservatorius, išlaikęs unijiniais saitais susietos, tačiau savarankiškos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės viziją. Vos grįžęs į Vilnių 1792 m. pradžioje jis sau pavaldiems dvasininkams uždraudė propaguoti 1791 m. Gegužės trečiosios konstituciją ir prisidėti prie patriotinės agitacijos. Tačiau pats aktyviai į kovą prieš Konstituciją nestojo. Ilgai išsisukinėjęs nuo Livonijos vyskupo Juozapo Kazimiero Kosakovskio raginimų paremti 1792 m. Lietuvos generalinę konfederaciją, jos veikloje ėmė dalyvauti tik po valdovo priesaikos Targovicos konfederacijai, t. y. tik po to, kai valstybės vadovas ir kariuomenė viešai atsisakė Ketverių metų seimo reformų.

Kaip pirmasis Lietuvos valstybės senatorius Vilniaus vyskupas dalyvavo ir 1793 m. Gardino seime, tapusiame paskutiniuoju seimu Abiejų Tautų Respublikos istorijoje. Naujausi tyrimai rodo, kad šiame seime I. J. Masalskis buvo tarp politikų, siekusių parengti valstybę tolesniam egzistavimui išlaikant net ir dalį Ketverių metų seimo reformų.

Prasidėjus 1794 m. sukilimui, sukilėlių vado Tado Kosciuškos įsakymu, vyskupas I. J. Masalskis buvo suimtas, apkaltintas valstybės išdavimu ir 1794 m. birželio 28 d. Varšuvoje viešai pakartas. 1795 m. palaikai pargabenti į Lietuvą ir palaidoti Vilniaus arkikatedroje.

Po vyskupo mirties jo valdas paveldėjo dukterėčia, brolio Juozapo Masalskio duktė, austrų kunigaikščio Karolio de Lin našlė Elena Apolonija de Lin. 1795 m. Telšių apskrityje jai buvo perduoti Darbėnų, Grūšlaukės, Kretingos, Palangos, Plungės dvarai ir Tarvydų kaimas. Darbėnų ir Palangos dvarus ji netrukus perleido pusbroliui, tėvo sesers Kotrynos sūnui generolui Ksaverui Niesiolovskiui, kuriam šias valdas dar iki 1794 m. sukilimo buvo užrašęs vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis.

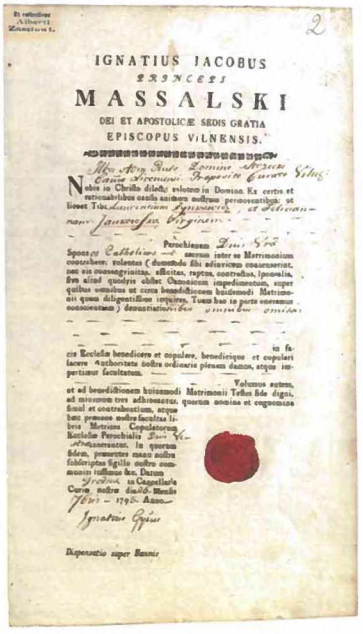
IGNATIUS IACOBUS
MASSALSKI
DEI ET APOSTOLICÆ SEDIS GRATIA
EPISCOPUS VILNENSIS.

↑ *Vedybų indultas, išduotas Vilniaus vyskupo kunigaikščio Ignoto Jokūbo Masalskio Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios klebonui Andriui Steckiui sutuokti be užsakų Lauryną Zinkevičių ir Feliciją Jankovską. Gardinas, 1793 m. rugsėjo 26 d. Lotynų kalba, su vyskupo parašu ir antspaudu.*

Pagrindinės rezidencijos

Verkių dvaras – Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio rezidencija, sukurta žymiausių XVIII a. antrosios pusės krašto architektų Martyno Knakfuso ir Laurynо Gucevičiaus. Tai vienas vertingiausių klasicistinių ansamblių Lietuvoje. Iki mūsų dienų jame išliko net 15 pastatų – dvi rūmų oficinos ir tarp jų buvusių centrinių rūmų pamatai, sena arklidė, vandens malūnas, kiti pastatai.

↑ *Verkių dvaro rūmai, XVIII a.*

↑↑ *Verkių dvaro parko kampelis*

Kretingos dvaras (Kretingos grafystė) kunigaikščių Masalskių giminei perėjo 1745 m. kaip Kristinos Sapiegaitės, ištekėjusios už Lietuvos patauininkio Kazimiero Adriano Masalskio (mirė 1778), kraičio dalis. 1756 m. dvarą už 100 000 auksinų nupirko Kazimiero Adriano tėvas Mykolas Juozapas Masalskis. Apie 1769 m. dvarą perėmė Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis. 1771 m. buvo sudaryti išsamesni Kretingos valsčiaus inventoriai, leidžiantys tiksliai lokalizuoti Kretingos dvaro sodybą, apibūdinti jos statinius. Įsigiję Kretingos valdas, vyskupas I. J. Masalskis ėmėsi pertvarkyti dvarvietę. Buvo suremontuoti ir pakelti ant aukšto mūrinio pamato visi dvaro sodybos pastatai. Vėliau turėjo būti statoma akmens mūro arklidė, ratinė, svirnas, vandens malūnas, o palivarke – tvartai, kluonas ir daržinė išvalyti dvaro tvenkiniai, juose užveista lydekų ir ešerių. 1778 m. pavasarį liepomis apsodintas kelias, jungiantis dvaro sodybą su miestu. 1793 m. architektas Laurynas Gucevičius sudarė I. J. Masalskio namų Kretingoje abrisus. 1775 m. Kretingoje atidaryta paapygardinė (vidurinė) mokykla, 1793 m. perkelta į apskrities centrą Telšius. Tai buvo vienintelė tokia mokykla Vakarų Lietuvoje (kita artimiausia mokykla veikė Kražiuose).

Rudaminos dvaras nuo 1576 m. priklausė Masalskiams. Dvaro savininkai Grigalius ir Marija Masalskiai netoli Rudaminos dvaro 1592 m. pastatė bažnyčią ir dovanojo jai Beviršių kaimą. Grigalius Masalskis buvo Nemunaičio girių girininkas, nuo 1610 m. – Trakų vaivados pavaduotojas, 1626–1638 m. Gardino pakamaris.

Veisiejų dvaras. Veisiejai Masalskių nuosavybe tapo 1580–1589 m. 1733–1768 m. Veisiejus valdė ir čia gyveno Lietuvos etmonas Mykolas Juozapas Masalskis. Veisiejų parapinėje bažnyčioje palaidotas jo sūnus Jonas Mikalojus Masalskis (1728–1763), kuris 1756 m. tapo Lietuvos patauininkiu, o 1762 m. buvo išrinktas Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo maršalu. 2009 m. atlikti archeologiniai tyrimai parodė, kad Veisiejų senasis dvaras (pilis) buvo Ančios ežero pusiasalio (tarsi salos) pietinėje dalyje. Čia aptiktas XVI–XIX a. kultūrinis sluoksnis su vertingais archeologiniais radiniais (monetomis, strėlių antgaliais, keramika ir kt.). Archeologinių tyrimų medžiaga patvirtina rašytinių šaltinių duomenis, jog plytų mūro centriniai dvaro rūmai su rūsiais galėjo būti pastatyti jau XVII a. pirmojoje pusėje. (Lietuvos Brastos vaivada Andriejus Masalskis vieną iš jam priklausiusių ežerų Seinų apylinkėse 1628 m. iškeitė į 100 000 plytų, kurias panaudojo pilies statybai.) Iš Masalskių rūmų Veisiejuose iki šių dienų išliko tik dešinysis fligelis. 1928 m. centrinė dvaro rūmų dalis, o 1934 m. ir kairysis fligelis buvo parduoti nugriovimui.

Leipalingio dvaras Masalskių giminei priklausė XVIII a.

Masalskių namas Vilniuje. Rotu-šės aikštėje išlikęs vadinamasis Masalskių namas, šios giminės atstovams priklausęs 1645 m., stovi XVI a. susiformavusiame kvartale. Šiame name yra išlikusi ypatingai reta Vilniuje gotikinė virtuvės patalpa su atviru ugniakuru. Šiuo metu name įsikūręs Kazio Varnelio muziejus.

XII

Olelkaičiai

Kunigaikščiai Olelkaičiai buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo palikuonys, kilę iš jo sūnaus Vladimiro, Kijevo kunigaikščio. Įvairiais laikotarpiais XIV–XVI a. valdė stambius valdų konglomeratus: Kijevą, Kopylių, Slucką ir Pinską. Algirdui pradėjus aktyviai vykdyti užsienio politiką pietryčių kryptimi XIV a. 5-ojo dešimtmečio pabaigoje, buvo tik laiko klausimas, kada jis susidurs su totoriais. Apie 1362 m. (metraščiuose ši data įvairuoja) pirmą kartą Rytų Europoje Algirdas sutriuškino dideles totorių pajėgas – tai įvyko mūšyje prie Mėlynųjų Vandenų. Tai keitė politinį pietvakarių Rusios kraštovaizdį. Vienas iš padarinių – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įsitvirtinimas Kijeve, kurio kunigaikščiu Algirdas paskyrė savo sūnų iš pirmosios santuokos Vladimirą, vietoj ten valdžiusio Teodoro, Gedimino brolio.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės herbas Vytis (Pogoń) *buvo ir Olelkaičių herbas.*

↑ *Ldk Algirdo portretas. Juozapo Ozemblovskio litografinė spaustuvė (1883–1863).*

↑↑ *Šventoji Sofija Olelkaitė. Paveikslas iš Šv. Dvasios soboro Minske.*

← *LDK herbas Vytis (Pogoń)*

Žymiausi giminės atstovai

Vladimiras buvo trečiasis Algirdo sūnus, kaip ir jo broliai iš santuokos su Vitebsko kunigaikštyte Marija, priėmęs stačiatikišką krikštą. Jis atstovavo tėvui 1367 m.sudarant sutartį su Livonija. Po Algirdo mirties, kilus konfliktui tarp jo sūnų, Vladimiras palaikė tikrą savo brolį Andrių, kovojusį dėl Polocko kunigaikštystės. Tačiau į atvirą konfliktą nesikišo (žinių apie tai nėra). 1388 m. jis susitaikė su Jogaila ir vėliau buvo ištikimas jo rėmėjas kovojant su Vytautu. Veikiausiai konflikto su Jogaila laikotarpiu, norėdamas pademonstruoti savo suverenumą, Vladimiras Algirdaitis Kijeve kaldino smulkias sidabrines monetas. Pirmosios jų buvo su totoriška tamga. Vytautui susitaikius su Jogaila, reikėjo išspręsti Skirgailos, tuo metu Trakų ir Polocko kunigaikščio, klausimą. Siekdami atlaisvinti Trakus, kurių reikalavo Vytautas, šie kunigaikščiai 1392 m. pabaigoje susitarė, jog Skirgaila vietoj Vladimiro Algirdaičio turi gauti valdyti Kijevą. Netrukus Vytautas rado pretekstą Vladimirą pašalinti iš šios kunigaikštystės: atsisakęs paklusti Podolės kunigaikščiui Teodorui Karijotaičiui, Vladimiras neatvyko Vytautui į pagalbą, tad šis su Skirgaila, nutarę jį nubausti, iššygiavo į Kijevą, tačiau Vladimiras nestojo į kovą su Vytautu, o išėjo iš miesto su žmona ir vaikais jam nusilenkti. Vytautas iš Kijevo kunigaikštystės atėmė kelis miestus, o Vladimirą paliko Kijevo kunigaikščiu. Kitais (1394) metais Vytautas vėl žygiavo prieš Vladimirą Algirdaitį ir jį pašalino iš Kijevo, duodamas jam nedidelę Kopyliaus kunigaikštystę. Tikėtina, jog kartu su šia kunigaikštyste Vladimiras Algirdaitis gavo ir Slucką. Kaip ir buvo susitarta, Kijevas atiteko Skirgailai, kuris netrukus ten buvo nunuodytas. 1398 m. jis paskutinį kartą paminėtas istorijos šaltiniuose kaip Vytauto ir kryžiuočių sutarties liudytojas.

Vladimiras Algirdaitis turėjo dvi dukras (viena ištekėjo už Tverės kunigaikščio Vasilijaus, kita – už Jonušo II, Raciboro kunigaikščio) ir tris sūnus: vyriausias **Aleksandras**, arba **Olelka**, davė šiai Gediminaičių dinastijos šakai pavadinimą, **Jonas** – kunigaikščių Bielskių giminės pradininkas, ir **Andrius**, Mohylnos kunigaikštis. Labiausiai žinomas iš jų Aleksandras.

Aleksandras Vladimiraitis gimė XIV a. pabaigoje (mirė 1454). Janas Tengovskis teigė, jog Vladimiras Algirdaitis buvo vedęs du kartus, ir Aleksandras yra vaikas iš antrosios santuokos. Apie patį Aleksandrą žinoma ne tiek daug: 1417 m. įvyko jo vestuvės su Maskvos kunigaikštyte Anastazija (Vytauto anūke), kurių iniciatorius buvo Vytautas. Vėliau dalyvavo valstybinėje veikloje: 1422 m. buvo vienas iš Melno taikos sutarties liudytojų, 1428 m. dalyvavo Vytauto žygyje į Didįjį Naugardą. Vienas iš kandidatų į sostą po Vytauto mirties, vėliau veikė Švitrigailos dvare. Po 1432 m. perversmo prieš Švitrigailą buvo naujai paskelbto valdovo Žygimanto Kęstutaičio šalininkas, priešingai negu jo brolis Jonas, vadovavęs Kijevo pulkams. 1433 m. ir Aleksandras paliko Žygimanto Kęstutaičio stovyklą ir perbėgo pas Švitrigailą. Santykiai su Žygimantu Kęstutaičiu pašlijo, jis Aleksandrą suėmė ir įkalino Kerna-

vėje, o žmoną ir sūnus – Utenoje. Po Žygimanto Kęstutaičio nužudymo Aleksandras išleistas į laisvę pirmiausia nuvyko į Kopylių, o pakvietus į Lietuvą Kazimierą, prisiekė šiam ištikimybę bei atgavo dar tėvo prarastą Kijevo kunigaikštystę. 1441 m. pradžioje jis jau išdavinėjo dokumentus, įsivardydamas *Kijevo kunigaikščiu ir tėvoniu.* Jis buvo bažnytinės unijos šalininkas.

Vladimiras Aleksandraitis turėjo du sūnus – **Simoną** ir **Mykolą** – ir penkias dukras. Kai kurie istorikai jam priskiria dar sūnų Aleksandrą, nors dėl jo nėra tiksliai aišku. Dvi iš dukrų buvo išleistos už LDK kunigaikštiškų giminių atstovų. Kitas ištekino jau Simonas Aleksandraitis (Olelkaitis). Aleksandras Vladimiraitis prieš mirtį sūnums padalijo savo valdas: Simonas gavo Kijevą, o Mykolas – Slucką ir Kopylių.

Simonas Olelkaitis gimė apie 1420 m. (mirė 1470 12 04) – metraščiuose pažymėta, jog tais metais jį Slucke pakrikštijo Kijevo metropolitas. Jaunystėje kurį laiką gyveno Maskvoje, senelės Sofijos Vytautaitės dvare, 1447 m. dalyvavo Kazimiero karūnavime Lenkijos karaliumi. 1454 m., po tėvo mirties, gavo valdyti Kijevo kunigaikštystę, tačiau jau ne kaip tėvonis, o iš didžiojo kunigaikščio Kazimiero malonės. Kunigaikštis Simonas Olelkaitis buvo pasiskelbęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stačiatikių gynėju, o Lietuvos ponai jį du kartus (1456 ir 1461) norėjo pastatyti Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Jis vykdė savarankišką užsienio politiką, bendravo su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu, ištekino už užsienio kunigaikščių dvi savo seseris. Barbora ir Aleksandra ištekintos už Mazovijos kunigaikščių Boleslovo IV ir Ziemovito IV, o Eudoksija – už Moldavijos valdovo Stepono III Didžiojo. Savo dukrą Sofiją ištekino už Tverės kunigaikščio Mykolo Borisaičio. Prie Kijevo žemės prijungė kažkokią teritoriją (žemę, kurioje gyveno „Semiono žmonės"), į kurios valdymą vėliau pretendavo Krymo chanas. Kaip rašo Motiejus Strijkovskis, prieš mirtį Simonas Olelkaitis išsiuntė didžiajam kunigaikščiui Kazimierui baltą žirgą ir lanką, su kuriuo kariavo prieš totorius, prašydamas, jog valdovas į jo vietą paskirtų sūnų **Vasilijų**. Vis dėlto Kazimieras šito Simono Olelkaičio prašymo nepatenkino ir 1471 m. Simono Olelkaičio našlei ir sūnui Vasilijui paskyrė tuo metu buvusią laisvą Pinsko kunigaikštystę. Vasilijus Olelkaitis su motina ją valdė iki mirties 1495 m. Vasilijus Simonaitis Olelkaitis mirė nepalikęs įpėdinių. Pinsko kunigaikštystę po jo valdė motina ir sesuo Aleksandra.

Antrasis Aleksandro sūnus **Mykolas** šaltiniuose paminėtas gerokai vėliau, jam buvo skirta mažiau dėmesio. Žinoma, kad kartu su broliu Simonu po tėvo mirties dalijosi palikimą, gavo Vytauto Vladimirui Algirdaičiui paskirtas valdas. 1470 m. buvo išsiųstas į Didįjį Naugardą, tačiau 1471 m. sužinojęs, jog mirė brolis Simonas Olelkaitis, be didžiojo kunigaikščio Kazimiero leidimo grįžo į LDK, nes siekė įsitvirtinti Kijevo kunigaikštystėje. Kazimieras, nepatenkinęs nė vieno iš Aleksandro Vladimiraičio palikuonių siekio, Kijevui suteikė vaivadijos statusą ir ten pirmuoju vaivada paskyrė Martyną Goštautą, artimą Olelkaičių giminaitį. 1480 m. Martynui Goštautui išvykus iš Kijevo (jis buvo paskirtas Trakų vaivada), o ten paskyrus Joną Chodkevičių, Mykolas Olelkaitis perėjo į atvirą opoziciją valdovui, subūrė kunigaikščių grupuotę,

↑ *Aleksandras Olelka, Slucko kunigaikščių Olelkaičių dinastijos pradininkas.*

↑↑ *Jurijus III Olelkaitis*

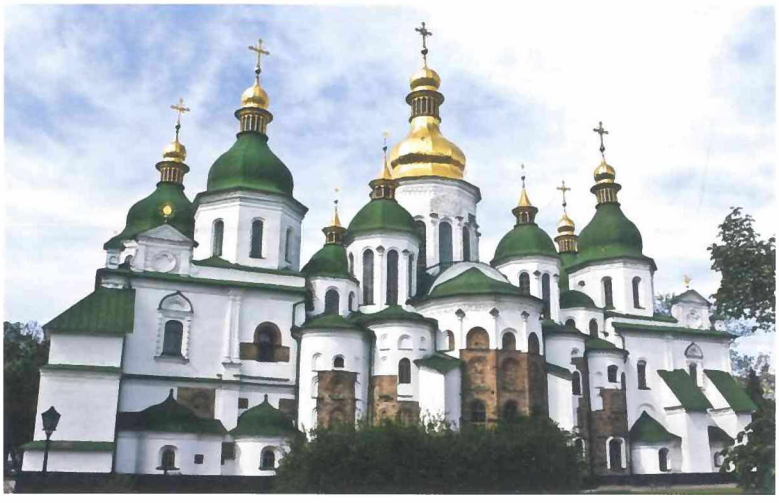

↑ *Kijevo Pečorų lauros Šv. Sofijos soboras.*

↑↑ *Slucko kunigaikščio Jono Simono raštas Vosylijui, Jonui ir Grigorijui Volodkovičiams. Kopylius, 1584 m. kovo 5 d. Rankraštinis dokumento originalas, patv. Slucko kunigaikščio Jono Simono, Minsko teisėjo Martyno Volodkovičiaus ir Bogušo Sestrencevičiaus antspaudais.*

turėjusią nuversti Kazimierą ar bent įsitvirtinti Kijeve. Mykolas Olelkaitis buvo suimtas ir nuteistas mirties bausme, kuri įvykdyta 1481 m. Priešingai, negu numatė paprotinė teisė, Kazimieras nesiryžo konfiskuoti Mykolo Olelkaičio dvarų. Maža to, surašė privilegiją, kuria liepė Slucko ir Kopyliaus bajorams kunigaikštienei tarnauti taip, kaip jie anksčiau tarnavo Mykolui Olelkaičiui. Turėjo vieną sūnų – **Simoną Mykolaitį Olelkaitį**.

Kunigaikštis Simonas Olelkaitis buvo jaunas, kai tėvui įvykdyta mirties bausmė, todėl kurį laiką jį globojo motina: 1489–1492 m. dokumentuose jis minimas tik kartu su kunigaikštiene Ona. Jaunystėje valstybinėje veikloje nepasižymėjo, tvarkė turtinius reikalus. Paskutiniaisiais gyvenimo metais aktyviai dalyvavo LDK karuose su totoriais: 1503 m. sumušė juos prie Sušos upės, tais pačiais metais su nedidelėmis pajėgomis gynė Slucko pilį, 1504 ar 1505 m. kartu su Stanislovu Kiška, Albertu Goštautu ir Jurgiu Nemyraičiu prie Gorodoko sutriuškino gausias totorių pajėgas. Mirė 1505 m. lapkričio 14 d. Paliko sūnų Jurgį ir dukrą Aleksandrą, kuri ištekėjo už Konstantino Ostrogiškio.

Slucko ir Kopyliaus kunigaikštis **Jurgis Simonaitis** (kartais istoriografijoje vadinamas Jurgiu I Olelkaičiu) gimė apie 1492 m., taigi tėvui mirus buvo dar jaunas. Nuo pat jaunystės dalyvavo karo veiksmuose, vykusiuose LDK teritorijoje. Jau 1506 m. į LDK įsiveržus totoriams ir pasiekus Slucką, jis buvo šioje pilyje. Kaip rašoma Lietuvos metraštyje, kunigaikštienė Anastazija (Simono Mykolaičio našlė) su kūdikiu Jurgiu buvo užsidariusi Slucko pilyje ir maldavo įgulos, kad ji drąsiai gintų vienintelį Slucko kunigaikščių įpėdinį; tą įgula sėkmingai padarė. 1508 m. kartu su motina vėl gynė Slucko pilį, kai ją puolė Mykolas Glinskis. Šiuose veiksmuose jaunasis kunigaikštis Jurgis Simonaitis suvaidino nedidelį vaidmenį: išpuoliu iš pilies išsklaidė totorių pulkus. 1511 m. dalyvavo susirėmime su totoriais prie Rutkos (20 mylių nuo Kijevo), vadovaujant Čerkasų vietininkui Andriui Nemiraičiui. 1514 m. buvo vienas iš Oršos mūšio dalyvių. 1527 m. dalyvavo sumušant totorius mūšyje prie Olšenicos. 1534 m. aktyviai dalyvavo karo veiksmuose su

Maskva, veikė Severėnų žemėje, o kitais metais gynė šiaurės rytų pasienį (Polocko apylinkes). Jurgis Simonaitis aktyviai reiškėsi ir kitose valstybės gyvenimo srityse. Dažnai lankydavosi valdovo dvare tiek Vilniuje, tiek ir Krokuvoje. Kaip Slucko kunigaikštis dalyvavo Ponų Taryboje, kurioje buvo gana įtakingas (ryšių su Jurgiu Simonaičiu ieškojo Prūsijos kunigaikštis Albrechtas). 1529 m. jis su LDK ponais paskelbė Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Žygimantą Augustą. Posėdžiaudavo LDK seimuose. Buvo aktyvus stačiatikių interesų gynėjas. Rūpinosi cerkvėmis Slucko kunigaikštystėje, tačiau taip pat yra fundavęs ir katalikų bažnyčią. 1530 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis jį paskyrė vienu iš Kijevo metropolijos globėjų. Dėl savo vedybų su Elžbieta Radvilaite susirašinėjo su popiežiumi, nes žmona buvo katalikė. Kunigaikštis Jurgis Simonaitis mirė 1542 m. balandžio 17 d. Turėjo tris vaikus: **Jurgį**, **Simoną** ir **Sofiją**, kuri ištekėjo už Jurgio Chodkevičiaus.

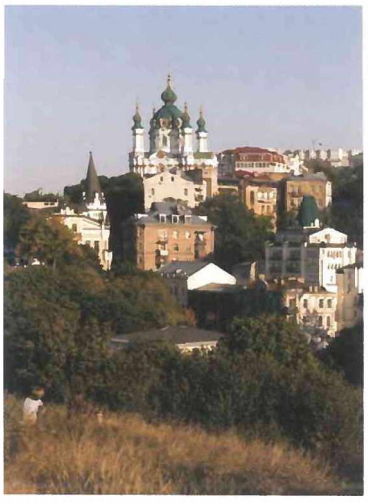

↑ *Kijevo senamiestis. Aukštutinis miestas.*

Jaunesnysis Jurgio Simonaičio sūnus **Simonas** tėvui mirus buvo dar labai jaunas, todėl jį globojo vyresnysis brolis Jurgis. Išaugęs iš globojamojo amžiaus, Simonas siekė, kad būtų išskirta jo palikimo dalis, dėl to teisėsi su vyresniuoju broliu. Vis dėlto Simonas Jurgaitis nespėjo pradėti aktyviai veikti ir 1560 m. rugpjūtį arba rugsėjį mirė.

Kunigaikštis **Jurgis Jurgaitis** (gimė apie 1531, mirė 1578 11 09), istoriografijoje minimas kaip Jurgis II, buvo Olelkaičių giminės tęsėjas. Aktyviau veikti LDK viešajame gyvenime pradėjo gana anksti. Pirmą kartą istorijos šaltiniuose paminėtas kartu su motina 1546 m. Po jos mirties globojo savo brolį Simoną ir seserį Sofiją. Veikė valdovo dvare. Kaip Slucko kunigaikštis būdavo valdovo raštų liudytojas. 1548 m. atvyko su palyda į Vilnių. Kitais metais kartu su LDK elitu palydėjo Barborą Radvilaitę iki Lenkijos sienos. Jurgis II aktyviai dalyvavo karo veiksmuose: 1557 m. jis kartu su broliu Simonu išrengė 7000 karių (Motiejaus Strijkovskio teigimu), taip pat dalyvavo ir 1564 bei 1567 m. karo kampanijose prieš Maskvą. Ne vieną kartą buvo valdovo kreditorius: 1559 m. paskolino 7000 kapų grašių ir už tai gavo iš valdovo Pinsko kunigaikštystę, 1561 m. paskolino 12 000 kapų grašių ir gavo valdyti Bobruisko seniūniją. Buvo Ponų Tarybos narys, vienas iš unijos su Lenkija šalininkų. Žygimantas Augustas, siekdamas kunigaikščio Jurgio II paramos, jį kvietė į Liublino seimą, tačiau dėl ligos jis ten negalėjo atvykti. Sudarius Liublino uniją, Slucko kunigaikščių padėtis LDK luominėse struktūrose komplikavosi: jų valdoma Slucko ir Kopyliaus kunigaikštystė buvo priskirta prie Minsko vaivadijos, todėl jie neteko galimybės būti Abiejų Tautų Respublikos senatoriais. Susidariusią situaciją kunigaikštis Jurgis II bandė keisti iki pat savo mirties. Motyvuodamas tuo, jog Slucko kunigaikščiai yra Algirdo palikuonys ir jų valdos išskirtinės, jis reikalavo, jog jiems būtų suteikta vieta Senate. 1572 m. Seime tokius reikalavimus valdovui Žygimantui Augustui išdėstė Kijevo vaivada Konstantinas Ostrogiškis (kunigaikščių Olelkaičių giminaitis), tačiau Žygimantas Augustas šio klausimo nutarė nespręsti ir atidėjo kitam seimui. Po Žygimanto Augusto mirties 1572 m. prasidėjus bekaralmečiui, Jurgis Olelkaitis bandė toliau išsikovoti vietą Senate. Jis nedalyvavo LDK

↑ *Valdovų rūmų vartai*

↗ *Rekonstruoti LDK Valdovų rūmai Vilniuje*

ponų suvažiavime Rūdninkuose, kur planuota sudaryti uniją su Maskvos valstybe, tačiau stengėsi išnaudoti susidariusią situaciją. Kartu su Jonu Hlebavičiumi informavo Lenkijos ponus apie LDK didikų nutarimą, drauge prašydamas priimti jį ir jo kunigaikštystę į Lenkijos globą. Tokiu būdu jis norėjo gauti senatoriaus vietą tarp lenkų, bet Lenkijos ponai to nepalaikė. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tam labiausiai priešinosi Jonas Chodkevičius ir Mikalojus Radvila Rudasis. Kunigaikščio Jurgio Olelkaičio konfliktas su įtakingiausiomis LDK giminėmis tęsėsi iki antrojo bekaralmečio. Tik 1575 m. pradžioje buvo susitaikyta, ir tai turėjo suvienyti LDK diduomenės pozicijas. Naujajam valdovui Steponui Batorui tarp LDK ponijos reikalavimų buvo įrašytas prašymas pripažinti Slucko kunigaikščius senatoriais, tačiau iki pat mirties kunigaikštis Jurgis II senatoriaus pareigų negavo. Mirė 1578 m. lapkričio 9 d. Paliko tris sūnus: **Jurgį**, **Aleksandrą** ir **Joną Simoną**. Kunigaikštis Jurgis II buvo stačiatikis ir stačiatikių kultūros globėjas, rūpinęsis šios bažnyčios reikalais ne tik Slucke, bet ir visoje LDK, turėjęs didelę įtaką bažnyčiai. Jurgį Olelkaitį buvo siekiama atversti į katalikų tikėjimą. Dėl šios priežasties 1578 m. jam popiežius Grigalius XIII išsiuntė brevę, ragindamas priimti katalikybę. Jurgio Olelkaičio dvare 1576–1578 m. dirbo Motiejus Strijkovskis, Slucko bibliotekoje rinkęs medžiagą savo istoriniams veikalams.

Vyriausias kunigaikščio Jurgio Jurgaičio sūnus **Jurgis,** istoriografijoje minimas kaip Jurgis III, gimė 1559 m. rugpjūčio 17 d. Jis toliau tęsė tėvo pradėtą kovą dėl senatoriaus pozicijų. Jam labai padėjo motina, kunigaikščio našlė Kotryna Tenčinskaitė (po kunigaikščio Jurgio II mirties ji ištekėjo už Kristupo Radvilos). Ji prašė Radvilų visaip remti jos sūnų pastangas užsitikrinti vietą Senate, todėl kunigaikščiui Jurgiui pavyko savo pastangas realizuoti. 1582 m. atvykus į Vilnių Steponui Batorui, LDK didikai neprieštaravo, kad Jurgis III užimtų tokią poziciją, kokią anksčiau Ponų Taryboje užėmė jo tėvas. Jonušas Kiška taip aprašo šio kunigaikščio vietą valdovo dvare: „Jo Malonybė sėdėjo prie Vilniaus vyskupo, priešais poną Vilniaus vaivadą, prie karaliaus dvi valandas. Po to palydėjome Jo Karališkąją Malonybę pailsėti, ten

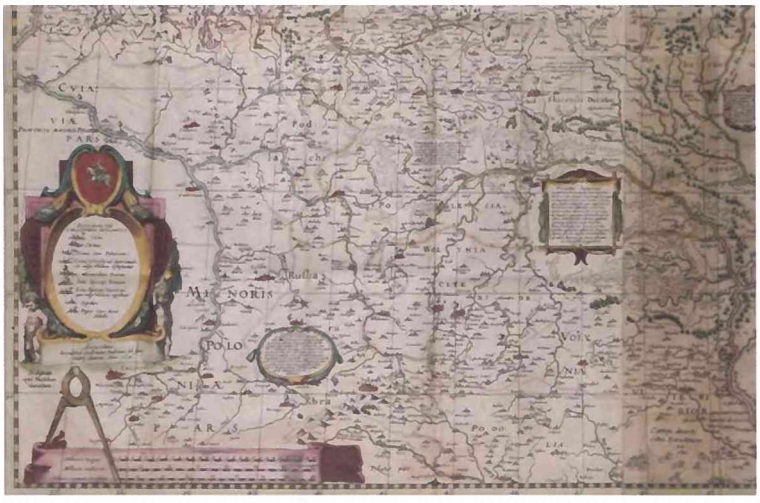

↑ *Karaliaus įžengimas į miestą. Iliustracija iš Augusto Sokolovskio „Dzieje Polski ilustrowane". T. 1–5. Warszawa, 1899–1901.*

↖ *Vilemas Jansonas Blau (Willem Janszoon Blaeu), Mikalojaus Kristupo Radvilos ir Tomašo Makovskio 1613 m. LDK žemėlapio antrojo varianto fragmentas. Amsterdamas, 1631 m.*

neilgai užtrukę palydėjome Jo Karališkąją Malonybę prie stalo, o po to kunigaikštis su kitais ponais nusilenkęs išėjo". Buvo vedęs Barborą Kiškaitę ir su ja susilaukė dukros Sofijos. Rūpinosi stačiatikių bažnyčia Slucko kunigaikštystėje. Mirė 1586 m. gegužės 6 d.

Antrasis Jurgio Jurgaičio sūnus buvo **Aleksandras**. 1580 m. jis išvyko studijuoti į Vakarus. Klausėsi paskaitų Ingolštato, Strasbūro ir Bazelio universitetuose, vėliau išvyko į Italiją. Atsivertė į katalikų tikėjimą. Mirė 1591 m. birželio 26 d. Krokuvoje. Nebuvo vedęs.

Jauniausias kunigaikščio Jurgio Jurgaičio sūnus buvo **Simonas**. 1580 m. kartu su broliu Aleksandru išvyko studijuoti į Vakarų Europos universitetus. Buvo įsimatrikuliavęs į Bolonijos ir Romos universitetus. Italijoje priėmė katalikų tikėjimą, grįžęs fundavo jėzuitus, Slucke pastatydino Šv. Barboros bažnyčią (nors nenustojo rūpintis ir Slucko kunigaikštystės stačiatikių bažnyčia). Titulavosi *Simonu Olelkaičiu, iš Dievo malonės Slucko kunigaikščiu.* Tik XVI a. 9-ojo dešimtmečio pabaigoje ėmė vadintis Jonu Simonu. Mirė 1592 m. kovo 9 d. Įpėdinių nepaliko. Buvo paskutinis kunigaikščių Olelkaičių giminės vyriškosios lyties atstovas. Mirus Jonui Simonui Olelkaičiui savaime išsisprendė Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ponų konfliktas dėl Slucko kunigaikščių dalyvavimo Abiejų Tautų Respublikos Senate.

Paskutinė Olelkaičių giminės atstovė Jurgio III duktė **Sofija**, gimė 1585 m. gegužės 1 d. Dėl jos globos aktyviai konkuravo giminaičiai Chodkevičiai ir Radvilos. Dėl artimos giminystės jos būsimasis vyras Jonušas Radvila turėjo kreiptis į popiežių, kad šis leistų jiems susituokti. Santuoka įvyko 1600 m. Brastoje. Iki mirties Sofija išliko stačiatikė, savojoje kunigaikštystėje puoselėjo stačiatikybę. 1604 ir 1608 m. mirė jų vaikai Mikalojus ir Kotryna, o pati Sofija mirė 1612 m. kovo 9 d., gimdydama negyvą dukterį. Palaidota Slucko Spaso vienuolyne. Iškart po mirties prie jos kapo pradėjo vykti stebuklai, ji buvo laikoma sergančių ir nėščių moterų, besirengiančių tapti motinomis, globėja. Su jos relikvijomis XIX a. Slucke buvo bandoma išvengti choleros. 1984 m. paskelbta stačiatikių bažnyčios šventąja.

XIII

Ostrogiškiai

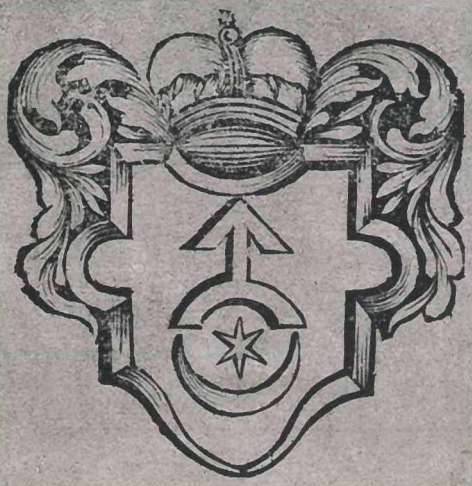

Kunigaikščiai Ostrogiškiai – asmeninio Ostrogiškių *herbo rusėniška Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, vėliau – Abiejų Tautų Respublikos didikų giminė, užėmusi ypatingai svarbią padėtį valstybėje XVI a.–XVII a. pradžioje. Tuomet šios giminės atstovai lenkė daugelį giminių ir užimamomis pareigomis, ir turimais turtais. Tarp giminės vyrų būta nemažai karo vadų ir aukštų valstybės pareigūnų. Ostrogiškiai, kaip nė viena kita giminė, pasižymėjo kovose su maskvėnais ir totoriais, o XVI a. pabaigoje – ir su kazokais. Kaip politikai buvo labai lankstūs. Ankstyvoji Ostrogiškių generacija (XIV a. vid.–XVI a. pradž.) buvo Lietuvos suverenumo sergėtojai, atsidavę Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, tuo tarpu antrosios generacijos atstovai (XVI a. vid.–XVII a. pradž.) pasuko lenkiškuoju keliu, pasirinkdami ištikimybę Lenkijos valdovui ir Abiejų Tautų Respublikai, saugodami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės-Lenkijos sąjungą.*

Ostrogiškiai niekada nenutraukė ryšių su Lietuva – čia turėjo valdų, čia nutekėdavo jų dukterys, Lietuvoje turėjo patikimų bičiulių. Būdami rusėnai, nuo XVI a. vidurio sparčiai lenkėjo, tą rodė ir susiformavusi tradicija žmonas rinktis lenkes ir, kas gana keista, katalikes. Ostrogiškiai ypač išsiskyrė mecenavimu ir religine veikla. Iki pat XVI a. vidurio didikai buvo ištikimi stačiatikybei, rėmė ir globojo šį tikėjimą, jų įsteigtos cerkvės skaičiuojamos dešimtimis, o gal ir šimtais. LDK didysis etmonas Konstantinas Ostrogiškis, o vėliau ir jo sūnus Konstantinas Vasilijus buvo laikomi svarbiausiais stačiatikių cerkvės globėjais. Kultūrinė giminės veikla telkėsi Voluinėje – čia kūrė naujus miestus ir miestelius, finansavo dvarų statybas.

Ostrogiškių iškilimo pagrindu tapo gausios Jogailaičių dinastijos duotys už paramą jų politikai. XVI a. antrojoje pusėje didikų valdos užėmė beveik trečdalį Voluinės, dideles latifundijas Mažojoje Lenkijoje ir Kijevo žemėse bei daugybę mažesnių valdų Palenkėje bei Lietuvoje. LDK didysis etmonas K. Ostrogiškis XVI a. buvo apie 100 miestų ir 1300 kaimų savininkas, jo palikuonys turimą latifundiją padidino kelis kartus. Giminė buvo gausi ir palyginti ilgaamžė, beveik 300 metų trukmės jos istorija apėmė 9 kartų atstovus (nuo XIV a. vid. iki XVII a. pradž.).

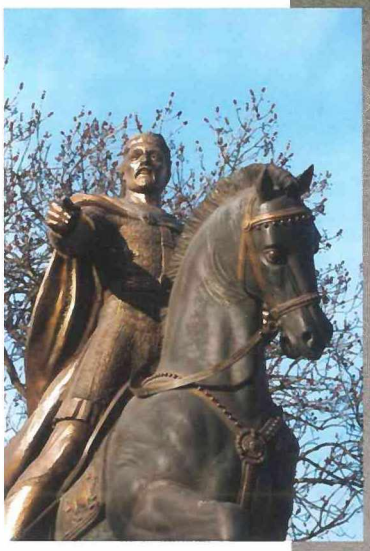

↑ *Paminklas Haličo kunigaikščiui Daniilui Lvove*

← *Ostrogiškių giminės herbas*

↓ *Kardo rankena, XVII a.*

Ostrogiškių kilmė

Dėl Ostrogiškių kilmės ir šiandien nėra vienodos nuomonės. Sutariama tik vienu klausimu – tai neabejotinai kunigaikštiška didikų giminė, apie tokias jų šaknis pažymėjimų galima rasti jau XIV a. istoriniuose šaltiniuose. Taip pat aišku, kad jie nėra Gediminaičių kilmės, antraip jau XVI a. jiems patiems būtų buvę daug prasmingiau ir naudingiau, kaip kunigaikščiams Olelkaičiams, pabrėžti savo lietuviškas šaknis. Šiuo metu yra dvi pagrindinės savarankiškos didikų kilmės teorijos. Sekant XVI a. antrojoje pusėje susiformavusia genealogine Ostrogiškių kilmės legenda, įsitvirtinusia net iki XIX a., didikai kildinami iš Haličo-Vladimiro kunigaikščių. Pirmuoju jų atstovu nurodomas Haličo kunigaikštis Daniilas. XIX a. antrojoje pusėje, remiantis XVI a. pradžioje mirusio giminės atstovo Konstantino Ivanovičiaus Ostrogiškio antkapyje iškaltu vardų sąrašu, iškelta mintis, jog didikai buvo Turovo-Pinsko Riurikaičių dinastijos palikuonys. Ši hipotezė vėliau buvo ne kartą atmesta siūlant kitas versijas, bet naujausioje literatūroje grįžtama būtent prie tų pačių išvadų. Svarbu, jog Voluinės kunigaikščiai ne kartą pabrėždavo savo kilmę iš Kijevo Rusios valdovų palikuonių. Taigi, kaip labiausiai tikėtina versija būtų ta, jog Ostrogiškiai kilę iš Turovo-Pinsko Riurikaičių, kažkurios jų šakos. Taip manyti leidžia kad ir 1598 m. įvykiai, kai, mirus paskutiniajam iš Riurikaičių dinastijos – Maskvos carui Fiodorui, Konstantinas Vasilijus Ostrogiškis buvo sumanęs pareikšti savo teises. Vis dėlto kol kas tai daugiau hipotezės, nei pagrįsti įrodymai. Tuo tarpu pirmas žinomas istoriniuose šaltiniuose figūruojantis didikų pirmtakas buvo XIV a. viduryje Voluinėje gyvenęs kunigaikštis Daniilas, Lietuvos kunigaikščio Liubarto paskirtas Ostrogo pilies

↑ *Ostrogo* Biblijos *antraštinis puslapis ir jo kita pusė su Ostrogiškių herbu*

vietininku. Taigi neabejotina kunigaikščių Ostrogiškių kilmė iš Voluinės, kuri iki XIV a. pradžios priklausė Haličo-Vladimiro kunigaikščiams Romanovičiams, o nuo XIV a. 3-iojo dešimtmečio ją prie LDK prijungė Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas, vėliau čia valdė jo sūnus Liubartas.

Giminės herbas

Kunigaikščiai Ostrogiškiai turėjo asmeninį *Ostrogiškių* herbą. Mėlyname herbo skydo lauke pavaizduotas auksinis pusmėnulis, šešiakampė žvaigždė ir balta pusė žiedo su strėle viršuje. Tokį giminės herbą matome 1581 m. išleistoje Ostrogo *Biblijoje*, tokį jį XVIII a. pirmojoje pusėje aprašė lenkų heraldikas Kasparas Neseckis (Kasper Niesiecki). Jo manymu, tai nebuvo pirminis Ostrogiškių herbas. Seniausiame giminės herbe buvo pavaizduotas šv. Jurgis, kovojantis su slibinu, greičiausiai rodęs jų voluinietišką kilmę, nes šv. Jurgis buvo Voluinės heraldikos atributas. Tačiau, anot K. Neseckio, 1507 m. LDK didysis etmonas Konstantinas Ostrogiškis, grįžęs iš maskvėnų nelaisvės, pakeitė herbą ir pasirinko *Ogončik* ir *Leliva* primenančių herbų kompoziciją. Šį jo pasirinkimą neva lėmė dviejų jo sūnų vedybos. Ilja Ostrogiškis buvo vedęs Beatą Kosčelecką (*Ogončikų* herbo), o Konstantino Vasilijaus Ostrogiškio žmona tapo Zofija Tarnovska (*Lelivos* herbo). Iš tiesų neatmetama galimybė, kad Ostrogiškių herbo stilizaciją galėjo paveikti etmono sūnų vedybos jau po etmono mirties, po 1530 m. Tuo tarpu pats LDK etmonas K. Ostrogiškis iš tiesų iš esmės pakeitė herbą. Kaip atrodė jo naudotas herbas, aiškėja iš paveikslo *1514 m. Oršos mūšis* (tapytas apie 1530). Jame matyti didikas, vadovaujantis manevrui, o greta jo laikoma raudona vėliava, kurioje pavaizduoti aukso spalvos pusmėnulis ir šešiakampė žvaigždė, o virš jų du į viršų nukreipti pusmėnuliai sujungti juostele. Iš tiesų tokį herbą buvo visai nesudėtinga pertvarkyti į vėliau giminės naudotą.

Ankstyvieji kunigaikščių Ostrogiškių atstovai – XIV a. vid.–XV a. pab.

Jau minėtas Ostrogiškių pirmtakas kunigaikštis Daniilas buvo Lietuvos valdymo Voluinėje aktyvus šalininkas, bendradarbiavęs su kunigaikščiu Liubartu. Netgi tikėtina, jog pirmoji, kol kas mažai žinoma Liubarto žmona, mirusi apie 1348 m., buvo Daniilo dukra. Be jos, Ostrogiškis kunigaikštis turėjo mažiausiai 4 sūnus. Jauniausias **Aleksandras** kaip vienuolis gyvenimą baigė pagrindinėje rusėnų stačiatikių šventovėje Kijevo Pečorų lauroje. Du jo broliai **Michailas** ir **Dimitras** žuvo 1399 m. lemtingame Vorsklos mūšyje. Aktyvumu politiniame ir religiniame LDK gyvenime išsiskyrė greičiausiai vyriausias **Fiodoras Ostrogiškis** (mirė apie 1445). Po Krėvos sąjungos palaikęs Lenkijos karaliaus Jogailos pusę, iš jo už ištikimybę

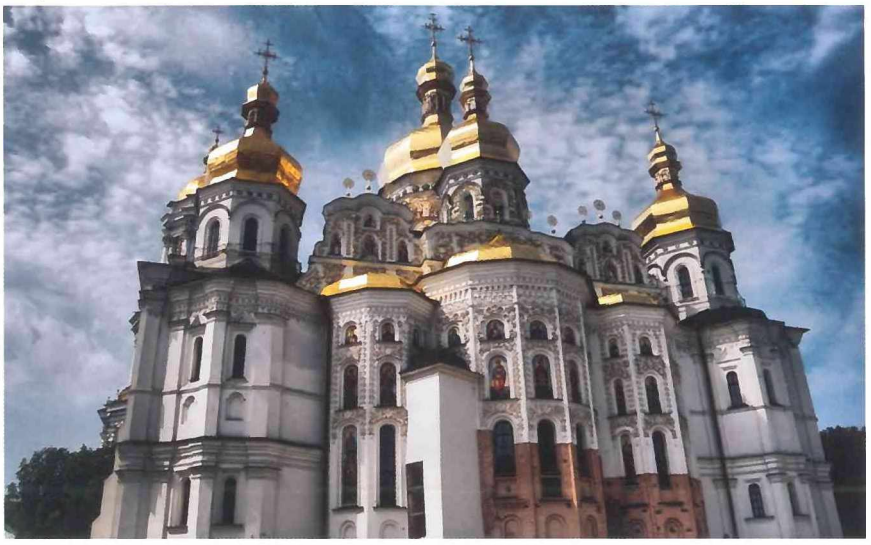

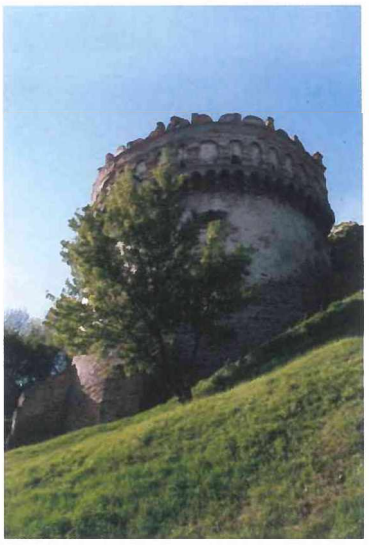

↑ *Ostrogo pilies Naujasis bokštas, pastatytas XV–XVI a.*

↖ *Kijevo Pečorų lauros Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų soboras*

1386 m. gavo Ostrogo pilį ir kai kurias kitas jai priklausančias valdas valdyti amžinai. Taip pat jis buvo paskirtas Lucko vietininku. Vytautui tapus Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, buvo ištikimas ir jo sąjungininkas; apie tai byloja dažnas jo liudijimas Jogailos ir Vytauto XIV a. pab.–XV a. pradž. išduotuose dokumentuose. Po 1410 m. Žalgirio mūšio, kuriame, tikėtina, dalyvavo, pasitraukė iš politikos, pasinerdamas į religinį gyvenimą. 1440 m. pas kunigaikštį Ostroge viešėjo Kijevo metropolitas Izidorius, kurio įtikintas Fiodoras parėmė beužgestančią abiejų krikščioniškų bažnyčių unijos idėją ir Ostroge įsteigė dominikonų vienuolyną. Netrukus po to F. Ostrogiškis, kaip buvo įprasta tarp rusėnų kunigaikščių, kurie paskutiniuosius gyvenimo metus siekdavo pašvęsti tik Dievo tarnystei, pasitraukė į Kijevo Pečorų lauros vienuolyną ir tapo vienuoliu, pasivadinęs Teodosijumi. Dėl didelio pamaldumo po mirties buvo pripažintas stačiatikių šventuoju. Su žmona Agafija iš Čiurilų turėjo gausią šeimą – 5 sūnus ir dvi dukras: Daniilą (mirė po 1420), Dimitrą (mirė po 1422), Andrejų (mirė apie 1439), Fiodorą ir Vasylių, Anastaziją, ištekėjusią už kunigaikščio Ivano Putiatos, ir Aną, tapusią Krokuvos vaivados Spitko iš Melštino sūnaus Jaskos žmona.

Iš didiko sūnų aukštesne karjera išsiskyrė tik du. Įdomi asmenybė, savotiškas avantiūristas buvo **Fiodoras Fiodorovičius Ostrogiškis** (mirė po 1438). Didesnę gyvenimo dalį praleido ne tėvoninėse žemėse, bet užsienyje, Čekijoje. Čia jis atvyko 1422 m. Sukilę husitai nepripažino Čekijos karaliumi Zigmanto Liuksemburgiečio ir 1421 m. karaliumi išrinko Vytautą. Pats Vytautas į Čekiją nevyko, bet pasiuntė savo atstovą Gediminaitį – Žygimantą Kaributaitį, kurį lydėjo F. Ostrogiškis. Kunigaikštis tapo husitų šalininkų ir liko krašte, perimdamas jų papročius, kalbą ir gyvenimo būdą. F. Ostrogiškis tapo vienu žymiausių husitų karo vadų, o jo aktyvumas sumažėjo tik slopstant visam husitų judėjimui. Pagal ne visai tikslius duomenis, kunigaikštis Čekijoje vedė ir susilaukė sūnaus Vaclavo, tačiau tolesnis šių Ostrogiškių šeimos likimas miglotas, duomenų po 1438 m. apie juos nėra. Tuo tarpu LDK likęs Fiodoro brolis **Vasylius** (mirė po 1448) – Lucko seniūnas ir Turovo vietininkas – suvaidino

↑ *Ostrogas, XIX a. pab. Dail. Napoleonas Orda.*

svarbų vaidmenį rusėniškose LDK žemėse, buvo vienas aktyvesnių Kazimiero Jogailaičio rėmėjų. Paskutinį kartą istoriniuose šaltiniuose jo vardą aptinkame 1448 m., kai vyko pasiuntiniu nuo Lietuvos pusės į Liubliną ir ten pasisakė už LDK savarankiškumą ir Palenkės bei Voluinės priskyrimą Lietuvai. Vienintelė jo ir Vytauto globotinės, o gal net didžiojo kunigaikščio giminaitės kunigaikštienės Anos Agafijos dukra Agripina 1461 m. tapo Naugarduko seniūno Ivano Goicevičiaus žmona. Didiko sūnūs Ivanas ir Jurijus įtvirtino dviejų linijų istoriją. **Jurgis Ostrogiškis** (mirė apie 1500), 1463 m. po tėvoninių valdų gavęs Zaslavlį, tapo rusėniškos Zaslavskių giminės pradininku. Jo brolis **Ivanas** (apie 1430–tarp 1466–1474) – Ostrogo paveldėtojas, pratęsė Ostrogiškių giminę. Žinoma, jog vadovavo (1453) lietuvių kariams kovojant su totoriais prie Trembovlio, apie aukštesnę jo karjerą duomenų nėra, greičiau tam sutrukdė ankstyva mirtis (buvo apie 45 metų). Kaip ir ankstesnieji Ostrogiškiai, aktyviai puoselėjo stačiatikybę. Su žmona, kunigaikščio Ivano Bielskio nežinomo vardo dukra, turėjo mažiausiai tris pilnametystės sulaukusius vaikus: dukrą Mariją, ištekėjusią už kunigaikščio Andrejaus Sanguškos ir du sūnus – menkai istoriniuose šaltiniuose pristatomą Lucko seniūną ir Voluinės žemės maršalką Michailą Ostrogiškį (mirė 1501) ir garsiausią giminės atstovą, jos galybės įtvirtintoją – LDK didįjį etmoną ir Trakų vaivadą **Konstantiną Ostrogiškį**.

Mirus Ivanui Ostrogiškiui baigėsi atskira giminės istorijos epocha. Nors XIV–XV a. Ostrogiškių atstovai pasirodė valdančiajame LDK elite, tačiau rimtesnių pozicijų neužėmė, nė vienas jų negavo bent kiek svarbesnių valstybinių pareigų. Minėtas laikotarpis iš tiesų buvo sudėtingas visam LDK rusėnų elitui, besistengiančiam įsitvirtinti aukščiausioje valdančiųjų viršūnėje. Dar iki XVI a. Ostrogiškiai neišsiskyrė nei latifundijos stiprumu, nei jos dydžiu. Didžiosios giminės šlovės akimirkos laukė ateityje – XVI–XVII a.

Žymiausi XVI a. Ostrogiškių giminės atstovai

Kunigaikštis **Konstantinas Ivanovičius Ostrogiškis** (apie 1460–1530), didysis LDK etmonas (1497–1500, 1507–1530), Voluinės žemės maršalka (1507–1530), Vilniaus kaštelionas (1511–1522) ir galiausiai Trakų vaivada (1522–1530), neabejotinai žymiausias giminės atstovas ir vienas įtakingiausių savo laikotarpio valstybės veikėjų. Prieš totorius ir Maskvos kariuomenę pasiektomis pergalėmis išgarsėjo ne tik Lietuvoje ir Lenkijoje, bet ir visoje XVI a. pradžios Europoje. Jo karinius gebėjimus šian-

dien pripažįsta ir itin kritiškai LDK karo vadų atžvilgiu nusiteikę lenkų karo istorikai. Dėl įspūdingų karinių pergalių dar amžininkų pramintas Scipionu. Karalienės Bonos gydytojas italas Valentinas 1530 m. taip charakterizavo didįjį LDK etmoną: „Tai buvo garbingas vyras, drąsus ir lydimas sėkmės: užsitarnavo, kad jį būtų galima vadinti karaliaus tėvu, o Jo Karališkoji Malonybė gerbė jį labiau nei kitus. 64 mūšių nugalėtojas, 6 kartus patyrė nesėkmę, 3 metus buvo pančiuose įkalintas Maskvoje ir liko toks ištikimas savo graikų tikėjime, kad jį rusėnai laikė šventuoju. Jis gaudavo apie 26 tūkstančius auks. ir dar papildomų pajamų, labai dosniai dalintų karaliaus."

Karinėmis pergalėmis Europoje išgarsėjęs karo vadas pavadintas Konstantinu greičiausiai dėl aliuzijų, rodančių giminės ryšį su dinastijomis, valdžiusiomis senojoje Bizantijoje. Tokią pat prasmę turėjo ir didiko sūnaus pakrikštijimas Konstantinu Vasilijumi. Išlikusiame pastarojo didiko medalio inskripcijoje užrašyta „Konstantinas IX" (buvo septyni senovės bizantiečių valdovai tokiu vardu). Taigi Konstantinas VIII ankstyvąją jaunystę praleido kovos laukuose, greta tėvo, kariaudamas su totoriais, kurie tuo metu kaip tik kūrė būsimąją Krymo chanato didybę. Kartu su broliu Michailu gerai pasirodė 1492–1494 m. kare su Maskvos didžiąja kunigaikštyste, o 1497 m. Aleksandro Jogailaičio vadovaujamame žygyje Vološčiznoje gebėjo į nelaisvę paimti vieną žymiausių totorių vadų. Dėl to 1497 m. nominuotas LDK didžiojo etmono pareigybei ir tapo pirmuoju Lietuvos istorijoje didžiuoju etmonu, kuriam pareigybė suteikta iki gyvos galvos. Tais pačiais metais K. Ostrogiškis gavo Braclavo, Vinicos ir Zvinogrodo seniūnijas, keliolika stambių dvarų Voluinėje bei žemių Trakų paviete. XVI a. pradžioje etmonui teko patirti ir nesėkmės kartėlį. 1500 m. jis ryžosi stoti į kovą su maskvėnų kariuomene, nepaisydamas prasto savo karių pasirengimo ir silpnos bazės. Lemiamos kautynės prie Vedrošos baigėsi lietuvių pralaimėjimu, o K. Ostrogiškis pateko į maskvėnų nelaisvę. Vertindamas LDK karo vadą, Maskvos didysis kunigaikštis su juo siejo savus politinius ir karinius planus, todėl net ir po 1503 m. paliaubų K. Ostrogiškio nepaleido į tėvynę. 1506 m. didikas prisiekė ištikimybę Maskvos didžiajam kunigaikščiui, nors, kaip paaiškėjo, priesaika buvo tik apgalvotas taktinis žingsnis. Įgiję pasitikėjimą, kartu su Ostafijumi Daškovičiumi 1507 m. etmonas grįžo į Vilnių. Valdovas jam ne tik grąžino didžiojo etmono buožę, bet ir suteikė Voluinės maršalkos ir Lucko seniūno pareigas. Praktiškai tapo karaliaus vietininku pietvakarinėse LDK žemėse.

Vėlesnė didiko karjera kilo dar aukštesne kreive. 1508 m. K. Ostrogiškis numalšino kunigaikščio Mykolo Glinskio maištą, o 1514 m. pasiekė didžiausią savo karinę pergalę kare su Maskva. 1514 09 08 ties Orša K. Ostrogiškio vadovaujama LDK kariuomenė, padedama lenkų (apie 30 tūkstančių karių), sumušė maskvėnus (apie 80 tūkstančių karių). Lemiamos kautynės įvyko 5 km į rytus nuo Oršos. Lietuviai buvo dešiniajame sparne, o lenkai – kairiajame. Sėkmingai persikėlę per Dnieprą, puolimą pradėjo K. Ostrogiškio kariai. Apgaulingu atsitraukimo manevru gana greitai jiems pavyko suardyti maskvėnų rikiuotę. Manevru patikėję maskvėnai ėmė vytis, o iš tiesų buvo atvilioti prie užmaskuotų patrankų. Mūšis baigėsi visišku Maskvos

↑ *Konstantino Ostrogiškio portretas, XVIII a. vid. Nežinomas dailininkas*

↓ *Etmono buožė (XVI–XVII a., Turkija)*

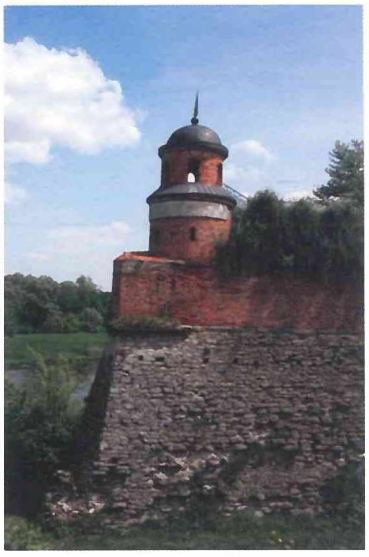

↑ *Dubno pilies bastionas. Pilis nuo 1492 m. priklausė Konstantinui Ostrogiškiui. XVII a. pradž. Jonušas Ostrogiškis pilį pertvarkė į bastioninę tvirtovę.*

↗ *Oršos mūšis. Nežinomas Luko Kranacho vyresniojo (Lucas Cranach) aplinkos dailininkas, apie 1524–1530 m.*

kariuomenės sutriuškinimu, žuvo apie 40 000 maskvėnų, pagrindiniai Maskvos kariuomenės vadai, 8 vaivados bei 4000 karių pateko į nelaisvę. Oršos pergalė pakeitė jėgų santykį kare, be to, turėjo teigiamą tarptautinį poveikį. 1515 m. vasarą Vienos susitarimais buvo išardyta prieš Jogailaičius kuriama koalicija. Už šį laimėjimą Žygimantas Senasis K. Ostrogiškiui suteikė naujų valdų ir išskirtinių privilegijų. 1528 m. didysis etmonas išrengė net 426 raitelius ir pateko į turtingiausių LDK didikų penketuką. 1522 m. K. Ostrogiškiui valdovas suteikė katalikams priklausančias Trakų vaivados pareigas, prieš tai Oršos mūšio prieš Maskvą didvyriui suteikta speciali privilegija, naikinanti 1413 m. Horodlės nutarimą, kuriuo buvo draudžiama stačiatikiams užimti aukščiausius postus valstybėje. Tais pačiais metais K. Ostrogiškiui ir jo palikuonims valdovas leido antspauduoti raštus raudonu vašku. Paskutinę didelę pergalę didžiojo etmono vadovaujama kariuomenė pasiekė 1527 01 27 netoli Kijevo Olšanicos mūšyje sutriuškindama totorius. K. Ostrogiškis suvaidino reikšmingą vaidmenį LDK stačiatikybės istorijoje. 1511 m. iš valdovo gavo privilegiją, stiprinusią cerkvės teismo nepriklausomumą, aktyviai dalyvavo skirstant bažnytinius postus Kijevo metropolijoje, steigė naujas cerkves, padėjo jau veikiančioms (Šv. Nikolajaus ir Švč. Trejybės Vilniuje, atstatydino Skaisčiausiosios Dievo Motinos cerkvę Vilniuje, šv. Boriso ir Glebo cerkvę Naugarduke bei pilies cerkvę Ostroge). Etmonas buvo vedęs du kartus. Su kunigaikštyte Tatjana Alšėniškyte (mirė 1522) turėjo sūnų Iljį (1511–1539), o su kunigaikštyte Aleksandra Sluckaite (mirė 1563/1564) jiems gimė dukra Zofija ir sūnus Konstantinas Vasilijus (apie 1524/1525–1608). 1530 m. miręs didikas, tęsiant giminės tradicijas, palaidotas šeimos panteone – Kijevo Pečorų lauros Dievo Motinos Gimimo sobore. Šis soboras užėmė išskirtinę vietą Ostrogiškių funeralinėje tradicijoje. Giminės atstovai, kaip minėta, čia laidoti jau nuo XV a. vidurio. Greičiausiai sobore atgulė 5 didikų kartos: stačiatikių cerkvės šventuoju pripažintas Lucko vietininkas F. Ostrogiškis, jo provaikaitis, LDK didysis etmonas K. Ostrogiš-

kis. Paskutinis sobore palaidotas vyresnysis etmono sūnus, Breslaujos seniūnas Ilja Ostrogiškis. Didžiajam etmonui sobore pastatytas vienas ankstyvųjų renesansinių antkapinių paminklų, sukurtas greičiausiai krokuviečio Sebastijano Češeko (Sebastian Czeszek) pagal Žygimanto Senojo atvaizdą iš jo antkapinio paminklo Krokuvos Vavelio katedroje. Deja, šis paminklas Antrojo pasaulinio karo metais sunaikintas.

Didiko vyriausias sūnus **Ilja Ostrogiškis** dėl ankstyvos mirties (gyveno vos 28 metus) nesugebėjo pasiekti didesnių aukštumų. Jam teko pasitenkinti dar 1522 m. Gardino seime tėvo prašymu Žygimanto Senojo suteiktomis Braclavo, Vinicos ir Zvinogrodo seniūnijomis (po tėvo mirties). Nors nemažai laiko praleido kariaudamas ir tam skyrė didžiules lėšas – vien 1534 m. karui su Maskva išrengė vieną geriausiai ginkluotų 500 raitelių būrį, o pats sau užsisakė specialius šarvus iš Karaliaučiaus, dėl tuometinės Goštautų ir Radvilų įtakos patekti į realiai šalį valdančiųjų sluoksnį jam nesisekė. Garsėjo ne tik kariniais nuopelnais, bet ir kaip jaunuolis, mėgstantis dvaro pramogas. Kaip tik karalienės Bonos dvare Krokuvoje susipažino su būsimąja žmona, kaip manoma, nesantuokine Žygimanto Senojo ir Kotrynos Telničankos dukra Beata Kosčelecka (1515–1576). Iš meilės Beatai nutraukė dar tėvo sudarytą jo sužadėtuvių sutartį su Vilniaus kašteliono Jurgio Radvilos vyresniąja dukra Ona. Tiesa, tai pavyko padaryti ne taip paprastai, įvyko net keliolika teisminių svarstymų, kol galiausiai didiką nuo įsipareigojimų 1537 m. išlaisvino valdovas. Jau kitais metais, 1538 12 29, Krokuvoje įvyko 28-erių kunigaikščio I. Ostrogiškio ir 23-ejų Beatos vedybos. Tai buvo viena pirmųjų rusėno ir lenkės santuokų Lietuvoje, tačiau ji netruko nė metų. 1539 01 per karalaitės Izabelės Jogailaitės vedybas su Vengrijos karaliumi Krokuvoje vykusį riterių turnyrą I. Ostrogiškis sukryžiavo ietis su karalaičiu Žygimantu Augustu. Pastarasis skausmingai nubloškė didiką nuo žirgo, ir gana greitai kunigaikštis ėmė skųstis pablogėjusia sveikata, o 1539 08 19 ir mirė. Vos po kelių mėnesių – 1539 11 19 jo našlė pagimdė vienintelę visų tėvo turtų paveldėtoją dukrą Elžbietą (1539–1582), kurios rankos ėmė siekti daugelis LDK ir Lenkijos jaunikių ir kuri tapo žaisliuku nelaimingoje vedybų istorijoje.

Vos trylikametės Elžbietos vedybomis rūpinosi motina ir dėdė Konstantinas Vasilijus Ostrogiškis. Į šį reikalą įsikišo ir Žygimantas Augustas, baimindamasis, kad didžiuliai turtai nepereitų į Lenkijos pretendentų, ypač Zborovskių, rankas. Būtent dėl šių vedybų 1551 m. Vilniaus seime buvo priimtas įstatymas, ribojantis didikės motinos teisę ištekinti dukrą be giminaičių pritarimo. Tuo pasinaudojęs K. Ostrogiškis perėmė iniciatyvą į savo rankas ir rado lietuviams priimtiną kandidatą, kunigaikštį, Kanevo ir Čerkaso seniūną Dimitrą Sanguską. Motina, iš pradžių sutikusi, vėliau atsisakė. 1553 m. D. Sanguška prieš motinos valią susituokė su Elžbieta. B. Kosčelecka tai apskundė karaliaus teisme, o valdovas priėmė D. Sanguškai nepalankų sprendimą. 1554 01 31 didiką, bėgantį su jauna žmona į vieną iš savo pilių, lenkai Zborovskiai sugavo ir nužudė, o jo palaikus išniekino. Vėliau giminaičiai palaidojo didiką Jaromyro Šv. Mikalojaus bažnyčioje po pagrindiniu altoriumi. Žygimantui Augustui pasiūlius naują kandidatą – lenką, Brastos ir Kujavų vaivadą Lukašą Gurką,

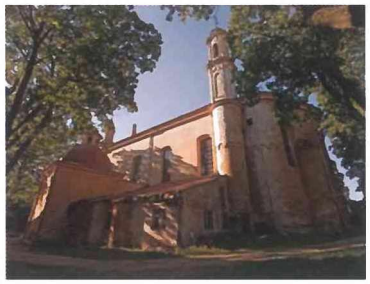

↑ *Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčia Vilniuje, 1514 m. funduota Konstantino Ostrogiškio po pergalės Oršos mūšyje.*

↑↑ *Skaisčiausiosios Dievo Motinos cerkvė Vilniuje, atstatyta Konstantino Ostrogiškio.*

↑ *Šamotuliai, XIX a. antroji pusė. Dail. Napoleonas Orda.*

↑↑ *Ostrogo* Biblija, *atspausta 1581 m. Ostrogiškių globojamo žinomo spaustuvininko Ivano Fiodorovo.*

motina vėl nesutiko, slėpė dukrą Lvove, paskui Varšuvoje. Tačiau 1559 m. antrą sykį E. Ostrogiškytė buvo priversta ištekėti, nors motinos veikiama atsisakė gyventi su vyru. Šiam nieko kita „neliko", kaip uždaryti žmoną Gurkų Šamotulių pilyje. Tiesa, tai nebuvo įprastas įkalinimas, didikei suteikta laisvė dalyvauti dvaro gyvenime, tačiau ją nuolat prižiūrėjo vyro žmonės. Šamotulių rezidencijoje E. Ostrogiškytė išbuvo iki L. Gurkos, tuomet jau Poznanės vaivados, mirties 1573 m. Nors ir iš karto sulaukė naujų pasiūlymų tekėti, nuo visų jų atsisakė, apsigyveno svainio Dubno dvare, tačiau, anot amžininkų, gyvenimo pabaigoje kentėjo nuo didelės depresijos. Jos sudėtingas likimas buvo aprašytas literatūroje, Elžbieta susidomėjo menininkai, apie ją ėmė plisti legendos. Dar sudėtingesnis didikės motinos B. Kosčeleckos likimas. 1564 m., būdama 49-erių, didikė antrą kartą ištekėjo už 30-mečio būsimojo Sieradžiaus vaivados Albrechto Laskio, pasižymėjusio politiniuose Moldovos reikaluose. Didikė vylėsi, kad vyras pagelbės jai kovoti su žentu, tačiau Laskiui rūpėjo tik jos turtai. Vos gavęs žmonos užrašytus dvarus, A. Laskis didikę įkalino vienoje iš savo pilių – Kežmarke, kur ji ir mirė 1576 m.

Antrajam LDK didžiojo etmono K. Ostrogiškio sūnui **Konstantinui Vasilijui** teko irgi dramatiškas likimas. Būdamas ilgaamžis (sulaukė 82 metų), dalyvavo visuose lemtinguose to meto LDK bei Abiejų Tautų Respublikos įvykiuose (Livonijos kare, Liublino sąjungoje, XVII a. pradžios karuose su Maskva, Dmitrijaus Apsišaukėlio avantiūrose). Sukauptas didžiulis ekonominis potencialas – buvo turtingiausias magnatas lietuviškose Palenkėje ir Voluinėje – beveik teisėtai leido užimti aukščiausias pareigybes šiame regione, buvo Vladimiro seniūnas ir Voluinės žemės maršalka (1550), o galiausiai ir Kijevo vaivada (1559). Į Liublino sąjungą žiūrėjo atsargiai, anaiptol nebuvo tarp šios idėjos sumanytojų ar jos palaikytojų, tačiau asmeniniai reikalai – siekis išlaikyti aukščiausią pareigybę ir valdas, o ypač valdovo pažadas pagelbėti dėl didžiulio lenkiško palikimo po bevaikio žmonos brolio Jono Kristupo Tarnovskio mirties padarė savo. Ištikimybę Lenkijos karūnai didikas prisiekė 1569 06 06. Vėliau kovojo prieš totorius, XVI a. pab.–XVII a. pradž. dalyvavo sprendžiant santykius su

Rusija. Turėdamas stiprų ekonominį užnugarį – jam priklausė per 300 miestų ir keli tūkstančiai kaimų – didikas nemažai nuveikė kultūros ir religijos srityse. Kijevo vaivados gyvenimo laikotarpiu ypač suaktyvėjo Ostrogo kultūrinis gyvenimas. Didikas čia pastatydino naują cerkvę, pilyje įkūrė biblioteką, kurioje buvo kaupiami vertingi senieji slaviški rankraščiai. Bene labiausiai pagarsėjo kaip Ostrogo akademijos (1583) ir su ja susijusios spaustuvės įkūrėjas. 1581 m. šioje spaustuvėje žymus Maskvos spaustuvininkas ir švietėjas Ivanas Fiodorovas išspausdino Ostrogo *Bibliją*, tai buvo pirma *Biblija* bažnytine slavų kalba. Ostrogo *Biblija* buvo didžiulės kultūrinės ir poligrafijos meno vertės kūrinys, plitęs ir LDK, ir už jos ribų. K.V. Ostrogiškis įsteigė ir keliolika naujų cerkvių, prie daugelio jų įkūrė mokyklas. Visa tai labai sustiprino stačiatikybės pozicijas Abiejų Tautų Respublikoje. Nepaisant tokio religinio aktyvumo buvo tolerantiškas, humanistinių pažiūrų žmogus. Antai tame pačiame Ostroge, greta kelių cerkvių, veikė totorių mečetė, žydų sinagoga, kalvinų, arijonų ir katalikų bažnyčios. Tačiau neturėdamas įtakos, buvo aršus Brastos bažnytinės unijos priešininkas, jam labiau imponavo reformacinis judėjimas, ypač teigiamai didikas vertino protestantų veiksmus steigiant mokyklas. K.V. Ostorgiškis, sustiprinęs Ostrogo rezidenciją, pilies cerkvėje įrengė naują giminės kapavietę. Joje jis ir palaidotas, vėliau čia amžino poilsio atgulė jauniausias jo sūnus Aleksandras Ostrogiškis.

↑ *Konstantino Vasilijaus Ostrogiškio portretas, XVII–XVIII a. Nežinomas Lenkijos dailininkas.*

Paskutinieji giminės atstovai. Ostrogiškių valdų likimas

Su žmona, Lenkijos etmono Jano Tarnovskio dukra Zofija, didikas Konstantinas Vasilijus turėjo 5 vaikus: dukras **Elžbietą** ir **Kotryną** bei sūnus **Jonušą** (1554–1620), **Konstantiną** (apie 1555–1588) ir **Aleksandrą** (1570–1603). Išleidęs dukras į stipriausius LDK namus, K.V. Ostrogiškis susigiminiavo su Kiškomis ir Radvilomis. Su LDK ryškių sąsajų turėjo ir vidurinysis jo sūnus Konstantinas. Dėl kažkokios nepagydomos ligos miręs jaunas, vos 33-ejų sulaukęs didikas, buvo gavęs ne tik Vladimiro seniūniją, bet ir LDK raikytojo (1580) bei pataurininkio pareigas (1588). Konstantinas kartu su vyriausiu broliu Jonušu studijavo užsienyje, galbūt tai turėjo įtakos jų religinėms pažiūroms: abu didikai, nepaisydami tėvo nusistatymo, perėjo į katalikybę. Tuo tarpu jauniausias Kijevo vaivados K. Ostrogiškio sūnus **Aleksandras** vienintelis liko stačiatikis. Įtakos tam galėjo turėti tėvas. Didikas gimė dramatiškomis aplinkybėmis: prieš pat jo gimimą tėvams teko bėgti iš Tarnovo pilies, motina po gimdymo mirė, ir Aleksandras augo prižiūrimas tėvo, nebuvo išsiųstas studijuoti į užsienį. Po brolio Jonušo paaukštinimo, 1593 m. tapo Voluinės vaivada ir, kaip įprasta Ostrogiškiams, aktyviai dalyvavo karinėse operacijose. Kartu garsėjo polinkiu į avantiūrizmą, buvo gana konfliktiška asmenybė. Nelabai aiški ir jo mirties priežastis, niekuo nesiskųsdamas mirė netikėtai 1603 m. keliaudamas po savo valdas. Kilo įtarimų, kad galėjo būti nunuodytas (dėl religinių pažiūrų?). Nors turėjo gausią šeimą, net 8 vai-

↑ *Kunigaikščių Ostrogiškių rūmai Varšuvoje (dab. Frederiko Šopeno muziejus).*

↑↑ *Tarnovo miesto rotušė*

kus (Aleksandrą, Kristupą, Adomą Konstantiną, Jonušą Povilą, Zofiją, Kotryną ir Oną Aloyzą, visi 4 didiko sūnūs nepasižymėjo sveikata ir, nors sulaukė pilnametystės, mirė jauni. 1621 m. didžiulį tėvo palikimą (577 miestus, kaimus ir dvarus) pasidalijo jau tik seserys. Jauniausioji Ona Aloyza tapo garsiojo LDK karvedžio, Salaspilio ir Chotino mūšių nugalėtojo Jono Karolio Chodkevičiaus žmona.

1620 m. mirė paskutinysis vyriškos lyties Ostrogiškių giminės atstovas, Kijevo vaivados vyriausias sūnus **Jonušas**. Padaręs vieną didžiausių karjerų – buvo ne tik Voluinės vaivada (1585), bet, nepaisant Lenkijos senatorių prieštaravimų, paskirtas Krokuvos kaštelionu (1593), J. Ostrogiškis aktyviai dalyvavo politiniame gyvenime, karinėje veikloje, daugiausia prieš kazokus, ir ypač išsiskyrė religinėmis fundacijomis. Didikas 1612 m. į Voluinę atsikvietė jėzuitus ir juos dosniai rėmė. Neatsitiktinai jis, kaip ir konvertitas jo brolis Konstantinas, savo amžino poilsio vietomis rinkosi katalikiškas bažnyčias: LDK pataurininkis K. Ostrogiškis palaidotas Ostrogo katalikų bažnyčioje, o Krokuvos kaštelionas J. Ostrogiškis amžino poilsio atgulė Tarnove. Netgi stačiatikio, jauniausio jų brolio Aleksandro dukra Ona Aloyza Chodkevičienė prieš tėvo valią jo palaikus iš Ostrogo perkėlė į Jaroslavio jėzuitų bažnyčią greta ten palaidotos motinos Onos iš Kostkų giminės ir keturių jos brolių. Taigi, kitaip nei ankstesnė giminės tradicija, XVI a. pab.–XVII a. pradž. Ostrogiškiai savo giminės atstovus laidojo nebe Kijeve, bet Ostroge, Tarnove ar Jaroslavyje.

Iš trijų santuokų paskutinysis giminės atstovas Jonušas Ostrogiškis turėjo dvi dukras – Eleonorą (mirė 1618) ir Eufroziniją (mirė 1628) ir galiausiai, gyvenimo pabaigoje, susilaukė sūnaus Jano Vladimiro (1617–1618). Tačiau juo džiaugėsi vos vienus metus. Netrukus po sūnaus mirties, nebesitikėdamas susilaukti paveldėtojo, J. Ostrogiškis 1618 m. įkūrė ordinaciją. Jai paskirta dalis didiko valdų – 24 miestai ir 593 kaimai. Šias valdas galėjo paveldėti tik vyriškosios lyties palikuonys – jo sūnūs, o jei jų nebūtų – vienintelės tuomet dar gyvenančios dukros Eufrozinijos, ištekėjusios už Aleksandro Zaslavskio, palikuonys. Išmirus šiai Zaslavskių linijai, valdos turėjo atitekti Radviloms – J. Ostrogiškio seserėno Jonušo Radvilos giminei, o jei ir ji išmirtų, viskas turėjo būti perduota Maltos ordinui. Iš tiesų, 1620 m. po paskutiniojo Ostrogiškio mirties didžiulį nekilnojamąjį turtą kartu su svarbiausiais Ostrogo, Tarnovo, Dubno ir kitais miestais bei miesteliais paveldėjo Zaslavskiai. XVII a. pabaigoje mirus paskutiniajam vyriškosios lyties palikuoniui Aleksandrui Zaslavskiui, pretenzijas ėmė reikšti Radvilos ir ordinacijos įkūrėjo paminėtas Maltos ordinas. Atsirado net ir tokių didikų (iš Čartoriskių ar Liubomirskių šeimų), kurie specialiai tapo ordino nariais, tikėdamiesi gauti bent dalį Ostrogiškių palikimo. Tačiau reikalai netikėtai pakrypo kita linkme, ordinacija atsidūrė moters – Aleksandro Zaslavskio sesers Teofilijos Zaslavskos, Dmitrijaus Višnioveckio žmonos, vėliau ištekėjusios už Lenkijos maršalkos Juzefo Karolio Liubomirskio, rankose. Valdas ėmė paveldėti jų palikuonys, o nuo XVIII a. pradžios Ostrogiškių palikimas priklausė tai kunigaikščiams Sanguškoms, tai Liubomirskiams. Vis dėlto iki pat ATR žlugimo buvusios Ostrogiškių ordinacijos reikalai išliko „karšta naujiena“.

XIV

Pacai

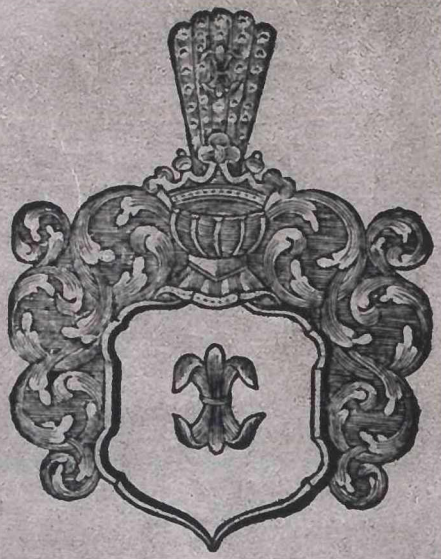

Pacai – viena žymiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminių, suvaidinusi svarų vaidmenį LDK politiniame, kariniame, kultūriniame bei religiniame gyvenime, gretinama su Radvilų ir Sapiegų giminėmis. Įtakingiausia Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ji buvo apie 1660–1680 m.

Istoriografijoje vyrauja nuomonė, kad Pacų giminės pradininkas buvo 1388 m. Vytauto privilegijoje minimas Kimantas, turėjęs dvarą netoli Gardino. Kimantas ir jo sūnus Daukša Kimantaitis minimi liudytojais 1401 m. Vilniaus sutartyje, kuria LDK pripažinta Vytauto valdžia, o LDK bajorija pasirodė kaip organizuota, valstybę reprezentuojanti ir sprendimo teisę turinti jėga. Daukšos sūnus Pacas Daukšaitis (Daukševičius) dovanojo šeimai Pacų giminės vardą. Jis buvo Lietuvos Kameneco vietininkas. LDK valdovas Kazimieras Jogailaitis jam suteikė valdų netoli Lietuvos Kameneco ir Lydos. Šios valdos tapo Pacų ekonominės galios stiprinimo pagrindu.

↑ *Kauno pilies griuvėsiai*

↗ *Vitebsko piliavietė ir Uspenijės cerkvė prie Dvinos upės*

← *Pacų giminės herbas* Lelija

Asmenvardžio Pacas etimologinę kilmę žymiausias Pacų giminės tyrinėtojas, XIX a. istorikas J. Volfas (J. Wolff) sieja su lietuvišku žodžiu *pats*, senojoje lietuvių kalboje reiškusį vyriškosios lyties sutuoktinį. Pacų giminės herbas *Lelija*, jo raudoname lauke pavaizduotos dvi baltos lelijos, perrištos aukso kaspinu.

Žymiausi giminės atstovai

XV a. Pacai pradėjo sparčiai kilti karjeros laiptais. Paco Daukšaičio sūnus **Jurgis Pacas** (Pacaitis, Pacevičius, mirė apie 1505–1506) prieš 1480 m. tapo Kauno vietininku ir valdovo maršalka, drauge ir Lietuvos Ponų Tarybos nariu, o tai reiškė, kad priklausė tuometiniam LDK politiniam elitui. Tarp 1483 m. ir 1486 m. LDK valdovas Kazimieras Jogailaitis jam patikėjo Kijevo vaivados pareigas ir įpareigojo rūpintis šio totorių žygių niokojamo strategiškai svarbaus miesto gynyba. Apie 1492 m. buvo perkeltas į Naugarduką, tapo jo vietininku. Dažnai viešėjo sekančio LDK valdovo Aleksandro Jogailaičio dvare, dalyvavo rengiant Lenkijos-Lietuvos sutarčių projektus. 1496 m. tapo Polocko vaivada. Taigi Jurgis ne tik tęsė tėvo pradėtą šeimos stiprinimo politiką, bet ir turėjo reikšmingą įtaką valstybėje, buvo pastebėtas LDK valdovų ir įvertintas.

Jurgio sūnus **Mikalojus** (miręs apie 1545–1546) kaip politikas subrendo valdovo Žygimanto Senojo aplinkoje, priklausė Lietuvos Ponų Tarybai. Apie 1509–1510 m. tapo LDK medžiokliu bei karališkųjų medžioklių LDK teritorijoje organizatoriumi. 1527 m. tapo LDK pakamariu, iš valdovo gavo valdyti nemažai LDK vietovių, taip sustiprindamas ekonominę įtaką, įsisavindamas tuo metu miškais apaugusias LDK žemes, tokias kaip Suvalkijos, Bialovežo girių pakraščiai. Nors nesutarė su Žygimanto Senojo žmona karaliene Bona, džiaugėsi Žygimanto Senojo ir jo sūnaus Žygimanto Augusto palankumu. 1543 m. tapo Palenkės vaivada.

Mikalojus Pacas turėjo keturis sūnus: Mikalojų, Stanislovą, Dominyką ir Paulių, kurie gausiais palikuonimis ėmė plėsti giminės įtaką LDK. Jie gyveno Renesanso ir protestantizmo epochoje, buvo veikiami jų idėjų.

Spalvinga asmenybė buvo vyriausias sūnus **Mikalojus** (apie 1527–1585). Apie

1549 m., proteguojamas Vilniaus vyskupo Povilo Alšėniškio, tapo Vilniaus dekanu ir turtingos Naugarduko parapijos klebonu, nors neturėjo dvasininko šventinimų. 1554 m. tapo karališkuoju sekretoriumi, 1557 m. Kijevo vyskupu nominatu (juo išsilaikė iki 1583). Tuo metu Mikalojus Pacas susižavėjo Radvilų dvaruose skleidžiamomis protestantizmo idėjomis ir neįsijungė į Katalikų bažnyčios sielovados organizavimą, todėl popiežiaus legatas Dž. F. Komendonė (G. F. Commendone) liepė valdovui neleisti Kijevo vyskupui Mikalojui, turinčiam Vilniaus vaivados palaikymą, posėdžiauti Lietuvos Ponų Taryboje. Nepaisant Katalikų bažnyčios protestų, Mikalojus aktyviai dalyvavo LDK politiniame gyvenime. Be to, vedė, visiškai ignoruodamas Katalikų bažnyčios pozicijas, o jos valdas bei pareigybes išlaikydamas tik dėl ekonominių ir politinių interesų. Tik 1582 m. Vilniaus vyskupijos sinode tuometinis Vilniaus vyskupas Jurgis Radvila ėmėsi spręsti Kijevo vyskupo klausimą, todėl, įsikišus valdovui Steponui Batorui, 1583 m. Mikalojus galiausiai atsisakė Kijevo vyskupijos, turėtų Katalikų bažnyčios beneficijų ir tapo Smolensko kaštelionu.

Nepaisant Katalikų bažnyčios ignoruojamos veiklos, Mikalojus buvo išsilavinęs, priklausė to meto intelektualų elitui, mėgo muziką, rašė lotyniškas eiles ir teologijos traktatus. 1566 m. išleido kalvinistų idėjas propaguojantį veikalą *Tikrasis tikėjimo išpažinimas* (*Ortodoxa fidei confessio*).

Antrasis sūnus **Stanislovas** (1525–1588), pasirinkęs kario karjerą, tapo LDK rotmistru, 1552 m. – LDK pastalininkiu. Dalyvavo karuose su totoriais ir Maskva, 1566 m. tapo Vitebsko vaivada, o 1568 m. po laimėto mūšio privertė Maskvos kariuomenę atsitraukti nuo Vitebsko. Taip Stanislovas pasižymėjo kaip LDK pakraščių gynėjas nuo Maskvos. Trečiasis sūnus **Dominykas** (mirė gana jaunas, 1579) 1568 m. tapo Brastos pakamariu, tarp 1569 ir 1572 m. – Smolensko kaštelionu. Ketvirtasis sūnus **Paulius** (mirė 1595) 1566 m. tapo Vitebsko kaštelionu, 1578 m. Mstislavlio vaivada, o 1593 m. užėmė garbingas Vilniaus kašteliono pareigas.

Visi Mikalojaus Paco sūnūs puikiai atspindėjo to meto karjeros galimybes: vienas buvo dvasininkas, Kijevo vyskupas nominatas, kitas karys, Vitebsko vaivada, o du jaunesnieji sūnūs – aktyvūs politikai, dviejų svarbių strateginių miestų, Smolensko ir Vilniaus, kaštelionai. Dominykas ir Mikalojus dalyvavo garsiajame 1569 m. Liublino seime, kuriame buvo pasirašyta Lietuvos-Lenkijos unija, ir taip prisidėjo sprendžiant svarbiausius LDK politinius reikalus. Broliai buvo nevienodų religinių pažiūrų. Stanislovas laikomas kataliku, o Dominykas bei minėtasis Kijevo vyskupas nominatas Mikalojus – kalvinistais. Tuo tarpu Paulius 1573 m. pasirašė Varšuvos konfederacijos aktą *de religione*, leidžiantį kiekvienam LDK gyventojui laisvai išpažinti bet kurią religiją.

Trys broliai (išskyrus Mikalojų) paliko kiekvienas po du sūnus: Stanislovas – **Jurgį ir Samuelį**, Dominykas – **Joną ir Mikalojų**, Paulius – **Mikalojų ir Petrą**. Šias savo atžalas gebėjo išmokyti karinių, politinių bei dvasinių vertybių, aprūpinti nemenkomis valdomis, kurios dar buvo didinamos per vedybas. Mažiausiai žinių turime apie Stanislovo palikuonis, nes šie mirė jauni, nespėję pasiekti politinio gy-

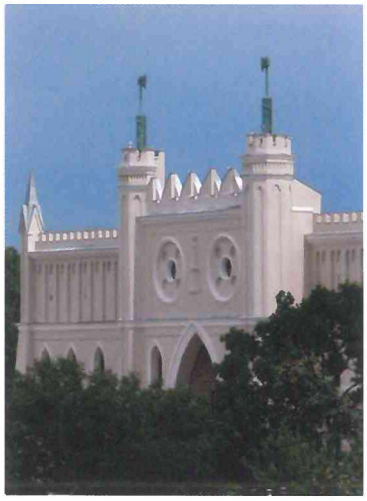

↑ *Liublino pilis, XIV a.*

↑↑ *XVI a. bajorai medžiotojai su sakalu. Dail. Julijušas Kosakas. Iliustracija iš Augusto Sokolovskio „Dzieje Polski ilustrowane". T. 1–5. Warszawa, 1899–1901.*

↑ *Žemaičių vyskupo Mikalojaus Paco portretas iš Žemaičių vyskupų galerijos rinkinio (suformuota XVII a. pab.–XX a.)*

venimo aukštumų, neturėjo palikuonių. Užtat likę keturi pusbroliai tęsė dvasininkų, politikų ir karių karjeras. Ši karta skyrėsi nuo ankstesniosios – visi jie jau apsisprendė būti aktyviais katalikais, nes gyveno Katalikų bažnyčios reformų epochoje, tapo iškiliais bažnyčių bei vienuolynų funduotojais.

Iškiliausias dvasiniame gyvenime buvo Pauliaus sūnus **Mikalojus** (apie 1570–1624). Nors jo motina buvo stačiatikė Regina Valavičiūtė, tačiau jaunuolis auklėtas jėzuitiška dvasia, mokėsi Vilniaus jėzuitų kolegijoje ir akademijoje. Mikalojaus plunksnai priskiriama 1589 m. Vilniuje išspausdinta panegirika, skirta LDK valdovo Zigmanto Vazos atvykimui į Vilnių (*Ad Sigismundum III...*). 1596 m. Mikalojus tapo Vilniaus kanauninku, o studijas kardinolo Jurgio Radvilos kvietimu tęsė Krokuvos akademijoje. 1602 m. tapo tituliniu Metonos vyskupu ir Vilniaus sufraganu, 1609 m. – Žemaičių vyskupu, pakeitė vieną žymiausių apskritai istorijoje Žemaičių vyskupą Merkelį Giedraitį bei tęsė jo darbus. Pasižymėjo kaip garsus pamokslininkas, gebėjęs įtikinti protestantus katalikybės pranašumu, jėzuitų globėjas, įkūrė Kražių jėzuitų kolegiją, išaugusią į stiprų mokslo centrą. Aktyviai rėmė naujų parapinių bažnyčių steigimą Žemaičių vyskupijoje, bylinėjosi su protestantais dėl jų užimtų katalikų bažnyčių fundacijų. Susilpnėjus sveikatai, 1618 m. atsisakė vyskupo pareigų, savo gausius turtus bei biblioteką užrašė daugiausia jėzuitams, apsigyveno Paduvoje, kur mirė ir buvo palaidotas kamaldulių vienuolyne. Mikalojaus draugystė su kamalduliais galbūt paskatino jo giminaitį Kristupą Zigmantą Pacą maždaug po penkiasdešimties metų funduoti kamaldulių vienuolyną Pažaislyje.

Kitas Pauliaus Paco sūnus **Petras** (po 1570–1642) mokėsi Italijoje, pasirinko kario ir politiko kelią. 1613 m. tapo LDK vėliavininku, 1635 m. paiždininkiu, 1640 m. – Trakų vaivada. Dalyvavo Stepono Batoro ir Zigmanto Vazos karuose prieš Maskvą ir švedus, 1618 m. apsilankė Romoje, buvo labai uolus katalikas, bažnyčių ir vienuolynų fundatorius. Palaidotas Vilniuje, Bernardinų bažnyčioje.

Dominyko Paco sūnūs **Jonas** (mirė 1610) ir **Mikalojus** (mirė 1595) neatsiliko nuo pusbrolių. Aktyvesnis buvo Jo-

nas, iš pradžių kaip tėvas buvęs kalvinistu, tačiau 1600 m. apsilankęs kaip piligrimas Romoje, perėjo į katalikybę. Buvo LDK taurininku, 1589 m. tapo Vilniaus tijūnu, o 1600 m. – Minsko vaivada. Mikalojus Pacas užėmė Brastos pakamario pareigas. Kaip matome, būti pakamariais, vaivadomis buvo įprasta šios kartos (kaip ir ankstesnės) Pacų giminės atstovams. Užimdami tokias pareigas, administruodavo jiems paskirtus regionus, organizuodavo vietos gyventojų politinę veiklą.

Minėtas Pauliaus Paco sūnus Petras Pacas paliko net devynis sūnus (jis visoje Pacų giminėje per visas kartas turėjo daugiausia sūnų), deja, keli mirė vaikystėje, tačiau tarp sulaukusių pilnametystės buvo Vilniaus kanauninkas, Livonijos vyskupas nominatas **Jonas** (mirė apie 1650), bernardinų vienuolis **Jurgis** (mirė 1655), LDK pakamaris **Feliksas Jonas** (gimė po 1615, mirė 1700), **Jeronimas Dominykas** (mirė 1662), LDK stovyklininkas **Bonifacas Teofilis** (mirė 1678) bei itin įtakingi LDK politiniame gyvenime Vilniaus vaivada, LDK etmonas **Mykolas Kazimieras** ir Žemaičių vyskupas **Kazimieras** (mirė 1695). Vyriškosios lyties palikuonių susilaukė tik du: Jeronimas Dominykas ir Bonifacas Teofilis.

Dominyko Paco sūnus Jonas Pacas turėjo šešis sūnus, iš kurių keli mirė jauni, vienas, irgi **Jonas**, tapo bernardinų vienuoliu. Nė vienas jo palikuonių nepadarė žymesnės politinės karjeros. Tik vienintelis sūnus **Aleksandras** turėjo vyriškosios lyties palikuonį Konstantiną Vladislovą.

Kitas Dominyko Paco sūnus Mikalojus Pacas turėjo keturis sūnus, iš kurių du mirė jauni. **Samuelis** (apie 1590–1627) buvo pasišventęs karo menui, 1605 m. dalyvavo viename garsiausių LDK istorijoje Salaspilio mūšyje, kuriame LDK kariuomenė, vadovaujama etmono J. K. Chodkevičiaus, nugalėjo daugiau nei dvigubai skaitlingesnę švedų kariuomenę. Samuelis kovojo prieš Maskvą, patyrė įvairių sužeidimų, pietuose kovėsi su turkais. 1623 m. tapo didžiuoju vėliavininku. 1627 m. gedint dėl jo ankstyvos mirties, buvo teigiama, kad gyvenime dar buvo daugiau iš jo tikimasi, nei jis spėjo pasiekti. Palaidotas Vilniaus katedroje, kurioje fundavo Mantvydų koplyčią. **Steponas** (1587–1640) pasirinko politiko kelią. Mokslus ėjęs Italijoje, 1611 m. tapo karališkuoju sekretoriumi, 1615 m. LDK raštininku. 1624 m. jam buvo patikėta kartu su būsimuoju LDK valdovu karalaičiu Vladislovu Vaza keliauti po Europą. Tai rodė, kad Steponas tapo labai artimu valdovo dvarui žmogumi. Apie šią kelionę Steponas paliko atsiminimus (išspausdino J. K. Plebanskis 1854 m. pavadinimu *Europos dvarų aprašymas* (*Obraz dwórow Europejskich*), perspausdinta lenkų istorikų XX a. Grįžęs iš kelionės, Steponas sparčiai darė karjerą. 1626 m. tapo LDK referendoriumi, 1630 m. – LDK paiždininkiu, 1635 m. – LDK vicekancleriu. 1633 m. įsigijo iš Mstislavlio vaivados Kiškos Jiezno valdą, fundavo ten bažnyčią, pastatė mūrinius rūmus, tapusius Pacų giminės pagrindine rezidencija. Turėjo dideles valdas Gardino paviete ir Suvalkijoje, namus Vilniuje ir Kaune, dvarus Varšuvoje ir Brastoje. Buvo giliai tikintis katalikas, fundavo Vilkaviškio bažnyčią, Vilniuje karmeličių vienuolyną ir Šv. Juozapo bažnyčią, padėjo pastatyti Šv. Teresės bažnyčią prie Aušros vartų. Šioje bažnyčioje Steponas ir palaidotas.

↑ *LDK vicekanclerio Stepono Paco portretas. Iliustracija iš leidinio „Senatorowie i Kniaziowie Litewscy. Pacowie. Materiały historyczno-genealogiczne, uložone i wydane przez Józefa Wolffa". Petersburg, 1885.*

↑↑ *Samuelio Paco atminimo lenta Vilniaus arkikatedroje*

↑ *Pacų herbas Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios fasade.*

↗ *LDK kanclerio Kristupo Zigmanto Paco portretas, apie 1670 m. Dail. Georgas Danielis Šulcas (Georg Daniel Schultz).*

↗↗ *Kristupo Zigmanto Paco žmonos Klaros Izabelės Maili de Laskaris (Clara Izabella de Mailly Lascaris) portretas, apie 1670 m. Dail. Georgas Danielis Šulcas.*

Giminės klestėjimas

XVII a. pirmojoje pusėje gyveno pati gausiausia Pacų vyriškoji karta, XVII a. viduryje pasiekusi ypatingos galios ne tik užimdama LDK vietines pareigybes, bet ir visoje Abiejų Tautų Respublikoje, Lenkijos-Lietuvos valdovų dvare. Prie šio iškilimo neabejotinai daug prisidėjo minėto LDK vicekanclerio Stepono Paco politinė veikla. Jis praskynė kelią į valdovo dvarą savo sūnui Kristupui Zigmantui, galima sakyti, pačiam iškiliausiam ir įtakingiausiam visos Pacų giminės politikui.

Tačiau ši Pacų karta gyveno ir pačiu baisiausiu LDK laikotarpiu, nes 1654 m. prasidėjo karas su Rusija, o 1655 m. – su Švedija. Priešai okupavo visą LDK teritoriją, pirmą kartą Lietuvos istorijoje buvo užimta LDK sostinė Vilnius, iš Maskvos gniaužtų išvaduota tik 1661 m. Su Švedija taika pasirašyta tik 1660 m., o su Rusija paliaubos pasiektos 1667 m. Po karų kraštas liko nuniokotas, kilo badas bei maro epidemija, išmirė apie pusė LDK gyventojų. Tokiu metu imtis iniciatyvos ir valdyti šalį buvo labai sudėtinga.

Kristupas Zigmantas (1621–1684), išsilavinęs, mokęsis Krokuvos, Paduvos, Leideno universitetuose, guvaus proto, gebėjęs tapti įtakingu valstybės vyru, kurio klausė net pats Lenkijos-Lietuvos valdovas Mykolas Kazimieras Višnioveckis. Karjerą pradėjo 1646 m. nuo LDK didžiojo vėliavininko pareigų, 1656 m. tapo LDK vicekancleriu, 1658 m. – LDK kancleriu. Vidaus politikoje palaikė proprancūzišką politinę liniją, siekė sustiprinti valdovo valdžią, leidžiant jam gyvam esant išrinkti naują karalių, vadinamąjį *vivente rege*. Šis projektas, sukurtas siekiant apsaugoti valstybę nuo ilgų ir valstybingumui kenksmingų tarpuvaldžių, per kuriuos ATR sustiprėdavo užsienio valstybių įtaka, sukėlė Lenkijos ir LDK bajorijos, bijojusios prarasti savo aukso laisves, didelį nepasitenkinimą, todėl nebuvo įgyvendintas. 1654–1667 m. karų su Švedija ir Rusija metu Kristupas Zigmantas įžvalgiai vedė derybas su švedų ir rusų pasiuntiniais, dalyvavo sudarant 1660 m. Olyvos taikos sutartį su Švedija. Rūpinosi

↖ *Pažaislio bažnyčios ir vienuolyno ansamblis, XVII–XVIII a.*

neapmokėtos LDK kariuomenės reikalais, kad būtų galima tęsti karą su Turkija. Deja, nualintos LDK iždas dažniausiai buvo tuščias, todėl reikėjo didelių įžvalgų ir gerai pasukti galvą, kaip išspręsti tas visiems LDK gyventojams opias saugumo ir išgyvenimo problemas. Kristupas Zigmantas drąsiai reiškė savo nuomonę, kūrė įvairius projektus ir stengėsi juos įgyvendinti. Nuo 1667 m. buvo proaustriškosios politikos šalininkas. Ypač sustiprino LDK įtaką bendroje Lenkijos-Lietuvos valstybėje. 1673 m. Kristupo Zigmanto dėka pasiekta, kad kas trečias ATR seimas rinksis LDK teritorijoje, Gardino mieste, o tokiems LDK teritorijoje sušauktiems seimams vadovaus lietuviai. Nesutarė su lenkų labai vertinamu Lenkijos-Lietuvos valdovu Jonu Sobieskiu, nes matė, kad šis labiau atstovauja Lenkijos interesams, o Lietuvoje, norėdamas susilpninti Pacų įtaką, pradėjo proteguoti Sapiegų giminę.

Kristupas Zigmantas išpuošė iš tėvo paveldėtą giminės reprezentacinį dvarą Jiezne. Legenda liudija, kad šiuos įspūdingus, prabangius ir meniniu skoniu pasižyminčius rūmus pamatęs LDK valdovas Jonas Kazimieras Vaza pasakė, jog *verti rūmai Paco, o Pacas – rūmų* (*wart pałac Paca, a Pac pałaca*; šiam posakiui svarumo teikia žodžių žaismas, *Pac* ir *pałac* skamba panašiai). Taip pat pasistatė rūmus Belvederyje šalia Varšuvos, kuriais dėl gražaus apylinkių vaizdo džiaugėsi jo žmona. Kristupas Zigmantas vedė prancūzę Klarą Izabelę Mailli de Laskaris, susilaukė tik vieno sūnaus, kuris mirė kūdikystėje, palaidotas Pažaislio vienuolyno bažnyčioje.

LDK kancleris buvo didelis Katalikų bažnyčios rėmėjas, mecenatas. Negailėjo pinigų bažnyčių ir vienuolynų statybai. Legendos liudija, kad milžiniškas sąskaitas, pateiktas už baroko šedevro – gražiausio Lietuvoje Pažaislio bažnyčios ir kamaldulių vienuolyno ansamblio – statybą, įmetė į laužą teigdamas, kad tik Dievas tegu žino, ką aš esu Bažnyčiai paaukojęs. Politikoje drąsus ir ambicingas, santykyje su Dievu ir amžinybe buvo nusižeminęs ir atgailaujantis, prašė palaidoti Pažaislio bažnyčioje po grindimis prie pat durų, kad kiekvienas, įeinantis į bažnyčią, mindytų jo menkavertį kūną. Aprūpino pajamomis Virbalio dominikonų vienuolyną. Negailėjo lėšų parapinių bažnyčių statybai, puošybai bei išlaikymui savo administruojamose valdose

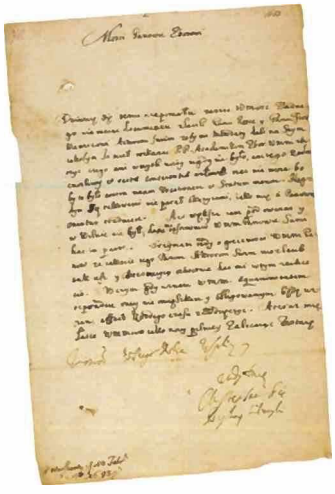

↑ *LDK etmono Mykolo Kazimiero Paco portretas, XVII a. Nežinomas Lietuvos dailininkas.*

↑↑ *Vilniaus vyskupo Mikalojaus Stepono Paco laiškas evangelikams reformatams. Varšuva, 1683 m. vasario 13 d.*

Jiezne, Vilkaviškyje, Janaukoje, Gražiškiuose ir kt., kuriomis džiaugdavosi eiliniai tikintieji tų parapijų gyventojai.

Kristupo Zigmanto brolis **Mikalojus Steponas** (apie 1623–1684) Vilniaus akademijoje trejus metus studijavo filosofiją, toliau studijas tęsė Ingolštate. Iki 50 m. amžiaus buvo pasaulietis, vedęs našlę Teodorą Triznaitę-Svolinskienę, su kuria išsiskyrė apie 1656 m., vaikų neturėjo. 1651 m. tapo Trakų vaivada, aktyviai dalyvavo įvairiose valstybinėse komisijose, seimų veikloje, su ginklu rankose kovojo prieš kazokus, palaikė *vivente rege* projektą. Nusivylęs dvaro politika, intrigomis, keisdavo politines pažiūras, palaikė tai Pacus, tai Radvilas ar Sapiegas. Galiausiai nusprendė panirti į dvasinius reikalus. Apie 1669 m. pasiryžo tapti kunigu, o žmona įstojo į pranciškonų trečiojo ordino vienuolyną. Išsirūpinęs dispensą, ėmė rengtis kunigystei. 1671 m. buvo karaliaus Mykolo Kazimiero Višnioveckio nominuotas Vilniaus vyskupu, nors kunigo šventinimus priėmė tik 1673 m. Vilniaus kapitula nenorėjo Mikalojaus Stepono pripažinti Vilniaus vyskupu, todėl tik 1682 m. Romoje gavo galutinį patvirtinimą ir tapo teisėtu Vilniaus vyskupu. 1682 m. paskelbė ganytojišką laišką „Gero valdymo būdas ir tvarka (Modus et ordo boni regiminis in dioecesium Vilnensem introducendi)" turėjusį palengvinti klebonams administruoti parapijas ir vykdyti sielovadą. Fundavo Choroščėje ir Vilniuje dominikonų bažnyčias ir vienuolynus. Prieš mirtį daugiausia turtų ir dvarų užrašė Bažnyčiai. Palaidotas Vilniaus katedroje, Švč. Marijos koplyčioje.

Prie šių dviejų brolių, įtakingų politikų, prisidėjo jų tolimesni giminaičiai (pagal giminystės ryšius būtų antros kartos dėdės), Trakų vaivados Petro Paco sūnūs – Vilniaus vaivada, LDK etmonas Mykolas Kazimieras ir Žemaičių vyskupas Kazimieras – taip sudarydami įtakingiausių LDK politikų, faktinių LDK šeimininkų ketvertą. XVII a. antrojoje pusėje lenkų bajoras Janas Pasekas juokavo, kad tame baisių karų laikotarpyje žmonės meldę taikos (lotyniškai *pacis*), tai ir gavę keturis Pacus.

Mykolas Kazimieras (apie 1624–1682) pasirinko kario ir kariuomenės vado kelią, 1649 m. kovojo prieš kazokus. Į jo biografiją galima įrašyti 1652 m. dvikovos dėl merginos su būsimu iškiliu Lenkijos karaliumi, 1683 m. Vienos mūšio prieš turkus nugalėtoju Jonu Sobieskiu epizodą. Ši jaunuolių dvikova tąkart baigėsi Mykolo Kazimiero pergale, sunkiu Jono Sobieskio sužeidimu. Užpuolus Lietuvą švedams ir rusams, Mykolas Kazimieras pasinėrė į karo veiksmus. 1655 m. kautynėse su švedais buvo sužeistas, tačiau pasveikęs prisidėjo prie 1658–1659 m. Žemaitijos išvadavimo iš švedų okupacijos, Kuršo atsiėmimo. Įgijęs tuometinio Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jono Kazimiero Vazos palankumą, 1659 m. tapo karališkuoju pulkininku ir taurininku bei LDK stovyklininku. Po 1660 m. Olyvos taikos su švedais visas jėgas skyrė kovoms prieš Rusijos kariuomenę, dalyvavo keliuose svarbiuose mūšiuose, tokiuose kaip Basios, Bychavo, Svesko ir kt. kautynės. 1660 m. pabaigoje vietoj etmono Vincento Korvino Gosievskio vadovavo LDK kariuomenei ir laimėjo prieš Rusiją Šklovo mūšį. 1661 m. apie Velykas po šešerius metus trukusios okupacijos galiausiai atkovojo iš Rusijos nelaisvės Vilnių. 1663 m. tapo LDK lauko

↖ *Viena iš keturių LDK didžiojo etmono ir Vilniaus vaivados Mykolo Kazimiero Paco herbinių portjerų. Saugoma Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje. Išausta Jano Leinerso (Leyners) dirbtuvėse Briuselyje iki 1677 m.*

etmonu ir Smolensko vaivada, 1669 m. LDK didžiuoju etmonu ir Vilniaus vaivada. 1673 m. pergalingame mūšyje prie Chotino prieš turkus vadovavo jungtinės Lenkijos-Lietuvos kariuomenės LDK daliniams. 1673 m. išleido „Karinius artikulus (Artykuly woyskowe)", kuriuose išdėstė kariuomenės organizavimo principus, buvo geras karo vadas, pelnęs karių pasitikėjimą.

Vidaus politikoje palaikė savo giminaičio, LDK kanclerio Kristupo Zigmanto Paco politinius planus, *vivente rege* projektą, padėjo Mykolui Kazimerui Višnioveckiui 1669 m. tapti Lenkijos karaliumi, nenorėjo pripažinti Jono Sobieskio valdovu 1674 m., kovojo dėl didesnio Lietuvos nepriklausomumo nuo Lenkijos.

Nors pasaulietiniame gyvenime buvo kareivis, tačiau dvasiniame gyvenime – ypač pamaldus ir dievobaimingas, buvo nevedęs ir neturėjo palikuonių. Dėkodamas Dievui už LDK sostinės Vilniaus išlaisvinimą iš Maskvos kariuomenės, Vilniaus priemiestyje Antakalnyje pastatė pasaulinio garso baroko šedevrą – Šv. apaštalų Pe-

↑ *Trofėjinis kariuomenės būgnas, M. K. Paco parvežtas iš 1673 m. karo su turkais, saugomas Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje.*

↑ *Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčia*

↑↑ *Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios interjero detalė. Riterių koplyčios puošyba.*

tro ir Povilo bažnyčią, išgarsėjusią stiuko lipdinių dekoracijomis, bei fundavo Laterano kanauninkų vienuolyną. Šioje Antakalnio bažnyčioje palaidotas po nusižeminimą demonstruojančiu užrašu *Čia guli nusidėjėlis* (*Hic iacet peccator*). Fundacijas suteikė Merkinės, Mogiliavo, Lipniškių, Brastos ir kt. bažnyčioms. Rezidencija pasirinko Roženkos dvarą Lydos paviete, ten pasistatydino rūmus, 1674 m. fundavo Šv. Petro ir Povilo bažnyčią. Roženka tapo antrąja pagrindine Pacų giminės rezidencija.

Kazimieras (mirė 1695), studijuodamas Vilniaus akademijoje, pademonstravo literatūrinį talentą, 1644 m. sukūręs lotynų kalba panegiriką Žemaičių seniūnui Jonui Albertui Laskiui. 1643 m. tapo Slanimo klebonu, 1650 m. – karališkuoju sekretoriumi, 1657 m. Vilniaus kanauninku, taip kilo bažnytinės karjeros laiptais. Po 1654–1662 m. karo su Rusija 1659 m. kartu su broliu Jeronimu pateko į Rusijos nelaisvę. Iš jos išsivadavęs 1662 m. tapo Vilniaus prelatu ir Geranainių klebonu, 1664 m. – Smolensko vyskupu. 1666 m. paskirtas Žemaičių vyskupu. Eidamas šias garbingas pareigas ir baigė savo gyvenimą. Ganytojas buvo geras, 1676–1677 m. surengė visos vyskupijos vizitaciją, 1690 m. perleido XVII a. pirmosios pusės Žemaičių vyskupijos sinodų rinkinį, 1691 m. Varniuose pastatydino naują mūrinę katedrą (sudegus senajai) bei parėmė daugelio bažnyčių statybą Žemaitijoje, kovojo su kitatikiais ir visomis išgalėmis stiprino katalikų tikėjimą, siekė visiškai pašalinti iš LDK politinio gyvenimo protestantus, Boguslavo Radvilos šalininkus. Aktyviai dalyvavo politiniame gyvenime, palaikė Pacų politinę liniją, LDK kanclerio Kristupo Zigmanto politinius planus, vadovavo keliems Lietuvoje vykusiems seimeliams, kaip senatorius važinėjo į Varšuvoje vykusius Lenkijos-Lietuvos valstybės bendrus seimus, jų metu dirbo įvairiose komisijose, dažniausiai iždo.

Šiuo didžiausiu Pacų galybės periodu, norint Pacams dar labiau įtvirtinti savo valdžią ir ją dvasiškai pagrįsti, ypač išplito Pacų kilmės iš romėnų teorija. Ji atitiko XVI–XVII a. LDK vyravusią tendenciją LDK gyventojus kildinti iš romėnų, Palemono, atplaukusio su sūnumis į Lietuvą ir čia apsigyvenusio, palikuonių. Pagal to meto papročius Pacai sukūrė legendinę giminės kilmės teoriją, teigdami, kad jų giminės protėvis romėnų konsulas, vyriausiasis pontifikas Kosmas Pakcijus (*Cosmus Paccius*) su Palemonu atplaukęs iš Italijos. Pacai siekė giminiuotis su tuometine Florencijos de Pazzi gimine bei didžiavosi tarp savo itališkųjų giminaičių turėję šventąją karmelitų vienuolę Mariją Magdaleną de Pazzi (1566–1607). Iš tiesų tuo metu Lietuva turėjo tik vieną šventąjį – 1602 m. kanonizuotą šv. Kazimierą, todėl Pacai labai didžiavosi savo giminės itališkoje atšakoje radę šventąją. Šv. Marijos Magdalenos de Pazzi kanonizacijos procesas buvo baigtas 1669 m., o jos mirties diena, gegužės 25-oji, paskelbta švente. Pažaislio bažnyčią kancleris Kristupas Zigmantas pastatydino būtent šios šventosios garbei. XIX a. genealogas K. Niesieckis rašė, kad Florencijos kunigaikštis Vilniaus vyskupui Mikalojui Steponui buvo atsiuntęs Šv. Marijos Magdalenos de Pazzi tais laikais brangių ir vertinamų relikvijų: auksu aptaisytą dantį bei subtiliai kristalu aptaisytą plaukų sruogą. Tai teikė giminei garbės ir atitiko baroko epochos pamaldaus žmogaus idealus.

Pagal Kristupo Zigmanto ir Mykolo Kazimiero valstybėje užimtas pareigas – kanclerio ir etmono – visą Pacų giminę istorikai ėmė skirstyti į „kanclerių“ ir „etmonų“ atšakas, kurių pirmoji rezidencinius rūmus turėjo Jiezne, o antroji – Roženkoje.

Giminės nuosmukis XVIII a.

Deja, visi šie didūs XVII a. gyvenę vyrai neturėjo sūnų, todėl globojo ir valstybės tarnybai rengė tolimesnių savo giminaičių atžalas. Giminę palikuonimis gausino ne tokie žymūs politiniame gyvenime Pacų giminės atstovai. Tai kanclerio Kristupo Zigmanto ir Vilniaus vyskupo Mikalojaus Stepono antros eilės pusbrolis **Konstantinas Vladislovas** (mirė 1686). Nors jis dalyvavo ir karinėje veikloje (ypač kovose prieš Maskvą ir turkus), ir politiniame gyvenime (palaikė kanclerio K. Z. Paco *vivente rege* planus, proprancūziškąją politiką), 1658 m. tapo LDK dvaro vėliavininku, tačiau daugiau aukštų postų nepasiekė. Dvasiniame gyvenime žinomas kaip kelių bažnyčių fundatorius, palaidotas savo pastatydintoje bernardinų bažnyčioje Berezine. Giminei tęsti paliko tris sūnus. Kitoje „etmonų“ atšakoje giminę gausino etmono Mykolo Kazimiero ir Žemaičių vyskupo Kazimiero broliai **Jeronimas Dominykas**, irgi turėjęs tris sūnus, bei **Bonifacas Teofilis**, turėjęs vieną sūnų.

Kristupas Zigmantas Jiezno rūmus, kaip giminės galybės simbolį, perleido savo antros kartos pusbrolio Konstantino Vladislovo sūnui, Kauno seniūnui **Mikalojui Andriui** (mirė 1710), taip pat jį visokeriopai globojo, išleido į mokslus užsienyje. Šio brolis **Aleksandras** tapo dominikonų vienuoliu, o kitas brolis **Mykolas Kazimieras** (mirė 1724) kartu su tėvu kovėsi 1673 m. Chotino mūšyje prieš turkus, 1697 m. tapo Polocko kaštelionu.

Kitą savo turtų dalį – Varšuvos priemiestyje stovėjusius Belvederio rūmus, Širvintų ir Maišiagalos seniūnijas, Dauspudą ir Janauką Gardino paviete, Pinsko seniūniją – kancleris Kristupas Zigmantas perleido „etmonų“ linijos atstovui, Jeronimo Dominyko sūnui, Maltos ordino kavalieriui, LDK maršalkai **Kazimierui Mykolui** (mirė 1719), įpareigojęs jį baigti statyti Pažaislio vienuolyną. Kazimiero Mykolo brolis, Žemaičių seniūnas **Petras Mykolas** (mirė 1696), pasirūpino savo šlovingojo giminaičio, kanclerio Kristupo Zigmanto laidotuvėmis: būtent jis, vykdydamas paskutiniąją didžiojo politiko valią, iš Varšuvos pargabeno ten mirusio kanclerio kūną į Pažaislį, o po mirties pats atgulė Pažaislio vienuolyne. Petras Mykolas džiaugėsi ne tik kanclerio, bet ir etmono Mykolo Kazimiero globa, dar šiam esant gyvam kartu jie kovėsi prieš turkus, dėdė stengėsi savo sūnėnui perteikti visas karo meno paslaptis. Etmonas Mykolas Kazimieras globojo kito savo brolio, Bonifaco Teofilo, sūnų, LDK pakamarį **Joną Kristupą** (mirė 1702), jam perleidęs savo gausias valdas, tarp jų ir Roženką.

Tačiau nei kanclerio Kristupo Zigmanto, nei etmono Mykolo Kazmiero, nei kitų Pacų globa jaunystėje nepadėjo šios kartos Pacams tapti tokiais iškiliais ir di-

↑ *ATR valdovo Jono Sobieskio portretas. Iliustracija iš Leonardo Chodzko „La Pologne historique, littéraire, monumentale et illustrée“. T. 1–3. Paris, 1839–1841.*

↑↑ *Pistoletai, XVIII a.*

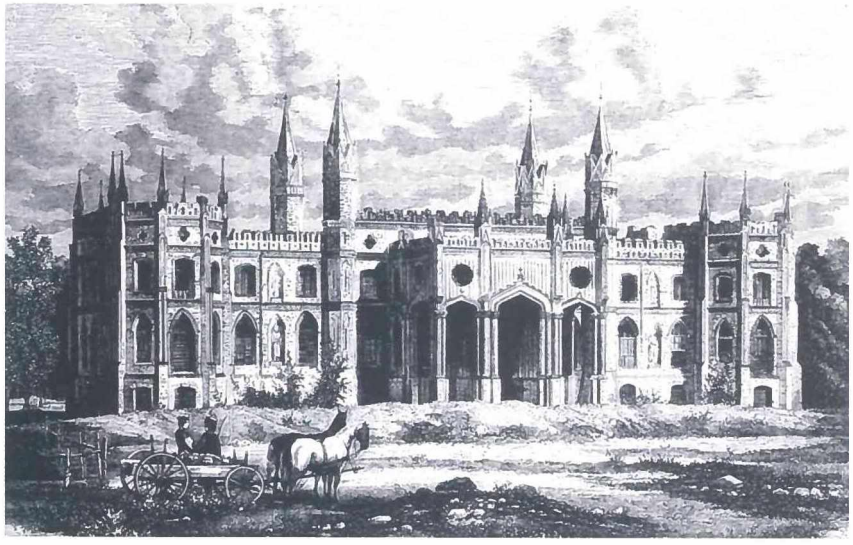

↑ *Dauspudos rūmai, pastatyti 1820–1827 m. XIX a. raižinys.*

↑↑ *Belvederio rūmai Varšuvoje (dab. viena iš Lenkijos Prezidento rezidencijų).*

dingais kaip jų vyresnieji giminaičiai. Tai visų pirma lėmė ATR valdovo Jono Sobieskio nepalankus požiūris į Pacus. Valdovas, matydamas Pacų išsiplėtimą ir Lietuvos savarankiškumo siekius, protegavo Sapiegas, jiems skirdamas svarbiausias LDK pareigybes. Dėl šių priežasčių XVII–XVIII a. sandūros Pacai negavo valstybėje aukštų postų. Antai Petras Mykolas negavo jokių svarbių politinių postų, gyvenimą praleido laviruodamas tarp valdovo ir Sapiegų interesų. Kazimieras Mykolas taip pat bandė bendradarbiauti su Sapiegomis, bet politinis valstybės gyvenimas buvo pakrikęs, LDK vienybę skaldė didikų grupuočių tarpusavio kovos. Kazimieras Mykolas tuo metu kaltintas 1701–1702 m. ATR seimo išardymu. Jo pusbrolį Joną Kristupą 1702 m. nušovė Sapiegų šalininkai.

Iš šios kartos atstovų, pernelyg nepasižymėjusių politiniame gyvenime, „etmonų" linijoje sūnų turėjo vienintelė Jeronimo Dominyko atžala (Kazimiero Mykolo ir Petro Mykolo brolis,) LDK dvaro vėliavininkas **Jonas Kazimieras** (mirė 1697). Jo sūnūs – Žemaičių kašteliionas **Juozapas Pranciškus** (mirė 1764) ir **Petras** (mirė 1756) – jau buvo tipingi XVIII a. LDK politiniai veikėjai, dalyvavę to meto politinių grupuočių kovose, bet nepalikę jokių apčiuopiamų rezultatų.

Juozapas Pranciškus turėjo du sūnus – **Ignacą** (mirė 1765) ir **Mykolą Joną** (1730–1787). Abu broliai išauklėti Varšuvos pijorų kolegijoje Apšvietos epochos dvasia. Politinę karjerą pradėjo LDK etmono Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės dvare, jo sūnaus Karolio Radvilos („Pone Mylimasis") draugijoje. Ignacas į istoriją įėjo kaip nepakeičiamas Karolio Radvilos girtuoklysčių ir lėbavimų bendrininkas, 1760 m. tapo LDK pastalininkiu, tačiau politiniame gyvenime labiau nepasižymėjo ir mirė nevedęs, nepaliko palikuonių. Mykolas Jonas 1756 m. gavo Augusto II šambeliono titulą, priešingai nei brolis, aktyviai įsitraukė į politinį gyvenimą. Dalyvavo seimeliuose ir seimuose atstovaudamas Radvilų interesams. Mirus Augustui III bandė suvesti į kompromisą tuo metu dėl valdovo kandidatūros kovojusias Masalskių ir Radvilų stovyklas. 1764 m. tapo LDK kariuomenės generolu, pasisakė už rusų kariuomenės išvedimą iš Lietuvos. Buvo vienas 1768 m. Baro konfederacijos (kuri siekė valstybės vidaus reformų ir nepriklausomybės nuo Rusijos įtakos) vadų, 1769 m. paskelbtas generalinės LDK konfederacijos vyriausiuoju maršalu. Konfederacijai galutinai pralaimėjus, prasidėjus valstybės padalijimams, emigravo į užsienį, ten ir mirė. Mykolas Jonas yra vienas žymiausių XVIII a. Pacų, deja, nevedęs ir vaikų neturėjo.

Šių dviejų pusbroliai buvo Petro Paco sūnūs **Benediktas** ir **Juozapas**. Apie pirmąjį istorijoje žinių labai mažai, o Juozapas (1736–1797) buvo aktyvus politinio gyvenimo dalyvis, Čartoriskių partijos priešininkas. 1757 m. tapo LDK kariuomenės generolu, kovojo prieš Rusijos įtaką. Po II ATR padalijimo prasidėjus 1794 m. T. Kosciuškos sukilimui, tapo sukilėlių vyriausybės, Lietuvos tautinės aukščiausiosios tarybos nariu. Deja, sukilimas pralaimėjo, o Juozapas liko nevedęs ir vienišas, nes nieko nebuvo likę iš artimųjų giminaičių, tik vienintelis tolimosios „kanclerišKosios" Pacų atšakos palikuonis Mykolas ir jo sūnus Liudvikas Mykolas. Roženkoje Juozapas pastatydino prašmatnius rūmus, įrengė didelį parką. Gausias valdas palikęs minėtam Liudvikui Mykolui, mirė ir buvo palaidotas Roženkos bažnyčioje. Su juo išnyko visa „etmonų" Pacų linija.

„Kanclerių" liniją tęsė kanclerio Kristupo Zigmanto globotinio Mikalojaus Andriaus, kaip minėta, gavusio valdyti Pacų giminės centrą – Jiezno dvarą, sūnus, Polocko kaštelionas **Kristupas Konstantinas** (mirė 1725). Anksti miręs paliko du sūnus – Kauno seniūną **Kazimierą** (mirė prieš 1740) ir LDK didįjį raštininką **Antaną Mykolą** (mirė 1774), kuriuos globojo dėdė, mamos brolis, Vitebsko kaštelionas Marcijonas Oginskis. Antanas Mykolas buvo aktyvus politikas, Radvilų šalininkas, tarnavo LDK etmono M. K. Radvilos kariuomenėje, o 1763 m. perėjo į Čartoriskių pusę, palaikė Stanislovo Augusto Poniatovskio išrinkimą karaliumi. Šiuo nusivylęs, 1767 m. vėl grįžo į Radvilų stovyklą. Antanas Mykolas paveldėjo Jiezną, kuriame iš pagrindų suremontavo senuosius, dar vicekanclerio Stepono statytus, kanclerio Kristupo Zigmanto išpuoštus rūmus. Vėl XVIII a. atgijo XVII a. skambėjęs posakis: *vertas* „Pacas rūmų, o rūmai Paco". XIX a. V. Sirokomlė teigė, kad Pacų rūmuose buvo tiek salių, kiek metuose mėnesių, tiek kambarių, kiek savaičių, tiek langų, kiek metuose dienų. Antanas Mykolas perstatydino, padidino ir išdailino Jiezno bažnyčią. Susituokęs su Terese Radvilaite, susigiminiavęs su Radvilomis, augino tris sūnus **Pranciškų, Ignacą** ir **Mykolą**, kurių du pirmieji mirė vaikystėje. Pats Antanas Mykolas po mirties palaidotas Jiezno bažnyčioje.

Jiezno paveldėtojas Antano Mykolo sūnus Mykolas (1754–1800), patriotiškai išauklėtas savo tolimo giminaičio Mykolo Jono Paco dvare, gyvenimą pašventė karinei tarnybai. 1774 m. tapo LDK kariuomenės kapitonu, matė žlungančią valstybę, bet, deja, negalėjo paveikti jos likimo. Po mirties kaip ir tėvas palaidotas Jiezne.

Mykolo sūnus **Liudvikas Mykolas** (1780–1835) – paskutinis Pacų giminės vyriškosios lyties palikuonis. Gimė Strasbūre, tėvų kelionės po užsienius metu. Žlugus Lenkijos-Lietuvos valstybei, Prancūzijoje ieškojo būdų, kaip atkurti tėvynės nepriklausomybę. 1808 m. stojo į Prancūzijos kariuomenę. Napoleonui pradėjus karą prieš Rusiją, energingai palaikė jo idėjas, 1812 m. vadovavo ulonų pulkui, kartu su Napoleonu dalyvavo žygyje į Maskvą, kurio metu netgi išgelbėjo Napoleoną iš kazokų rankų. Iki pat 1814 m. ištikimai kovojo Napoleono pusėje, o caras konfiskavo jo valdas. 1815 m. Vienos kongrese sukūrus Lenkijos karalystę ir paskelbus visuotinę amnestiją, grįžo į Lietuvą, ėmė tvarkyti savo atgautas valdas. Apsigyveno Roženko-

↓ *Napoleono armijos prancūzų karininko kirasyro šalmas ir kardas*

↑ *Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčia, pastatydinta Kazimiero Paco, 1691 m.*

↑↑ *Jiezno Šv. arkangelo Mykolo ir Jono Krikštytojo bažnyčia*

je, mirusiems Napoleono kariams atminti ten pastatė koplytėlę, 1827 m. perstatė Roženkos bažnyčią, kuri tapo pirmąja neogotikos stiliaus bažnyčia LDK. Pastatydino puikius neogotikinius rūmus Dauspudoje, kitus rūmus įrengė Varšuvoje.

Liudvikas Mykolas vedė 1817 m., susilaukė dukters Liudvikos ir sūnelio Jurgio, kuris mirė 1821 m., o po metų, 1822 m., teko laidoti ir žmoną. 1825 m. Liudvikas Mykolas nominuotas Lenkijos karalystės senatoriumi. Prieštaringai vertinama jo tuometinė politinė veikla. Nors nepritarė 1830 m. sukilimo rengimui, tačiau, jam prasidėjus, patriotiniai jausmai atgimė, ir įsijungė į sukilėlių gretas, buvo sunkiai sužeistas. Sukilimui pralaimėjus spėjo pabėgti nuo caro ir visam laikui emigravo iš Lietuvos. Dukrelę palikęs Romoje, prancūziškame *Sacre Coeur* vienuolyne, 1835 m. išsirengė į kelionę po Mažąją Aziją, kurioje mirė nuo karštinės; ten ir buvo palaidotas Šv. Polikarpo vienuolyne. Liudvika 1840 m. ištekėjo už Ksavero Sapiegos.

Griūvant Abiejų Tautų Respublikai, Pacai išryškėjo kaip Rusijos politikos priešininkai, dažnai bendradarbiavę su Radvilomis. Pacai aktyviai dalyvavo sukilimuose prieš okupantus, patriotiškai bandė atkurti Lenkijos-Lietuvos valstybės gyvavimą. Deja, jų viltims tuo metu nebuvo lemta išsipildyti.

Šiame pasakojime beveik nesutikome nė vienos moteriškosios lyties Pacų giminės atstovės, nes į genealogines schemas būdavo įtraukiami tik vyrai.. Tačiau šio laikotarpio moterys, Pacaitės ir Pacienės, palaikydavo vyrus – karius, politikus, intelektualus, dvasininkus – augindavo ir auklėdavo jaunuosius Pacus, diegdamos jiems vertybes, kartu su sutuoktiniais ir sūnumis tvarkydavo žemės paveldėjimo, ūkininkavimo reikalus, rūpindavosi rūmų jaukumu, funduodavo vienuolynus, bažnyčias ir altorius.

Taigi XV–XIX a. Pacų giminė buvo aktyvi LDK politinio, karinio, dvasinio gyvenimo dalyvė, iškiliausi jos atstovai buvo pasiekę pačius aukščiausius postus LDK tarnyboje: Vilniaus vaivados, didžiojo etmono, kanclerio ir Vilniaus vyskupo. Iškiliausias Pacų ketvertas – kancleris Kristupas Zigmantas, etmonas Mykolas Kazimieras, Vilniaus vyskupas Mikalojus Steponas ir Žemaičių vyskupas Kazimieras – XVII a. 7–8 dešimtmečiais gebėjo būti įtakingiausi ne tik LDK, bet ir bendroje Lenkijos-Lietuvos valstybėje, o jų idėjoms pritarė valdovai Jonas Kazimieras Vaza ir Mykolas Kaributas Višnioveckis.

Pagrindinės Pacų valdos buvo sutelktos Suvalkijoje ir dabartinės Baltarusijos pietvakarinėje teritorijoje apie Gardiną, žymiausios (deja, neišlikusios) rezidencijos stovėjo Jiezne, Roženkoje, Dauspudoje. Pacai turėjo rūmus svarbiausiuose LDK miestuose Vilniuje, Gardine, namus Kaune. Varšuvos Belvederio rūmai (keliskart perstatyti) dabar yra Lenkijos prezidento rezidencija. Išliko Pacų funduotos ir dotuotos mūrinės bažnyčios Vilniuje (Šv. Teresės), Jiezne, Roženkoje ir kt. Tačiau ryškiausias Pacų palikimas Lietuvoje yra baroko šedevrai – Pažaislio bažnyčios ir vienuolyno ansamblis bei Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčia.

XV

Radvilos

Ragų *herbo, o nuo 1518 m. (atnaujinta 1547) kunigaikštiška Radvilų giminė šaltiniuose įvardijama kaip Radziwiłłowie* (lenk.), *Radivilia* (lot.), *Радивилове, Радивиллы* (rusėn.) *ir pan., neabejotinai įtakingiausia lietuvių kilmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminė, gerai žinoma ir XV–XVIII a. Europos valdančiųjų dvaruose. Nuo XIV a. pabaigos iki pat Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvavimo pabaigos (XVIII a. pab.) Radvilų vyrai, eidami aukščiausias pareigas valstybėje, formavo jos vidaus ir užsienio politiką. Beveik visi giminės atstovai įsitvirtino valdančiajame valstybės elite, buvo centriniai valstybės ir dvaro pareigūnai ar aukšti dvasininkai.*

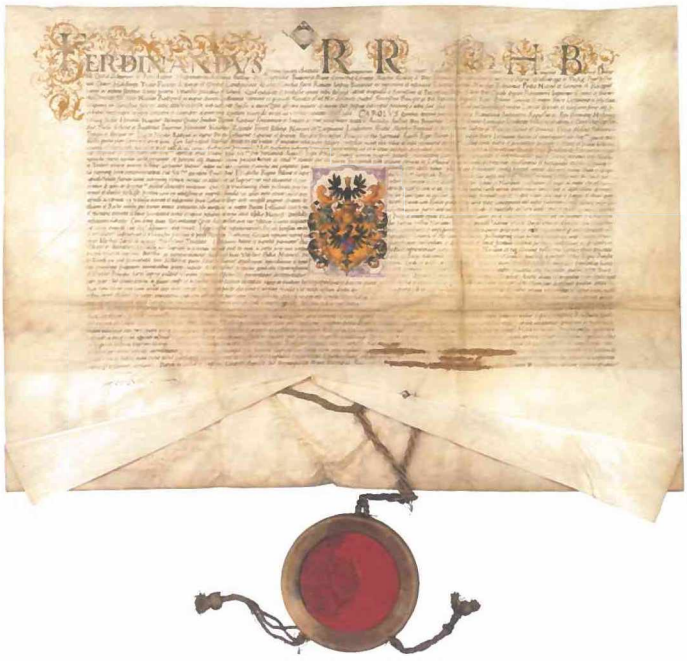

↑ *Kunigaikščių Radvilų herbas iš 1547 m. Ferdinando I privilegijos*

↗ *Romos imperatoriaus Ferdinando I privilegija Mikalojui Radvilai, patvirtinanti paveldimą kunigaikščio titulą, 1547 m. gruodžio 14 d.*

← *Radvilų giminės herbas*

Radvilos, kaip įtakingiausia ir galingiausia LDK giminė, iš savo rankų niekada „neišleido" svarbiausios Lietuvoje – Vilniaus vaivados – pareigybės. Toks pareigūnas iki XVI a. vidurio LDK reformų praktiškai atliko Lietuvos didžiojo kunigaikščio vietininko vaivadijoje funkcijas ir kartu su Vilniaus kaštelionu Ponų Taryboje sėdėjo pirmose vietose. Po 1564–1566 m. administracinių ir teisinių reformų bendrame Abiejų Tautų Respublikos senate Vilniaus vaivadai buvo skirta ketvirtoji vieta (po Krokuvos ir Poznanės vaivadų bei Krokuvos kašteliono). Tarp visų 36 XV–XVIII a. Vilniaus vaivadų net 13 jų buvo Radvilų giminės atstovai. Kiek mažiau Radvilų taip pat svarbiose (antroje pagal svarbą valstybėje) Vilniaus kaštelionų pareigose – 10 Radvilų iš 47 šias pareigas ėjusių asmenų. Didikai išsirūpino gauti kitas svarbias ministrines LDK pareigybes, tokias kaip LDK kanclerio, didžiojo (žemės) maršalkos bei LDK didžiojo etmono. Antai tarp 23 XV–XVIII a. LDK kanclerių net 7 jų buvo Radvilos, o tarp 38 didžiųjų maršalkų – 9 šios giminės atstovai. Iš 98 Radvilų giminės vyrų, nemirusių ankstyvoje vaikystėje, nepasirinkusių dvasininko karjeros ir nesirgusių neleidžiančiomis kariauti (psichinėmis ir pan.) ligomis, net 30 iš jų, arba kas trečias Radvila, tarnavo LDK kariuomenėje. 7 iš jų buvo didieji LDK etmonai – pagrindiniai valstybės karinių pajėgų organizatoriai ir vadai. Dar 4 Radvilos pasirinko dvasininko karjerą ir vėlgi buvo tarp aukščiausių Katalikų bažnyčios hierarchų – Lucko, Žemaitijos, Vilniaus ar Krokuvos vyskupai, Šv. Romos bažnyčios kardinolas.

Giminės išskirtinumą rodo vienos iš Radvilų – **Barboros Radvilaitės** – vainikavimas Lenkijos karūna. Radvilų moterys dėl aukštos šeimos ir giminės padėties, disponuojamo turto, ryšių valdovo dvare aktyviai dalyvavo tuo metu plačiai funkcionavusiuose klienteliniuose santykiuose, būdamos patronės ir tarpininkės, iškilios mecenatės. Savo veikla viešajame valstybės gyvenime Radvilienės išsiskyrė tarp LDK didikių.

Dėl tokios įtakos valstybėje Radvilos savo rankose sutelkė didžiulius žemiškus turtus, jų turėtos latifundijos pranoko daugelio kitų Lietuvos didikų valdas. Beveik kiekvienas giminės atstovas buvo įspūdingo nekilnojamojo turto savininkas. Radvilų turėti dvarai buvo skaičiuojami tūkstančiais. Ne veltui didikų politiniai oponentai, turėdami galvoje žemių gausą ir platybes, kiek utriruodami teigė, jog Radvilų valdose niekada nesileidžia saulė arba jiems vykstant iš Biržų į Kijevą niekada neprireikdavę nakvoti svetimuose dvaruose.

↑ *Šv. Romos imperatoriaus Ferdinando Habsburgo (1503–1564), Maksimilijono I anūko, herbas iš Hofburgo pilies Vienoje.*

Radvilų kilmė

Istorikai sutaria, jog Radvilos yra sena lietuviška giminė, tačiau dėl tikslesnių ankstyvųjų jos šaknų nėra vieningos nuomonės. Šiuo metu labiausiai išplėtotos dvi Radvilų kilmės versijos – kunigaikštiška bei kilmės iš senosios elitinės lietuvių bajorijos. Pirmoji versija apie kunigaikštišką giminės kilmę pradėta kurti dar XVI a., pačioje Biržų ir Nesvyžiaus Radvilų aplinkoje. Siekta didikų šlovę įprasminti konstruojant jų turimą padėtį atitinkančias genealogines schemas. Dėl Radvilų įtakos valstybėje XVI a. pab.–XVII a. pradž.. didikų dvariškiai, to meto kronikininkai ir publicistai – Augustinas Rotundas, Motiejus Strijkovskis, Saliamonas Risinskis ar Albertas Vijūkas-Kojalavičius kildino juos iš Lietuvos didžiųjų kunigaikščių. Radvilų protėviais buvo nurodomi arba menami Lietuvos didieji kunigaikščiai Radvila, Erdvila, Narimantas, arba iš tiesų gyvenę valdovai, kaip Lietuvos didysis kunigaikštis Vytenis. XVIII a. su Radvilų pritarimu toliau plėtojant šias teorijas, įsitvirtino šaltiniais nepagrįsta legendinė giminės kilmės versija, ankstyvaisiais protėviais laikanti mitinius senuosius romėnus, o vėliau – lietuviškąją didžiųjų kunigaikščių dinastiją.

XVI–XVIII a. sukurtose Radvilų genealoginėse schemose po mitinių kunigaikščių toliau įrašyti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pagonių krivis Lizdeika – Viršulis – Sirputis – Astikas – Radvila. XX a. pradž. lenkų istorikas Vladyslavas Semkovičius (Władysław Semkowicz) dar sykį bandė šaltiniais pagrįsti legendiniais laikytų Radvilų protėvių – senųjų kunigaikščių – Lizdeikos ir Sirpučio jungtį. Nerasta rimtesnių argumentų dėl Lizdeikos istoriškumo. Ir toliau Lizdeika laikomas legendiniu žyniu, pasak Lietuvos metraščių, patarusiu didžiajam kunigaikščiui Gediminui įkurti Vilnių. Todėl kunigaikštiška Radvilų kilmės istorija, neturint rimtesnių šaltinių argumentų dėl Lizdeikos istoriškumo, bent kol kas atmesta.

Šiuo metu Radvilų kilmė traktuojama nuosaikiau, laikant, jog jie kilę iš lietuvių bajorų, tada priklausiusių aristokratinei lietuvių diduomenei ir pasižymėjusių įtaka Vytauto Didžiojo laikais. Neabejotina bendra Radvilų ir Astikų kilmė, o giminės lopšys, tėvoninės jų valdos lokalizuojamos senosios Kernavės kunigaikštystės teritorijoje. Iš čia turėjo kilti Radvilos senelis Sirputis ir prosenelis Viršulis. Minėtas V. Semkovičius nustatė Sirpučio ir Astiko jungtį: 1385 m. kryžiuočių reido metu paminėta *Sirputtindorff* vietovė Kernavės apylinkėse, o viename iš Astikų antspaude įrašyta „iš

↑ *Mikalojus Radvila (mirė apie 1509–1510)*

↑↑ *Herbinis Radvilų koklis iš Biržų pilies*

Kernavės", be to, XVI a. pradžioje Astikai vartojo Sirpučio ir Viršulio prievardžius. Taigi ankstesnėse genealoginėse schemose minėti Viršulis ir Sirputis buvo istoriniai asmenys, o šiandien pripažinta ankstyvųjų Radvilų giminės protėvių genealoginė schema būtų tokia: Viršulis – Sirputis – Astikas – Radvila.

Giminės herbas

Pirmieji giminės atstovai. Lenkišką *Ragų* herbą (*Trąby*) Radvilų giminės pirmtakas **Kristinas Astikas** kartu su dar 47 lietuvių giminėmis gavo 1413 m. Horodlės sutarčių pasirašymo proga. Į šį herbą jį priėmė Gniezno arkivyskupas Mikolajus Tromba. Sidabriniame herbo skydo lauke pavaizduoti trys juodi auksiniais apkaustais ragai, sujungti pūstukais. Prie pasirašytų sutarčių Horodlėje prikabintas K. Astiko antspaudas su *Ragų* herbu mūsų laikus pasiekė beveik neišskaitomas, tačiau žinomi geriau išlikę 1431–1434 m. jo antspaudų egzemplioriai su šiuo herbiniu vaizdiniu.

Minėtas Astikas, gavęs Kristino krikšto vardą (mirė 1442), ir yra pirmasis Astikų-Radvilų protėvis, įvardijamas istoriniuose šaltiniuose. Dar Vytauto laikais šis Kernavės tėvonis priklausė siaurai kunigaikščio patarėjų grupei, buvo vienas įtakingiausių didikų Žygimanto Kęstutaičio laikais. Nuo 1418 m. iki pat mirties jis ėjo aukštas Vilniaus kašteliono pareigas. Turėjo keturis sūnus: Radvilą, Stankų, Mickų ir Bartkų. Tarp jų žymiausias buvo Trakų vaivada ir Vilniaus kaštelionas **(Mikalojus) Radvila Astikaitis** (mirė prieš 1477 08 13), kurio vardu ir ėmė vadintis šios šakos giminės atstovai. Astikų-Radvilų giminės tėvonija buvo senosios Kernavės kunigaikštystės teritorijoje, vėliau plėstos dar ir Anykščių bei Užpalių apylinkėse.

Vienintelis Radvilos Astikaičio sūnus **Mikalojus Radvilaitis**, dažniausiai šaltiniuose nurodomas kaip Mikalojus Mikolajevičiaus Radvilaičio (mirė 1509 07 16 arba prieš 1510 05 02), buvo pirmasis giminėje, kuris tėvavardį ėmė vartoti kaip pavardę ir ją perdavė vėlesnėms giminės kartoms. Tai žymėjo diduomenės statusą, nors pavardės rašymas kilmininko linksniu rodė pereinamąjį vardo formavimosi etapą. Iki XIV a. pab. Lietuvoje buvo paplitęs vienanaris įvardijimas, neperduodamas kitai kartai, vėliau dažnėjo dvinario įvardijimo atvejų, kada bajorai pasivadindavo vardu ir tėvavardžiu, ir tik nuo XV a. pab. atsiranda paveldimi Manvydų, Kęsgailų ir kitų giminių vardai, rodę kintančią LDK diduomenės giminės sampratą. M. Radvilaičiui pavyko pasiekti aukščiausius postus LDK. Didžiausią įtaką jis įgijo Aleksandro Jogailaičio valdymo metais, tapęs Vilniaus vaivada ir LDK kancleriu. Išaugusią M. Radvilos galią rodė jo dalyvavimas visuose svarbiausiuose to meto įvykiuose, Vilniuje didikas buvo paliktas vietoj Lietuvos didžiojo kunigaikščio. 1501 m. Aleksandrui Jogailaičiui siekiant Lenkijos karūnos, dar labiau išplėstos M. Radvilos valdos, naudingi vedybiniai ryšiai bei jo vaikų karjeros. Jo ir pirmosios žmonos, Vilniaus vaivadaitės Zofijos iš Manvydų, dukra Ona buvo ištekinta už Mazovijos kunigaikščio Konrado III ir jam atnešė įspūdingą 20 000 dukatų kraitį. Vedybos su karališkosios

↖ *Mikalojaus Radvilos portretas, XVII a. pirmoji pusė. Nežinomas Lietuvos dailininkas.*

Piastų dinastijos atstovu buvo neabejotinai prestižinis dalykas. Taip pat yra žinomi keturi M. Radvilaičio sūnūs. Vienas jų, **Albertas**, tapo pirmuoju giminėje dvasininku, Lucko ir Vilniaus vyskupu (mirė 1519). Kiti trys sūnūs – **Mikalojus, Jurgis** ir **Jonas** – irgi pasiekė politines aukštumas bei davė pradžią trims naujoms, netrukus kunigaikštiškomis tapusioms Radvilų šakoms: Goniondzo ir Medilo, Biržų ir Dubingių bei Olykos ir Nesvyžiaus.

Goniondzo ir Medilo Radvilų šaka

Šakos gyvavimo laikotarpis gana trumpas – šimtmetis, nuo XV a. pab. iki XVI a. pab. Bet ir per tokį laikotarpį Goniondzo ir Medilo Radvilų atstovams pavyko sukaupti solidų nekilnojamąjį turtą. Didžiules pajamas teikė svarbiausi jų Goniondzo, Raigardo ir Medilo dvarai, Musninkai, Kėdainiai, Vengrovas ar Liubčia. Užtenka nurodyti, jog paskutinioji šakos atstovė Ona Radvilaitė-Kiškienė (1525–apie 1600?), sujungusi tėvoninį ir iš vyro, Vitebsko vaivados Stanislovo Kiškos, po jo mirties jai

↑ *Jonas Radvila (?–1542)*

tekusį turtą, buvo turtingiausia našlė visoje LDK. 1567 m. kariuomenės surašymo duomenimis, ji turėjo išrengti net 407 raitelius su žirgais nuo savo valdų, o tai reiškė, kad priklausė turtingiausių LDK žmonių penketukui. Goniondzo ir Medilo šakos Radvilos nebuvo vieningi konfesinių nuostatų požiūriu. Šakos pradininkas dosniai steigė katalikų bažnyčias, dvasininko kelią pasirinko vienas jo sūnų. Tačiau minėta O. Radvilaitė-Kiškienė tapo aktyvia protestantizmo LDK šalininke, savo valdose suteikė pastogę radikaliosios reformacijos atstovams, tokiems kaip Petras Goniondzietis ar Simonas Budnas, organizavo dvasinius sinodus. Vis dėlto daugelį Goniondzo ir Medilo šakos atstovų pradėtus darbus ar iniciatyvas puoselėjo kitos Radvilų giminės linijos. Antai, nuo šakos pradininko laikų matyti visoje didikų giminėje įsigalinti tradicija pirmagimiui duoti Mikalojaus vardą. Ši tradicija gyvavo visą XVI a. ir nusitęsė toliau.

Šakos pradininko **Mikalojaus Radvilos** (1470–1521) savarankiška politinė veikla prasidėjo po jo tėvo mirties. Būdamas apie 40-ties metų, didikas perėmė Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio pareigas, o įgijęs valdovo Žygimanto Senojo pasitikėjimą šis politikas pasižymėjo ne ką mažesne įtaka nei jo pirmtakas. Jis ne kartą vyko pasiuntinybėse į Lenkiją, dalyvavo to meto LDK karuose su Maskvos didžiąja kunigaikštyste. 1515 m. M. Radvila vadovavo lietuvių delegacijai, lydėjusiai Žygimantą Senąjį į Vienos kongresą, kur buvo užmegzti Radvilų santykiai su Habsburgų dinastijos atstovais. Šių ryšių dėka jam ir pavyko gauti kunigaikštišką diplomą. 1518 m. vasario 25 d. Šv. Romos imperijos imperatorius Maksimilijonas I M. Radvilai suteikė kunigaikščio Goniondzo ir Medilo valdose diplomą. Didikas tapo pirmuoju kunigaikščiu ne tik Radvilų giminėje, bet ir apskritai tarp kitų nekunigaikštiškos kilmės LDK didikų. Kartu Radvilų giminė pirmoji ir vienintelė Lietuvoje pasipuošė išskirtinumą net tarp diduomenės žyminčiais vakarietiškais kunigaikščių titulais. Tokių titulų siekimo tendencijos buvo beveik vienalaikės su Vakarų Europos diduomene, o Lietuvoje kilusio „titulų vajaus“ priešakyje stovėjo stiprėjanti Radvilų giminė.

M. Radvila savo titulatūrai pasirinko palyginti naujas, iki tol Radvilų giminei nebuvusias reikšmingas Palenkės valdas. Čia formavosi stambios latifundijos, todėl šios valdos didikui tuomet buvo labai svarbios, be to, bent formaliai buvo įgyvendinta kunigaikščio titulo diplome įrašyta nuostata – ankstesnis Goniondzo savininkas buvo kunigaikštis Mykolas Glinskis, o Medilas dar XV a. pradžioje priklausė Gediminaičių šakai, iš kurių perėjo Andriui Sakaičiui, o jo vaikaitė Elžbieta tapo M. Radvilos žmona. Vis dėlto gautas vakarietiškas kunigaikščio titulas Lietuvoje buvo didelė naujovė, valdantysis elitas tai sutiko įtariai, netgi priešiškai. Vienas M. Radvilos politinių priešininkų, Albertas Goštautas, 1525 m. jam priekaištavo, jog didikas „išsirūpino, kad imperatoriui Maksimilijonui užtariant, būtų paskelbtas kunigaikščiu“, nors buvo „kaimietiškos kilmės“, kurią neva šiek tiek paaukštino sesuo, Mazovijos kunigaikštienė. Todėl šios šakos atstovai, nepaisant gauto titulo, ir toliau save vadino ne kunigaikščiais, bet Goniondzo tėvoniais. M. Radvila, savotiškai aplenkęs savo

↑ *Jurgio Radvilos portretas. Dail. Rudolfas Žukovskis (Rudolf Žukowski, 1814–1880). Pagal Nesvyžiaus pilyje buvusį paveikslą.*

↑↑ *Barboros Radvilaitės (?) ar pirmosios Zigmanto Senojo žmonos Barboros Zapolijos (1495–1515) (?) portretinis biustas iš Olesko pilies. Nežinomas XVI a. skulptorius*

↖ *Atstatyta Biržų pilis*

meto LDK visuomenę ir gavęs Goniondzo ir Medilo kunigaikščio diplomą, vaizdžiai tariant, jį turėjo bent kuriam laikui „įdėti į stalčių".

M. Radvila paliko gausią šeimą – 3 sūnus (Mikalojų, Joną ir Stanislovą) ir 3 dukras (Zofiją, Eleną ir Elžbietą), tačiau tik vienas iš sūnų oficialiai turėjo vaikų, susilaukė 3 dukrų (Onos, Petronėlės ir Elžbietos). Dėl šios priežasties šios šakos – Goniondzo ir Medilo šakos giminės linija „pagal kardą" išnyko jau antroje kartoje, 1542 m., o paskutinioji šakoje – trečios kartos atstovė, Vitebsko vaivadienė O. Radvilaitė-Kiškienė, antrą kartą ištekėjusi už savo pavaldinio, eilinio bajoro Kristupo Sadovskio, mirė apie 1600 m.(?). M. Radvilos pirmagimis sūnus **Mikalojus** tapo Žemaitijos vyskupu ir mirė labai jaunas (1529). Reikia paminėti, kad jis buvo vienas pirmųjų Lietuvos didikų, artimiau susipažinęs su Prancūzijos kultūra: 1517–1521 m. lankėsi pas karalių Pranciškų I, norėdamas išsigydyti nuo skrofuliozės. Dar vienas M. Radvilos sūnus, Užpalių seniūnas **Stanislovas** (mirė 1531), sudaręs netipišką to meto didikams vedybinę sąjungą su iš Krokuvos miestiečių kilusia Magdalena Boneryte, mirė bevaikis. Trečiasis sūnus – Žemaitijos seniūnas **Jonas Radvila** (mirė 1542) santuokoje su vienturte Palenkės vaivadaite Ona Koscevičiūte, kaip minėta, turėjo tris dukras. Žemaitijos vyskupas M. Radvila vieną svarbiausių giminės valdų, jos „perlą" Goniondzą kartu su Knišinu testamentu užrašė paskutiniajam Jogailaičiui – Žygimantui Augustui. Radviloms likęs Medilas ir kitos valdos, nesant vyriškosios lyties palikuonių, perėjo į kitų giminių rankas. Tad visas sukauptas didžiulis šakos pradininko M. Radvilos turtas tapo kitų giminių, daugiausia Kiškų, Davainų ir Seniavskių, nuosavybe.

Lietuviškoji Radvilų giminės linija: Biržų ir Dubingių šakos atstovai

Antrąja, o pagal turimas valdas lietuviškąja, galima vadinti Radvilų šaką – Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų linija gyvavo perpus ilgiau nei Goniondzo ir Medilo šaka – du šimtmečius nuo XV a. pab. iki XVII a. pab. Šakos pradininku laikomas

↑ *Žygimanto Augusto portretas. XIX a. Dail. Juozapas Ozemblovskis (1804-1878).*

↑↑ *Barbora Radvilaitė (1520-1551)*

Jurgis Radvila (apie 1480–1541), o paskutinioji iš giminės buvo **Liudvika Karolina Radvilaitė** (1667–1695). Per šešias šios šakos kartas iš 25 žinomų palikuonių pilnametystės sulaukė 9 Radvilų dukterys ir 8 sūnūs. XVI a. viduryje šie Radvilos taip pat išsirūpino kunigaikštiškus diplomus. Išskirtinė šakos ypatybė buvo jos atstovų tikėjimas. Išskyrus šakos pradininką, visi Biržų ir Dubingių Radvilos, nepaisant nepalankių sąlygų valstybėje, buvo evangelikai reformatai. Didžiulė giminės sukaupta latifundija buvo sutelkta Trakų ir Vilniaus (svarbiausios Biržų, Dubingių ir Kėdainių valdos) bei Ašmenos ir Minsko (Kaidanava, Žiupronys) pavietuose. Vien XVI a. pab. šakos rankose buvo per 6000 valakų (apie 126 000 ha), vėliau valdų masyvas dar labiau išsiplėtė.

Šakos pradininkas **Jurgis Radvila** buvo viena įtakingiausių XVI a. pirmosios pusės LDK valdančiojo elito figūrų, Vilniaus kaštelionas ir LDK didysis etmonas. Didiko prioritetus XVI a. pab. poetas Jonas Radvanas apibūdino taip: karyba, politika ir giminė, jis plačiai „pagarsėjo ir senate, ir kare". J. Radvilos politinė kultūra atspindėjo XVI a. pradž. elito nuostatas. Kaip ir tuometinis Vilniaus vaivada A. Goštautas, kiti įtakingi Ponų Tarybos nariai, stengėsi pasinaudoti 3-iąjį dešimtmetį sumenkėjusia Jogailaičių dinastijos galia, kai Lietuva tapo dinastijos politinio svorio, pirmiausia Lenkijoje, išsaugojimo garantu. Jo valdžią ir autoritetą liudija 1533 m. vyskupo Jano Chojenskio laiško žodžiai, jog Lietuvoje „trise suėmė visą valdžią", turėdamas galvoje tuometinį Vilniaus vaivadą A. Goštautą, J. Radvilą ir jo sūnėną, jau minėtą Žemaitijos seniūną Joną Radvilą. Naują etapą Biržų ir Dubingių Radvilų šakos istorijoje pradėjo J. Radvilos vaikai: vienintelis jo sūnus **Mikalojus Radvila Rudasis** (apie 1515–1584) ir jauniausioji dukra **Barbora Radvilaitė** (apie 1520–1551).

Didžiules karjeros galimybes, pagrindą kelis šimtmečius nusitęsusiai Radvilų giminės galybei teikė Barboros Radvilaitės vedybos su Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Žygimantu Augustu ir jos karūnacija. Motinos, Barboros Kolankos iš Dalejevo, garbei pavadinta Barboros vardu – šis vardas vėliau buvo duotas dar dviem Biržų ir Dubingių Radvilų šakos palikuonėms, deja, nesulaukusioms pilnametystės. Būsimoji karalienė vaikystėje buvo apgaubta tėvų meile ir rūpesčiu. Tėvų namuose ji gavo puikų tiems laikams naminį išsilavinimą. Barbora puikiai kalbėjo ir rašė lenkiškai, mokėjo rusėniškai, mėgo žaisti šachmatais, medžioti, šoko, turėjo galimybių klausytis muzikos. 1537 m. jaunoji didikė nutekėjo į vieną įtakingiausių tuometinėje Lietuvoje – Goštautų – šeimą. Santuokoje su Naugarduko, o vėliau Trakų vaivada Stanislovu Goštautu ji išgyveno penkerius metus, o 1542 m. gruodį liko bevaikė našlė. Barboros asmenybė ir jos grožis sužavėjo jaunąjį valdovą Žygimantą Augustą, 1544 m. atvykusį reziduoti į LDK. 1547 m. liepą Vilniaus Žemutinėje pilyje įvyko slaptos Barboros Radvilaitės ir paskutiniojo Jogailaičio vedybos. Abipusio jausmo stiprumą rodė tiek vėlesnė valdovo kova dėl žmonos pripažinimo, tiek ir nuolatinis meilės patikinimas Barboros laiškuose: „Nuolankiai prašau, kad Jūsų Karališkoji Malonybė, žiūrėdamas į tas dvylika valandų, nors vieną teiktųsi sau pasirinkti, kurioje aš, Jūsų Karališkosios Malonybės mažiausioji tarnaitė, galėčiau

↑ *Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1512–1584)*

↖ *Dubingiai, XIX a. antroji pusė. Dail. Napoleonas Orda.*

būti Jūsų Karališkosios Malonybės prisimenama", – vyrui iš Dubingių rašė Barbora. Apie santuoką Žygimantas Augustas paskelbė 1548 m. pavasarį, perimdamas paveldėtą Lenkijos sostą, ir iš karto susidūrė su didžiuliu, ypač Lenkijos visuomenės, pasipriešinimu.

Milžiniškų valdovo pastangų dėka, svarstant netgi atsisakymo nuo sosto mintį, ši santuoka tapo pripažinta. Be to, gyvenimo pabaigoje, 1550 m. gruodžio 7 d., jau sunkiai sirgdama, Barbora Radvilaitė buvo karūnuota Lenkijos karaliene. Tačiau karūną nešiojo vos 4 mėnesius: 1551 m. gegužės 8 d. po sunkios ligos, greičiausiai dėl gimdos vėžio, karalienė mirė Krokuvoje, Vavelio pilyje. Žygimantas Augustas, tiek daug paaukojęs žmonai jai esant gyvai, įvykdė ir paskutinį jai duotą pažadą – nepaisydamas didžiulių išlaidų, palaidojo ją ne karalių panteone Vavelyje, bet Vilniuje. 1551 m. birželį karalienės palaikai amžino poilsio atgulė Vilniaus katedros rūsių kriptoje po Karališkąja koplyčia. Didžią ir tragišką karaliaus bei lietuvių didikės meilę mena į Barboros Radvilaitės karstą įdėtos sidabrinės lentelės įrašas: „...Mirė be laiko, bet jeigu ji ir būtų senyvo amžiaus, Augustas kalbėtų, kad mirė be laiko...". Ši santuoka keitė tuometinį Lenkijos bei LDK valdantįjį elitą, nekalbant apie jos įtaką Radvilų giminei. Svarstoma, jog dar daugiau politinio, kultūrinio bei religinio gyvenimo pokyčių buvo galima tikėtis, jei ne ankstyva Barboros Radvilaitės mirtis, galbūt nebūtų prisireikę ir Liublino sąjungos...

Barboros santuoka į pačią valdančiojo elito viršūnę iškėlė jos brolį **Mikalojų Radvilą Rudąjį.** 1550 m. jis buvo paskirtas Trakų vaivada, netrukus ir didžiuoju LDK etmonu. Būdamas valdovo svainiu, praleidęs tik pusbrolį **Mikalojų Radvilą Juodąjį**, M. Radvila Rudasis tapo antruoju asmeniu LDK. Išskirtinis didiko indėlis 1564 m. pergalingose Ulos kautynėse. Livonijos karo metu negausi, apie 6000 LDK kariuomenė, vadovaujama etmonų M. Radvilos Rudojo ir Grigo Chodkevičiaus, sausio 26 d. sutriuškino apie 20 000 Piotro Šuiskio vadovaujamų maskvėnų karių. Maskvos pusės nuostoliai siekė 9000 žuvusiųjų, paimtos didelės karinės amunicijos, maisto atsargos. Pergalė nemažai prisidėjo, kad buvo atidėtas sąjungos su Lenkija sudarymas.

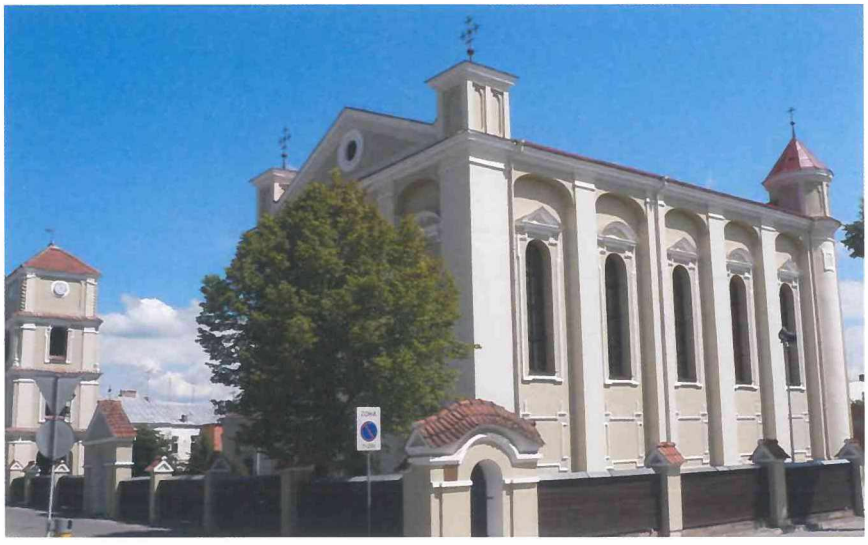

↑ *Kristupas Radvila Perkūnas (1547–1603)*

↗ *Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčia. Ją 1652 m. pastatydino Kristupas II Radvila ir jo sūnus Jonušas.*

↗↗ *Kunigaikščių Radvilų šeimos mauzoliejus Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčios rūsyje. Čia ilsisi Vilniaus vaivados, Lietuvos didieji etmonai Kristupas Radvila Perkūnas ir Jonušas Radvila bei jų šeimos nariai.*

Nuo 1565 m. didikas ėjo aukščiausias valstybėje Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio pareigas. Šiaip į kompromisus linkęs Mikalojus Radvila Rudasis niekada nesutiko su 1569 m. Liubline sudarytos LDK ir Lenkijos sąjungos rezultatais. Radvila liko vienišas, taip ir nepasirašęs 1569 07 01 sąjungos akto. Politinį didiko moto geriausiai apibūdina jo paties žodžiai: „turėčiau tokiu lietuvių arkliuku joti, nuo kurio, saugok Dieve, mane lenkų ereliukas ne tik kad neturėtų numesti, bet netgi nagu įdrėksti“. Pagrindiniu pagalbininku Livonijos kare kovojant su Maskva jį laikė ir išrinktasis valdovas Steponas Batoras. Didikas pasižymėjo praktine veikla LDK reformaciniame judėjime. Jis prisidėjo kuriant protestantiškojo švietimo sistemą, buvo aktyvus steigiant kalvinistiškas bažnyčias, užėmė lyderio pozicijas rūpindamasis įstatyminiu kitatikių teisių užtikrinimu.

M. Radvila Rudasis taip pat yra pirmasis Biržų ir Dubingių šakos kunigaikštis. Idėja gauti kunigaikštiškus titulus ir taip dar labiau sustiprinti savo pozicijas bei elitarinę padėtį valstybėje greičiausiai kilo didiko pusbroliui M. Radvilai Juodajam po Barboros Radvilaitės vedybų su Žygimantu Augustu. Sumanymas buvo įgyvendintas 1547 m. Gruodžio 10 d. Augsburge Karolis V Radviloms patvirtino kunigaikštiškus titulus „už nuopelnus kovose su schizmatikais ir totoriais“. Barboros Radvilaitės brolis gavo Biržų ir Dubingių, o jo pusbroliai Mikalojus ir Jonas – Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščių diplomus. Titulatūroje buvo pasirinktos svarbiausios didikų valdos. Kitaip, negu ankstesnės Radvilų šakos, naujieji titulų gavėjai, tiesa, ne iš karto, ryžosi tituluotis kunigaikščiais. Nebūdami dinastinės kilmės kunigaikščiais, didikai vieninteliai visoje LDK ir Lenkijos karalystėje jais tapo, be to, gautus titulus perdavė kitoms kartoms.

Pirmojo Biržų ir Dubingių kunigaikščio M. Radvilos Rudojo darbus giminei ir valstybei pratęsė du jo pilnametystės sulaukę sūnūs. Vyresniojo dėl silpnos sveikatos, vos 42 metų sulaukusio sūnaus **Mikalojaus Radvilos** (apie 1546–1589) pasiekimai mažesni: 1580 m. tapo Naugarduko vaivada, o nuo 1573 m. ėjo dar ir LDK medžioklio pareigas. Anot Saliamono Risinskio, „labiau mėgdamas ramesnio gyvenimo užsiėmimus tik retkarčiais leisdavosi įpainiojamas į valstybės reikalus". Didiką domino jo valdos ir evangelikų bažnyčios reikalai, trijų vaikų aprūpinimas. Skandalingai išgarsėjo vyresnioji didiko dukra Zofija, pirmą kartą ištekėjusi už Žemaitijos seniūno Jurgio Chodkevičiaus, o antrą kartą tapusi LDK maršalkos Kristupo Dorohostaiskio žmona. Istoriografijoje ji gerai žinoma dėl jos ir plikbajorio Stanislavo Timinskio meilės istorijos, šekspyriškos XVII a. pradž. meilės trikampio dramos. Tik 35 metus gyveno vienintelis didiko sūnus **Jurgis Radvila** (1578–1613), kaip ir tėvas didesnę gyvenimo dalį skyręs „taikioms bei dievobaimingoms studijoms ir Dievo šlovei skirtų šventų namų statyboms". Šeimyniniame gyvenime, nepaisant sutarimo su sutuoktine, Gniezno kaštelionaite Zofija Zborovska, J. Radvilą lydėjo ankstyvos jo vaikų mirtys. Per vienuolika vedybinių metų porai gimė 5 vaikai ir visi mirė mažamečiai. Tad su šiuo didiku baigėsi Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų linijos atšaka.

Sėkmingesnė buvo jaunesniojo M. Radvilos Rudojo sūnaus, pirmojo giminėje gavusio Kristupo vardą, **Kristupo Radvilos Perkūno** (1547–1603) ir jo palikuonių gyvenimo istorija. Nepaisant tik naminio išsilavinimo, po tėvo mirties gebėjo tapti svarbiausiu asmeniu politiniame LDK gyvenime, ėjo Vilniaus vaivados pareigas, o nuo 1589 m. iki gyvenimo pabaigos buvo LDK didžiuoju etmonu. Pagrindinis didiko politinės veiklos leitmotyvas – LDK interesų Abiejų Tautų Respublikoje gynimas. Tęsdamas Biržų ir Dubingių šakos Radvilų karines tradicijas, didikas jaunystėje pradėjo dalyvauti karo žygiuose, o tikru didvyriu tapo batoriškų Livonijos žygių metu. Istoriografijoje pripažįstami K. Radvilos Perkūno gebėjimai karinės taktikos ir operacijų srityse. Apskritai tai buvo daugiau karo, o ne taikos žmogus, nemažą gyvenimo dalį praleidęs kovos laukuose. Gerai žinoma 1581 m. didiko vadovaujama ekspedicija į maskvėnų žemes, išgąsdinusi net patį Ivaną IV. Didikas ir jo kariai buvo vos už trijų mylių nuo Stariščių, kur tuo metu rezidavo Maskvos valdovas, stebėjęs iš pilies, kaip siaubiamos ir deginamos apylinkės. Pasak amžininko, išsigandęs caras iš pilies išsiuntė iždą, žmoną su vaikais, o pats, atsisukęs į kažkurį iš saviškių, tepasakė: „O matai, tiesa, pasiunčiau aną, kad Biržus (K. Radvilos Perkūno privati pilis – *aut. past.)* sudegintų, neįvykdė to, tai dabar šis prieš mano akis mano nuosavas [pilis] degina." Šis žygis buvo apdainuotas amžininkų: Pranciškaus Gradovijaus *Maskvos kelionės aprašyme* (1582), Jano Kochanovskio *Kelionėje į Maskvą* (1583), Elijaus Pelgrimovskio *Asmeninėje panegirikoje Kristupui Radvilai* (1583), Andriaus Rimšos *Dešimtmetyje pasakojime* (1585) ir Jono Radvano *Radviliadoje* (1592). Dėl 1581 m. žygio Radvila gavo Perkūno pravardę.

Žinių ir karinės patirties studijose užsienyje įgijo vyresnysis K. Radvilos Perkūno sūnus **Jonušas Radvila** (1579–1620). 1599 m. grįžęs į Lietuvą, tapo LDK taurinin-

↑ *Jonušas Radvila (1579–1620)*

↑↑ *Boguslavas Radvila (1602–1669)*

↑ *Kristupo II Radvilos portretas. Dail. Vilemas Jakobas Delfas (Willem Jakob Delff).*

↑↑ *Boguslavo Radvilos ir Onos Marijos Radvilaitės vestuvinis medalis (aversas ir reversas). Gdanskas, 1665 m.*

ku, tačiau, nepritardamas dvaro politikai, perėjo į opoziciją. Jonušas Radvila žinomas kaip 1606 m. Zebžidovskio maišto prieš Zigmantą Vazą dalyvis ir kartu protestantizmo globėjas. Išvengęs represijų, o 1619 m. net paskirtas Vilniaus kaštelionu, daugiau laiko J. Radvila praleido užsienyje, o ne gimtinėje. Sėkmingai susiklostė didiko vedybiniai ir turtiniai reikalai: pirmoji jo žmona kunigaikštytė Sofija Olelkaitė, dėl kurios rankos vos nekilo karas su konkuruojančia Chodkevičių gimine, „atnešė" kunigaikščių Sluckių valdų kompleksą – net 32 valsčius su Slucku ir Kopyliumi, o iš antros santuokos su Brandenburgo elektoriaus dukra Elžbieta Zofija iš Hohencolernų didikui gimė sūnus **Boguslavas Radvila** (1620–1669). Nors didikas nuolat gyveno Europoje, vykdant paskutinę jo valią buvo palaidotas Dubingiuose „kur mūrinė evangelikų bažnyčia mano pastatyta, rūsyje, prie mano protėvių kūnų".

Jauniausias K. Radvilos Perkūno ir Krokuvos vaivadaitės Kotrynos Tenčinskos sūnus **Kristupas II Radvila** (1585–1640) nuėjo sudėtingos politinės karjeros kelią. Nepaisant karinio talento ir neeilinių gebėjimų, studijų užsienyje bei tėvo įtakos, Vilniaus vaivados (1633) ir LDK didžiojo etmono (1635) pareigas gebėjo gauti tik gyvenimo pabaigoje. Greitesnei politinei karjerai, kaip ir jo broliui Jonušui, sutrukdė protestantams neparanki Zigmanto Vazos vykdoma pareigybių suteikimo politika. Vis dėlto dėl ankstesnio giminės įdirbio didikas buvo vienas turtingiausių žmonių visoje Abiejų Tautų Respublikoje. Palyginti palankiai susiklostė ir vedybiniai K. Radvilos reikalai: vedęs Vitebsko vaivadaitę Oną Kiškaitę, su ja susilaukė 6 vaikų, nors pilnametystės sulaukė tik du: būsimasis Vilniaus vaivada **Jonušas Radvila** (1612–1655) ir Jurgio Karolio Hlebavičiaus žmona tapusi **Kotryna** (1614–1674). Taigi penktai Biržų ir Dubingių šakos kunigaikščių Radvilų kartai atstovavo tik du minėti pilnametystės sulaukę Radvilų giminės vyrai – pusbroliai Jonušas ir Boguslavas Radvilos.

Jonušas Radvila – 1655 m. Kėdainių sąjungos, posūkio nuo lenkiškojo LDK kelio prie švediškojo iniciatorius, istoriografijoje vertinamas prieštaringai. Tie, kurie matė Respubliką aprengtą „lenkišku kostiumu", didiką laikė išdaviku, o politiškai nepriklausomos LDK šalininkai jame regėjo didvyrį. Tačiau visi sutarė, jog gyvenime svarbiausia savo pareiga J. Radvila laikė tarnybą Dievui ir tėvynei, ją suprasdamas kaip LDK. Po studijų užsienyje didikas kelis dešimtmečius sėkmingai vadovavo karuose su Rusija ar su maištaujančiais kazokais, išgarsėjo kaip profesionalus, talentingas vadas. J. Radvila šventė pergalę Lojevo mūšyje (1649), jo vadovaujami kariai užėmė Kijevą (1651). Vis dėlto Vilniaus vaivados bei LDK didžiojo etmono pareigas, panašiai kaip ir tėvas, gavo tik paskutiniaisiais gyvenimo metais. J. Radvilos iniciatyva 1655 m. karo stovykloje prie Kėdainių pasirašyta sutartis, nutraukusi LDK sąjungą su Lenkija ir skelbianti apie sudaromą Lietuvos ir Švedijos sąjungą. Tačiau tų pačių metų pabaigoje, baimindamiesi J. Radvilos dominavimo, LDK didikai sukilo prieš jį. Pralaimėjęs karo lauke, sunkiai sirgdamas, Vilniaus vaivada pasitraukė į Tykociną, kur gruodžio 2 d. ir mirė. Vienintelė likusi jo ir pirmos žmonos Kotrynos Potockos dukra **Ona Marija** (1640–1667) 1665 m. su popiežiaus sutikimu buvo ištekinta už globėjo, tėvo pusbrolio, o savo dėdės – LDK arklidininko Boguslavo Radvilos.

Tipišką europiečio išsilavinimą užsienyje gavęs B. Radvila grįžęs į LDK tęsė politinę pusbrolio liniją. Didžiausias didiko karjeros pasiekimas – LDK arklidininkas (nuo 1646) bei Prūsijos generalinis gubernatorius (1657). Kaip paskutinysis Biržų ir Dubingių Radvilų šakos vyriškas palikuonis, paveldėjo ne tik protėvių valdas, bet ir neformalią LDK evangelikų patrono funkciją. Santuokoje su dukterėčia Boguslavas turėjo vienintelę dukrą, paskutiniąją Biržų ir Dubingių Radvilų šakos atstovę Liudviką Karoliną Radvilaitę (1667–1695). Vos ne nuo pat jos gimimo buvo varžomasi dėl šios vienos turtingiausių Abiejų Tautų Respublikoje paveldėtojos rankos. Dvejų metukų tapusi našlaite augo Brandenburgo elektoriaus Frydricho Vilhelmo dvare ir pirmą kartą buvo ištekinta už vieno jo sūnų – Liudviko Hohencolerno. Po netikėtos įpėdinių nepalikusio vyro mirties, Liudviką Karoliną vėl atakavo pretendentai į jaunikius. Įvyko netgi Radvilaitės sužadėtuvės su Respublikos valdovo sūnumi karalaičiu Jokūbu Sobieskiu, tačiau 1688 m. didikė netikėtai ištekėjo už Reino grafo, Neuburgo kunigaikščio Karolio Pilypo; nuo tada visas L. K. Radvilaitės turėtas Biržų ir Dubingių šakos Radvilų giminės palikimas gavo Neuburgo valdų pavadinimą. Nekvestionuodami vienintelės didikės dukros Elžbietos Augustės (1693–1724), nuo 1717 m. Sulzbacho kunigaikščio Juzefo Karolio Vitelbacho žmonos, teisių į šį palikimą, sumokėję nemažas kompensacijas, XVIII a. 4-ą dešimtmetį valdas perėmė Nesvyžiaus Radvilos. Taip galutinai baigėsi Biržų ir Dubingių Radvilų šakos istorija.

↑ *Liudvika Karolina Radvilaitė (1640–1667)*

↑↑ *Jonas Radvila (apie 1474–1522)*

Ilgiausiai gyvavusi Radvilų giminės linija: Olykos ir Nesvyžiaus Radvilų šaka

Olykos ir Nesvyžiaus šakos Radvilos, kaip ir biržiečiai, turėjo didžiulę įtaką LDK politiniame gyvenime. Ypač ji išaugo XVI a. vid.–XVII a. pradž. Giminės atstovų karjerą valstybėje neabejotinai lengvino perėjimas į katalikų pusę, jau antros kartos Olykos ir Nesvyžiaus Radvilos tapo itin aktyviais katalikais. Be to, skirtingai nuo kitų šakų giminaičių, šie Radvilos itin vertino išsimokslinimą – jau XVI a. vid. jie vieni pirmųjų LDK leido savo sūnus į studijas Vakarų Europos universitetuose. Šaką labai sustiprino XVIII a. pab. perimta didžioji Biržų ir Dubingių šakos Radvilų palikimo dalis. Ši šaka, vienintelė iš trijų XV a. pab. Radvilų giminės šakų, neišnyko, jos istoriją pratęsė XVIII a. pradž. pradėta jaunesnioji Klecko atšaka. 15–16-os kartos Olykos ir Nesvyžiaus Radvilų palikuonys gyvena ir šiandien. Tačiau didžiausia įtaka ir stiprybe Olykos ir Nesvyžiaus Radvilų šaka pasižymėjo LDK gyvavimo laikotarpiu.

Šakos pradininkas – LDK žemės maršalka, Trakų kaštelionas **Jonas Radvila** (apie 1474–1522) sukūrė žemėvaldinį giminės pagrindą. Jo įvairiais būdais įgytos valdos – Senieji Musninkai, Dusetos, Svėdasai, Liachva, Nehnevičiai, Nesvyžius, Olyka ir kitos – tapo pagrindinėmis palikuonių valdomis. Pagrindinį valdų masyvą paveldėjo vyresnysis didiko sūnus, Vilniaus vaivada, LDK kancleris, LDK žemės maršalka **Mikalojus Radvila Juodasis** (1515–1565), nes jaunesnis jo brolis **Jonas**

↑ *Mikalojus Radvila Juodasis (1515–1565)*

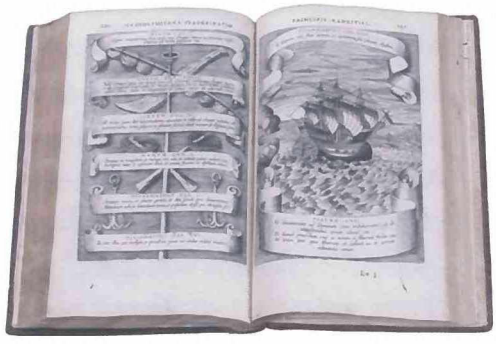

↑ *Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio portretas. Dail. Lukas Kilianas (Lucas Killian).*

↗ *„Brastos Biblija". Mikalojus Radvila Juodasis pasirūpino, kad „Biblija būtų išversta į lenkų kalbą, ir ją išleido Lietuvos Brastoje 1563 m." Tai buvo pirmoji spausdinta Biblija LDK teritorijoje.*

↗↗ *Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio knyga „Kelionė į Jeruzalę", išleista 1601 m. lotynų kalba.*

Radvila (1516–1551) nepaliko vaikų. M. Radvila Juodasis – išskirtinio ryškumo XVI a. vidurio LDK asmenybė. Tai buvo vienas didžiausių Lietuvos valstybinio savarankiškumo gynėjų, žymiausias reformacijos veikėjas, apskritai neeilinių gabumų žmogus. Jaunystėje lavinosi Žygimanto Senojo dvare Krokuvoje, o karjeros pradžia sutapo su Žygimanto Augusto savarankišku LDK valdymu. 1544 m. Lietuvos didysis kunigaikštis didikui suteikė LDK didžiojo (žemės) maršalkos pareigybę bei Šiaulių seniūniją. Labiausiai M. Radvilos Juodojo pozicijos valstybėje ėmė stiprėti per pusseserės Barboros Radvilaitės romaną, o vėliau ir vedybas su Žygimantu Augustu. 1550 m. didikas gavo Vilniaus vaivadiją ir LDK kanclerystę. Taigi savo rankose turėjo svarbiausią valdžią Lietuvoje. Nuo 1547 m. M. Radvilos Juodojo, jau Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščio, autoritetas ir politinė padėtis laikėsi ant dviejų pamatų: to, kuo buvo Lietuvoje pagal pareigas, ir to, kuo buvo karaliui kaip jo patarėjas ir pagalbininkas. Anot popiežiaus legato Giovanni Lippomano, Radvila „buvo viskas karaliui: patarėjas, kancleris, maršalka ir ištikimas draugas, su kuriuo valdovas puotauja". Politinėje veikloje didikas nuosekliai gynė savarankiškos LDK idėją, buvo priešiškai nusiteikęs prieš sąjungą su Lenkija. Jis taip pat suvaidino nepaprastai svarbų vaidmenį LDK plintančios reformacijos judėjime. Po M. Radvilos Juodojo mirties popiežiaus pasiuntinys Komendonė rašė: „Mirė žmogus, galingiausias ne tik Lietuvoje, bet ir visuose tos valstybės kraštuose." Įtaka ir gebėjimais jam neprilygo nė vienas vėlesnis giminės palikuonis.

Iš gausios (8 pilnametystės sulaukę vaikai) M. Radvilos Juodojo ir jo žmonos, Lenkijos kanclerytės Elžbietos Šidloveckos šeimos pasiekimais labiausiai išsiskyrė du sūnūs: nuo 1604 m. Vilniaus vaivada, bestseleriu tapusio 1601 m. Braunsburge išleisto dienoraščio į Šv. Žemę *Kelionė į Jeruzalę* (1601) autorius **Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis** (1549–1616) ir aukščiausią bažnytinę pareigybę pasiekęs, kardinolu tapęs **Jurgis Radvila** (1556–1600). Abu jaunystėje studijavo Vakarų Europos universitetuose, keliavo po įvairias šalis, buvo gerai žinomi vakariečių diduomenės dvaruose. M. K. Radvila Našlaitėlis (šia pravarde jį pavadino Žygimantas Augustas, aptikęs vienuose Vilniaus Žemutinės pilies apartamentuose paliktą verkiantį mažiuką) po studijų į Lietuvą grįžo 1569 m. ir iš karto gavo dvaro maršalkos pareigas, o jau

↑ *Kardinolo Jurgio Radvilos taurė, Vilnius (?), 1582–1583 m.*

↖ *Jurgio Radvilos portretas, XVII a. Nežinomas Lietuvos dailininkas.*

per pirmąjį bekaralmetį kartu su dėde M. Radvila Ruduoju buvo tarp svarbiausių asmenų valstybėje. Didikas gebėjo rasti bendrą kalbą su visais jo gyvenimo metais išrinktais Respublikos valdovais, turėdavo jų pasitikėjimą net ir tuomet, kai nesutikdavo su kai kuriais jų sumanymais, jis visuomet stengėsi atstovauti LDK interesams. M. K. Radvila Našlaitėlis pasižymėjo kaip aktyvus mecenatas ir statytojas, uolus katalikas. Jo veikiami į katalikybę perėjo broliai ir žmona, kunigaikštienė Elžbieta Eufemija Višniovecka. Paradoksalu, jog būdamas labai prastos sveikatos, sirgęs venerine liga, susilaukė gausaus palikuonių būrio – 9 vaikų – ir vienintelis iš brolių užtikrino Radvilų giminės gyvavimą iki šių dienų. Pilnametystės sulaukė 5 didiko vaikai – dukra **Elžbieta**, nutekėjusi į Tenčinskių namus, ir 4 sūnūs. Jauniausias iš jų, LDK maršalka **Aleksandras Liudvikas Radvila** (1594–1654), paliko du šakos pratęsėjus – **Mykolą Kazimierą** ir **Dominyką Mikalojų Radvilas**.

Dvasininko keliu pasukęs jaunesnysis M. Radvilos Juodojo sūnus, minėtas

↑ *Albrechto Stanislovo Radvilos portretas. Dail. Rudolfas Žukovskis. Pagal Nesvyžiaus pilyje buvusį paveikslą.*

↑↑ *Mykolo Kazimiero Radvilos portretas, XIX a. vid. Dail. Heinrichas Ašenbreneris (Heinrich Aschenbrenner) pagal Voicechą Gersoną (Wojciech Gerson).*

Jurgis Radvila, tapo pirmuoju Lietuvos istorijoje Katalikų bažnyčios dignitoriumi, popiežiaus pagerbtu Šv. Romos bažnyčios kardinolo titulu (1586). Kaip kardinolas du kartus dalyvavo konklavoje, stengėsi įgyvendinti Tridento susirinkimo reformas, vykdė vizitacijas, prisidėjo prie bažnytinės sąjungos rengimo. J. Radvila 1582 m. patvirtino Lietuvoje steigiamą pirmąją Vilniaus kunigų seminariją, siekė išrūpinti universiteto statusą Vilniaus kolegijai, kuriai užrašė dalį pajamų iš savo valdų. Politiniame LDK gyvenime pasireiškė ir kiti M. Radvilos Juodojo sūnūs. 1586 m. jie įkūrė tris pirmąsias ordinacijas Abiejų Tautų Respublikoje. Pasirašytas susitarimas, kuriuo numatyta, jog valdas giminėje turi teisę paveldėti tik vyriškosios lyties palikuonys, vyriausieji sūnūs, o jų nesant – artimiausi giminaičiai. Be to, valdų, priklausiusių ordinacijai, nebuvo galima parduoti ar įkeisti. Taip susiformavo M. K. Radvilai Našlaitėliui tekusi Nesvyžiaus ordinacija, Žemaitijos seniūnas Stanislovas Radvila (1559–1599) tapo Olykos ordinatu, o LDK didysis maršalka Albrechtas Radvila (1558–1592) – Klecko ordinatu.

Tačiau paskutiniosios dvi – Olykos ir Klecko – ordinacijos gyvavo trumpai. Po bevaikio ilgamečio LDK kanclerio **Albrechto Stanislovo Radvilos** (1593–1656) mirties pirmoji jau antroje kartoje užgeso Olykos linija. Paskutinysis jos atstovas A. S. Radvila bemaž 37 metus ėjo pagrindines pareigas LDK kanceliarijoje, taigi vadovavo visai tuometinės Lietuvos vidaus ir užsienio politikai. Mūsų dienas pasiekė vertingas šio didiko autorystės istorinis šaltinis – platus dienoraštis, kuriame atsispindi 1632–1655 m. viešosios ir privačios valstybės gyvenimo realijos. Keliasdešimt metų ilgiau truko Klecko linijos istorija. 1690 m., po bevaikio LDK stalininko **Stanislovo Kazimiero Radvilos** (1648–1690) mirties, ir ši ordinacija teko Nesvyžiaus Radvilų linijai, minėtiems M. K. Radvilos Našlaitėlio vaikaičiams. Vienas iš jų – Nesvyžiaus ordinatas, LDK vicekancleris **Mykolas Kazimieras Radvila** (1625–1680) perėmė Olykos ordinatą. Nuo to laiko iki 1813 m. – pagrindinės Nesvyžiaus linijos užgesimo – kiekvienas Nesvyžiaus ordinatas buvo kartu ir Olykos ordinatu, o jaunesnysis Mykolo Kazimiero brolis, LDK kancleris **Dominykas Mikalojus Radvila** (1643–1697) tapo Klecko ordinatu ir įtvirtino jaunesniosios Klecko linijos, vienintelės gyvuojančios iki šiandien, istoriją.

Radvilų Nesvyžiaus linijos istorijoje reikšmingą vaidmenį suvaidino du XVIII a. gyvenę šakos atstovai. Pirmiausia tai Mykolo Kazimiero Radvilos vaikaitis, taip pat **Mykolas Kazimieras**, pravarde **Žuvelė** (1702–1762). Vilniaus vaivados ir LDK didžiojo etmono pareigas ėjęs Radvila nuo jaunystės prisiėmė giminės globėjo, jos patrono vaidmenį. Visais įmanomais būdais (siekdamas aukščiausių pareigybių saviškiams, plėsdamas ir stiprindamas valdas) rūpinosi Radvilų interesais, giminės garbės įtvirtinimu. Tai matyti ir iš jo palikto beveik keturiasdešimt metų rašyto didžiulio, 2327 lapų apimties, dienoraščio. Jame didikas kruopščiai žymėjo svarbiausius kasdienius 1722–1761 m. įvykius. Atskiro paminėjimo nusipelno vaivados žmona **Pranciška Uršulė Višniovecka-Radvilienė** (1705–1753), pirmoji moteris dramaturgė Abiejų Tautų Respublikoje. Nesvyžiuje veikusiam teatrui didikė parašė keliolika dramų,

daugiausia įvairių autorių kūrinių perdirbinių. Teatrališka ir dramatiška vieno iš trijų poros sūnų **Karolio Stanislovo „Pone Mylimasis" Radvila** (1734–1790) gyvenimo istorija. Dėl sudėtingų XVIII a. pab. politinių aplinkybių didikui ne sykį teko keisti savo pažiūras, todėl susiformavo savotiška Radvilos legenda, labai skirtingai nušviečianti ir vertinanti jo veiklą. Vienur didikas atrodo lyg degeneravęs lėbautojas, kitur jis pristatomas kaip dorybių pavyzdys ir tėvynės patriotas.

Paskutiniuoju Nesvyžiaus ir Olykos ordinatu buvo Varšuvos kunigaikštystės karininkas **Dominykas Jeronimas Radvila** (1786–1813). Su Teofilija Staženska iš Moravskių jis turėjo sūnų **Aleksandrą Dominyką Radvilą** (1808–1859), gimusį prieš tėvų santuoką. Pasinaudoję šia aplinkybe, jaunesniosios Klecko linijos atstovai pasirūpino, kad A. D. Radvila netektų teisių į palikimą, gavo tik kasmetinę rentą. Taigi teisių į Radvilų palikimą nebeturinti, tačiau šios giminės linijos paskutinioji atstovė buvo A. D. Radvilos provaikaitė **Marija Maksimilijona Radvilaitė** (1908–1981). Kaip minėta, tolesni Radvilų giminės tradicijų perėmėjai – jaunesnioji Klecko linija – tebegyvuoja ir šiandien.

↑ *Dominyko Radvilos portretas, XIX a. pradž. Nežinomas Lietuvos dailininkas.*

↖ *Uršulė Pranciška Višniovecka, pirmoji Radvilos Žuvelės žmona (1705–1753)*

↖↖ *Mikalojus Kazimieras Radvila Žuvelė (1702–1762)*

↓ *Vilniaus vaivados Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės antspaudas, XVIII a. vid.*

Pagrindinės Radvilų valdos

Radvilos per visą LDK gyvavimo laikotarpį išsiskyrė iš kitų giminių sukauptų turtu gausa ir nuolatiniu jų didinimu. Antai, jei Biržų ir Dubingių šakos pradininkas Jurgis Radvila 1528 m. disponavo 4378 dūmais, jo pagrindiniai dvarai buvo vadinamojoje Užnerio Lietuvoje – Biržai, Vyžuonos, Skudutiškis, Širvintos, Čiobiškis, Rokantiškės ir Dubingiai, tai paskutiniosios šakos atstovės Liudvikos Karolinos Radvilaitės palikimą sudarė 18 miestų ir 1091 kaimas, vien už didikės dalies valdų perleidimą buvo sumokėta per 5 mln. auksinų kompensacijos. Pagrindinis šios šakos valdų masyvas buvo šiandieninėje Baltarusijoje ir Lietuvoje. Tarp didžiausių baltarusiškų giminės valdų buvo Sluckas ir Kopylius (7 miestai ir per 30 atskirų valdų), seniūnijai

↑ *J. Narūnavičiaus-Naronskio Biržų kunigaikštystės žemėlapis, 1645 m.*

↗ *Rekonstruota Liudvikos Karolinos laikų krosnis Biržų pilyje*

prilygstanti 1271 valakų dydžio Kaidanava (Minsko paviete) bei reikšmingas Bielyčios kompleksas. Nevardijant visų didesnių ir smulkesnių Biržų ir Dubingių šakos Radvilų lietuviškųjų valdų, svarbiausia buvo didikams priklausiusi Biržų kunigaikštystė, ne mažiau svarbi giminės aristokratinei strategijai buvo ir Dubingių kunigaikštystė, taip pat išsiskyrė XVII a. ypač sustiprėjusi Kėdainių rezidencija.

Radviliškosios Biržų ir Dubingių valdų istorijos prasidėjo XV a. viduryje iš valdovo gautų donacinių žemių pagrindu. 1645 m. išlikusio Juzefo Naronovičiaus-Naronskio Biržų kunigaikštystės žemėlapio duomenimis, Biržų kunigaikštystei priklausė Biržai (miestas ir apie 130 nedidelių kaimų bei palivarkų), mažesnės Papilio (miestelis ir 60 kaimų bei palivarkų) ir Salamiesčio (miestelis ir apie 40 kaimų bei palivarkų), taip pat smulkios Nemunėlio Radviliškio ir Saločių valdos. Nemažai laiko valdoje praleido visi šakos atstovai (išskyrus L. K. Radvilaitę), Biržų pilis ir dvaras buvo svarbi Radvilų rezidavimo vieta. Biržai apskritai užėmė išskirtinę vietą tiek Radvilų giminės, tiek ir Lietuvos istorijoje. 1589 m. K. Radvilos Perkūno prašymu, Zigmantas Vaza miestui suteikė Magdeburgo teises, o 1586–1589 m. čia pastatyta viena ankstyvesnių bastioninių tvirtovių Abiejų Tautų Respublikoje – Biržų pilis buvo ir daugiausia kariavusi bei didžiausią politinę bei strateginę reikšmę turėjusi privati tvirtovė vakarinėje LDK dalyje.

Rezidencinę istoriją skaičiavo palyginti nedideli Radvilų Dubingiai. 1547 m. kunigaikštyste tapusiai valdai priklausė Dubingių dvaras, prie jo prisišliejęs miestelis, neturintis perspektyvų siekti savivaldos, Dubingių ir Baranavos valsčiai su kaimais ir smulkiems bajorams įkeistais palivarkais. M. Radvila Rudasis įgyvendino rezidencinę Dubingių strategiją – valdą pavertė pirmąja Biržų ir Dubingių šakos Radvilų giminės kapaviete, mauzoliejui panaudodamas reformatų bažnyčią. Iki XVII a. 3-iojo dešimtmečio Dubingiuose amžino poilsio atgulė mažiausiai 8 Radvilų šeimos atstovai (6 palaidoti tiesiogiai, o 2 palaikai perkelti iš Vilniaus).

Kėdainiai į Radvilų rankas pateko irgi XV a. vid. – 1447 m. Kazimiero Jogailaičio akte rašoma apie Kėdainių dovanojimą Radvilai Astikaičiui. Iki 1819 m. su pertraukomis (Kiškų valdymo laikotarpiu XVI a.) Kėdainių miestas ir dvaras buvo Biržų ir Dubingių šakos Radvilų nuosavybė. Valda ir jos centras tapo reikšmingu Radvilų giminės ir taip pat Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (Vidurio Lietuvos) administracijos, religijos, kultūros ir prekybos bei amatų centru. 1590 m. tuometinio Kėdainių savininko, Vitebsko vaivados Stanislovo Kiškos rūpesčiu, miestas gavo savivaldos teises, kurias vėliau įgyvendino Radvilos, susigrąžinę miestą ir Kėdainių valdą iš Kiškų. 1627 m. pakeistame miesto herbe buvo įtvirtintas kunigaikščių Radvilų herbas, paliekant Kiškų pasagos dalį.

Neabejotinai svarbiausia, centrinė Olykos ir Nesvyžiaus giminės valda buvo Nesvyžiaus rezidencija. 1584–1593 m. čia buvo pastatyta barokinė jėzuitų bažnyčia, benediktinų vienuolynas, pilis. Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio pastatytoje Nesvyžiaus pilyje buvo sukaupta giminės portretų galerija, čia įkurta biblioteka, saugoma pagrindinė giminės archyvo dalis. Nesvyžiaus Kristaus Kūno bažnyčios požemiuose įrengtas giminės mauzoliejus, jame amžino poilsio vieta tapo daugiau kaip 70-čiai šios šakos Radvilų atstovų. Ankstyviausi palaidojimai iš XVI a. pabaigos, o paskutinieji – XX a. pabaigos. Dar XX a. pirmosios pusės dokumentuose minima, kad Radvilų palaidojimų būta 102, tačiau ilgainiui dalis senųjų karstų ar puošnesnių sarkofagų buvo sunaikinti ar kitaip nukentėjo per kapavietės tvarkymus ar niokojimus. Nesvyžius, kaip pagrindinė Olykos ir Nesvyžiaus Radvilų šakos rezidencija, konsolidavo visą giminę; tokios funkcijos neatliko kitų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių rezidencijos.

Tokio rango giminės tradicijoje nesugebėjo įgyti kita Radvilų titulatūrai pasirinkta Olykos valda. Vis dėlto iki XVII a. vidurio šis ordinacijos centras buvo vienas reikšmingesnių Voluinės politinių bei prekybinių centrų. XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje. Olykoje pastatyta nauja taisyklingo keturkampio formos bastioninė pilis su gynybiniais bokštais, 1737–1755 m. pertvarkyta į didikų rezidenciją. 1635–1640 m. rezidencijoje taip pat iškilo nauja mūrinė katalikų bažnyčia, kurios rūsiuose įkurta Olykos ordinacijos savininkų kapavietė. Klecko ordinatai neturėjo panašios reikšmingesnės rezidencijos.

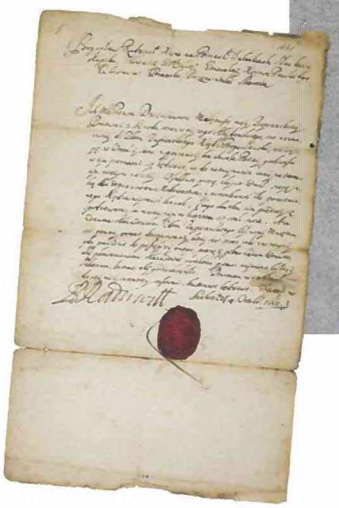

↑ *Boguslavo Radvilos raštas, kuriuo prašo Žiupronių dvaro prižiūrėtojus pastatyti namą bei skirti išlaikymą pamokslininkui kun. Boguslavskiui, kurį į Žiupronių bažnyčią paskyrė Kėdainių sinodas 1661.X.4. Rankraštinis dokumento originalas. B. Radvilos parašas ir antspaudas.*

↖ *Nesvyžiaus pilis*

XVI

Sanguškos

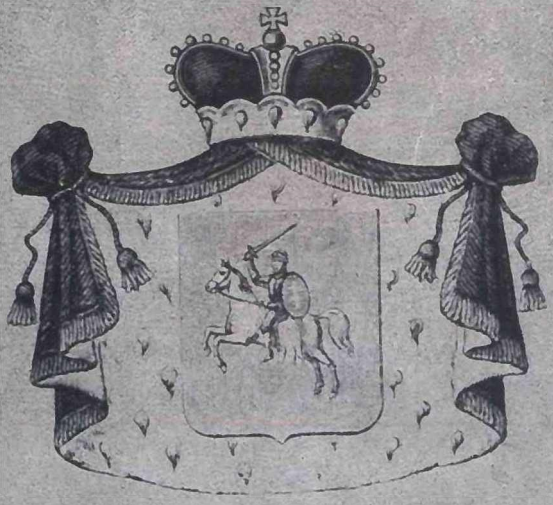

Dinastinės kilmės kunigaikščius Sanguškas iš esmės esame pamiršę, gal tik vienas kitas lietuvis yra atkreipęs dėmesį į Jano Mateikos paveiksle Liublino unija *stovintį kunigaikštį Romaną Sangušką. Gal dar žinoma, kad žymusis dailininkas Marčelas Bačarelis (Marcello Bacciarelli) yra nutapęs Romano Sanguškos portretą, dabar saugomą lenkų tautos simboliniame panteone – Karalių pilyje Varšuvoje.*

Sanguškų giminės herbas – lietuviška Vytis *su heraldiškais priedais – kunigaikščių vainiku bei apsiaustu.*

Kunigaikščius Sanguškas XIX a. genealogijų tyrėjai (B. Paprockis, K. Nesieckis ir kt.) kildino iš Liubarto, tačiau įrodyta, kad šie dinastinės kilmės kunigaikščiai kilę iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio **Gedimino** *trečiojo sūnaus* **Algirdo**. *Šio sūnus* **Teodoras** *laikomas Sanguškų giminės pradžia. Kuo tai grindžiama?*

↑ *Ldk Gedimino portretas. Dail. Adamas Boca (Adamo Bozza).*

↖ *Lucko pilis – pastatyta Gedimino sūnaus kunigaikščio Liubarto.*

← *Sanguškų giminės herbas –* Vytis.

Teodoras Algirdaitis, dokumentuose tituluojamas Ratnos kunigaikščiu, 7 metus buvo Vengrijos karaliaus palydos narys. *Livonijos kronikos* metraštininkas Germanas iš Vartbergės Teodorą Algirdaitį mini Vengrijos karaliaus Liudviko laiške.

Kitą istorinę žinią apie Teodorą Algirdaitį randame 1387 m. Haličo patvirtinimo dokumente, kuriame jis įvardijamas kaip kunigaikštis Teodoras iš Ratnos. O štai dar kitame šaltinyje jis įvardijamas „kunigaikštis Teodoras Algirdaitis, karaliaus brolis". Tuo aiškiai pasakoma, kad Algirdo sūnus Teodoras turėjo brolį – Lenkijos karalių Jogailą. Tikėtina, kad Teodoras, paveldėjęs iš savo tėvo Algirdo arba iš dėdės Liubarto, valdė Ratnos kunigaikštystę Voluinės Polesėje, todėl dokumentuose tituluojamas Ratnos kunigaikščiu 1387–1398 m.

Taigi, vienas iš Gedimino vaikaičių ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo sūnų Teodoras (mirė apie 1431) turėjo sūnų **Sangušką** (mirė apie 1454), kuris paveldėjo tėvoniją Voluinėje – Kašyro ir Kovelio žemes su joms priklausančiomis valdomis.

Kunigaikštis **Sanguška Teodoraitis** Lietuvos didžiojo kunigaikščio Švitrigailos sukilimo metais (1432–1433) palaikė Lietuvos didįjį kunigaikštį Žygimantą Kęstutaitį, tačiau XV a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje perėjo į Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero pusę. 1440 m. Vilniuje dalyvavo Ldk Kazimiero rinkimuose ir netrukus jam prisiekė.

Du kunigaikščio Sanguškos Teodoraičio sūnūs **Aleksandras** ir **Mykolas** buvo giminės šakų pradininkai: pirmosios – Kašyro, išmirusios iki 1653 m., ir antrosios – Kovelio, tebesitęsiančios iki šių dienų.

Kašyro linija

Kašyro linijos pradininkas **Aleksandras Sanguškaitis** (?–1491) buvo Vladimiro seniūnas, vėliau šios pareigos atiteko jo palikuonims, dar vadinamiems „Vladimiro Sanguškomis". Aleksandras Sanguškaitis turėjo du sūnus – Andrių ir Mykolą. Iš šios

↑ *Žitomyras, XIX a. antroji pusė. Dail. Napoleonas Orda.*

↑↑ *Zaslavlis, XIX a. antroji pusė. Dail. Napoleonas Orda.*

šakos žinomas **Andrius** (? – 1534/1535), kuris dalyvavo didžiojo kunigaikščio taryboje ir dirbo įvairiose jam patikėtose tarnybose. Iš dviejų santuokų (pirmoji su Konstantino Ostrogiškio seserimi, antroji – su Bagdone Odincevičiūte) susilaukė dviejų sūnų – Teodoro (Fiodoro) ir Romano bei kelių dukterų, kurios nutekėjo į garsias LDK gimines – Alšėniškių, Bogovitinovičių, Masalskių, Zaslavskių, Sapiegų ir Druckių-Sokolinskių.

Teodoras Andrejaitis (mirė 1547/1548) buvo Vladimiro seniūnas ir Voluinės žemės maršalka, vėliau tapo Vinicos ir Braclavo seniūnu. Vedė to meto Serbijos valdovo Jovano Brankovičiaus dukrą Oną (Hanna), kurios seserėčia buvo Maskvos kunigaikštienė Elena, caro Ivano Rūsčiojo motina. Iš jo vaikų žinomiausi Dimitras (mirė 1544) ir Romanas. Vyresnysis sūnus Dimitras Sanguška buvo Žitomyro, Čerkasų ir Kanevo seniūnas. Jis prieš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto valią vedė garsiąją Elžbietą (dar kitaip – Halšką) Ostrogiškę (ši buvo valdovo globotinė), dėl to pripažintas padaręs nusikaltimą – įžeidęs valdovą. Kad išvengtų mirties bausmės, Dimitras su žmona pabėgo į Čekiją, kur netrukus buvo surastas ir nužudytas, o žmona ištekinta už kito vyro.

Vienas žymiausių Kašyro linijos Sanguškų atstovų – **Romanas Sanguška** (apie 1537–1571) buvo Braclavo vaivada ir Lietuvos lauko etmonas.

Kunigaikštis Romanas Sanguška buvo auklėjamas karaliaus Žygimanto Augusto dvare. Nuo jaunumės atsidavęs karinei tarnybai, savo karjerą šioje srityje pradėjo 1555 m. Kijeve: vadovaujamas LDK didžiojo etmono Mikalojaus Radvilos Rudojo gynė miestą nuo maskvėnų. 1557 m. tapo Žitomyro seniūnu ir rūpinosi Žitomyro pilies saugumu. Dalyvavo karinėje ekspedicijoje Livonijoje, vadovaujamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Grigaliaus Chodkevičiaus atrėmė Krymo totorių puolimus Podolėje. Ypač išgarsėjo 1568 m. gindamas Ulos tvirtovę. Priklausė Lietuvos-Lenkijos unijos priešininkams.

1558–1559 m. viešėjo pas Kijevo vaivadą Grigalių Chodkevičių, lankėsi jo dvaruose Choroščėje ir Palenkėje. Čia vedė Grigaliaus Chodkevičiaus dukrą

Aleksandrą. Su ja susilaukė vienintelio sūnaus Teodoro (mirė 1591), kuris buvo nevedęs. Vėliau Romano Sanguškos nekilnojamasis turtas atiteko jo dukroms Teodorai ir Aleksandrai, ištekėjusioms už Zaslavskių ir Leščinskių giminių atstovų.

Kitas Kašyro linijos tęsėjas, antrasis Aleksandro sūnus **Mykolas** (mirė 1501), neužėmė jokių valstybinių pareigų. Su žmona Ona Kapočiūte turėjo dvi dukras ir vienintelį sūnų **Andrėjų** (mirė 1560). Šis, kaip ir jo pusbrolis Teodoras, buvo valdovo maršalka, užėmė aukštas Voluinės žemės maršalkos pareigas, administravo Kijevo vaivadiją ir buvo Lucko seniūnas. Turėjo dvi žmonas: pirmoji buvo Ona Chreptavičiūtė, antroji – Mstislavlio kunigaikštytė Agrefina Bagdonė. Valdė dideles žemes ne tik Voluinėje, bet ir Naugarduko paviete. Šių žemių paveldėtoju vėliau tapo Andrėjaus ir Chreptavičiūtės sūnus **Aleksandras** (apie 1508–1565), kuris buvo valdovo maršalka. Pirmosios vedybos su Ona Polubinska nebuvo sėkmingos. Vedęs antrą kartą kunigaikštytę Nastasiją Žylinską, susilaukė sūnaus **Levo** (mirė 1571). Peremislyje (Voluinėje) įkūrė savo pagrindinę rezidenciją, dėl to dažniausiai buvo vadinamas Peremislio kunigaikščiu. Sūnus Levas vedė Oną Astikaitę ir susilaukė vienintelio sūnaus **Grigaliaus** (mirė 1602). Pastarasis užėmė senatoriaus – Braclavo kašteliono – pareigas. Išpažindamas stačiatikybę, 1599 m. Vilniuje dalyvavo stačiatikių ir protestantų suvažiavime, kuriame bandė protestuoti prieš sudarytą Bažnytinę uniją. Su žmona Sofija Holovčinska turėjo vienintelį sūnų **Adomą Aleksandrą** (apie 1590–1653). Šiam anksti netekus tėvų, jo globa rūpinosi tolimas giminaitis, Trakų vaivada Aleksandras Chodkevičius. Adomas Aleksandras iki pilnametystės buvo auklėjamas katalikiškai Lvovo bernardinų vienuolyne. Vėliau išstojo iš vienuolyno ir gyveno pasaulietiškai. Iš pradžių ėjo Podolės, o vėliau – Voluinės vaivados pareigas. Su Bielsko vaivadaite Katerina Uchanska palikuonių nesusilaukė, todėl ši šaka XVII a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje išnyko. Žemės valdos perėjo į sesers Onos, ištekėjusios už Jurgio Krasickio, rankas.

↑ *Lvovo bernardinų bažnyčios frontonas su Lenkijos (kairiajame apskritime) ir Lietuvos (dešiniajame apskritime) herbais.*

↑↑ *Smalėnų rūmų, buvusios Sanguškų rezidencijos, griuvėsiai*

Kovelio linija

Šios šakos pradininku laikomas kunigaikštis Mykolas Sanguškaitis (mirė 1511), kuris neužėmė valstybinių pareigų. Valdovas Aleksandras jam suteikė Kovelį. Turėjo du sūnus – **Janušą** (mirė1516) ir **Vosylių** (mirė 1557), kurie tarnavo karaliaus dvare, tačiau aukštų pareigų neužėmė.

Vosylius Mykolaitis už ištikimą tarnybą gavo Svisločę, o išmainęs kai kuriuos dvarus Kovelyje, gavo teisę Vitebsko vaivadijoje įkurti Bialyj Kovelio miestą. Su žmona Ona turėjo sūnų Grigalių ir 3 dukras.

Sūnus **Grigalius Vosylaitis** vedė Naugarduko vaivadaitę Nastasiją Hornostajūtę, susilaukė sūnaus Andriaus ir dukros Teodoros.

Giminės tęsėjas **Andrius** (mirė 1591) vedė Sofiją Sapiegaitę, Kijevo vaivados Povilo Sapiegos dukterį. Valdė dvarus – Smalianus, Obolcus, Horvolį (dab. Baltarusijoje). Paliko sūnų Samuelį Simoną bei 2 dukras: Eleną ir Aleksandrą.

↑ *Sanguškų rūmų likučiai Izjazlove*

↗ *Podgorcų pilis, 1635–1640 m.*

Kovelio Sanguškų šaką Vazų laikais XVII a. ypač išgarsino minėtas kunigaikštis Samuelis Simonas (?–1638), kuris iš stačiatikybės perėjo į katalikybę. Jaunystėje buvo globojamas Leono Sapiegos ir jo brolio. Samuelis Simonas buvo Oršos maršalka, Mstislavlio kaštelionas, o 1626 m. tapo Vitebsko vaivada. Minsko paviete įgijo Rakovo (Rakow) dvarą. Vedęs Oną Zavišaitę, susilaukė 3 sūnų ir 5 dukrų. Iš jų giminės liniją tęsė tik trečiasis sūnus **Jonas Vladislovas** (mirė 1652). Jis vedė Oną Izabelę Radvilaitę. Su ja susilaukė tik vieno sūnaus Jeronimo ir dukros Katerinos.

Jeronimas Sanguška (1651–1684/1685) su Konstancija Sapiegaite, susilaukė dviejų sūnų – Kazimiero Antano ir Povilo Karolio bei dviejų dukrų – Onos ir Kristinos.

Ona ištekėjo už Lietuvos kanclerio Karolio Stanislovo Radvilos (1669–1719), Nesvyžiaus ir Olykos linijos tęsėjo; valdė dvarus – Bialą, Slavatyčius, Nalibokus, Smurgainis, Iškoldą. Antroji dukra Kristina ištekėjo už Minsko vaivados Vladislovo Juozapo Sapiegos.

Vyriausias sūnus **Kazimieras Antanas** (1677–1706) keletą metų ėjo rūmų maršalkos pareigas, o 1702–1706 m. tapo Lietuvos didžiuoju maršalka. Anksti mirė, vaikų neturėjo.

Antrasis Jeronimo sūnus **Povilas Karolis Sanguška** (1680–1750) 1711 m. tapo Lietuvos rūmų iždininku, 1713 m. rūmų maršalka, o 1734 m. – Lietuvos didžiuoju maršalka. Buvo artimas Augusto III patarėjas. Vedė tris kartus ir visos žmonos lenkės: pirmoji buvo mirusio brolio Kazimiero Antano žmona (našlė). Su antrąja žmona Marija Ona Liubomirska susilaukė sūnaus **Janušo Aleksandro** (1712–1775). Šis buvo Lietuvos dvaro maršalka, paveldėjęs Ostrogo majoratą, kurį 1753 m. neteisėtai išdalijo kreditoriams. Vyriausiam sūnui Janušui Aleksandrui tėvas išrūpino Tarnavo grafystę ir Zaslavlio kunigaikštystę. Taip Sanguškos tapo Zaslavlio ir Slavutičiaus bei Tarnavo valdytojais. Su trečiąja žmona Barbora Dunina Povilas Karolis susilaukė trijų sūnų ir trijų dukterų.

Antrasis sūnus **Juozapas Paulius** (1740–1781) – mylimiausias Povilo Karolio sūnus – užėmė gana aukštas Lietuvos rūmų maršalkos pareigas ir netgi tapo didžiuoju maršalka. Po jo mirties Lubartovo dvaras atiteko jaunesniajam broliui Janušui Modestui.

Janušas Modestas (1749–1806) valdė Zaslavlį. Nors Voluinėje jis buvo vienas uoliausių karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio bendražygių, tačiau aukštų pareigų neužėmė. Be to, dalyvavimas Targovicos konfederacijoje jam nieko gero nedavė.

Jeronimas Janušas (1743–1812), jauniausias Povilo Karolio sūnus, buvo Voluinės vaivada, pastatydinęs rūmus Slavutoje. Jeronimas Janušas nebuvo politiškai aktyvus. Iš pradžių susijęs su reformų stovykla, vėliau perėjo į jos priešininkus ir priklausė keliolikos aiškių 1791 m. Gegužės trečiosios konstitucijos oponentų grupei. Tado Kosciuškos sukilimo metu išvažiavo į savo valdas, esančias Galicijoje, netrukus pasistatydino rezidenciją Gumniškes prie Tarnovo.

Jeronimo Janušo sūnus **Eustachijus Erazmas** (1768–1844) buvo generolas, Kosciuškos sukilimo dalyvis, memuarų rašytojas bei žirgų augintojas.

Jis jaunystėje pasižymėjo kariniais gabumas, studijavo Strasbūro karo akademijoje, vėliau Prancūzijos ir Lenkijos kariuomenėje užsitarnavo generolo laipsnį. Dalyvavo didžiojo seimo veikloje, pasižymėjo sudarant kariuomenės statutą. Nepaisydamas tėvo nuomonės, parėmė Gegužės trečiosios konstituciją, bet, matyt, baimindamasis dėl savo valdų likimo Voluinėje, tapo nuolaidus Rusijos valdžiai. Bet tai jam nesutrukdė dalyvauti karo ir 1794 m. sukilimo kovose. Ypač pasižymėjo mūšyje prie Zielencų, paskui dalyvavo Napoleono kampanijoje prieš Rusiją, bet, artėjant pralaimėjimui, paliko kariuomenę ir išvyko į savo valdas Voluinėje. Savo veiksmus aprašo ir iš dalies save teisina *Atsiminimuose*, apimančiuose 1786–1815 m. laikotarpį (memuarai išleisti 1876 m.).

Eustachijaus Erazmo vyriausias sūnus **Romanas Stanislovas** (1800–1881) tapo viena žinomiausių Lenkijos aristokratijos figūrų. Pasižymėjo kaip sukilėlis, 1831–1842 m. buvo Sibiro ir Kaukazo tremtinys, savo pavaldinius atleido nuo baudžiavos.

↑ *Povilo Karolio Sanguškos portretas, 1734 m. Luji Silvestro vyresniojo aplinkos dailininkas.*

Sanguškų pagrindinės valdos

XV ir XVI a. dalinių kunigaikščių įtaka Lietuvoje susilpnėjo, tačiau dinastinės kilmės kunigaikščiai Sanguškos išlaikė turtinę padėtį ir valdas. Pagal 1567 m. LDK kariuomenės surašymą kunigaikščiai Sanguškos turtingųjų magnatų registre buvo 6-ieji ir lenkė tokias įtakingas gimines kaip kunigaikščius Zbaražskius bei Višnioveckius.

Sanguškos turėjo didžiulius dvarus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Liublino unija atskyrė nuo LDK Ukrainą, kurioje liko pagrindinės Sanguškų tėvonijos. Nemaža dalis žemių Voluinėje, išmirus Ostrogiškių ir Zaslavskių giminei, atiteko Sanguškoms. Šiandieninėje Lietuvoje Sanguškų nekilnojamojo paveldo neišlikę.

Kaip minėta, giminės pavardės pradininkas Sanguška paveldėjo tėvoniją – Kašyro ir Kovelio žemes su joms priklausančiomis Voluinėje esančiomis valdomis – Vyžva, Ratna, Vetlais, Lubomliu. Valdovas Žygimantas Senasis 1508 m. Jonušui ir

↑ *Slavuta, XIX a. antroji pusė. Dail. Napoleonas Orda.*

↓ *Prancūzų generolo kardas, XVIII a. pab.–XIX a. pradž.*

Vosyliui Mykolaičiams Sanguškoms, kaip savo dvariškiams, Vladimiro paviete išskyrė girią prie Vyžvos upės. Sanguškos savo valdose 1508 m., išsirūpinę valdovo privilegiją, pastatydino miestelį Naujoji Vyžva, kuriam netrukus buvo suteiktos Magdeburgo teisės. Įkurtame mieste Sanguškos pastatydino pilį, cerkvę su dviem altoriais ir padarė jį srities centru. 1518 m. Vosylius gavo iš valdovo privilegiją statyti Kovelio miestą ir suteikė jam Magdeburgo teises. Kovelis iki XVI a. vidurio priklausė kunigaikščių Sanguškų giminei, kuri nuo vietovės pavadinimo dažnai titulavosi Kovelskiais. 1543 m. Vosylius Sanguška už kitas valdas perleido Kovelį Lenkijos karalienei ir Lietuvos didžiajai kunigaikštienei Bonai. 1556 m., kai Bona išvyko į Italiją, Kovelis atiteko didžiajam kunigaikščiui. Jį 1567 m. Žygimantas Augustas atidavė iš Maskvos pabėgusiam Andrejui Kurbskiui. Po Kurbskio mirties 1583 m. Kovelį valdė našlė Kurbskienė, iš kurios 1590 m. jis buvo atimtas. Nuo tada apie 200 metų miestas priklausė valstybei, o 1773 m. Lenkijos-Lietuvos valstybės seimas Kovelį atidavė valdovo Stanislovo Augusto privačiai nuosavybei.

Voluinės žemių maršalka Teodoras Sanguška savo lėšomis pastatydino Milcų vienuolynui cerkvę vietoj seniau čia stovėjusios medinės. XVII a. vienuolynas tapo unitų, o XIX a. pirmojoje pusėje – stačiatikišku. Lietuviškuoju Voluinės periodu kunigaikštis Romanas Sanguška savo valdomame Turijske, kuris tuo metu buvo vienas iš daugelio amatininkystės ir prekybos centrų Voluinėje, atstatė anksčiau stovėjusią pilį ir padarė ją neprieinamą užpuolikams. Turijsko gyventojams prie Šventojo Gelbėtojo cerkvės Romanas Sanguška įrengė ligoninę-prieglaudą. Po Liublino unijos Turijską valdė kunigaikščiai Zaslavskiai ir Liubomirskiai. Po II Lenkijos-Lietuvos valstybės padalijimo Turijskas atiteko Rusijos imperijai. XVIII a. pradžioje į kunigaikščių Sanguškų rankas perėjo ir Dubnas.

Be minėtų valdų, Voluinėje kunigaikščiams Sanguškoms priklausė Smalianai, Obolcai (Oršos paviete), Jakovas (Minsko paviete), Gorvalis (Rečicos paviete), Bialyj Kovelis (Vitebsko v-ja). Jie taip pat valdė Bialą, Slavatičius, Naliboikus, Smurgainis bei Iškoldą.

XX a. Sanguškos buvo Zaslavlio, Slavutos, Podgorcų pilies (dab. Ukrainoje), taip pat Gumniškių, Tarnovo, Liubartovo (dab. Lenkijoje) rezidencijų savininkai.

XVII

Sapiegos

Sapiegos – sena ir žymi Lietuvos, Lenkijos ir Abiejų Tautų Respublikos (nuo 1569 m.) didikų ir šeima; XVI–XVIII a. suvaidinusi svarbų vaidmenį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijoje. Ji davė kraštui daug nusipelniusių politikų, karvedžių, kultūros veikėjų. XVII a. antrojoje pusėje ši giminė buvo antroji krašte pagal savo įtakingumą (po Radvilų), o to amžiaus paskutiniojo dešimtmečio pradžioje tapo ir galingiausia LDK. Sapiegos XVIII a. jau nebuvo visagaliai, nors ir toliau užimdavo aukščiausias valstybines pareigas.

Sapiegų pavardė galutinai nusistovėjo XVI a. pabaigoje, iki tol vartotos įvairios jos modifikacijos (Sopega, Sopiga, Sapiežyčius). Sapiegų giminės legendinė genealogija siejama su Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vytenio ir Gedimino vardais. Ši XVIII a. pradžioje išpopuliarinta Sapiegų kilmės teorija, kildinusi juos iš Sunigailos (arba Punigailos), Narimanto Gediminaičio sūnaus, buvusio Trakų kaštelionu ir gavusiu 1413 m. Horodlėje Lapino (Lis) *herbą. Taip bandyta pagrįsti kunigaikštišką Sapiegų kilmę, dar ir susiejant juos su Lietuvą valdžiusia dinastija.*

↑ *Zapyškio Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia, XVI a. pab.*

↑↑ *Leono Sapiegos portretas, XIX a. antroji pusė. Dail. Georgas Danielis Šulcas.*

↑↑↑ *LDK Statutas, patvirtintas Zigmanto III, 1588 m.*

← *Sapiegų giminės herbas* Lapinas (Lis)

Sapiegos tradiciškai pagal savo valdų centrus dalijasi į Kodenio (miestelis Brastos paviete, dab. Lenkijos teritorijoje) ir Rožanų-Čerėjos (Rožanai – miestelis dab. Baltarusijoje, netoli Slanimo; Čerėja – vietovė netoli Oršos) šakas. Sapiegos kilę iš istorinių LDK žemių, iš Smolensko. Sapiegų herbo pradžia siejama su 1413 m. Horodlės unija, kur neva jų protėviui Sunigailai buvo suteiktas *Lapės* herbas (aukštyn nukreiptos strėlės su dviem kryžmėm). Todėl visuose Sapiegų herbo variantuose (jų yra apie dešimt) galima rasti šį simbolį.

Pirmuoju istorijoje minimu Sapiega laikomas **Semionas Sopiha**, XV a. viduryje buvęs didžiojo kunigaikščio Kazimiero raštininku, minimas 1440–1449 m. Jis buvo stačiatikis, turėjo valdų Smolensko žemėje.

Rožanų-Čerėjos linijos žymesni atstovai

Rožanų-Čerėjos linijos pradininkas buvo vyriausias Semiono sūnus **Bogdanas** (Bagdonas) **Sapiežyčius** – valdovo raštininkas (1471–1488), Smolensko okolnyčius, Mcensko, Lubečo ir Aukštadvario vietininkas ir laikytojas, gyvenęs XV a. pabaigoje (1450–po 1512). Dalyvavo diplomatinėse pasiuntinybėse Maskvoje. Jo vyriausias sūnus **Ivanas** (apie 1480–1546) irgi buvo valdovo raštininkas ir maršalas, Vitebsko ir Polocko vaivada. Minimas Lietuvos didžiojo kunigaikščio tarnyboje nuo 1507 m. Valdovo maršalas (1516), Vitebsko vaivada (maždaug 1517–1520), Palenkės vaivada (paskirtas tarp 1527 ir 1529), Drohičino seniūnas. Jis įgijo daug valdų etninėje Lietuvoje, tarp jų ir centrinėje krašto dalyje – Panemunę, Vilkiją, Sapiežyškį (Zapyškį), Gelgaudiškį. Ivanas Bagdonaitis paliko keturis sūnus ir vieną dukterį. Iš jo sūnų net trys turėjo gausias šeimynas.

Dymitras, miręs 1576 m., valdovo dvarionio Fiodoro (mirė 1564) ir Marinos Levkovnos sūnus. Valdovo dvarionis (1536), Palenkės karališkųjų dvarų revizorius, Lietuvos Brastos paseniūnis (1565–1566) ir Slonimo girininkijos valdytojas. Nuo jaunystės susijęs su LDK kancleriu Mikalojumi Radvila Juoduoju.

Žymiausias Rožanų-Čerėjos šakos ir visos Sapiegų giminės atstovas XVI ir XVII a. sandūroje buvo minėto Bagdono Sapiežyčiaus provaikaitis **Levas (Leonas) Ivanovičius Sapiega** (1557–1633), užėmęs šias pareigas (iš eilės): Lietuvos didžiojo kunigaikščio raštininko, pakanclerio, kanclerio, Vilniaus vaivados ir LDK didžiojo etmono. Jo tėvai buvo Drohičino seniūnas Ivanas ir kunigaikštytė Bogdana Drucka-Sokolinskytė. Nors tėvai buvo stačiatikiai, Levas jaunystėje susižavėjo protestantizmu. Lydėdamas Mikalojaus Radvilos Juodojo sūnus, kartu su jais studijavo Leipcigo universitete, tapo evangeliku reformatu (kalvinistu). Grįžęs į tėvynę, dalyvavo baigiamajame, Lietuvai pergalingame Livonijos karo etape. Stepono Batoro pastebėtas ir Biržų Radvilų proteguojamas jau 1580 m. pradžioje paskirtas valdovo sekretoriumi. Dar po metų tapo LDK raštininku, 1582 m. pirmąkart buvo seimo deputatu. Visą laiką sukosi valdovo aplinkoje, pelnė jo pasitikėjimą. 1584 m.

vadovavo sėkmingai diplomatinei misijai Maskvoje, todėl 1585 m. vasarį skiriamas LDK pakancleriu.

Po Stepono Batoro mirties (1586 gruodį) pasinėrė į naujo valdovo rinkimų verpetą. Iš pradžių nepalaikė nė vieno kandidato, tačiau vėliau perėjo į Zigmanto Vazos pusę. Kadangi LDK kancleris Eustachijus Valavičius buvo ką tik miręs, L. Sapiega buvo vienintelis LDK pareigūnas, turėjęs valstybės antspaudą. Jo rūpesčiu Zigmantas Vaza patvirtino III Lietuvos Statutą (įsigaliojo nuo 1589 pradžios), kuris jam kuruojant buvo išspausdintas rusėniškai (1588) ir lenkiškai (1614 ir 1619). Kanclerio nurodymu 1594–1607 m. perrašyta daugelis senesnių Lietuvos Metrikos knygų (todėl jos ir išliko).

Kadangi L. Sapiega dar 1586 m. buvo grįžęs į katalikybę, naujajam valdovui, karštam katalikui jis buvo pirmas kandidatas į LDK kanclerius. Gavo šį postą seime 1589 m. balandžio pradžioje, išlaikė jį iki 1623 m., kai tapo Vilniaus vaivada. 1625 m. dar tapo LDK didžiuoju etmonu. Tapęs faktišku Lietuvos vadovu, L. Sapiega aktyviai dalyvavo krašto vidaus gyvenime, vadovavo ir užsienio politikai. Daug kartų važiavo derybų į Maskvą (žymiausia jo kelionė ten 1600–1601 m.), kurios išlikęs aprašymas publikuotas), net ir gyvenimo saulėlydyje gavęs didžiojo etmono pareigas, esant nepalankiai karinei situacijai, nepabijojo LDK vardu sudaryti su švedais atskiras paliaubas (1627), o tai labai supykdė unijos partnerius – Lenkiją.

Tapęs kataliku, Leonas rėmė ir unitus, buvo dosnus fundatorius. Visos L. Sapiegos mecenatystės aprašymas užimtų keletą puslapių, todėl paminėsime tik kai kurias iš jų. Žymiausios L. Sapiegos fundacijos – tai jėzuitų kolegijos Oršoje ir Lietuvos Brastoje, karmelitų vienuolynas Belyničiuose, Šv. Mykolo arkangelo bažnyčia ir bernardinių vienuolynas Vilniuje. Minėtoje bažnyčioje pradėti laidoti giminės atstovai. Gyvenimo pabaigoje L. Sapiega buvo vienas turtingiausių LDK žemvaldžių – be nuosavų, turėjo ir daugybę valdovų jam suteiktų valdų, iš kurių didžiausios buvo Mogiliavo ir Brastos ekonomijos, daugybę smulkesnių seniūnijų LDK ir Livonijoje, administravo muitų ir kitus mokesčius. Pradėjęs nuo kuklaus turto pasidalijimo 1585 m. (po motinos mirties paveldėjo du dvarelius) ir 1591 m. po tėvo mirties – gavo Čerėją ir keletą dvarų ar jų dalių Vitebsko, Polocko vaivadijose ir Lydos paviete, vėliau jis gausino savo turtus, supirkinėdamas valdas ne tik iš kitų savo šakos Sapiegų, bet ir iš Kodenio linijos giminaičių. Leonas Sapiega neįtikėtinai išplėtė ir padidino savo valdas, padėdamas pagrindą būsimai giminės didybei. L. Sapiega turėjo dvi žmonas – Dorotą Firliejūtę ir Elžbietą (Halšką) Radvilaitę. Abi jos palaidotos prie savo vyro Vilniuje.

Vyriausias Leono sūnus **Jonas Stanislovas Sapiega** (1589–1635) studijavo Vilniaus universitete, po to Braneve, vėliau su pusbroliu Kristupu Steponu išvyko į užsienį. Pirmą valstybinį postą – Slanimo seniūno, gavo dar prieš išvykdamas į užsienį. 1605 m. grįžęs iš kelionės minimas kaip valdovo rūmų dvariškis, tėvo rūpesčiu 1611 m. gavo LDK pastalininkio pareigybę. Po to vėl keliavo po Vakarų Europą, grįžo tik 1613 m. Nuo 1617 m. – LDK rūmų maršalas. Dalyvavo garsiajame (1621) Chotino

↑ *Vilniaus Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia – Sapiegų giminės mauzoliejus. 1594 m. pastatydinta fundatoriaus Leono Sapiegos.*

↑↑ *Leono Sapiegos ir jo žmonų antkapinis paminklas Šv. arkangelo Mykolo bažnyčioje Vilniuje.*

↑ *Jono Petro Sapiegos portretas, XIX a. 1-asis ketv. Dail. Izidorius Veisas (Isidiro Weiss).*

↑ *Jono Sapiegos buzdyganas (plunksnuotis)*

mūšyje, maždaug tuo metu gavo LDK didžiojo maršalo vietą. Pirmoji jo žmona buvo J. K. Chodkevičiaus duktė Ona Scholastyka (1620). Turėjo dvi žmonas, bet nesusilaukė palikuonių.

Andrius (?–1611) – kanclerio Leono Sapiegos brolis. Neaišku, kada metė stačiatikybę ir tapo kataliku. Stepono Batoro dvariškis (1585), 1588 m. tapo Oršos seniūnu. 1596 m. kariavo prieš Nalyvaikos kazokus. Kadangi turėjo postus valstybės pakraštyje, organizavo šnipų Maskvos valstybės pakraštyje tinklą. 1600 m. Vitebsko kaštelionas, vėliau Mstislavlio vaivada (1605). Daugiausia jo valdų buvo Polocko ir Vitebsko vaivadijose. Su žmona Bagdona Šimkevičiūte turėjo tris dukteris. Mirė 1611 m., palaidotas Vilniuje.

Kanclerio Leono pusbrolis **Jonas Petras** (1569–1611) buvo kariškis, Usviatų seniūnas, pulkininkas, dalyvavo kare su švedais, maskvėnais. Dmitrijaus Apsišaukėlio etmonas, vėliau karaliaus pulkininkas. Jaunystėje mokėsi Vilniaus ir Padujos (Italija) universitetuose. Pergalingose Salaspilio (Kirholmo) kautynėse 1605 m. vadovavo dešiniajam LDK kariuomenės sparnui. Mirė nuo ligos Maskvoje, Šuiskių rūmuose kremliuje karo metu. Palaikai pervežti į Lietuvą.

Vidurinis L. Sapiegos sūnus **Kristupas Mikalojus** (1607–1631) – LDK pastalininkis ir didysis raštininkas (1631). Su jaunesniuoju broliu studijavo ir keliavo užsienyje, ten ir praleido didesnę jaunystės dalį. Turėjo literatūrinių gabumų, domėjosi istorija. Mirė jaunas, berods, nuo tuberkuliozės.

Leono jauniausias sūnus **Kazimieras Leonas (Levas)** (1609–1656) buvo LDK vicekancleris, tvarkė LDK archyvą, fundavo teisės fakulteto įkūrimą Vilniaus universitete (1641). Jaunystėje mokėsi Vilniaus universitete, paskui užsienyje. Aktyviai dalyvavo visuomeniniame LDK gyvenime, buvo karaliaus sekretorius ir LDK didysis raštininkas (1631–1637), rūmų maršalas (1637–1645), pakancleris nuo 1645 m., dar ir Gardino seniūnas (1631–1636). Gimė Vilniuje. Turėjo didelę biblioteką. Maskvėnų ir švedų tvano metu liko ištikimas Jonui Kazimierui.

Aleksandras Dadzbogas (Bogdanas, Teodatas) (1585–1635) – Oršos pakamario Hrehorijaus Ivanovičiaus (mirė1600) sūnus. Vitebsko pakamaris (1606), Oršos seniūnas (1610), Vitebsko kaštelionas (1613), karaliaus rotmistras. Buvo vedęs Elžbietą Chodkevičiūtę, turėjo 2 dukteris. Jo jaunesnysis brolis **Kristupas Steponas** (1590–1627) buvo LDK didysis raštininkas (1621), Lydos (1614–po 1621), Mstislavlio (1621) ir Vilkijos seniūnas. Paliko sūnų Mikalojų Kristupą.

Andrius Stanislovas (1592–1646). Pasiekė Trakų (1641–1644), vėliau Vilniaus kašteliono postus. Vyriausias Usviatų seniūno Jono Petro sūnus. Usviatų seniūnas (1612–1623), Valkavisko seniūnas (nuo 1645).

Kazimieras Jonas Povilas Sapiega (1642–1720) buvo formali giminės galva jos galybės apogėjuje. Vyriausias Povilo Jono ir Onos Barboros Kopčiūtės sūnus. Pirmasis postas – Volpos seniūnas (1658), paskui LDK taurininkas (1659), LDK pastalininkis (1661), LDK dvaro iždininkas (1664), Brastos seniūnas (1665), Polocko vaivada (1670), Žemaičių seniūnas (1676), LDK lauko etmonas (1681) ir didysis etmonas

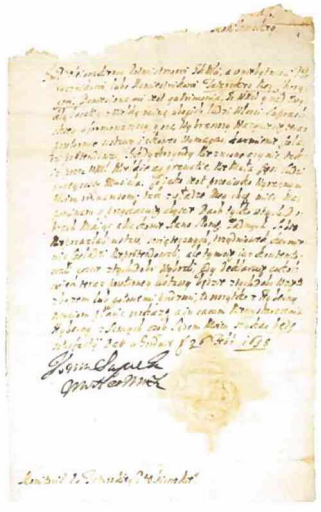

(1683–1703). Dalyvavo Chotino mūšyje (1673), pasiuntinybėje į Maskvą (1678). LDK lauko etmonas (1681), Vilniaus vaivada (1682), LDK didysis etmonas (1683). Kariavo prieš turkus (1684). Dalyvavo vidaus kare, bet Valkininkų mūšyje vadovavimą perdavė sūnui Mykolui. Po pralaimėjimo pabėgo į Kuršą. Bandė aiškintis seime, bet nusivylęs perėjo į švedų pusę. Seimo nutartimi 1703 m. už išdavystę neteko visų postų. Po Poltavos mūšio (1709) siekė atgauti grįžusio ATR karaliaus Augusto II Vetino malonę. Vienas turtingiausių LDK magnatų – 1690 m. vien jo asmeniniai turtai buvo 17 000 valstiečių dūmų. Nors turėjo tris žmonas, vaikų – dukters ir 3 sūnų – susilaukė tik su pirmąja.

Jo jaunesnysis brolis **Benediktas Povilas** (apie 1643–1707) buvo faktiškas Sapiegų giminės vadovas XVIII a. pabaigoje. Jaunystėje mokėsi pas jėzuitus Lenkijoje, tvano metu kartu su vyresniuoju broliu studijavo Grace ir Levene, keliavo po Vakarų Europą. 1661 m. pabaigoje gavo LDK pastalininkio vietą. Dalyvavo kare su maskvėnais, nuo 1665 m. – LDK stalininkas. Turėjo ryšių karaliaus dvare ir 1670 m. gavo LDK raikytojo, o po kelių mėnesių – ir LDK rūmų iždininko vietą. Atpirko iš J. Kiršenšteino LDK didžiojo iždininko vietą (1676), ir tai sukėlė skandalą, bet tada jį palaikė karalius. XVII a. 9-ąjį dešimtmetį, gavę visą valdžią LDK, Sapiegos nusprendė, kad karaliaus parama jiems nereikalinga, ir perėjo į opoziciją. LDK vidaus karo metu norėjo kariauti, iš Valkininkų mūšio pabėgo sužeistas. Ieškojo teisybės seimuose, bet pamatęs, kad karalius nėra jam palankus, perėjo į švedų pusę. Bandė tarpininkauti tarp švedų ir saksų (karaliaus Augusto II) šalininkų Šiaurės karo metu, bet nesėkmingai. Mirė Berlyne nuo dizenterijos, palaidotas Semiatyčiuose. Paliko tris sūnus.

Pranciškus Steponas (?–1686), anksčiau minėtų Sapiegų brolis. Jaunystėje studijavo ir keliavo užsienyje su broliais. Grįžo namo 1664 m. LDK arklidininkas (1670). Breslaujos seniūnas (1671). Dėl turtinių ginčų daug kartų gaudavo banicijas, bet karo tarnyba jį visąlaik gelbėdavo. Dalyvavo Chotino mūšyje. Su žmona O. K. Liubomirskaite turėjo 3 sūnus ir 4 dukteris.

↑ *Kazimiero Jono Sapiegos herbinė aplikacija.*

↑↑ *Vienas iš LDK didžiojo etmono Kazimiero Jono Sapiegos raštų kariuomenei, kuriuose draudžia Supraslio valsčiaus niokojimą. Gardinas, Varšuva, 1698 m.*

↖ *Kazimiero Leono Sapiegos portretas, XVIII a. Nežinomas dailininkas.*

↖↖ *Kazimiero Jono Povilo Sapiegos portretas, 1567 m. Nežinomas dailininkas.*

↑ *Rožanų dvaro griuvėsiai*

↑↑ *Kodenio Šv. Onos bažnyčia, pastatyta 1620–1635 m. M. Sapiegos, į kurią jis atgabeno iš Romos popiežiaus pavogtą Šventą Dievo Motinos paveikslą.*

Leonas Bazilijus (apie 1652/56–1686), paskutinis, ketvirtasis minėtų Sapiegų brolis. LDK rūmų iždininkas (1681) ir LDK artilerijos generolas (1686). LDK stalininkas (1679), dalyvavo žygyje prieš turkus 1683 m. Mirė nevedęs.

Mykolas Antanas (1711–1760). Jauniausias LDK maršalo Aleksandro Povilo sūnus, LDK artilerijos generolo Kazimiero Leono ir Vilniaus vyskupo koadjuktoriaus Juozapo Stanislovo brolis. Į Lietuvą iš Karaliaučiaus grįžo penkerių. Kadangi per karaliaus elekciją 1733 m. parėmė Stanislovą Leščinskį, rusų Skuode buvo areštuotas ir išvežtas į Rygą. Paskui, tarpininkaujant M. Višnioveckiui, paleistas. Po brolio Kazimiero Leono mirties (1738) nesėkmingai stengėsi gauti LDK artilerijos generolo laipsnį. Gavo tik LDK medžioklininko postą (1739). Aktyviai dalyvavo viešajame gyvenime, gynė savo brolėnų turtinius interesus teismuose ir pan. Kadangi jo trečioji žmona Aleksandra buvo M. Čartoriskio duktė, jo naujasis uošvis jam išrūpino LDK pakanclerio vietą (1752). Turėjo tris žmonas, pirmosios žmonos vaikai mirė maži, su antrąja ir trečiąja vaikų nesusilaukė.

Petras Povilas (1701–1771) – Jono Kazimiero Sapiegos ir Liudvikos Opalinskos sūnus. Per tėvą palaikė artimus ryšius su rusais. Jaunystėje gyveno Peterburge, kur carienė jam pripiršo savo dukterėčią Sofiją Skavronską. Gavo didelį kraitį pinigais ir žemės valdų Livonijoje ir Naugardo gubernijoje. Jas pardavęs, grįžo i tėvynę. Buvo vienas turtingiausių ATR magnatų. LDK stalininkas (1732). Jo paramos siekė daugelis didikų ir net karalius. Per bekaralmetį palaikė Stanislovą Leščinskį (1734–1735), paskui keletą metų viešajame gyvenime nedalyvavo. Titulinis Smolensko vaivada (1744). Siekė gauti Kališo ar Poznanės vaivados pareigas, tačiau jam tai nepavyko. Nebuvo ūkiškas, todėl prispaustas skolų turėjo 1766 m. parduoti savo dvarus LDK.

Aleksandras Mykolas (1730–1793). LDK artilerijos generolo Kazimiero Leono ir Karolinos Radvilaitės sūnus. Pulkininkas (1748), LDK gurguolininkas (1748), LDK kar. generolas majoras ir LDK rūmų iždininkas (1750), Polocko vaivada (1753), LDK lauko etmonas (1768), LDK didysis kancleris (1775), rusų ambasadoriui spaudžiant, Targovicos konfederacijos Lietuvoje maršalas (1792). Jo karjera daugiausia rūpinosi

įtakingi giminaičiai, nes tėvas anksti mirė, padėjo ir žmonos Magdalenos Agnieškos Liubomirskaitės ryšiai. Domėjosi mokslu, surinko didelį knygų rinkinį, Varšuvoje – paveikslų galeriją, savo dvaruose Derečine ir Rožanuose – dvaro teatrus, tačiau didelis intelektualas nebuvo. Rusijos šalininkas, nors Targovicos konfederacijos metais ir nelabai aktyvus (tuo metu jau sirgo ir greitai mirė). Su žmona A. M. Liubomirskaite turėjo sūnų Pranciškų ir 4 dukteris.

Pranciškus Sapiega (1772–1829), LDK generolas leitenantas 1794 m. sukilime. Vienintelis LDK kanclerio Aleksandro Mykolo ir Magdalenos Agnieškos Liubomirskaites sūnus. Gimė Varšuvoje. Parėmė Targovicos konfederaciją, dalyvavo jos padėkos delegacijoje į Peterburgą. 1793 m. pradžioje vedė Pelagiją Potocką, vyriausią Ščesno dukrą. Gavo 1,2 mln. auksinų kraitį. Tos vedybos turėjo susieti Lenkijos ir LDK konfederatų vadus. Tų metų kovą konfederatų paskirtas LDK artilerijos generolu. Po to buvo Peterburge, bet metų gale sugrįžo. Parėmė 1794 m. sukilimą, buvo vienas iš 3 LDK teritorijoje buvusių generolų leitenantų. Bet didelių pergalių nepasiekė, gruodį Varšuvoje pasidavė rusams, pasižadėjęs prieš juos nekovoti. Rusai jį amnestavo 1795 m. pradžioje, paskui gavo rusų slaptojo patarėjo rangą. XIX a. atsitraukė nuo viešojo gyvenimo, daug keliavo po Vakarų Europą. 1812 m. kare laikėsi prorusiškos pozicijos. Pagarsėjo išlaidumu – ėjo gandai, kad „Paryžiuje suvalgė 15 mln. auksinų" – lošdamas kortomis. Mirė Derečine 1829 m. Turėjo sūnų Eustachijų Kajetoną ir dukrą Anelę, ištekėjusią už Konstantino Zamoiskio.

Kodenio linijos atstovai

Kodenio linijos pradininkas buvo Bagdono brolis **Ivanas (Ivaška) Sapiežyčius** (apie 1450–1517), valdovo raštininkas, vėliau sekretorius, Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Elenos dvaro kancleris (nuo 1501), valdovo maršalas (nuo 1504), po to Vitebsko vietininkas (1508–1514), vėliau vaivada (1511–1514), Palenkės vaivada (1514–1517). Kariškis, dalyvavo visuose karuose su Maskva, 1514 m. dalyvavo žymiajame Oršos mūšyje. Turėjo 4 sūnus ir 3 dukteris, tačiau 4 sūnų (ir 7 dukterų) susilaukė tik Povilas (Pavelas) Ivanovičius.

Povilas (Pavelas) Sapiega, miręs 1579 m., valdovo maršalas, vėliau Palenkės, paskui Naugarduko vaivada. Vyriausias Palenkės vaivados Ivano Semionovičiaus ir jo pirmos žmonos sūnus. Jaunystėje su broliu Petru studijavo Krokuvos universitete. Po tėvo mirties gavo Breslaujos seniūniją, greitai tapo valdovo maršalu. Po Mikalojaus Narbuto mirties paskirtas Palenkės vaivada (1556), greitai tapo Naugarduko vaivada (1558). Dalyvavo Starodubo ir Livonijos kare su maskvėnais, taip pat ir Liublino seime. Stačiatikis. Iš jo keturių sūnų trys buvo vedę ir susilaukė gausaus palikuonių būrio. Dalyvavo pasiuntinybėse į Maskvą (keletą kartų), į Romą. 1504 m. įkūrė Ikaznės miestelį su pilimi, pastatė Kodenio miestelį su pilimi (netoli Lietuvos Brastos). Dėl nesėkmingų karų su maskvėnais neteko valdų Smolensko žemėje, ta-

↑ *Prancūzų karininko kardas – gala, XVIII a.*

↑ *Povilo Sapiegos portretas, XVIII a. Nežinomas dailininkas.*

čiau Lietuvos didžiojo kunigaikščio buvo apdovanotas naujais dvarais Palenkėje, Brastos ir Breslaujos žemėje.

Andrius (?–1621) – Naugarduko vaivados Povilo ir jo antrosios žmonos Aleksandros Chodkevičiūtės sūnus. Vitebsko vaivados Mikalojaus ir Minsko vaivados Bogdano brolis. Dalyvavo Livonijos kare, gynė Livoniją nuo maskvėnų, buvo Mikalojaus Radvilos Rudojo pavaduotojas. Kartu su M. Dembinskiu sumušė maskvėnus prie Cėsių (Cėsys) 1578 11 21. Vėliau keliavo užsienyje. LDK patauininkis (1588), Minsko kaštelionas (1592). Dar tais metais studijavo Padujos universitete. Polocko vaivada (1597). Konfliktavo su polockiečiais. Polocko vaivados postą už 12 000 lenkiškų auksinų pardavė kun. Mykolui Druckiui-Sokolinskiui. Smolensko vaivada (1621). Neaišku, ar spėjo tą postą priimti, nes mirė. Turėjo dvi žmonas, bet vaikų – tik su antrąja: vieną sūnų (mirė jaunas) ir šešias dukteris.

Mikalojus (1558–1638) – vyriausias Minsko vaivados Bagdono ir Marinos Kopūstaitės sūnus. Zigmanto Vazos sekretorius. Gardino pakamaris (1588), Minsko (1611–1618), Naugarduko (nuo 1618) vaivada. Aršus katalikas. Turėjo Nemunaitį, Karteną, kitas valdas. Nuo dviejų žmonų liko trys sūnūs ir viena dukra (tik iš pirmos santuokos).

Povilas Steponas (1565–1635). Naugarduko vaivados Mikalojaus brolis. Mokėsi VU. LDK arklidininkas (1593), Ašmenos seniūnas ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo maršalas (1598), kariškis. Gomelio seniūnas (1611), LDK pakancleris (1623). Pagrindinė rezidencija – Alšėnuose, iš stačiatikybės perėjo į katalikybę. Turėjo tik tris dukteris.

Tomašas (mirė 1646), Naugarduko vaivada. Buvo Naugarduko vaivados Mikalojaus ir Rainos Dorohostaiskos sūnus. Jaunystėje mokėsi jėzuitų kolegijoje Liubline. 1619 m. gavo iš tėvo Karšuvos tijūnystę. Studijavo Krokuvos universitete, paskui su broliu išvyko studijuoti į užsienį. Dalyvavo Smolensko kare. Hainos seniūnas (1637), Krešovo vaiskis, Vendeno vaivada (1641), 1642–1643 m. sandūroje paskirtas Naugarduko vaivada. Palaidotas Alšėnuose. Su žmona Zuzana Chreptavičiūte palikuonių neturėjo.

Kazimieras Mikalojus (mirė apie 1639), Tomašo brolis. Nemunaičio seniūnas, Bielsko girininkas. Su žmona Kotryna Vainaite susilaukė tik dviejų dukterų.

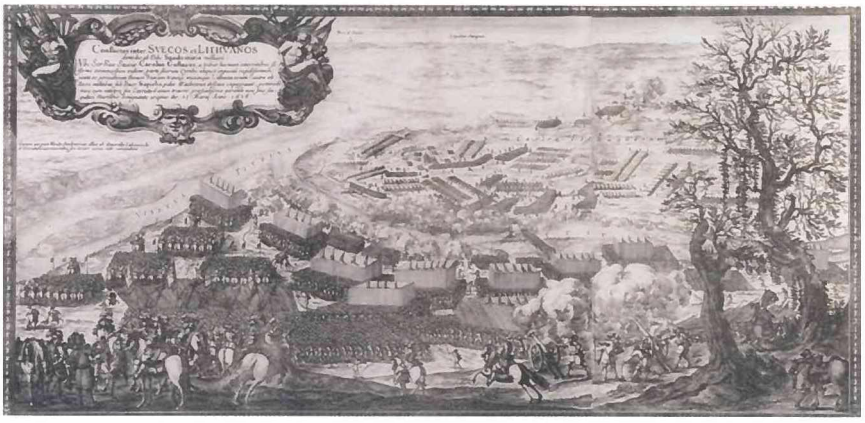

↑ *Jono Frydriko Sapiegos portretas. Dail. Augustinas Mirys (Augustyn Mirys, 1700–1790).*

↖ *Švedijos ir Lietuvos kariuomenių mūšio prie Sandomiero vaizdas. 1656 m. Dail. Erikas (Erik Dahlbergh, 1625–1703), „Conflictus inter Svecos et Lithvanos dimidio ab Urbe Sandomiria...“ (iš: Samuel Pufendorf knygos „De Rebus a Carolo Gustavo“) Niurnbergas, 1696.*

↓ *Antspaudas su Sapiegų giminės herbu, XVIII a. antroji pusė.*

Paminėtinas ir **Povilas Jonas Sapiega** (1609–1665). Tai devintasis pulkininko Jono Petro Sapiegos ir Sofijos Veiheraitės vaikas. Labai ambicingas, nors šeima ir nebuvo turtinga. LDK didysis stovyklininkas (1638–1645), LDK vicestalininkas (1645), Vitebsko vaivada (1646), Vilniaus vaivada (nuo 1656), LDK didysis etmonas (nuo 1656), aktyvus karų su Maskva, Švedija, kazokais dalyvis. Tvano metu stengėsi išlikti lojalus Jonui Kazimierui, nors ir nepasiekė įspūdingesnių pergalių. Gyvenimo pabaigoje įsivėlė į konfliktą su tada galinga Pacų gimine.

Kazimieras Vladislovas (1650–1703), Lenkijos lauko raštininko Jono Frydriko ir Konstancijos Herburtaitės sūnus. Jo brolis Mikalojus Leonas buvo Braclavo vaivada, o Povilas Pranciškus – Žemaičių vyskupas, krikštatėvis – pats ATR valdovas Jonas Kazimieras. Trakų vaivada (1697). Studijavo namie ir užsienyje. Grįžęs kariavo su turkais ir totoriais. Lietuvos Brastos seniūnas (1680), LDK pastalininkis (1685), LDK stalininkas ir rūmų paskarbis (1686). Atsisakė siūlytos LDK pakanclerio vietos. Jo centrinė dvarvietė buvo Kodenis, turėjo dar daug valdų Lenkijoje ir LDK. Buvo vedęs du kartus. Turėjo 2 sūnus ir 3 dukteris (su pirmąja žmona).

Vladislovas Juozapas (Juzefatas) (1652–1733). LDK raikytojo Kristupo Pranciškaus sūnus. LDK taurininkas (1681), LDK raikytojas (1684), Minsko vaivada (1699), Lietuvos Brastos vaivada (nuo 1709). Mokėsi pas jėzuitus namie, taip pat studijavo užsienyje. Namie dalyvavo visuose karuose su turkais. Nepalaikė Čerėjos linijos Sapiegų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vidaus kare. Karo su švedais metu svyravo, nors palaikė karalių ir rusus, buvo susitikęs ir su Petru I. Todėl grįžus Augustui II, greitai atgavo jo pasitikėjimą. Kadangi jo broliai mirė bevaikiai, jam atiteko visas jų palikimas. Didelė palikimo dalis išnaudota skoloms išmokėti. Turėjo dvi žmonas ir nemažai vaikų, bet pilnametystės sulaukė tik dukra iš pirmosios santuokos ir keturi sūnus iš antrosios.

Aleksandras Povilas Sapiega (1672–1734), LDK didysis maršalas (1699), LDK didžiojo etmono Kazimiero Jono sūnus. Karo su švedais metu perėjo į Karolio XII pusę, po Poltavos mūšio (1709) kurį laiką buvo užsienyje. Didžiojo maršalo pareigas atgavo tik 1713 m., atsiprašęs karaliaus Augusto II. Stengėsi atgauti giminės turtus,

↑ *Kazimiero Nestoro Sapiegos portretas. Nežinomas dailininkas.*

↗ *Mūšis prie Dvinos, 1701 m. Nežinomas dailininkas.*

↓ *Durklas su Sapiegų giminės herbu* Lapinu. *Vakarų Europa, XIX a.*

prarastus po Valkininkų mūšio. Mirė Vilniuje, savo Antakalnio rūmuose, palaidotas Trinitorių bažnyčioje (antkapis sunaikintas 1865).

Jonas Frydrikas Sapiega (1680–1751) – Trakų vaivados Kazimiero Vladislovo ir jo pirmosios žmonos Pranciškos Kopčiūtės sūnus. Mokėsi namie ir užsienyje. Palaikė švedus ir S. Leščinskį, bet po Poltavos mūšio gavo karaliaus Augusto atleidimą. Trakų kaštelionas (1716). Siekė Rusijos kariuomenės išvedimo iš ATR teritorijos, nors ir norėjo savo karų nualintos valstybės neutralumo. Labai neilgai dvejojo po karaliaus mirties ir parėmė Augustą III, už tai jau 1735 m. gavo LDK kanclerio postą. Nors turėjo daug nuosavų valdų ir seniūnijų LDK bei Ukrainoje, mėgstamiausia jo rezidencija buvo Kodenis – ten įsirengė giminės portretų galeriją, bandė plunksną, parašė keletą knygelių. Pasistatė sau rūmus Varšuvoje. Jonas Frydrikas buvo vedęs, bet vaikų neturėjo.

Iš šio pasakojimo gali pasirodyti, kad valstybės gyvenimo saulėlydyje, XVIII a. pabaigoje, visi Sapiegos (kaip, beje, ir dauguma kitų LDK didikų) buvo Rusijos išlaikomi jos interesų reiškėjai. Bet tai nėra teisinga. Sapiegų giminėje buvo ir nuoširdžių ATR patriotų, kovojusių už savo valstybės nepriklausomybę. Reikėtų paminėti prieš Rusijos įsigalėjimą kovojusios Baro konfederacijos Polocko vaivadijos maršalą **Kajetoną Mykolą Sapiegą** (1749–1771), jauniausią Mstislavlio vaivados Ignoto ir Onos Krasickos sūnų. Konfederacijai pralaimėjus jis emigravo, paskui kovėsi konfederatų išpuolyje prie Krokuvos. Žuvo mūšyje prie Lanckoronos su A. Suvorovo korpusu 1771 05 23. Šeimos sukurti nespėjo, o jo herojiška mirtis apdainuojama tų laikų poetų.

Kazimieras Nestoras Sapiega (1757–1798) – LDK artilerijos generolas (1773–1793), Brastos seniūnas (1783). Mstislavlio vaivadaičio ir Lenkijos generolo majoro Jono ir Elžbietos Branickaitės sūnus. Jaunystėje keliavo po Vakarų Europą, Prancūzijoje tapo masonų ložės nariu. Iš pradžių Rusijos šalininkas, vėliau Ketverių metų seimo (1788) maršalka nuo LDK, patriotas, 1791 m. Gegužės trečiosios konstitucijos šalininkas, vienas iš 1791 m. Abiejų Tautų tarpusavio įžado iniciatorius. Priešinosi targovicininkams viešai pareiškęs, kad jie nepriklauso liaudžiai. Varšuvoje miniai tai labai patiko, buvo už tai garbinamas. Po konfederacijos pergalės emigravo, o rusų šalininkams grasinant dvarų konfiskavimu, atsisakė postų. 1794 m. grįžo, nors ir atsisakė vadovauti visiems LDK sukilėliams, kovose dalyvavo kaip artilerijos kapitonas, aktyvus sukilimo dalyvis, pasižymėjo gindamas Vilnių (artileristai gynė Žaliąjį tiltą), išstatė savo raitelių pulką. Po ATR likvidavimo skubiai emigravo į Vieną, ten ir mirė. Su žmona vaikų neturėjo.

Iš Sapiegų giminės galima paminėti ir kelis dvasininkus, pasiekusius bažnytinės hierarchijos aukštumas. XVII a. antrojoje pusėje toks hierarchas buvo **Aleksandras Kazimieras Sapiega** (1624–1671). Žemaičių, po to Vilniaus vyskupas (1624–1671), ketvirtasis Vladimiro pakamario Frydriko ir Evos Skaševskos sūnus. Jaunystėje būsimasis vyskupas mokėsi Vilniuje, vėliau tęsė studijas užsienio universitetuose. Karaliaus sekretorius (1647), Vilniaus kanauninkas (1649), Varšuvos kanauninkas (1651), Vilniaus sufraganas (1655), LDK dvasinis referendorius (1657), pagaliau Žemaičių (1659–1667), paskui to Vilniaus vyskupas.

XVIII a. pradžioje Žemaičių vyskupu (nuo 1714) buvo **Povilas Pranciškus** (vienuoliškas vardas Bernardas) **Sapiega** (1657–1715), Paradyso abatas. Jaunystėje mokėsi jėzuitų kolegijose Lvove ir Varšuvoje, keliavo po Vakarų Europą. Galbūt dalyvavo Jono Sobieskio žygyje į Vieną 1683 m., tapo pulkininku. Tačiau 1686 m. atsisakė pasauliečio karjeros ir gavo šventimus, įstojo į cistersų vienuolių ordiną. Turėjo karaliaus šeimos palankumą, bet XVII a. pabaigoje Žemaičių vyskupijos negavo, nes Jonas Sobieskis baiminosi jam priešiškos Sapiegų giminės sustiprėjimo Žemaitijoje. Todėl buvo Varšuvos (1690–1699) ir Vilniaus kanauninku (1689–1692), LDK dvasiniu sekretoriumi (nuo 1704), Lenkijos cistersų generaliniu komisaru (nuo 1708).

Paminėtinas ir **Juozapas Stanislovas** (1708–1754), artilerijos generolo Kazimiero Leono (mirė 1738) ir LDK pakanclerio Mykolo Antano brolis. Mokėsi Lenkijoje, jaunystėje rašė eilėraščius ir vertė iš lotynų kalbos. Pirmuosius šventimus gavo 1727 m., tais pačiais metais gavo ir Vilniaus katedros prepozitūrą. 1736 m. pradėjo eiti Vilniaus vyskupo koadjutoriaus (vyskupo padėjėjo pareigos, šiam sergant, su vėlesnio išrinkimo teise) ir LDK dvasinio referendoriaus pareigas. Aktyviai dalyvavo viešajame gyvenime, rėmė mirusio brolio vaikus. Buvo labai priešiškas stačiatikiams ir protestantams. 1748 m., sukrėstas didžiulio Vilniaus gaisro, kartu su kancleriu J. F. Sapiega ir etmonu M. Radvila parengė miesto atstatymo planą, apsaugantį nuo gaisrų ateityje. Deja, miesto valdžia, nenorėdama didinti mokesčių, buvo tam abejinga. Domėjosi mokslu, kaupė knygas, perrašinėjo rankraštinius do-

↑ *Aleksandro Kazimiero Sapiegos portretas. Juozapo Ozemblovskio litografinė spaustuvė (1833–1863).*

↑↑ *Povilo Sapiegos portretas iš Žemaičių vyskupų galerijos rinkinio (suformuota XVII a. pab.–XX a.).*

↑ *Alšėnų pilies griuvėsiai*
↗ *Sapiegų rūmai Varšuvoje*

kumentus, pasiskolintus iš kitų asmenų, tvarkė giminės archyvus. 1753 m. fundavo teleskopo įsigijimą VU observatorijai. Savo biblioteką testamentu užrašė Vilniaus kapitulos bibliotekai.

Taigi nuo pat XVI a. pabaigos Sapiegų giminė buva viena įtakingiausių LDK giminių. Pačioje XVII a. pabaigoje Čerėjos šakos Sapiegos buvo šlovės viršūnėje, tapo faktiškais Lietuvos valdovais. Taip atsitiko ne tik dėl laikino kitų giminių (Radvilų) susilpnėjimo ar išstūmimo iš elito, bet ir dėl Jono Sobieskio noro pakirsti jam priešiškos Pacų giminės įtaką pasitelkiant Sapiegas. Istorikų nustatyta, kad tuo metu abiejų šakų Sapiegos turėjo aštuonis senatorių postus, lenkdami ir Oginskius, ir Radvilas. Galimybė paveldėti vadinamąsias Noiburgų (užgesusios Radvilų šakos, su kuria jie giminiavosi) valdas būtų davusi Sapiegų giminei disponuoti maždaug 20 procentų, t. y. 1/5 visos LDK teritorijos ir išteklių. Žinoma, tai irgi sukėlė konkuruojančių giminių priešiškumą.

Sapiegų hegemonijos siekis kėlė didelį kitų, nustumtų nuo aukščiausių postų, didikų giminių nepasitenkinimą. Kilus vidaus karui (1697–1700), susivieniję Sapiegų priešininkai, remiami naujojo valdovo Augusto II Vetino, sumušė juos prie Valkininkų. Giminės atstovai buvo pašalinti iš svarbiausių pareigybių, o didžiulės jų valdos konfiskuotos arba tiesiog išgrobstytos. Negavę nei seimų, nei valdovo palaikymo, Sapiegos perėjo į švedų karaliaus, su kuriuo tada ATR kariavo, Karolio XII ir jo statytinio Stanislovo Leščinskio pusę. Po Švedijos pralaimėjimo Poltavos mūšyje Sapiegos neteko savo galingojo globėjo ir buvo priversti taikytis su karaliumi. Giminė buvo amnestuota ir toliau, iki pat konfederacinės Lietuvos-Lenkijos valstybės gyvavimo pabaigos, išliko tarp įtakingiausių didikų šeimų, tačiau jau niekada nepretendavo į galingiausios titulą.

Sapiegų giminės atstovai išliko iki šių dienų ir gyvena keliuose žemynuose. Svarbiausi Sapiegų dvarų pastatai LDK teritorijoje likę Baltarusijos teritorijoje (Alšėnai ir Rožanai) ir yra apleisti.

XVIII

Tiškevičiai

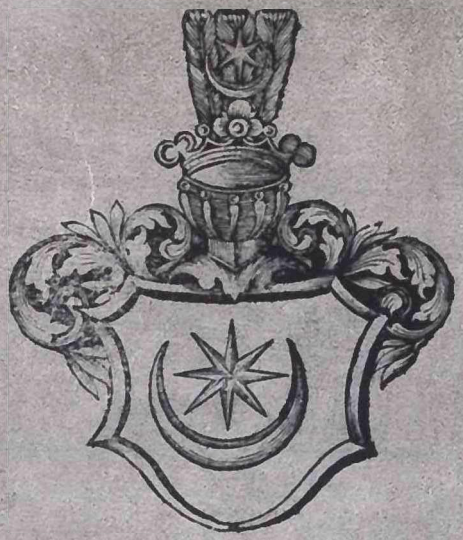

Tiškevičiai – sena ir žymi Lietuvos, Lenkijos ir Abiejų Tautų Respublikos (nuo 1569) rusėnų kilmės didikų šeima, suvaidinusi svarbų vaidmenį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijoje. Ypač įtakinga ji buvo XVII a. pirmojoje pusėje, plačiai paskliduisi visoje Abiejų Tautų Respublikoje. Tiškevičių buvo dvi šakos: Skuminai išmirė XIX a. pradžioje, o Logoisko Tiškevičiai XIX a. ir XX a. „grįžo" į etninės Lietuvos teritoriją ir buvo viena turtingiausių to meto krašto giminių, daug nusipelniusių Lietuvos kultūrai. Tiškevičių giminė davė daug Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės centrinės valdžios pareigūnų, senatorių, kultūros veikėjų.

Tiškevičių herbas – Leliva.

↑ *Vasilijaus Tiškevičiaus portretas. Nežinomas dailininkas*

← *Tiškevičių giminės herbas* Leliva

Pasak legendos, Tiškevičiai kildino save iš Gedimino sūnaus Manvydo. Realesnė yra giminės kilmė iš dabartinės Ukrainos teritorijoje XV a. gyvenusio bajoro Kaleniko Miškavičiaus, kuriam Švitrigaila 1437 m. už ištikimą tarnybą ir drąsą kare padovanojo valdų Žitomyro ir Ovručo pavietuose bei Čartaliesų dvarą, kuriame vėliau buvo įkurtas Berdičevo miestas. Kalenikas turėjo keletą sūnų, iš kurių žinome tik trijų – Senkos, Ivaškos ir Tiškos – vardus. Karjerą iš jų padarė tik Senka, XV a. viduryje minimas kaip Švitrigailos dvaro iždininkas ir pakancleris. Nei apie Senkos, nei apie Ivaškos palikuonis jokių tikrų duomenų neišliko.

Tiškevičių giminės vardas kildinamas nuo Kaleniko sūnaus Tiškos (Timofiejaus), kuris paliko penkis sūnus. Visi jie jau vadinami Tiškovičiais (Tiškevičiais). Iš pradžių giminė buvo stačiatikiška, bet jau XVII a. pradžioje perėjo į katalikybę ar į unitus. Viena linija pagal Tiškos anūko vardą buvo vadinama Skuminais Tiškevičiais (ji baigėsi 1808), kita ėjo nuo Tiškos sūnaus Vosyliaus ir vadinosi Tiškevičiais-Kalenickiais, vėliau Tiškevičiais. Ši linija vėliau dar pasidalijo keletą į šakų pagal savo pagrindinių valdų arealą.

Tiškevičių (Logoisko) linija (žymesni atstovai)

Iš Tiškos sūnų paminėtinas **Vosylius** (mirė 1571), diplomatas, daug kartų su pasiuntinybėmis vykęs į Krymą, Maskvą, Italiją. Už nuopelnus iš didžiojo kunigaikščio gavo daug dvarų – Logoiską, Berdičevą, Lososną, Bielavičius ir kt. 1546–1558 m. valdovo maršalas, Minsko, Pinsko, Valkavisko, Čerkasų, Kanevo, Raudondvario seniūnas, nuo 1558 m. – Palenkės vaivada, nuo 1569 m. – titulinis Smolensko vaivada. Žymus valstybės veikėjas, diplomatas, vykęs į Maskvą ir Krymą. Buvo nusiteikęs prieš Liublino uniją, todėl po jos sudarymo neteko Palenkės vaivados vietos ir gavo titulinį Smolensko (tuo metu jis buvo užimtas Maskvos) vaivados postą. Jis 1569 m. lapkričio 5 d. iš didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto gavo „Logoisko ir Berdičevo grafo" titulą, pagrįsta vėlyvu XVII a. apokrifu (falsifikatu). Stačiatikis, perėjęs į kalvinizmą. Buvo vedęs kunigaikštytę Aleksandrą Čartoriskaitę, po mirties gavo dalį minėto Logoisko, kitą dalį atpirko ir pasidarė jį pagrindine savo rezidencija. 1567 m. padarė Logoiską savo ordinacija (centrinė giminės rezidencija, kurią palikuonims draudžiama dalyti) vyriausiam sūnui Jurgiui, tačiau jau XVII a. pradžioje ji buvo padalyta gausiems jo palikuonims. Todėl tuo metu Tiškevičiai ir nebuvo ypatingai turtingi, nors ir pasiekdavo aukštus valstybinius postus. Ši giminės šaka vėliau suskilo į daugybę atšakų, kurių dauguma su pačiu Logoisku jau neturėjo nieko bendra.

Jurgis Tiškevičius (mirė 1576), Vosyliaus sūnus. Valdovo dvariškis, pasiuntinys Kryme ir Maskvoje. Valdovo maršalas (1558–1566), Brastos vaivada nuo 1566 m., Valkavisko seniūnas (nuo 1557). Dalyvavo Livonijos kare, turėjo rotmistro laipsnį. Jurgio sūnus **Martynas Tiškevičius** (mirė po 1595) buvo Minsko vaitu (1582), valdovo maršalu (nuo 1589), Slanimo maršalu. Senatoriumi tapo kitas Jurgio sūnus **Eusta-**

↑ *Antanas Kazimieras Tiškevičius (1723–1778)*

↖ *Logoiskas, XIX a. antroji pusė. Dail. Napoleonas Orda.*

↓ *Kardo (galos) rankena, XIX a. vid.*

chijus Jonas Tiškevičius (mirė 1631). Buvo Mozyriaus seniūnas, Kameneco laikytojas, karališkasis rotmistras, 1607 m. tapęs LDK rūmų iždininku, 1611 m. – Mstislavlio vaivada, nuo 1615 m. – Lietuvos Brastos vaivada. Kariškis, dalyvavo visuose to meto LDK karuose, ypač pasižymėjo 1605 m. Salaspilio ir 1621 m. Chotino mūšiuose. Buvo diplomatinėse pasiuntinybėse Maskvoje ir Kryme. Aktyviai dalyvavo politiniame šalies gyvenime, fundavo jėzuitų kolegiją Brastoje, donavo Vilniaus jėzuitus, bazilijonų vienuolyną Žirovičiuose.

Vyskupo Jurgio brolis **Antanas Jonas** (mirė 1649) – Ukmergės seniūnas (1641–1649), LDK rūmų iždininkas (1640–1645), vėliau – LDK rūmų maršalas.

Paminėtinas ir Kijevo vaivada **Jonušas** (mirė 1649), Vosyliaus Tiškevičiaus vaikaitis. Kariškis, pulkininkas, iš pradžių stačiatikis, keletą metų buvo Krymo totorių nelaisvėje. Grįžęs iš nelaisvės ėmė remti katalikus, Ukrainoje įkūrė jų vienuolynus Berdičeve, Sokole, Machnovce ir Murachvoje, fundavo jėzuitų kolegijas Vinicoje ir Kijeve. Kovėsi prieš kazokus, gynė nuo jų savo giminės lizdą Berdičevą.

XVII a. daug Tiškevičių įvairiuose valstybės regionuose ėjo ne tik aukščiausias, bet ir vidurinės grandies administracines pareigas. Pavyzdžiui, Polocke du Tiškevičiai dirbo žemės teisme: iš pradžių raštininku buvo **Aleksandras** (1602–1611), paskui tapęs žemės teisėju (mirė apie 1644), o vėliau kartu su juo dirbo žemės raštininkas (1617–1636) ir pateisėjis (1636–1644) **Mykolas** (mirė iki 1658), pakeitęs Aleksandrą teisėjo poste po jo mirties.

XVII a. antrojoje pusėje Tiškevičiai buvo nustumti galingesnių Radvilų, Sapiegų, Pacų, Oginskių giminių. Keliasdešimt metų jiems teko tenkintis vidutinio rango (pavietų) pareigūnų postais. Jų galybės atgimimas prasideda tik XVIII a. viduryje. Su tuo galima sieti **Mykolą Joną** (mirė po 1762), Emanuelio Vladislovo sūnų, Logoisko valdytoją, didžiosios buožės husarų kuopos vėliavininką. Mykolo Jono sūnus **Felicijonas** (1719–1792) – LDK kariuomenės generolas majoras (1759). Jo sūnus Pijus iš dėdės Vincento gavo valdyti Logoiską.

Antanas **Kazimieras** (1723–1778), LDK armijos generolas leitenantas, jau išsiskyrė iš kitų savo turtais. Jis nusipirko dideles Svisločės valdas ties Valkavisku.

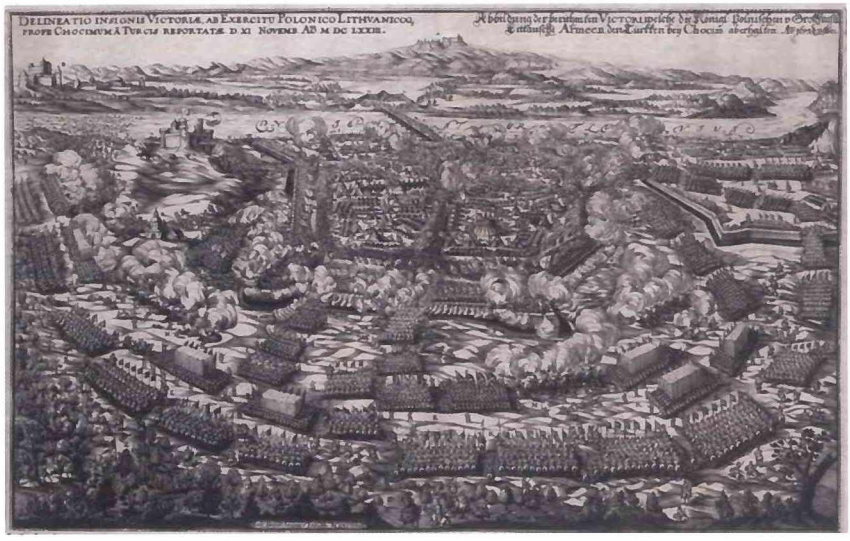

↑ *Chotino mūšis, 1673 m. lapkričio 11 d. Raižytojas Johanas Bensheimeris (Johann Bensheimer).*

↑↑ *Jonas Skuminas Tiškevičius, 1642 m.*

Jo brolis **Juozapas Ignotas** (1724–1815), LDK kariuomenės pulkininkas, įsigijo Voložiną Baltarusijoje, Biržus ir Dubingius Lietuvoje.

Vienintelis Antano Kazimiero sūnus ir paveldėtojas **Vincentas** (1757–1816) buvo LDK didysis referendorius (nuo 1781), vedęs kitą paskutiniojo ATR karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio dukterėčią Mariją Teresę Poniatovską. Kadangi buvo bevaikis, Vincentas savo pagrindines valdas išdalijo giminaičiams – Pijui, Tadui ir Ferdinandui. Šios linijos atstovai iki šiol gyvena Europoje bei JAV.

Skuminų linija (žymesni atstovai)

Jonas (Ivanas) Lvovičius Skuminas (mirė prieš 1565) – valdovo maršalas ir Černobylio seniūnas nuo 1558 m. Vadovavo pasiuntinybėms į Krymą. Jo vardas tapo giminės linijos pravarde, pridėta prie Tiškevičių pavardės. Skuminų Tiškevičių vardą vartojo jo dviejų sūnų, Teodoro (Fiodoro) ir Dimitro, palikuonys.

Teodoras (Fiodoras) Ivanovičius **Skuminas Tiškevičius** (mirė 1618) – iš pradžių LDK rūmų iždininkas didysis iždininkas, 1590 m. – Naugarduko vaivada. Pats tapo unitu, unitų globėjas. Savo valdų centrą iš dabartinių Ukrainos žemių perkėlė į šiaurę, kur turėjo daug valdų poliublijinės LDK (dab. Lietuvos ir Baltarusijos) teritorijoje. Valdė ir daug valstybinių seniūnijų – Breslaujos, Jurbarko, Alytaus, Gardino. Jo žmona buvo Kotryna Liacka, atnešusi didelį kraitį.

Teodoro brolis **Dimitras Skuminas Tiškevičius** (1576–1609) buvo LDK didysis maršalas. Jis liko gyventi savo Ukrainos dvaruose, tačiau valdė ir Minsko seniūniją. Užėmė Kijevo pakamario (žemės ribų teisėjo) postą. Istoriniuose šaltiniuose XVI a. pabaigoje minimas kaip „rusų ukrainų (t. y. rytinių ir pietinių ATR pakraščių) pilių ir valsčių raštininkas". Kadangi vedė LDK žemėse gyvenusių Masalskių atstovę Eleną Masalskytę, jo palikuonys irgi persikėlė į LDK.

Naugarduko vaivados Teodoro sūnus **Jonušas Skuminas Tiškevičius** (apie 1572–1642), kaip ir jo tėvas, karštas bažnytinės unijos šalininkas. Aktyvus politinis ir visuomenės veikėjas, Naugarduko seniūnas, didysis LDK raštininkas (1607–1621), Mstislavlio vaivada (nuo 1621), vėliau Trakų vaivada (1626), Vilniaus vaivada (1640). Kariškis, diplomatas, dalyvavo derybose su maskvėnais ir švedais, domėjosi mokslu, buvo didelės bibliotekos savininkas. Parašė polemininių veikalų prieš stačiatikius. Breslaujos, Naujadvario, Jurbarko seniūnas. Tačiau ši giminės šaka nebuvo tęsiama, nes po Teodoro mirties liko tik viena dukra Ko-

↑ *Jurgio Tiškevičiaus portretas iš Žemaičių vyskupų galerijos rinkinio (suformuota XVII a. pab.–XX a.).*

↑↑ *LDK iždininko Liudviko Tiškevičiaus tarnybinio antspaudo spaudas, XVIII a. pab.*

↖ *Palangos dvaro rūmai.*

tryna Eugenija, ištekėjusi už Lenkijos didiko Jonušo Višnioveckio ir visus paveldėtus turtus perdavusi šiai giminei.

Dvi Dimitro Tiškevičiaus palikuonių kartos priklausė vidutiniajai bajorijai. Pakilti aukščiau to lygio pavyko tik Dimitro vaikaičio **Kazimiero** (mirė apie 1701) sūnums, kuriems karjeros siekti padėjo jų motina Ona Oginskaitė (XVIII a. pab. Oginskiai – viena galingiausių LDK giminių). Gal prisidėjo ir kitos, Logoisko, šakos giminaičių parama. Kad ir kaip būtų, Kazimiero sūnūs jau pateko į valstybės elitą. Vienas jų, **Juozapas** (1694–1754), buvo Žemaičių seniūnas, tiesa, jo linija baigėsi su vaikaičiais. Žemaičių seniūno brolis **Jurgis** (mirė 1735), Vilniaus tijūnas, LDK didysis raštininkas ir Vitebsko kaštelionas. Jis vedė turtingą nuotaką – Benediktą Sapiegaitę, kuri iš motinos pusės buvo paveldėjusi didžiulius XVII a. pabaigoje užgesusios Polubinskų giminės turtus.

Minėtojo Vitebsko kašteliono Jurgio ir Benediktos sūnus **Juozapas Skuminas Tiškevičius** (1716–1790) jau buvo tikras magnatas, abi jo žmonos (Benedikta Oginskaitė ir Ona Pociejūtė) irgi buvo kilusios iš magnatų. Mstislavlio kaštelionas, vėliau Smolensko vaivada, tačiau didesnės įtakos politiniame gyvenime neturėjo. Juozapo sūnus **Aleksandras Tiškevičius** (apie 1748–1775) – Vilniaus tijūnas (1761–1775), LDK gurguolininkas (1773–1774), LDK didysis raštininkas (nuo 1774).

Liudvikas Tiškevičius (1750–1808), jaunesnysis Aleksandro brolis. Generolas adjutantas (1772), Vilniaus tijūnas (1775–1808), LDK didysis raštininkas (1775–1780), lauko etmonas (1780–1791), LDK didysis iždininkas (1791–1793), LDK didysis maršalas (nuo 1793). Gardino seimo (1793), patvirtinusio II ATR padalijimą, maršalas, to Seimo pasiuntinys Peterburge. Jam mirus baigėsi Skuminų Tiškevičių linija. Rusijos šalininkas, imperatorienės Jekaterinos apdovanotas Berezynos valdomis (ties Minsku). Liudvikas buvo vedęs paskutiniojo ATR karaliaus dukterėčią Konstanciją Poniatovską. Buvo Rusijos šalininkas. Giminės turtai atiteko Potockiams, nes vienintelė jo dukra Ona ištekėjo už Aleksandro Potockio.

↑ *Mikalojaus Tiškevičiaus portretas, XVIII a. Nežinomas Lietuvos dailininkas.*

↑↑ *Užutrakio dvaras, XIX a. pab.*

↗ *Raudondvario pilis. Dvarą nuo XIX a. valdė Tiškevičiai.*

Iš Tiškevičių yra kilę keletas garsių Katalikų bažnyčios hierarchų. Tai Žemaičių (1633–1649) ir Vilniaus (1649–1656) vyskupas **Jurgis** ir Žemaičių (1740–1762) vyskupas **Antanas Domininkas**. Ypač išgarsėjo vyskupas Jurgis (vaivados Eustachijaus Jono sūnus), išsilavinimą gavęs Romoje, daug padaręs bažnyčių tinklo plėtrai ir vienuolijų kūrimui savo vyskupystėje, įkūręs ir Žemaičių Kalvariją (1637). Minėto kito Lietuvos Brastos vaivados Jurgio sūnus, irgi **Jurgis** (1571–1625), buvo vyskupas, visos Lenkijos jėzuitų provinciolas (nuo 1622). Mokėsi Vilniaus universitete, vėliau Austrijoje, Italijoje, buvo vienas įtakingiausių jėzuitų karaliaus Zigmanto Vazos valdymo laikais. Šio Tiškevičiaus brolis **Petras** (mirė apie 1631) nuo 1618 m. buvo Minsko vaivada, įkurdino Minske dominikonus (1615).

Tikrasis Tiškevičių giminės suklestėjimas prasidėjo XIX a. ir XX a. pradžioje, kai jie tapo vienais stambiausių Lietuvos žemvaldžių. Tada šios giminės atstovai valdė Biržus, Raudondvarį, Kretingą, Lentvarį, Palangą, Užutrakį, Vokę. O žymiausi ir daugiausia Lietuvos kultūrai nusipelnę yra minėto Pijaus sūnūs **Eustachijus** ir **Konstantinas**, XIX a. garsios Vilniaus archeologinės komisijos nariai ir mecenatai, senienų rinkėjai ir kolekcionieriai. Ir nors po 1863 m. sukilimo daugelis jų darbų buvo garsiojo generalgubernatoriaus Muravjovo pastangomis sustabdyti, o kolekcijos išgrobstytos arba parduotos, kiti Tiškevičių giminės pėdsakai išliko ryškūs Lietuvos kultūroje. Tai ir Palangos kurorto kūrimas, rūmai Tiškevičių rezidencijose (Palangoje, Užutrakyje, Lentvaryje, Vokėje), žiemos sodas (Kretingoje) ir originalūs parkai (Palangoje, Užutrakyje, Vokėje) ar jų likučiai.

Taigi Tiškevičiai buvo žymi Lietuvos istorijoje tiek LDK, tiek priklausomybės Rusijai laikotarpiu didikų giminė, išugdžiusi keliolika aukšto rango valstybės veikėjų ar Katalikų bažnyčios hierarchų (vyskupų), o vėliau ir reikšmingų krašto kultūrai žmonių. Nors ir nebuvo pati žymiausia ar turtingiausia (kaip Radvilos ar Sapiegos), ji priklausė mūsų krašto diduomenei. Tiškevičių giminė išgyveno keletą savo iškilimo bangų. Po pirmosios tokios bangos XVII a. pirmojoje pusėje sekė kelių kartų sąlyginis nuosmukis, kai buvo nustumtos veržliai kylančios Pacų, Oginskių ir ypač Sapiegų giminės. Tačiau po naujo pakilimo XVIII a. Tiškevičiai iki pat XX a. išliko Lietuvos elite.

XIX

Tyzenhauzai

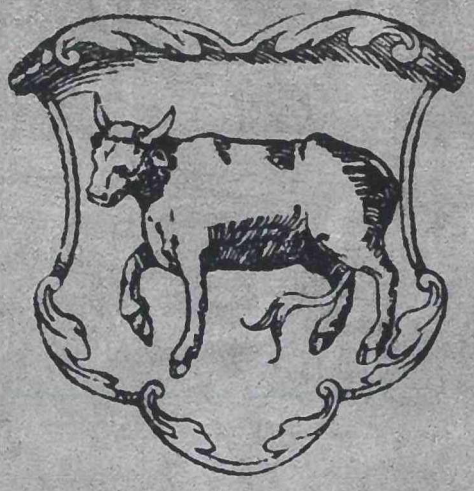

Tyzenhauzai (Tiesenhausen, Tysenhausenhauz, Tyzenhauz) – vokiečių kilmės didikų (baronų ir grafų) giminė, turėjusi įtaką Livonijos (Latvijos, Estijos), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Rusijos politiniam gyvenimui. Lietuvos pilietybę (indigenatą) Livonijos vokiečių Tyzenhauzų giminės atstovai gavo XVI a.

Tyzenhauzų herbas – juodas Buivolas *auksiniame lauke.*

↑ *Bartolomėjaus Tyzenhauzo testamentas, 1397 m. gegužės 6 d.*

↗ *Kuoknesės pilies griuvėsiai, XIII a.*

← *Tyzenhauzų giminės herbas* Buivolas

Pirmieji atstovai, svarbiausios linijos

Pirmieji giminės atstovai iš Tyzenhauzo (Tiesenhusen) netoli Nynburgo Žemutinėje Saksonijoje į Livoniją atsikėlė kryžiaus žygių metu XIII a. pirmojoje pusėje. 1215 m. šaltiniuose minimi du broliai **Henrikas** ir **Egelbertas** iš Tyzenhauzo (Henricus et Eggelbertus de Thiesenhusen). 1269 m. Egelberto sūnus Jonas kartu su Polocko kunigaikštytės Sofijos ranka įgijo leno teisę valdyti Kuoknesę. Tačiau jau 1278 m. kovo 2 d. Hermano iš Vartbergės *Livonijos kronikos* žiniomis, „riteris ponas iš Tyzenhuzeno", kartu su Livonijos ordino magistru Ernestu ir dar 71 Ordino broliu krito prie Ašeradės nuo kalavijuočius persekiojusių lietuvių. Kuoknesės pilis atiteko Rygos arkivyskupijai. XIV–XVI a. Tyzenhauzų giminės palikuonys ėjo įvairias pareigas Livonijos ordino, Rygos arkivyskupo, Livonijos kunigaikštystės administracijose, laipsniškai stiprindami ir plėsdami savo politinę bei ekonominę įtaką.

Plačias Tyzenhauzų valdas Dauguvos apylinkėse jau XIV a. 8-ajame dešimtmetyje mini Hermano iš Vartbergės *Livonijos kronika*: „Tais pačiais [1375] metais tuojau po prūsų išvykimo Kęstutis, lietuvių karalius, su trimis savo brolio karaliaus Algirdo sūnumis, taip pat su Smolensko karaliaus sūnumi, dar ir su Andrium, Polocko karalium, su savo žmonėmis penktadienį prieš *Esto Mihi* (Pelenų dieną, kovo 2 d.) įsiveržė į Dauguvos apylinkes. Pagal prūsų pavyzdį kariuomenę padalijo į tris raitelių pulkus, nusiaubė pono Rygos arkivyskupo žemes ir ypač Tyzenhauzo valdas, pirmiausia Krustpilio, Lazdonos, Bergsono, Erlės, Pepalgės, Selsovės apylinkes iki pat Baltonės ir išsivedė belaisvius."

Tuo metu, kai pasienyje su Lietuva esančias Livonijos Tyzenhauzų valdas siaubė Kęstučio kariuomenė, vokiečių žemėse likusios Tyzenhauzų linijos palikuonys Jonas ir Bartolomėjus 1375 m. spalio 30 d. iš Šv. Romos imperijos imperatoriaus Karolio IV gavo paveldimą „imperatoriškųjų rūmų ir imperatoriaus užstalės riterių" garbės titulą.

↖ *Vokiečių ordino riteris (rekonstrukcija)*

↓ *Šalmas iš Švedijos Erebro (Örebro) pilies*

Livonijoje Tyzenhauzų giminė sudarė dvi linijas – **Ėrglių** (Vidžemėje, linijos pradininkas Egelberto sūnus Jonas) ir **Bėrzaunės** (pradininkas – Egelberto sūnus Bartolomėjus). XVI a. Lietuvai prisijungus Livoniją ir vėliau karų dėl Livonijos tarp Abiejų Tautų Respublikos ir Rusijos bei Švedijos metu Tyzenhauzų giminės nariai prisiekė ištikimybę skirtingiems siuzerenams: Lietuvai, Švedijai, Rusijai. Ištikimybę Švedijos karūnai prisiekęs Ėrglių linijos atstovas, švedų armijos generolas Jonas Henrikas Tyzenhauzas (Hans Heinrich von Tiesenhausen) 1654 m. išsirūpino barono titulą. Rusijos imperijos pavaldinys, Bėrzaunės linijos narys Berndsas Gustavas iš Tyzenhauzo (Bernd Gustav von Tiesenhausen auf Groß-Sauß) 1759 m. gavo grafo titulą. XIX a. kai kurie Tyzenhauzų šeimos nariai užėmė aukštas karines ir politines pareigas Rusijos imperijos administracijoje. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje įsitvirtinę Egelberto palikuonys titulavosi grafais.

XVI a. gavę Lietuvos pilietybę (indigenatą) Tyzenhauzų giminės nariai tiek vedybų keliu, tiek kopdami politinės karjeros laiptais ėmė plėsti savo žemėvaldą Lietuvoje, įsigydami dvarų Gardino, Vilkmergės (dabar Ukmergė), Ašmenos pavietuose, vėliau ir kitose vietovėse. Yra žinoma, kad jau XVI a. 5–7 dešimtmetį Livonijos bajorų Tyzenhauzų giminės nariai turėjo žemės valdas Žemaitijoje. 1623–1730 m. laikotarpiu iš šios giminės linijos iškilo 4 senatoriai: Dorpato (Tartu) vaivada **Jonas Gotardas** (vaivada nuo 1641), Smolensko vyskupas **Gotardas Jonas** (vyskupas 1668–1669), Naugarduko vaivada **Steponas** (apie 1700) ir Mstislavlio vaivada **Jonas Tyzenhauzas** (vaivada 1716–1726).

Vienas iš Livonijos Tyzenhauzų, Dorpato pastalininkis **Reinholdas Tyzenhauzas** (gimė apie 1590) 1633 m. persikėlė į Lietuvą. Jo nuopelnai naujajai tėvynei buvo prisimenami dar XVIII a. viduryje, kada Starodubo pavieto egzuliantų seimelis 1752 m. rugpjūčio 21 d. savo pasiuntiniams į seimą įteiktoje instrukcijoje nurodė „priminti į seimą susirinkusiems luomams herojiškus Tyzenhauzų giminės nuopelnus ir tai, kad už prarastas valdas Švedijos užimtoje Livonijoje iki šiol nėra paėmę Šviesiausiųjų Respublikos monarchų skirto atlyginimo“. Seimelis prašė iš naujo pa-

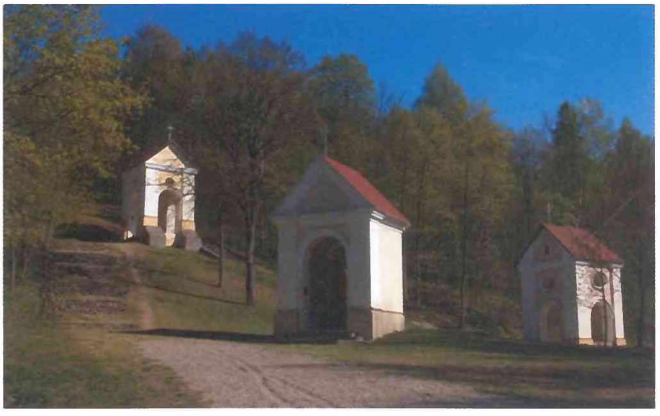

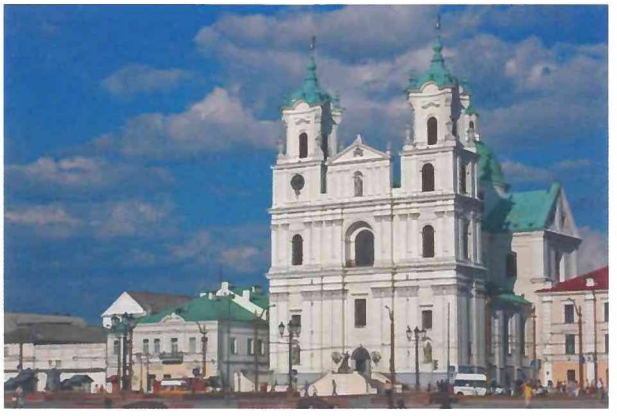

↑ *Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelias*

↗ *Gardino miesto centrinė aikštė ir jėzuitų Šv. Pranciškaus Ksavero katedra (1678–1705)*

↓ *Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčia, 1900–1914 m.*

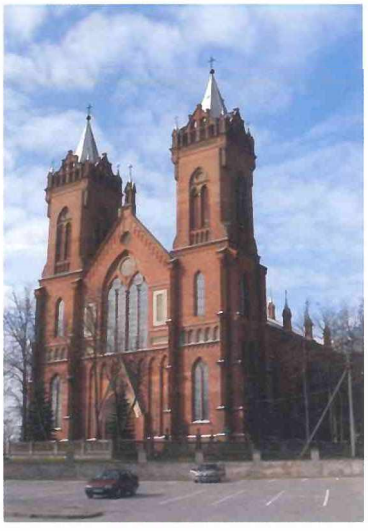

tvirtinti karaliaus Jono Kazimiero 1667 m. balandžio 16 d. Reinholdui Tyzenhauzui suteiktą privilegiją į Kupiškio seniūniją. Pono Reinholdo Tyzenhauzo ir jo atsivestų vokiečių pėstininkų pagalba Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenei kovojant su kazokais prie Lojevo minima ir kituose šaltiniuose, tarp jų – lauko etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos gyvenimo aprašyme.

Už nuopelnus karuose gautą Kupiškio seniūniją valdė Reinholdo sūnus **Vilhelmas** (apie 1620–1676), vėliau – vaikaitis **Benediktas** Tyzenhauzas (gimė apie 1690). Reinholdo vaikaitis **Steponas Tyzenhauzas** (apie 1650–1708) sparčiai kilo karjeros laiptais Lietuvoje: 1687 m. tapo Lietuvos pastalininkiu, 1700 m. – Naugarduko vaivada. Jo vyriausias sūnus **Jonas** 1716–1726 m. ėjo Mstislavlio vaivados pareigas, o sūnus **Mykolas Benediktas** (gimė apie 1670) buvo LDK didysis raštininkas. XVIII a. pradžioje Mykolo Benedikto įsigytas Žaludkas (dabar Gardino apskritis, Baltarusija), kuriam tuo metu priklausė pono dvaras, miestelis ir plačios žemės valdos abiejuose Nemuno pusėse su 226 dūmais, tapo šios giminės linijos centru. XVII a. gauta Kupiškio seniūnija 1771 m. perėjo į Čartoriskių giminės rankas.

Žymiausi giminės atstovai ir jų nuopelnai

Didesnę politinę įtaką LDK Tyzenhauzų giminės atstovai pasiekė tik XVIII a. aktyvios rūmų iždininko Antano Tyzenhauzo veiklos dėka, tačiau jau XVII a. antrojoje pusėje savo veikla pasižymėjo Tartu vaivados Juozapo Tyzenhauzo sūnus Gotardas Jonas, tapęs Vilniaus sufraganu ir Smolensko vyskupu.

Gotardas Jonas Tyzenhauzas (mirė 1669 09 07 Vilniuje) – Tartu vaivados Jono Tyzenhauzo ir Zuzanos Sapiegaitės sūnus. 1649 m. buvo priimtas kanauninku į Vilniaus katedros kapitulą. 1654 m. liepos 6 d. kapitulai pavedus, rusų antplūdžio metu iš Vilniaus išvežė ir rūpinosi katedros archyvu, kurį į sostinę sugrąžino 1663 m. Dar 1661 m. balandžio 5 d. popiežiaus Aleksandro VII buvo paskirtas tituliniu Metono vyskupu ir Vilniaus sufraganu, kartu likdamas kanauninku. Nuo 1662 m. priklausė komisijai, sudarytai Kalvarijoms Verkiuose prie Vilniaus įrengti. Pirmoji medinė Verkių

↑ *Antano Tyzenhauzo portretas iki 1819 m. Dail. Jonas Rustemas.*

↖ *Žagarės dvaro rūmai, XVIII a. pab.*

Kalvarijų bažnyčia bei koplyčios buvo pastatytos 1669 m., tačiau jau 1664 m. balandžio 11 d., Didįjį penktadienį, pats Vilniaus vyskupas vadovavo procesijai iš Vilniaus į Verkius, kurioje, tikėtina, dalyvavo ir kanauninkas Gotardas Jonas Tyzenhauzas.

Mirus Vilniaus vyskupui Jurgiui Bialozorui (apie 1622–1665), Gotardas Jonas Tyzenhauzas nuo 1665 m. gegužės 21 d. iki 1668 m. sausio 2 d. kapitulos vardu valdė vyskupiją, tuo metu atnaujindamas katedros bažnyčią. 1668 m. rugpjūčio 26 d. įvesdino į Vilniaus vyskupo sostą Aleksandrą Sapiegą. 1668 m. rugsėjo 17 d. paskirtas Smolensko vyskupu. 1669 m. kovo 11–13 d. dalyvavo Vilniaus vyskupo A. Sapiegos sušauktame Bažnyčios Sinode. Kadangi didelė Smolensko vyskupijos dalis buvo užimta rusų, Gotardas Jonas Tyzenhauzas iki mirties gyveno Vilniuje.

Antanas Tyzenhauzas (1733–1785) – Gardino seniūnas, LDK rūmų iždininkas, karališkųjų ekonomijų valdytojas, įžymus ūkio plėtojimo iniciatorius Lietuvoje.

Gimė Žaludkų dvare, Lydos paviete 1733 m. Tėvas Benediktas Tyzenhauzas buvo Kupiškio, Vilkmergės, Pienionių seniūnas, Sužanų, Skapiškio ir Mirabelio dvarų savininkas. Motina – Ona Bieginskytė. Antanas Tyzenhauzas mokėsi tėvų namuose ir Vilniaus jėzuitų kolegijoje. Vėliau atiduotas Lietuvos kanclerio Mykolo Frydriko Čartoriskio globai, kurio dvare susipažino su būsimuoju karaliumi Stanislovu Poniatovskiu. Eidamas 28-uosius metus (1761) pirmą kartą išrinktas pasiuntiniu į Abiejų Tautų Respublikos seimą, o dar po ketverių metų, naudodamasis ką tik valdovu išrinkto savo bičiulio Stanislovo Augusto Poniatovskio parama, pasiekė karjeros viršūnę – 1765 m. tapo LDK rūmų iždininku, Gardino seniūnu ir karaliaus ekonomijų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje valdytoju. Paskirtas karališkųjų ekonomijų administratoriumi pradėjo radikalias ekonomines ir urbanistines reformas, daug dėmesio skirdamas ekonomijų miestų plėtrai ir jų ūkinio pajėgumo stiprinimui.

Antanas Tyzenhauzas atsisakė ekonomijų nuomos praktikos ir ėmė jas administruoti pats. Siekdamas užtikrinti valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio ekonominę nepriklausomybę nuo Seimo garantuojant iždui pastovias dideles pajamas, A. Tyzenhauzas iš esmės reformavo ekonomijų valdymą. Norėdamas padidinti grūdų gamybą, jis stambino ūkius, atkūrė panaikintus palivarkus, neįsisavintose žemėse steigė naujus, juose sugrąžindamas palivarkinę-lažinę ūkio sistemą, didino mokes-

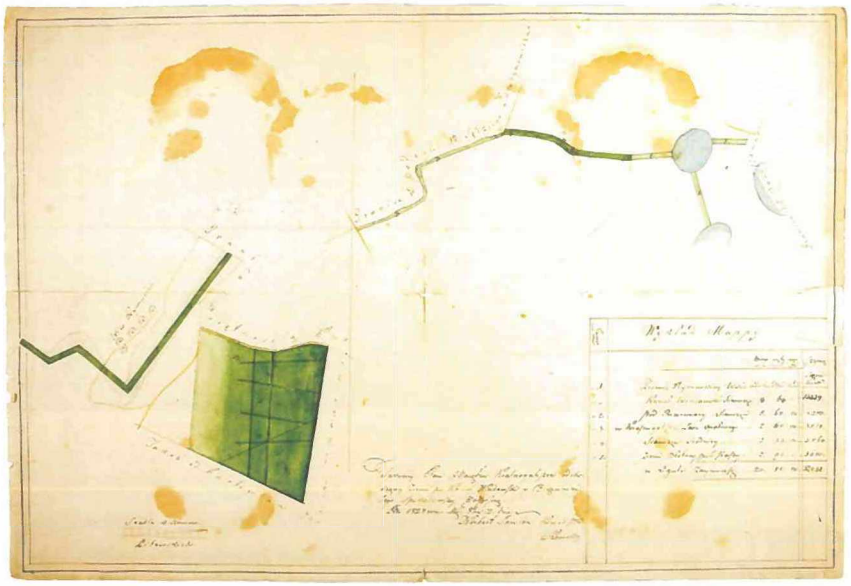

↑ *Krasnagališkės palivarko žemių žemėlapis. 1828 m. spalio 12 d. Rankraštinis dokumento originalas.*

čius (činšą), įvedė griežtą buhalterinę apskaitą. Kiekviename ekonomijos rakte[1] buvo pastatyti javų sandėliai, iš kurių buvo duodama sėklos neturintiems valstiečiams, ir pan.

Ekonomijose A. Tyzenhauzas numatė išplėsti manufaktūras, sudaryti geriausias sąlygas prekybai: tiesti kelius, valyti upes, plėsti verslus. Rūpinantis užsienio prekybos plėtra, buvo imtasi sausumos ir vandens kelių tvarkymo, ypač Nemuno vagos valymo ir gilinimo, kanalų kasimo.

Savo veiklos centru A. Tyzenhauzas padarė Gardino ekonomiją. Siekdamas gauti daugiau pelno, ekonomijose įsteigė apie 50 įvairių manufaktūrų (daugiausia Gardine, Pastovyje, Šiauliuose). Kurdamas manufaktūras, Antanas Tyzenhauzas statydino ne tik gamybinės paskirties pastatus, bet ir būstus manufaktūrų darbininkams. Taip susiformavo visas kompleksas (per 80 pastatų) Gardino priemiestyje Horodnicoje, per 20 mūro pastatų buvo pastatyta Šiauliuose. Reformos leido keleriopai padidinti iš ekonomijų gaunamas iždo pajamas, tačiau nualino valstiečius. Prieita prie atviro pasipriešinimo, kurių didžiausias buvo Šiaulių ekonomijoje.

Iki A. Tyzenhauzo reformų Šiaulių ekonomijoje valstiečiai buvo tik činšininkai, dvarų (palivarkų ir lažo) Šiaulių ekonomijoje nebuvo nuo XVI a. pabaigos. A. Tyzenhauzo iniciatyva 1768 m. ekonomijoje sukurti 24 palivarkai, kurie padalyti į 4 gubernijas: Šiaulių, Joniškio, Gruzdžių ir Žagarės. Valstiečių sodybos perkeltos į mažiau derlingas žemes, o jų įdirbta žemė paversta palivarkų laukais. Įvesta lažo sistema. Esminis ir staigus ūkio sistemos pokytis sukėlė valstiečių nepasitenkinimą. 1769 m. liepos 13 d. Žagarėje prasidėjęs valstiečių maištas persimetė į Joniškį, Šiaulius, o liepos pabaigoje jau apėmė visą ekonomiją. Valstiečiai reikalavo skirti ekonomijai naują administraciją, panaikinti palivarkus ir lažą. Pasipriešinimas Šiaulių ekonomijoje buvo numalšintas jėga.

A. Tyzenhauzo laikais naujausių Europos mokslo, technikos, meno pasiekimų diegimo centru tapo Gardinas. Gardine įkurtos buhalterių, matininkų, statybininkų, veterinarijos mokyklos, įsteigtas pirmasis valstybėje botanikos sodas, gamtos istorijos kabinetas ir biblioteka. Gabiausius jaunuolius Antanas Tyzenhauzas siuntė mokytis agronomijos į Angliją.

1777–1778 m., lydimas sekretoriaus ir giminaičio, garsaus lietuvių kalbos tyrėjo Pranciškaus Ksavero Bogušo, A. Tyzenhauzas apkeliavo Sileziją, Čekiją, Vokietiją, Nyderlandus, Angliją ir Prancūziją. 1778 m. Paryžiuje susipa-

[1] *Kiekviena ekonomija buvo suskirstyta tam tikrais administraciniais vienetais – raktais bei vaitijomis – apimančiais po kelis ar keliolika dvarų, palivarkų ir kaimų, o nuo XVIII a. vidurio įvestas stambesnis vienetas – gubernijos, sudarytos iš kelių ar keliolikos raktų.*

žino su Žanu Žaku Ruso (Jean Jacques Rousseau), iš Italijos parsivežė orkestrą, iš Paryžiaus – baletą, iš Čekijos – aludarių ir vaistininkų.

Stiprindamas savo rezidenciją Gardine, čia stengėsi sutelkti visas centrines valstybės institucijas. Iš Vilniaus į Gardiną perkėlė Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą, Iždo komisiją. Siūlė sustiprinti vykdomąją teismų galią, rėmė pažangias pijorų mokyklas, pateikė seimui projektą dėl Edukacinės komisijos pertvarkymo, buvo vienas iš miestelių reformos iniciatorių.

Lietuvos rūmų iždininko dvaras Gardine garsėjo savo teatru, baleto trupe ir orkestru. Būtent Lietuvos pramonės kūrėjas Antanas Tyzenhauzas davė pradžią lietuvių baletui. Apie 1780 m. jis pasikvietė iš Paryžiaus žymiausią tų laikų baleto pedagogą Fransua Gabrielį Ledu (François Gabriel Le Doux) baleto mokyklai ir trupei Gardine įsteigti. Mokiniai, surinkti iš Alytaus ir Gardino ekonomijų, F. G. Ledu vadovaujami, sudarė pirmąją 33 šokėjų baleto trupę, vėliau ji padidėjo iki įspūdingo skaičiaus – 60 šokėjų. Po A. Tyzenhauzo nušalinimo trupė buvo perkelta į Pastovio dvarą. Mirus A. Tyzenhauzui, globoti baleto šokėjus ėmėsi karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis. 1785 m. birželio pabaigoje 30-ies šokėjų grupė atvyko į Varšuvą, kur surengė pasirodymą valdovui Lazenkų rezidencijoje. Tų pačių metų rugpjūčio 15 d. viešojoje Krasinskių rūmų teatro scenoje parodžiusi F. G. Ledu baletą *Hilas ir Silvija* pagal prancūzų kompozitoriaus Fransua Žozefo Goseko (François Joseph Gossec) muziką, trupė sulaukė pripažinimo. Tai buvo Varšuvos baleto trupės pradžia.

Ypač daug dėmesio Lietuvos rūmų iždininkas skyrė spausdinto žodžio sklaidai. 1775–1776 m. Gardine jis įsteigė naują spaustuvę – dalį reikiamos įrangos atsigabeno iš Vilniaus akademijos spaustuvės, dalį nupirko Karaliaučiuje. 1776 m. gegužę Gardine pasirodė pirmasis *Gardino laikraščio* (*Gazeta Grodzieńska*) numeris. Laikraštis su pertraukomis buvo leidžiamas iki 1802 m.

Pakelti žemės ūkį A. Tyzenhauzas bandė nenaikindamas baudžiavos, jo manufaktūrose gaminamos prekės neretai neprilygo europietiškoms ir kokybe, ir kaina, prasidėjo bankrotai. Be to, A. Tyzenhauzo politinė įtaka Lietuvoje ir valdovo dvare kėlė Rusijos pasiuntinio Oto Stakelbergo (Otto Magnus von Stackelberg) kurstomą dalies didikų nepasitenkinimą. Šis nepasitenkinimas bei intrigos dėl valstybės iždo lėšų švaistymo (investavęs dideles lėšas į reformas. A. Tyzenhauzas nesugebėjo laiku sumokėti mokesčių į karaliaus iždą) lėmė rūmų iždininko politinės karjeros krachą. 1780 m. jis nušalintas nuo pareigų, o 1783 m. teisiamas. 1784 m. iš A. Tyzenhauzo atimtos visos privilegijos ir administruoti dvarai. A. Tyzenhauzas mirė Varšuvoje 1785 m. kovo 30 d.

Antanas Tyzenhauzas nespėjo įgyvendinti visų sumanymų, bet pradėtas ūkio plėtros procesas jau buvo nesustabdomas. 1793 m. Lietuvą aplankiusio Vokiečių keliautojo Frydricho Šulco (Friedrich Schulz) žodžiais, „Gardine vienas žmogus, Tyzenhauzo iškviestas iš Šveicarijos prižiūrėti manufaktūros, sakė, kad didžiausia Tyzenhauzo klaida buvo ta, kad jis neturėjo kantrybės palaukti, kol pradėtas darbas ims sektis, o iškart imdavosi naujo [...]. “

↑ *LDK pėsčiosios gvardijos karininkas 1792 m.*

↓ *Kardas, XIX a.*

↑ *Konstantino Tyzenhauzo portretas, XIX a. pirmoji pusė. Nežinomas dailininkas.*

↗ *Rokiškio dvaro rūmai, 1801 m.*

Antanas Tyzenhauzas (1756–1816) – aktyvus Ketverių metų seimo laikotarpio LDK politikos veikėjas, reformų šalininkas, 1794 m. sukilimo Lietuvoje dalyvis. LDK rūmų iždininko Antano Tyzenhauzo sūnėnas, Tomo Tyzenhauzo (g. apie 1730) sūnus. 1777 m. vasario 17 d. nominuotas Vilniaus vaivadijos vėliavininku. Turėjo karaliaus gvardijos papulkininkio laipsnį. 1790 m. Vilniaus vaivadijos centriniame paviete buvo išrinktas bajorijos atstovu į Ketverių metų seimą. Seime prisijungė prie valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio rūmų grupuotės, rėmė miestų įstatymą. 1791 m. balandžio 28 d. Vilniuje priėmė miestiečių teises. Aktyviai palaikydamas Gegužės trečiosios konstituciją, sielvartavo dėl neigiamų Lietuvos dvasininkijos nuostatų. 1791 m. gegužės 24 d. laiške valdovui A. Tyzenhauzas skundėsi, kad dvasininkija sulaiko visus per jos rankas skelbiamus potvarkius: „čionykštė visuomenė jau įsitikino, kad dvasininkija, sekdama savo vyresnybę, yra prieš konstituciją. Liaudies apšviesti nedrįsta net tie kunigai, kurie yra patriotai, nes jau ne vienam yra pastebėta, kad dvasininkas esąs pašauktas skelbti Evangeliją, o ne konstituciją". 1792 m. vasario 20 d. A. Tyzenhauzas kaip asesorius dalyvavo Vilniaus civilinės karinės komisijos rinkimuose. 1792 m. balandžio 14 d. Vilniaus miestiečiai vienbalsiai jį išrinko Vilniaus miesto prezidentu. Šias pareigas A. Tyzenhauzas ėjo iki Rusijos kariuomenės intervencijos 1792 m. birželį ir 1794 m. sukilimo metu (miesto prezidentas pirmininkavo tarybos posėdžiams, be magistrato nutarimo galėjo įsakinėti miesto pareigūnams ir miesto milicijai). 1792 m. birželio 19 d., kartu su kitais Vilniaus savivaldos pareigūnais pasitraukęs į Gardiną, pasirašė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų pareiškimą niekada neišsižadėti Gegužės trečiosios konstitucijos.

1794 m. balandžio 24 d. A. Tyzenhauzas vienas pirmųjų pasirašė sukilimo aktą. Įėjo į sukilėlių vyriausybės – Lietuvos tautinės aukščiausiosios tarybos, vėliau – Centrinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės deputacijos sudėtį. Vadovavo Lietuvos tautinės aukščiausiosios tarybos skyriui – Aprūpinimo deputacijai, vėliau ėjo Tvarkos skyriaus prie Centrinės LDK deputacijos pirmininko pareigas.

Mirė 1816 m. vasario 19 d. Palaidotas Vilniuje, Bernardinų kapinėse Užupyje.

↑ *Spėjamas Sofijos Tyzenhauzaitės-Šuazel-Gufje (Choiseul Gouffier) portretas, 1840 m. Dail. Francas Ksaveras Vinterhalteris (Franz Xaver Winterhalter, 1805-1873).*

↖ *Salų (Rokiškio r.) dvaras. XIX a. priklausė Tyzenhauzams.*

Ignotas Tyzenhauzas (mirė 1822) – LDK kariuomenės karininkas. Mirus tėvui, Pasalio seniūnui Mykolui Tyzenhauzui, paveldėjo ne tik seniūniją, šeimos „lizdą" Žaludką, bet ir plačias valdas Šiaulių, Vilkmergės, Vilniaus, Dysnos, Užnerio, Ašmenos, Lydos, Gardino, Slanimo, Naugarduko ir Pinsko pavietuose. Santuokoje su Marija Pšeždzeckyte susilaukė dukterų Aleksandros Sofijos ir Konstancijos. **Aleksandra Sofija** (Sofija Tyzenhauzaitė de Šuazel-Gufjė, 1790–1878) laikoma viena pirmųjų Lietuvos moterų rašytojų.

Nuo 1764 m. spalio 19 d. Ignotas Tyzenhauzas ėjo pėstininkų gvardijos vėliavininko pareigas, nuo 1771 m. rugsėjo 30 d. – leitenantas, 1779–1787 m. – kapitonas, nuo 1793 m. rugpjūčio 25 d. – regimento vadas. Laikėsi konservatyvių pažiūrų, 1792 m. prisijungė prie Lietuvos generalinės konfederacijos, kovojusios prieš Ketverių metų seimo reformas, tačiau II Abiejų Tautų Respublikos padalijimo akivaizdoje pakeitė savo pažiūras ir stojo į sukilėlių gretas. 1794 m. balandžio 19 d. Rusijos kariuomenės suimtas ir kalintas iki 1795 m.

XVIII a. pabaigoje Ignotas Tyzenhauzas nutarė perkelti savo rezidenciją iš Pastovio į Rokiškį ir pastatydinti naują dvaro sodybą. Jau 1797 m. Rokiškyje pasodintas parkas. Grafo užsakymu XIX a. pradžioje pastatyti klasicistinio stiliaus dvaro rūmai, šalia jų iš abiejų šonų akmens mūro oficinos bei kiti dvaro ansambliui priklausantys pastatai. Šalia parko įrengtas tvenkinys, pradėtas kurti zoologijos sodas. Rokiškio parkas dar labiau pagražėjo, dvarą paveldėjus **Konstantinui Tyzenhauzui** (1786–1853), pasaulinio garso mokslininkui ornitologui. Parke jis įrengė gamtos tyrimų laboratoriją, šiltnamiuose pasodino daug šiltųjų kraštų augalų. Jų sodinukai paplito aplinkiniuose dvaruose, buvo siunčiami į Vilnių ir Varšuvą. Konstantino Tyzenhauzo sūnus **Reinoldas** (1825–1880) XIX a. antrojoje pusėje į Rokiškį pasikvietė architektą Johaną Danielį Felsko (Johann Daniel Felsko) iš Rygos, prašydamas suprojektuoti bažnyčią.

Pagrindinės rezidencijos: Žaludkas (Baltarusija), Kupiškis (iki 1771), Gardinas (Antano Tyzenhauzo laikais), Pastovys (Baltarusija), Rokiškis (nuo XVIII a. pabaigos), Lyda ir kt. **Dvarai:** Pabradė, Vepriai, Pienionys, Salos, Lesiščė, Bitėnai, Lukštai, Skiemonys, Kamajai, Skrebiškis, Dvarčionys, Sužonys ir kiti.

XX

Valavičiai

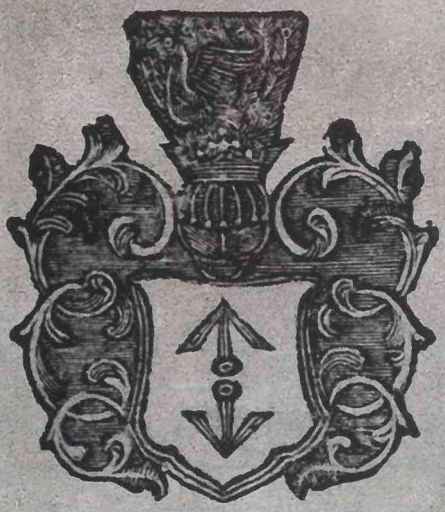

Valavičiai – plati ir ilgaamžė Bogorija *herbo rusėnų kilmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminė. Šaltiniuose įvardijami kaip* Wołłowiczowie (lenk.), Воловичи (rusėn.).

Pirmieji Valavičių giminės atstovai žinomi nuo XV a., giminės istoriją tęsė jų palikuonys dar ir XX a. Valavičių giminė XVI a. išsiskyrė į kelias atšakas, viena jų linija XVIII a. pabaigoje gavo grafų titulą. Kilę iš rusėnų giminės, ankstyvieji giminės atstovai užsienio universitetų imatrikuliacijos metrikose save vadino rusėnais.

Tikybos požiūriu nebuvo vieningi. Pradžioje išpažino stačiatikybę, XVI a. viduryje pavieniai jos atstovai tapo protestantizmo išpažinėjais ir net trys giminės vyrai senatoriai buvo evangelikai. Nuo XVI a. pabaigos giminė perėjo į katalikybę, turėjo ir vieną Vilniaus bei vieną Lucko vyskupą.

↖ *Naugarduko pilies griuvėsiai*

← *Valavičių giminės herbas* Bogorija

Didžiausią įtaką LDK gyvenime Valavičiai įgijo XVI–XVII a. pirmojoje pusėje. Giminė išskirtinė, nes ilgai išsilaikė valdančiajame LDK elite. Per keturis valstybės gyvavimo šimtmečius XV–XVIII a. net 27 Valavičiai buvo centriniais LDK pareigūnais. Šiuo požiūriu lenkė Pacų, Hlebavičių, Oginskių, Sanguškų, Tiškevičių ar kitas didiomenės gimines, artėdama prie Sapiegų bei Radvilų. Tiesa, XVII a. pab.–XVIII a. Valavičiai jau tebuvo trečiaeilės figūros valdančiajame elite. Pagal užimamas pareigas turėjo savąją „specializaciją". Radvilos buvo aukščiausi valstybės pareigūnai, Ostrogiškiai pasižymėjo kariniais gebėjimais, o Valavičiai gaudavo daugiausia su LDK kanceliarija ar valdovo dvaro iždine susijusias pareigas. Tarp jų buvo LDK didysis maršalka, 5 valdovo maršalkos, net 3 vicekancleriai ir LDK kanceliarijos vadovas, 5 referendoriai bei keli dvaro iždininkai. Tai rodo puikų didikų išsilavinimą, teisės, kanceliarijos darbo išmanymą. Neatsitiktinai vykdant 1564–1566 m. reformą ir iškilus būtinybei LDK kanceliarijoje turėti ne tik nominalų, bet ir iš tiesų jos darbą išmanantį vadovą, 1565–1566 m. Vilniaus seime patvirtinus naują vicekanclerio pareigybę, pirmuoju tokiu pareigūnu paskirtas Ostafijus Valavičius, buvęs Vilniaus vaivados Jono Hlebavičiaus, vėliau ir valdovo, raštininkas. Valavičių giminės atstovai XV–XVII a. pabaigoje turėjo dvarų pirmiausia Gardino, Mogiliavo, Minsko ir Kauno pavietuose. Vėliau jų valdų masyvai nusidriekė Lenkijoje.

Valavičių kilmė

Giminės legendoje tvirtinama, kad Valavičių protėvis buvo bajoras iš Žemaitijos Stanislovas Visiginas, 1413 m. gavęs Valavičių naudotą *Bogorija* herbą. Jo sūnus, Kazimiero Jogailaičio dvariškis Jurgis Visiginaitis, neva išgelbėjęs valdovo gyvybę 1454 m. Choinicų mūšyje ir dėl savo nepaprastos jėgos gavęs Volo pravardę (nuo lenk. *wól* – jautis). Taip pravardė tapusi Valavičių pavarde. Kol kas šaltinių, patvirtinančių S. Visigino ir Valavičių giminės atstovų sąsajas, nėra žinoma, greičiausiai tai tik le-

↑ *XIII a. kario ginkluotė (rekonstrukcija)*

↑↑ *Šv. Boriso ir Glebo, arba Koložos, cerkvė (XII a. antr. p.–1183).*

gendos, norint susieti Visigino (priimtą) ir Valavičių (naudotą) *Bogorija* herbą, antraip tektų mąstyti apie lietuvišką giminės kilmę. O patys Valavičiai jau XVI a. save vadino rusėnais. Istoriniai duomenys rodo, kad Valavičių giminė kilusi iš Gardino pavieto. Pirmasis šaltiniais grindžiamas jų atstovas buvo bajoras Chodka Grinkavičius, gyvenęs XV a. pirmojoje pusėje. Jau nuo XIV a. pab. Vytauto, taip pat Kazimiero Jogailaičio, valdymo metais minima nemažai Chodkų ir jų sūnų, kurie vėliau rašėsi Chodkevičiais, neturėdami tarpusavyje giminystės ryšių, taigi apie jų sąsajas su Valavičiais irgi nieko negalima pasakyti. Tačiau minėto Chodkos Grinkavičiaus, kaip Valavičių giminės protėvio, faktą jau patvirtina 1526 m. jo vaikaičių fundacija Bali cerkvei.

Giminės herbas

Valavičiai naudojo 1413 m. Horodlėje gautą lenkišką *Bogorija* herbą. Lenkijoje jis naudotas nuo XIV a. pradžios. Neaišku, kas šiam herbui atstovavo Horodlėje – iš antspaudo prie Horodlės sutarčių negalima nustatyti lenkiško šio herbo atstovo. Naudotis šiuo herbu leista bajorui iš Žemaitijos Stanislovui Visiginui. Kadangi Horodlės dokumentuose šis bajoras pažymėtas sąrašo pabaigoje – 33 iš 48 giminių, vadinasi, giminė neturėjo didesnės įtakos to meto politiniame gyvenime. Koks Visiginų giminės ryšys su Valavičiais, naudojusiais minėtą herbą, neaišku. Raudoname herbo skydo lauke vaizduojamos dvi sidabrinės strėlės, viena į viršų, kita – į apačią. Tokį herbą naudojo visi Valavičių giminės atstovai. Nuo XVI a. didikai naudojo ir jungtinius herbus. Žinomas LDK iždininko Jeronimo Valavičiaus pareigybinis antspaudas su jungtiniu herbu, kurį sudarė 4 tėvų ir senelių herbai. Juose vaizduojamas minėtas Valavičių herbas: trys į apačią trumpėjančios juostelės, trys pusmėnuliai ir strėlė bei laužyta juosta, primenanti W raidę, virš kurios uždėta strėlė su kryžiumi.

Pirmieji Valavičių giminės atstovai

Pirmojo, istoriniais šaltiniais patvirtinto, giminės atstovo Chodkos Grinkavičiaus sūnus Grinka Chodkevičius (mirė po 1503) – pirmasis, įvedęs giminę į centrinių pareigūnų sluoksnį ir įsitvirtinęs tarp pasiturinčios bajorijos. Jis ėjo LDK arklidininko pareigas (1451–1459), buvo Gardino pilies prižiūrėtojas (1486–1495) ir Pervalko vietininkas (1499–1503). Pirmą kartą kaip Grinka Chodkevičius Valavičius paminėtas 1499 m., kai buvo skiriamas Pervalkos laikytoju. Vėlesni giminės atstovai dar ir XVI a. pirmojoje pusėje ne visada vartojo Valavičių pavardę, dažniau vadinosi tėvavardžiais. Grinka Chodkevičius buvo stačiatikis, tai liudija 1480 m. jo užrašymas Koložos vienuolynui (Gardino paviete). Iš dviejų santuokų bajoras paliko septynis sūnus (iš pirmos santuokos su nežinomos kilmės žmona sūnus Bogdaną, Ivaną, Luką ir Marką, o iš antros santuokos su Nadia Chrebtavičiūte – Grigą, Michailą ir Povilą) ir kelias nežinomo vardo dukras. Net keturi G. Chodkevičiaus sūnūs – Bogdanas,

Ivanas, Lukas ir Grigas – turėjo gausias šeimas ir pratęsė tėvo karjerinę tradiciją. Didžioji dalis jų eitų pareigybių susijusios su Gardino pavietu, tačiau kartu pasisekė gauti ir kelias centrines pareigas (dvaro iždininko ir valdovo maršalkos vietas). Taigi Bogdanas Valavičius (mirė 1539) buvo Gardino arklidininkas (1508–1537) ir vaiskis (1529–1537), Ivanas Valavičius (mirė po 1547) – Trakų arklidininkas (1536) ir dvaro iždininkas (1525), Lukas Valavičius (mirė 1552) – Gardino raktininkas (1524–1541), o Grigas Valavičius (mirė 1586) tapo valdovo maršalka (1558), Naugarduko kaštelionu (1566) ir Slonimo seniūnu (1560–1584). Tad trečiosios Valavičių kartos atstovai jau priklausė pasiturinčios LDK bajorijos sluoksniui, nors didžiausias šuolis giminės istorijoje fiksuojamas nuo 4-os Valavičių kartos.

Žymiausi giminės atstovai Valavičių įtakos apogėjuje (XVI–XVII a. pirmoji pusė)

Vieni didesnių buvo Bogdano Valavičiaus sūnų pasiekimai. **Ivanas Bogdanovičius Valavičius** buvo Skidelsko laikytojas, o du jo broliai **Grigas** (mirė 1577) ir **Eustachas (Ostafijus)** (apie 1520–1587 11 20) tapo LDK senatoriais ir pirmaisiais giminės atstovais, prasimušusiais į gana uždarą to meto diduomenės ratą. G. Valavičius ėjo LDK medžioklio pareigas (1567–1568), o nuo 1572 m. buvo Smolensko vaivada. Kaip tik jis atliko ypač svarbų ekonominei LDK raidai pavedimą: Žygimanto Augusto nurodymu, 1558 m. vadovavo miškų revizijai – nustatė pietinių LDK teritorijų valstybinių miškų ir privačių miškų ribas, jų savininkų prievoles ir kt. Atliktos revizijos duomenys buvo išdėstyti žemėlapyje, kuris, deja, neišliko iki mūsų laikų. Milžinišką karjerą padarė didiko brolis Eustachas (Ostafijus) Valavičius. Karjerą pradėjo remiamas Vilniaus vaivados Jono Hlebavičiaus, jau 1546 m. dirbo šio didiko raštininku. Vilniaus vaivados dėka gavo darbą LDK kanceliarijoje ir pirmąsias centrines LDK pareigybes: valdovo maršalkos (1553–1561), dvaro maršalkos (1561–1569), žemės iždininko (1561–1566), Brastos seniūno (1565-1586), o galiausiai nuo 1566 m. – LDK vicekanclerio. Jau minėta, kad šias pareigas ėjo ne nominaliai, bet iš tiesų gerai išmanydamas kanceliarijos reikalus. Dar po gero dešimtmečio, 1579 m., tapo Vilniaus kaštelionu bei LDK kancleriu, t. y. įsitvirtino LDK valdžios trejetuke. Kelis kartus vyko pasiuntiniu į Maskvos didžiąją kunigaikštystę. Buvo tarp LDK didikų, pasisakiusių prieš Liublino sąjungą, nepasirašė sąjungos akto ir dėl to kuriam laikui neteko laikytų valdovo žemių Palenkėje. Jos sugrąžintos, kai aktą vis dėlto pasirašė. Nemažai prisidėjo rengiant II Lietuvos Statutą. Didikas ypač daug nuveikė LDK per pirmuosius bekaralmečius. Pasisakė už Habsburgų dinastijos keliamus kandidatus. Valdovu išrinkus Steponą Batorą, netrukus tapo jo šalininku. Pasirodė ir Livonijos kare: 1579 m. su savo daliniu dalyvavo karinėje kampanijoje paimant Polocką, o 1580 m. – Usviatę. Turimos pareigos bei gauti valdyti valstybiniai dvarai teikė didžiules pajamas. Iš valdovo išpirko ir laikė Jurbarką bei Naują Volę (Virbalį),

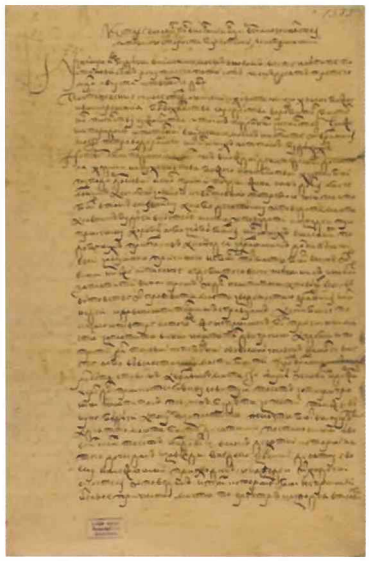

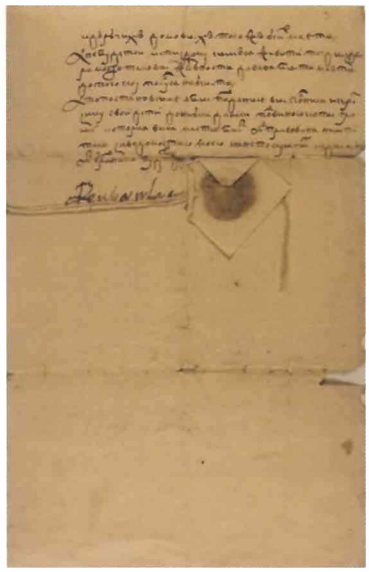

↑ *LDK kanclerio Eustacho Valavičiaus, evangeliko, nuostatai savo Naujamiesčio dvaro (Upytės pav.) valstiečiams dėl bažnyčios lankymo ir mokyklos. Nustatomas privalomas evangelikų bažnyčių lankymas, raganų, girtuoklių iškeldinimas iš valdų, senelių prieglaudų išlaikymo tvarka. 1583 m. rugpjūčio 4 d. Rankraštinis dokumento originalas, 1 psl. ir 5 psl.*

↑ *LDK maršalka, Gardino seniūnas Ivanas Valavičius Gardine pasitinka Maskvos didžiojo kunigaikščio pasiuntinybę, 1567 m. Fragmentas iš Gardino miesto vaizdo „Vera Designatio Urbis in Littavia Grodnae". Raižytojas Fransas Hogenbergas. Iš Georgo Brauno (1541–1622) knygos „Civitates orbis terrarum". Kelnas, 1575 m.*

↑↑ *XVI a. Lietuvos kariai. Dail. Julijušas Kosakas.*

jam priklausė dvarai Upytėje, Opolėje, Sidros valdos ir kt. Tvirtą didiko padėtį rodė vedybų politika. Eustachas buvo vedęs į diduomenę kopiančio Naugarduko vaivados Povilo Sapiegos dukrą Teodorą (mirė 1580). Su ja turėjo vienintelę pilnametystės sulaukusią dukrą Reginą, kurią 1569 m. ištekino už įtakingo Lenkijos didiko, Krokuvos kašteliono Severino Bonerio.

E. Valavičius buvo vienas žymesnių protestantizmo lyderių XVI a. pab. Lietuvoje. Suvokdamas švietimo reikšmę, siuntė į užsienio universitetus savo giminaičius. 1560 m., paskatintas italų protestanto Pauliaus Vergerijaus, didikas užmezgė ryšius su Viurtembergo hercogu Kristupu ir į Tiubingeną pasiuntė studijuoti savo giminaičius Joną ir Juozapą Valavičius, Kotrynos Valavičiūtės ir Veselovskio sūnus Joną ir Petrą Veselovskius bei dar kelis kitus giminaičių vaikus. Jų preceptoriumi buvo paskirtas vienas iš lietuvių raštijos pradininkų Jurgis Zablockis. Didiko požiūrį į mokslą ir religines nuostatas rodo tolesnis laiško tekstas: „kad jie apsistotų tame pagarsėjusiame mokslų židinyje, kuris labai visų giriamas, įgytų dorybių ir išsilavintų moksluose, išmoktų ir lotynų, ir vokiečių kalbas, ypač dėl mums artimų ir bendrų su vokiečiais bei būtinų ryšių, o pirmiausia, kad garbingas studijas ir kultūringą išsilavinimą sujungtų su nuoširdžiausiu dievobaimingumu, nesuterštu jokia popiežiška stabmeldyste bei ankstesnių laikų prietarais". Lietuvoje E. Valavičius steigė evangelikų bažnyčias ir pradines mokyklas valstiečių vaikams pirmiausia savo valdose (Upytėje, Mileičičiuose). Suteikdamas atskirą fundaciją savo valdos Naujamiesčio evangelikų reformatų bažnyčiai, E. Valavičius paskyrė sklypus pamokslininkui, klebonijai, mokyklai, spaustuvei ir špitolei. Išliko jo parašyti 1583 m. Naujamiesčio dvaro nuostatai, kuriuose pažymėta, jog pavaldiniai privalo lankyti jau veikiančią bažnyčią ir, pasibaigus lauko darbams, savo 8–15 metų sūnus leisti į mokyklą: „Jeigu kas iš mano valdinių norėtų duoti vaikus į mokyklą ir jie neturėtų kuo misti, tokius ir kitokius našlaičius reikia priimti ir juos aprūpinti drabužiais ir maistu, ko negali duoti tėvai. Ir dar, kadangi valsčiuje ir mieste daug yra žmonių, kurie nemoka poterių ir tikėjimo išpažinimo, todėl valdiniams reikia įsakyti, grasinti bausme, kad, apsidirbę rudenį, tai yra po šv. Mykolo, kasmet leistų į mokyklą savo sūnų, kuris būtų pradedant nuo 8 arba 9 metų ir ne vyresnis kaip 15 metų, kad išmoktų poterių ir tikėjimo išpažinimo ir 10 Dievo įsakymų, o kai bus išmokę, kad būtų paleistas

namo ir kad tenai savo tėvams ir kitai namų šeimynai kasdien prieš pradedant darbą sukalbėtų ir apsakytų, o kad pats to nepamirštų, kiekvieną sekmadienį atėjęs iš namų turi bakalaurui papasakoti, ką išmoko, ir kitus namiškius turi to pat mokyti. O jei jis neturės namie kuo misti, tada tokiems maistas turi būti duodamas iš mano dvaro ligi to laiko, kol išmoks." Tai kartu žinios apie vieną pirmųjų mokyklų valstiečiams Lietuvoje. Didikas rėmė ir evangelikų pamokslininkus – Vilniuje 1581 m. jis padovanojo sklypą pamokslininkui Stanislovui Sudrovijui. Pažymėtini didiko nuopelnai įkuriant Vilniaus jėzuitų akademiją. 1579 m. atsisakius tuometiniam Vilniaus vaivadai evangelikui reformatui Mikalojui Radvilai Rudajam dėti savo antspaudą ant Vilniaus akademijos įkūrimo privilegijos, tą teko padaryti taip pat evangelikui E. Valavičiui. Didikas, be to, 1582 m. Vilniuje protestantų bendruomenei padovanojo savo sklypą ir namą Bernardinų gatvėje „špitolei ir krikščionių tikybos žmonių kūnams laidoti". Reikšminga ir 1587 m. pareikšta didiko paskutinė valia. Savo testamentu Eustachijus Valavičius paleido į laisvę tėvoninių dvarų šeimyniškius ir „neišeivinius žmones", baudžiauninkus.

Ne ką mažesni Bogdano Valavičiaus brolio Ivano šeimos pasiekimai. Jos atstovai, kitaip negu minėtos linijos Valavičiai, buvo uolūs katalikai. I. Valavičiaus sūnus **Ivanas** (mirė 1582) tapo valdovo maršalka (nuo 1565), valdovo dvarų raštininku (1567) bei Gardino seniūnu (nuo 1578). Iš santuokų su Marina Meleškaite ir Ana Kopciovaite turėjo keturis pilnametystės sulaukusius ir ypač katalikybei nusipelniusius sūnus: **Andrių, Eustachijų, Paulių** ir **Jeronimą**. LDK žemės vėliavininkas (1592–1611), Žemaitijos žemės teisėjas (1611–1614) **Andrius Valavičius** (apie 1570–1614) Tytuvėnų bernardinų vienuolyno kronikoje minimas kaip gerai išmanęs teisę, o teisėjaudamas per dieną išspręsdavęs per pusšimtį bylų, dažnai sutaikydavęs besibylinėjančius. Didikas kartu su žmona Kotryna Goslavska buvo aktyvūs bažnyčios globėjai. Didžiausias jų nuopelnas – Tytuvėnų bernardinų vienuolyno ansamblio fundacija. 1614 m. A. Valavičius bažnyčios ir vienuolyno statybai paskyrė 10 000 auksinų ir statybinių medžiagų, kitą dalį lėšų interjero darbams ir vyro epitafinei lentai sukurti vėliau užrašė jo našlė. Tiesa, pačios bažnyčios ir bernardinų konvento statybą teko tęsti fundatoriaus broliui Jeronimui. Bažnyčia buvo pašventinta tik 1639 m. Apie tą patį laiką reprezentatyviausioje bažnyčios dalyje – presbiterijoje – atsirado fundatoriaus atminimui įrengtas A. Valavičiaus antkapinis paminklas. Vykdydamas savo įsipareigojimus broliui, LDK žemės iždininkas (1605–1618), Upytės seniūnas (1610–1618), LDK vicekancleris (1618) ir Žemaitijos seniūnas (nuo 1619) **Jeronimas Valavičius** (mirė 1643) 1618 m. užrašė Tytuvėnų vienuolynui solidų aprūpinimą. Jam finansiškai pagelbėjo brolis, Gardino seniūnas (1615–1630), LDK dvaro paiždininkis (1619) Povilas Valavičius (mirė 1630) su žmona, Vilniaus kaštelionaite Zofija Chodkevičiūte. Taigi Tytuvėnų vienuolyno ansamblio statyba tapo visų Valavičių šeimos narių rūpesčiu.

J. Valavičius pasižymėjo ne tik šia veikla, bet ir aktyvumu politiniame LDK gyvenime, buvo aukštos politinės kultūros žmogus, Abiejų Tautų Respublikos val-

↑ *Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčia (nuo 1633 m.) ir buvęs Tytuvėnų bernardinų vienuolynas (XVII a. pradž.–XVIII a. pab.)*

↑↑ *Jeronimo Valavičiaus portretas iš Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčios.*

↑ *Šiaulių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus katedra, 1617–1626 m. funduota Valavičių.*

↑↑ *Eustachijaus Valavičiaus portretas, XVII a. Nežinomas Lietuvos dailininkas.*

dovo Zigmanto Vazos artimas patarėjas. Karjerą pradėjo kaip šio valdovo sekretorius ir raštininkas (1589–1605). Gerai pažinojęs valdovą J. Valavičius rašė: „Tenka mūsų Pono ilgai prašyti... Ilgai galvoja, o vis tiek po to viską padaro." Didikas pasižymėjo eidamas visas pareigas. Antai būdamas Upytės seniūnu, nemažai prisidėjo prie kito augančio centro – Panevėžio – reikšmės didėjimo. Jo rūpesčiu Panevėžys pasistatė teismo pastatą, o iki tol teismai vykdavo panevėžiečių namuose. Surinkus dalį lėšų, kitas skyrė pats seniūnas J. Valavičius. 1612 m. pradėta, o 1614 m. baigta teismo ir jo archyvo pastatų statyba. Teismo pastato lentoje įrašyta: „Viešpataujant Laimingiausiajam Zigmantui trečiajam, Šviesiausiajam Vilniaus vyskupui Benediktui Vainai, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiajam iždininkui ir notarui, taip pat Upytės seniūnui Šviesiajam ir Kilmingajam ponui Jeronimui Valavičiui, jo rūpesčiu ir lėšomis šie rūmai kartu su Upytės pavieto žemės ir pilies teismais Visagalio Viešpaties Dievo garbei ir visuomenės labui buvo pastatyti 1614 V. M." Visą gyvenimą J. Valavičius išliko uolus katalikas, pasižymėjo ypač gausiomis fundacijomis. Jo veiklos dėka katalikų pozicijos sustiprėjo tame pačiame Panevėžyje, kur, gavęs valdovo leidimą, nemažai prisidėjo, kad senamiestyje iškiltų katalikų bažnyčia, jis parinko vietą ne tik bažnyčiai, bet ir kapinėms, klebonijai, mokyklai ir vargšų prieglaudai. 1617 m. įkūrė katalikų bažnyčią ir parapiją prie Vabalninko dvaro, o kitais metais šiai bažnyčiai užrašė Meliūnų kaimą ir dar keletą valakų žemės. Taip pat statydino ar prisidėjo prie naujų bažnyčių statybos ir sutvarkymo Klovainiuose, Subačiuje, Pakruojyje, Šeduvoje, Smilgiuose. Vienintelė didiko ir Elžbietos Goslavskos dukra Teklė (1608–1638) ištekėjo į pirmuosius Abiejų Tautų Respublikoje – Radvilų – namus, ji tapo Nesvyžiaus ir Olykos kunigaikščio Aleksandro Liudviko Radvilos žmona.

Aktyvumu politiniame valstybės gyvenime ir išskirtine katalikiška veikla pasižymėjo J. Valavičiaus brolis, LDK vicekancleris (1615–1618) ir Vilniaus vyskupas (nuo 1616) **Eustachijus Valavičius** (apie 1560–1630). Būsimasis vyskupas, valstybininkas ir diplomatas, mokslus ėjęs Vilniaus akademijoje bei Padujos ir Romos universitetuose, į elitą pateko ne tik dėl aukštos giminės padėties, bet ir išsilavinimo dėka. Tai buvo sėkmingai panaudota diplomatinėse pasiuntinybėse. Kaip ir kiti giminės atstovai, sukauptus turtus naudojo ir mecenavimui, katalikiškai veiklai. Jo rūpesčiu Vilniuje ėmė veikti Šv. Nikodemo ir Juozapo špitolė (1625), o vyskupavimo metais duris atvėrė 26 naujos katalikų bažnyčios. Didikas rūpinosi įsteigti teisės ir medicinos fakultetus Vilniaus akademijoje. Šiai aukštajai mokyklai vyskupas paliko labai vertingą biblioteką. Jo rinkiniuose buvo sukaupta geriausios humanistinės literatūros, teologinių, filosofinių knygų, kelionių aprašymų. Knygas, pažymėtas superekslibriu su Valavičių giminės herbu, didikas įrišinėjo rudos spalvos oda. E. Valavičius prisidėjo prie vyskupų rezidencijos – Verkių rūmų ansamblio atnaujinimo (pastatyta rezidencija su parku ir žvėrynu, įkurtas palivarkas su statiniais) ar Vilniaus katedros (nusiaubtos 1610 gaisro) statybų. Vyskupas palaidotas jo įrengtoje Valavičių (Karališkojoje) koplyčioje. 1622 m. vyskupas perleido Zigmantui Vazai savo koplyčią Katedroje prie didžiojo altoriaus, kur netrukus buvo pradėta Šv. Kazi-

↑ *Sviatsko Valavičių dvaro sodyba (XVIII a. pab.)*

↖ *Jėzuitų kolegija Pinske*

miero koplyčios statyba. Mainais gavo senąją Karalių koplyčią šiaurinėje šventovės pusėje ir joje vykdė rekonstrukcijos darbus pritaikant Valavičių šeimos mauzoliejui. Čia didikas ir palaidotas, o jo atminimui įrengta puošni vyskupo epitafija su skulptūriniu mirusiojo portretu.

Žymesni Valavičių giminės atstovai XVII–XVIII a.

XVII a. antrojoje pusėje– XVIII a. gyvenę Valavičių giminės atstovai taip pat ne sykį išsiskyrė savo nuopelnais Abiejų Tautų Respublikai, ypač pasižymėjo kaip aktyvūs katalikai. Kaip Vladislovo Vazos dvariškis karjerą pradėjęs Vladislovas Valavičius (mirė 1668 09 15) tapo Vitebsko vaivada. Didikas nemažai nusipelnė per XVII a. vidurio Respublikos karą su Rusija, nuo 1667 m. buvo LDK lauko etmonu, taip pat kariavo su švedais. Ne veltui išlikęs jungtinis didiko herbas pasižymi gausia karine puošyba. Nemažai Valavičių pasirinko dvasininkų kelią. Jėzuitas, Pinsko ir Nesvyžiaus kolegijų rektorius **Andrius Valavičius** (apie 1610–1675) taip pat profesoriavo Vilniaus akademijoje, 1666–1669 m. buvo jos rektorius. Jo autoritetą rodo paskyrimas Lietuvos jėzuitų provincijolu (1673–1675). Užsienyje mokslus baigęs **Vincentas Stanislovas Valavičius** (mirė 1698 08 28) buvo Žemaitijos arkidiakonas ir Vilniaus kanauninkas, prasimušė ir į aukščiausią politinį elitą – buvo didysis dvasinis sekretorius (1684), LDK dvasinis referendorius (1687). Vilniaus kanauninku karjerą pradėjęs **Antanas Erazmas Valavičius** (1711–1770) kiek kartojo savo giminaičio kelią, taip pat buvo paskirtas Žemaitijos arkidiakonu ir didžiuoju LDK raštininku (1744), dvasiniu LDK sekretoriumi (1748), o 1755 m. tapo Lucko vyskupu. Tai buvo antrasis vyskupas Valavičių giminėje. Dar vienas vyskupas – Kališo (nuo 1818) buvo **Andrius Valavičius** (1750–1822). Mokslus baigęs Varšuvoje ir Romoje, 1791–1794 m. ėjo LDK dvasinio referendoriaus pareigas. Tolesnį savo likimą nuo 1819 m. A. Valavičius, tapdamas Lenkijos karalystės senatoriumi, susiejo jau su Lenkija, o ne su Lietuva. Panašiai pasielgė daugelis kitų XVIII a. antrojoje pusėje–XIX a. pradž. gyvenusių Valavičių giminės atstovų, kaip pvz., 1798 m. iš Prūsijos valdovo Frydricho Vilhelmo gavęs grafo titulą Antanas Valavičius.

↗ *Mikalojaus Radvilos delegacijos atvykimas į Romą 1680 m. Dail. Nikola Vivianas Kodasis (Niccolo Viviani Codazzi), Piteris van Blumenas (Pieter van Bloemen), 1680 m.? Fragmentas*

Pavardžių rodyklė

A

Algimantas 16, 17, 18
Alšėniškiai 8, 10, 14, 16, 17, 20–22, 24, 28, 45, 74, 75, 116, 118, 180
- Aleksandras Jonaitis 18
- Aleksandras Jurgaitis 21–23
- Barbora 23
- Jonas Algimantaitis 18, 19
- Jonas Jurgaitis 21, 22, 24
- Jonušas Aleksandraitis 23, 24
- Jonušas Jurgaitis 24
- Jurgis Aleksandraitis 23
- Jurgis Jonaitis 22, 24
- Jurgis Simonaitis 20–22
- Mykolas Jonaitis 18–20
- Povilas Aleksandraitis 23, 24
- Simonas Jonaitis 18–20
- Simonas Jurgaitis 21, 22, 24

Alšys 16
Astikai 8, 11, 14, 15, 25–34, 161, 162
- Alekna Sudimantaitis 28
- Aleksandra 28
- Elžbieta 30
- Grigalius 25, 26, 28–32
- Jadvyga 28
- Jonas 34
- Jurgis 25, 26, 30, 32–34
- Kristinas 10, 25, 27, 28, 34
- Mikalojus 20, 32
- Mikalojus (Radvila) Astikaitis 29
- Ona 28, 29
- Stanislovas 29, 30, 32, 34
- Sudimantas 27, 28
- Zofija 28, 32

Augustas II 10, 40, 156, 189, 193, 194, 196
Augustas III 40, 42, 43, 121–123, 156, 182, 194

B

Batoras, Steponas 33, 34, 39, 48, 49, 132, 147, 148, 168, 186–188, 215
Bialozoras, Jurgis 207
Bielskiai 45, 128
Bielskis, Jonas 21
Bogovitinovičiai 84, 89, 180
Bona Sforza 68, 78, 102, 146, 184

C

Chodkevičiai 8, 9, 11–14, 44–46, 48–53, 56, 57, 83, 102, 133, 170, 214
- Adomas Tadaitis 54
- Aleksandras 46
- Aleksandras Kristupas 54
- Aleksandras, Grigaliaus s. 52
- Chodka Jurgaitis 45, 56
- Grigalius 46, 51–53, 56
- Jeronimas 46, 47, 49, 52
- Jeronimas Karolis 54
- Jeronimas, Jurgio s. 53
- Jonas 45
- Jonas Jeronimaitis 47, 48, 52, 56
- Jonas Karolis 48, 49, 50, 54
- Jonas Kazimieras 54
- Jonas Mikalojus 49, 51
- Jurgis, Jurgio s. 52
- Kristupas 53
- Zofija 102, 217

Chodkevičienė-Mielecka, Sofija 14, 51
Chodzko, Leonardas 17, 28, 52, 98
Chrebtavičiūtė, Nadia 214
Chreptavičiūtė, Zuzana 192

Č

Čartoriskiai 8, 13, 14, 35–39, 41–43, 121, 144, 157, 206
- Adomas Jurgis 41
- Adomas Kazimieras 42
- Aleksandra 37, 39
- Aleksandras 36, 37
- Aleksandras Teodoraitis 38
- Augustas Aleksandras 40–42
- Florijonas Kazimieras 39
- Jonas 36, 37
- Jonas Teodoraitis 38
- Jonas Karolis 39, 42
- Juozapas 42
- Juozapas Klemensas 43
- Jurgis Jonaitis 39
- Jurgis Mykolaitis 38
- Jurgis Teodoraitis 39
- Kazimieras 39–41
- Mikalojus Jurgis 39
- Mykolas 38, 40
- Mykolas Frydrikas 40–42, 121, 207
- Mykolas Jurgis 39
- Mykolas Mykolaitis 38
- Mykolas Teodoraitis 38
- Simonas Aleksandraitis 37
- Sofija 39
- Stanislovas Kostka 43
- Teodoras Kazimieras 40
- Teodoras Mykolaitis 38

D

Dorohostaiska, Raina 192
Dorohostaiskis, Kristupas 169
Droždža, Andrius 64, 88
Druckiai-Sokolinskiai 77, 180, 186, 192

E

Elena 23, 60, 180, 191

G

Gediminas 17, 26, 35, 69, 127, 136, 161, 178, 179, 185, 198
Giedraičiai 10, 13, 29, 113
Giedraitis, Merkelis 149
Glinskiai 8, 14, 57–63, 65
  Andrejus 59
  Bogdanas 59
  Borisas Ivanovičius 58
  Dmitrijus 59
  Elena 60–62, 65
  Fiodoras 58
  Fiodoras, Ivano s. 59
  Fiodoras, Semiono s. 59
  Ivanas 59
  Ivanas Aleksandrovičius 58
  Ivanas, Fiodoro s. 59
  Ivanas, Levo s. 60
  Ivanas, Mykolo s. 62
  Jokymas 59
  Levas 60
  Mykolas 60, 62–65
  Semionas 58
  Semionas, Ivano s. 59
  Vasilijus 60
  Vladimiras 59
Gonenzietis, Petras 106
Goštautai 8, 11, 14, 58, 66–71, 73, 75–83, 92, 96, 98, 113, 118, 141, 166
  Albertas 67–69, 71, 76–80, 82
  Andrius 71, 72, 82
  Elžbieta 75
  Jonas 70, 74
  Jurgis 67
  Martynas 75, 79
  Petras 69
  Stanislovas 71, 76, 77, 80, 81
Gudavičius, Edvardas 17
Gvanjinis, Aleksandras 2, 21, 23

H

Habsburgai 48, 77, 164, 215
Hlebavičiai 11, 13, 213
  Jonas 132, 213, 215
  Jurgis Karolis 170
  Sofija 52
Hohencolernai 101, 170
  Albrechtas 100
  Liudvikas 171
Hornostajūtė, Eugenija 52
Hornostajūtė, Nastasija 181

I

Iljiničiai 8, 11, 14, 15, 82, 84–87, 90, 91
  Feliksas 87, 90
  Feliksas Jurgaitis 87, 90
  Jonas (Ivaška) 85–87, 91
  Jurgis 64, 88–91
  Jurgis Jonaitis 86, 87
  Mikalojus Jonaitis 86, 87
  Mikalojus Jonaitis 86, 87
  Mikalojus Mikalojaitis 87
  Ona 89, 104
  Stanislovas 87, 89

J

Jadvyga 18, 21
Jekaterina 41, 42, 124, 125, 201
Jogaila 18–21, 28, 36, 71, 72, 74, 78, 128, 136, 137, 179
Jogailaitis, Aleksandras 60, 63, 65, 75, 77, 88, 100, 139, 146, 162
Jogailaitis, Kazimieras 11, 21, 28, 59, 60, 74, 75, 84–86, 91, 93, 94, 96–99, 100, 105, 112, 116, 118, 138, 144, 146, 177, 213, 214
Julijona 18, 111, 116

K

Kęsgailos 10, 11, 15, 28, 83, 85, 92, 93, 96–98, 101, 103
  Barbora 101
  Jaunius Valmantaitis 96
  Jonas Kęsgailaitis 98, 99, 100
  Jonas Stanislovaitis 101
  Kęsgaila Valmantaitis 95, 96, 98, 100
  Mikalojus Stanislovaitis 101
  Mikalojus Jonaitis 98, 100, 101
  Mikalojus Mikalojaitis 102
  Mykolas Kęsgailaitis 98, 99
  Ona 101
  Stanislovas Jonaitis 70
  Stanislovas Kęsgaila 97, 103
Kęstutaitis, Žygimantas 20, 29, 37, 91, 94–96, 179
Kiškos 9, 11, 85, 103–106, 110, 111, 143, 149, 165, 177
  Barbora 133
  Elžbieta 54
  Jonas 106, 111
  Jonušas 108, 111, 132

Kristupas 105, 109, 111
Mikalojus 108, 109, 111
Ona 101, 110, 111, 172
Petras 88, 89
Stanislovas 105–109
Kopčiūtė, Ona Barbora 189
Kopčiūtė, Pranciška 194
Kopūstaitė, Marina 192

L

Leščinskis, Stanislovas 39–42, 121, 190, 194, 196
Liutauraitė-Chreptavičiūtė, Ona 32

M

Maksimilijonas 48, 63, 161, 164
Manvydai 8, 9, 97, 112–114, 116–118, 162
Albertas 10, 75, 112–116, 118
Albertas II 117, 118
Gailiginas 113
Gedgaudas 114, 115
Jadvyga 28
Jonas 70, 95, 114, 116, 117
Manvydas Gailiginovičius 113
Ona 13, 113, 117
Zofija 117
Masalskiai 9, 13, 118–120, 126, 156, 180
Andrius 120
Fiodoras 120
Grigalius 126
Ignotas Jokūbas 121–126
Jonas Mikalojus 121, 122
Jurgis 120
Kazimieras Adrianas 126
Mykolas Juozapas 120–122,125, 126
Simonas 120
Vasilijus 120
Vladimiras 120
Minigaila, Mykolas 10

N

Nalyvaika 49, 188
Napoleonas 55, 157, 158, 183
Noiburgai 196

O

Oginskiai 13, 121, 196, 199, 201, 202, 213
Benedikta 201
Mikalojus Pranciškus 122
Mykolas Kazimieras 13
Ona 201
Pranciška 122
Olelkaičiai 9, 14, 127, 129, 133, 135
Aleksandras (Olelka) 128, 129
Aleksandras Jurgaitis 133
Aleksandras Vladimiraitis 128
Jonas 128
Jurgis (I) 130, 131
Jurgis (II) 131, 132
Jurgis (III) 129, 132
Mykolas 21, 129, 130
Simonas Jurgaitis 131, 133
Simonas Mykolaitis 74, 75, 121, 129, 130
Sofija 49, 128, 133, 170
Vasilijus 129
Vladimiras Algirdaitis 128
Vladimiras Aleksandraitis 129
Orda, Napoleonas 38, 45, 84, 138, 142, 167, 180, 184, 199
Ostrogiškiai 9, 11, 14, 50, 82, 103, 134–138, 143
Aleksandras 143
Daniilas 135–137
Dimitras 136, 137
Elžbieta 142, 180
Fiodoras 43, 136, 137, 140
Fiodoras Fiodorovičius 137
Ilja 136, 141
Ivanas 138
Jonušas 140, 144
Jurgis 138
Konstantinas 11, 22, 30, 78, 84, 89, 130, 131, 135, 136, 138–142, 180
Konstantinas Vasilijus 135, 137, 141–143
Michailas 138
Ona Aloyza 50
Vasylius 137

P

Pacai
Antanas Mykolas 157
Dominykas 146–149
Ignacas 156
Jeronimas Dominykas 149, 154–156
Jonas, Dominyko s. 148
Juozapas 157
Jurgis 146
Kazimieras Mykolas 155, 156
Kazimieras, Žemaičių vyskupas 149, 152, 154, 158
Konstantinas Vladislovas 149, 155
Kristupas Zigmantas 148, 150–155, 157, 158
Liudvika 158
Liudvikas Mykolas 158
Mikalojus Steponas 152, 154, 155, 158
Mikalojus, Dominyko s. 148, 149

Mikalojus, Jurgio s. 146, 147, 149
Mikalojus, Mikalojaus s. 146, 147
Mikalojus, Pauliaus s. 147, 148
Petrauskas, Rimvydas 15, 18
Pociejai 13
Pociejūtė, Ona 201
Poniatovska, Konstancija 201
Poniatovska, Marija Teresė 200
Poniatovskis, Stanislovas Augustas 41–43, 54, 125, 157, 182, 200, 207, 209, 210
Potockiai 13, 201
Kotryna 170
Pelagija 191
Pšeždeckytė, Marija 211

R

Radvilos 12–14, 25–31, 44, 46, 48, 49, 51, 56, 58, 66, 68, 71, 78, 81, 85, 88, 89, 91, 93, 96, 97, 101, 102, 106, 108, 110, 111, 118, 133, 141, 143, 145, 147, 152, 156–161, 162–171, 173–177, 186, 196, 199, 213, 218
Albertas 163
Albrechtas Stanislovas 174
Barbora 31, 71, 77, 81, 85, 97, 102, 131, 160, 165–168, 172
Boguslavas 154, 169, 170, 171, 177
Dominykas Jeronimas 175
Dominykas Mikalojus 173, 174
Jonas 75, 165
Jonas, LDK žemės maršalka 81, 164, 171
Jonušas 49, 109, 133, 144, 168–170, 206
Jurgis 77, 78, 81, 89, 141, 163, 165, 166, 169, 175
Jurgis, kardinolas 147, 148, 172–174
Karolina 166, 171, 175, 176, 190
Karolis 54, 55, 156, 175, 182
Kristupas 106, 108, 109, 132, 133,169
Kristupas II 168, 170
Kristupas Radvila Perkūnas 49, 168, 169
Liudvika Karolina 171
Marija Maksimilijona 170, 175
Mikalojus 12, 13, 28, 52, 65, 71, 77
Mikalojus Astikaitis 29
Mikalojus Kristupas Našlaitėlis 90, 172, 174, 177
Mikalojus Radvila Juodasis 85, 90, 97, 106, 167, 168, 171–174
Mikalojus Radvila Rudasis 31, 33, 133, 166–168, 176
Mikalojus Radvilaitis 162, 163
Mykolas Kazimieras 173, 174
Mykolas Kazimieras Žuvelė 13, 156, 174, 175
Stanislovas 165, 174
Stanislovas Kazimieras 174
Zofija 52, 85, 90, 169
Risinskis, Saliamonas 27–29, 161, 169
Riurikaičiai 33, 120, 135

S

Sanguškos 9, 13, 144, 178, 179, 181–184
Adomas Aleksandras 181
Aleksandras Sanguškaitis 179
Andrejus 138
Andrius 181
Dimitras 141, 180
Eustachijus Erazmas 183
Janušas Aleksandras 182
Janušas Modestas 182, 183
Jeronimas 182
Jeronimas Janušas 183
Jonas Vladislovas 182
Juozapas Paulius 182
Kazimieras Antanas 182
Levas 32
Mykolas Aleksandraitis 181
Mykolas Sanguškaitis 179, 181
Povilas Karolis 182, 183
Romanas 178–181, 183, 184
Samuelis Simonas 181, 182
Sanguška 183
Sanguška Teodoraitis 179
Teodoras Algirdaitis 179, 184
Teodoras Andrejaitis 180
Vosylius 181, 184
Sapiegos 9, 12, 13, 15, 24, 145, 151, 152, 156, 184, 186, 187, 189, 193–196, 199, 202, 213
Aleksandras 207
Aleksandras Dadzbogas 188
Aleksandras Mykolas 190
Aleksandras Povilas 193
Andrius 38, 192
Andrius Stanislovas 188
Benediktas Povilas 189
Bogdanas Sapiežyčius 186
Cecilija 54
Ivanas 186
Ivanas (Ivaška) 191
Jonas Frydrikas 194
Jonas Petras 188
Jonas Stanislovas 187
Juozapas Stanislovas 182, 195
Kajetonas Mykolas 194
Kazimieras Jonas Povilas 188
Kazimieras Leonas 188–190, 195
Kazimieras Mikalojus 192
Kazimieras Nestoras 194, 195
Kazimieras Vladislovas 193
Kristupas Mikalojus 188
Kristupas Pranciškus 193

Kristupas Steponas 188
Leonas Bazilijus 190
Levas (Leonas) 182, 186–188
Mikalojus 192
Mikalojus Kristupas 188
Mikalojus Leonas 193
Mykolas Antanas 190
Ona Scholastyka 188
Petras Povilas 190
Povilas 181, 191, 216
Povilas Jonas 193
Povilas Pranciškus 193, 195
Povilas Steponas 192
Pranciškus Steponas 189
Semionas Sopiha 186
Sofija 181
Tomašas 192
Vladislovas Juozapas 182, 193
Zuzana 206
Semkovičius, Vladyslovas 26, 161
Sirokomlė, Vladislovas 157
Sirputis 26–28, 32, 161, 162
Skavronska, Sofija 190
Skirgaila 18, 113, 128
Sobieskis, Jonas 151–153, 155, 156, 195, 196
Sokolovskis, Augustas 49, 72, 84, 86, 88, 133, 147
Strijkovskis, Motiejus 106, 129, 131, 132, 161
Svirskiai 10
Švitrigaila 19, 20, 36, 37, 45, 60, 72, 73, 93–95, 116, 118, 128, 179, 198

T

Tengovskis, Janas 36, 128
Tiškevičiai 8, 11–13, 197–199
Aleksandras 199, 201
Antanas Domininkas 202
Antanas Jonas 199
Antanas Kazimieras 199
Dimitras Skuminas 200
Eustachijus Jonas 199
Jonas Skuminas 200
Jonušas Skuminas 200
Juozapas Ignotas 200
Juozapas Skuminas 201
Jurgis, Eustachijaus s. 202
Jurgis, Vosyliaus s. 198
Kazimieras 201
Konstantinas 202
Liudvikas 201
Martynas 198
Mykolas 199
Mykolas Jonas 199
Petras 202
Pijus 202
Teodoras Skuminas 200
Tiška 198
Vincentas 200
Vosylius 198, 199
Tyzenhauzai 8, 14, 203–205
Aleksandra Sofija 211
Antanas 207–209, 211
Antanas, Tomo s. 210
Bartolomėjus 204
Benediktas 206, 207
Gotardas Jonas 205–207
Henrikas 205
Ignotas 210, 211
Jonas 205, 206
Jonas Gotardas 205
Juozapas 206
Konstantinas 210, 211
Mykolas Benediktas 206
Reinholdas 205, 206
Reinoldas 211
Steponas 206
Tomas 210
Vilhelmas 206
Tromba, Mikolajus 27, 162

V

Valavičiai 8, 10, 212–215, 218, 219,
Andrius 217
Andrius, vyskupas 21
Andrius, Vilniaus akadem. rektor. 219
Antanas Erazmas 219
Bogdanas 215, 217
Eustachas (Ostafijus) 213, 215–217
Eustachijus 187, 217, 218
Grigas 215
Grinka Chodkevičius 214
Ivanas 215–217
Jeronimas 214, 217, 218
Kotryna 215, 216
Povilas 217
Teklė 218
Vincentas Stanislovas 219
Valmantaičiai 93, 94, 96, 97, 103
Gudigirdas 95
Jaunius 10, 94, 96, 103
Kęsgaila 74, 86, 93, 96, 97, 100
Rumbaudas 94
Sudivojus 95, 103

Šedbaras 94, 95
Valua, Henrikas 38, 48
Varnietis, Vladislovas 37
Vasilijus I 18
Vasilijus III 61, 62, 65
Vazos 109, 182
Zigmantas 50, 54, 108, 109, 148, 149, 170, 187, 192, 202, 218
Vladislovas 109, 219
Kazimieras 151, 152, 158
Vijūkas-Kojalavičius, Albertas 26, 161
Viršulis 26, 27, 31, 161, 162
Višnioveckiai 13, 183
Elžbieta Eufemija 173
Kazimieras 150, 152, 153
Mykolas Kaributas 158, 190
Uršulė 13, 174
Vytautaitė, Sofija 18, 129
Vytautas 10, 18–20, 26, 28, 34, 36, 45, 58, 68, 72, 73, 78, 79, 93–95, 97, 98, 103, 104, 111, 112, 114–116, 118, 128, 129, 137, 138, 143, 161, 162, 214
Vytenis 161, 185

Z

Zaberezinskiai 11, 83
Zaberezinskis, Jonas 64, 65, 81, 88, 89
Zamoiskiai 12, 40
Zamoiskis, Jonas 12
Zaslavskiai 59, 138, 144, 180, 183, 184
Zbaražskiai 183
Zbaražskis, Steponas 31
Zborovska, Kristina 49, 51
Zborovska, Zofija 169
Zebžidovskis, Mikalojus 53, 170
Zebžidovskis, Andrejus 33

Ž

Žygimantas Augustas 10, 24, 31, 38, 46, 47, 56, 81, 85, 97, 101, 102, 131, 141, 146, 165–168, 172, 180, 184, 198, 215
Žygimantas Senasis 31, 32, 34, 38, 46, 58–60, 65, 77, 79, 80, 88, 100, 102, 105, 131, 141, 146, 164, 172, 183
Žulkievskis, Stanislovas 49

Literatūra

Aftanazy R. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej.* T. I–IV. Wrocław etc., 1991–1993.

Albertas Goštautas, Vilniaus vaivada Bonai Sforcai, Lenkijos karalienei, prieš kunigaikštį Konstantiną Ostrogiškį ir prieš Radvilas (1525). *Senoji Lietuvos literatūra: šešioliktojo amžiaus raštija.* V., 2000. Kn. 5. P. 31–54.

Antoniewicz M. *Manifestacja genealogiczna w herbie złożonym biskupa Pawła Olgimuta księcia Holszańskiego.* Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Ser. Zeszyty Historyczne. Zs. 4, Częstochowa, 1997. S. 387–433.

Antoniewicz M. Rodowód książąt Radziwiłłów w dziełach Alberta Wijuka Kojałowicza. *Senoji Lietuvos literatūra.* V., 2009. Kn. 27. P. 181–214.

Archiwum Domu Sapiehów. Opracował A.Prochaska. T. 1. Lwow, 1892.

Asadauskienė N. *Kiškų giminė LDK XV–XVII a.: genealoginis tyrimas.* V., 2003. P. 134–136.

Asadauskienė N. Rezidenciniai Kiškų giminės dvarai. *Acta Akademiae artum Vilnensis.* Lietuvos dvarai: kultūros ir šaltinių tyrinėjimai. V., 2008. T. 47–48. P. 45–58.

Augustyniak U. *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). Mechanizmy patronatu.* Warszawa, 2001.

Banionis E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių tarnyba XV–XVI amžiais.* V., 1998.

Baniulytė A. Pacai ar *Pazzi?* Nauja Palemono legendos versija LDK raštijoje. *Senoji Lietuvos literatūra.* Kn.18. V., 2004.

Baronas D. Konstantinas Ostrogiškis – vienas geriausių karvedžių. *Veidas,* 2007 03 01, Nr. 9.

Boniecki A. *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku.* Warszawa, 1887. S. 47–49, 63–67, 96–98, 223–228, 229–239, 381–385.

Bumblauskas A. *Senosios Lietuvos istorija, 1009–1795 m.* V., 2005.

Chynczewska-Hennel T. Ostrogski Janusz. *Polski Słownik Biograficzny.* T. 24. S. 481–486.

Ciechanowicz J. Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego. T.5. Rzeszów, 2001.

Dakanis B. Archeologinių tyrimų Veisiejų buvusio dvaro sodybos fragmento (dešiniojo fligelio) IP 407/At teritorijoje ataskaita. Lina Klimavičiūtė, Archeologiniai tyrimai Veisiejų buvusio dvaro sodybos fragmento (dešiniojo fligelio) IP 407/At teritorijoje, prieiga per internetą: http://www.veisiejuparkas.lt/node/42 (žiūrėta 2010 m. rugpjūčio 23 d.).

Dom Sapieżyński. Cz.I–II. Warszawa, 1995–2008.

Dworzaczek W. *Hetman Jan Tarnowski. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego.* Warszawa, 1985.

Dworzaczek W. *Genealogia.* Warszawa, 1959.

Dworzaczek W. *Hetman Jan Tarnowski. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego.* Warszawa, 1985.

Gudavičius E. Albertas Goštautas. Jo asmenybė ir politinės veiklos reikšmė. *Lietuvos europėjimo keliais.* Sud. A. Bumblauskas, R. Petrauskas. Vilnius, 2002. P. 270–274.

Gudavičius E. *Miestų atsiradimas Lietuvoje.* V., 1991.

Gudavičius E., Lazutka S. Albertas Goštautas ir Lietuvos istoriografija. *Lietuvos istorijos studijos,* 2009, T. 24, P. 195–201.

Gudmantas K. Vėlyvųjų Lietuvos metraščių veikėjai ir jų prototipai: „romėnai". *Senoji Lietuvos literatūra: istorijos rašymo horizontai.* V., 2004. Kn. 18, P. 113–138.

Jakubowski J. Aleksander Olelko (zm. 1454). *Polski słownik biograficzny.* T. 23, Kraków, 1935. S. 65.

Jankauskas V. Gediminaičių kunigaikštystės LDK pietinėse žemėse XIV–XV a. *Lietuvos pilys*, 2008, Nr. 4, V., 2009. P. 5–17.

Jankauskas V. Kijevo žemės statusas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XV amžiai). *Darbai ir dienos*, Nr. 44: Viduramžiai, Renesansas, Barokas. K., 2005. P. 81–104.

Jankauskas V. Pilis ir prestižas: Gediminaičių kunigaikštystės XV amžiuje. *Lietuvos pilys*, 2007, Nr. 3. V., 2008. P. 66–76.

Janonienė R. Vyskupas Ignotas Masalskis – Pranciškaus Smuglevičiaus mecenatas. *Vilniaus dailės akademijos darbai. Dailė*. T. 11, V., 1997. P. 10–19.

Jasas R. Lietuvos kanclerio Alberto Goštauto memorialas karalienei Bonai (1525). *Senoji Lietuvos literatūra: šešioliktojo amžiaus raštija*. 2000. Kn.5. P. 25–30.

Jasnowski J. Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński. Warszawa, 1939.

Jasnowski J. Czartoryski Aleksander Fedorowicz (zm. 1571). *Polski słownik biograficzny*. T. 5. Kraków, 1938. S. 272.

Jasnowski J. Dubrowiecki-Holszański Janusz (zm. 1549). *Polski słownik biograficzny*. T. 5. Kraków, 1939–1946. S. 439.

Karkucińska W. Anna z Sanguszków Radziwiłłowa (1676–1746). *Działalność gospodarcza i mecenat*. Warszawa, 2000.

Karvelis D., Ragauskienė R. *Iš Radvilų giminės istorijos: Dubingių kunigaikštystė 1547–1808 m*. V., 2009.

Kasabuła T. *Ignacy Masalski biskup wileński*. Lublin, 1998.

Kempa T. *Dzieje rodu Ostrogskich*. Toruń, 2002.

Kempa T. Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/1525–1608). *Wojewoda Kijowski i marszałek ziemi Wołyńskiej*. Toruń, 1997.

Kempa T. Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616). *Wojewoda Wileński*. Warszawa, 2000. S. 220–223.

Kiaupa Z. *Lietuvos valstybės istorija*. V., 2004.

Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*. V., 1995.

Kiaupienė J. *Kaimas ir dvaras Žemaitijoje XVI–XVIII a*. V., 1988. P. 39–41.

Kirkienė G. *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*. V., 2008. P. 38–39, 60.

Konopczyński W. Czartoryski Aleksander August (1697–1782). *Polski słownik biograficzny*. T. 5. Kraków, 1938. S. 272–275.

Konopczyński W. Czartoryski Michał Fryderyk (1696–1775). *Polski słownik biograficzny*. T. 5. Kraków, 1938. S. 288–294.

Konopczyński W. Czartoryski Stanisław (zm. 1766). *Polski słownik biograficzny*. T. 5. Kraków, 1938. S. 297.

Konopczyński W. Czartoryski Teodor Kazimierz (1704–1768). *Polski słownik biograficzny*. T. 5. Kraków, 1938, S. 297–299.

Korczak L. *Litewska Rada wielkoksiążęca w XV wieku*. Kraków, 1998. S. 85.

Kossakowski K. *Monografie historyczno-genealogiczne niektorych rodzin polskich*, 1. Warszawa, 1876.

Kowalska H. Ościk Grzegorz. *Polski Słownik Biograficzny*. T. 24. S. 610–611.

Kowalska H., Wiśniewski J. Olelkowicz Jerzy (ok. 1492–1542). *Polski słownik biograficzny*. T. 23. Wrocław–Kraków–Warszawa–Gdańsk, 1978. S. 741–743.

Kowalska H., Wiśniewski J., Olelkowicz Jerzy (ok. 1531–1578). *Polski słownik biograficzny*. T. 23. Wrocław–Kraków–Warszawa–Gdańsk, 1978. S. 743–745.

Krupska A. Moniwid Wojciech, Moniwidowicz Jan (Iwaszko). *Polski Słownik Biograficzny*. T. 21. Wrocław etc. 1976. S. 658–661.

Krupska A. Olelkowicz Michał (zm. 1481). *Polski słownik biograficzny*. T. 23. Wrocław–Kraków–Warszawa–Gdańsk, 1978. S. 745–746.

Krupska A. Olelkowicz Semen (ok. 1420-1470). *Polski słownik biograficzny*. T. 23. Wrocław–Kraków–Warszawa–Gdańsk, 1978. S. 746.

Kuchowicz Z. *Wizerunki niepospolitych niewiast staropolskich XVI–XVIII wieku*. Łódź, 1974.

Kuczyński S. M. Czartoryski Michał Wasylewicz (zm. przed 1489). *Polski słownik biograficzny*. T. 5. Kraków, 1938. S. 286–287.

Kuczyński S. M. Czartoryski Wasyl (XIV/XVw.). *Polski słownik biograficzny*. T. 5. Kraków, 1938. S. 299.

Kuczyński S. M. Czartoryski Aleksander Wasylewicz (zm. po 1477). *Polski słownik biograficzny*. T. 5. Kraków, 1938. S. 271.

Kuczyński S. M. Czartoryski Iwan Wasylewicz (zm. ok. 1460). *Polski słownik biograficzny*. T. 5. Kraków, 1938. S. 275–276.

Kuczyński S. M. Czartoryski Semen Aleksandrowicz (zm. ok. 1524). *Polski słownik biograficzny*. T. 5. Kraków, 1938. S. 296–297.

Kuczyński S. M. Holszański Aleksander Jurjewicz (zm. 1511). *Polski słownik biograficzny*. T. 9. Wrocław–Kraków–Warszawa, 1960–1961. S. 586–587.

Kuczyński S. M. Holszański Iwan Jurjewicz (zm. 1481). *Polski słownik biograficzny*. T. 9. Wrocław–Kraków–Warszawa, 1960–1961. S. 588.

Kuczyński S. M. Holszański Iwan Olgimuntowicz (zm. 1401). *Polski słownik biograficzny*. T. 9. Wrocław–Kraków–Warszawa, 1960–1961. S. 587–588.

Kuczyński S. M. Holszański Jerzy Aleksandrowicz (zm. ok. 1510). *Polski słownik biograficzny*. T. 9. Wrocław–Kraków–Warszawa, 1960–1961. S. 588–589.

Kuczyński S. M. Holszański Semen Jurjewicz (zm. 1505). *Polski słownik biograficzny*. T. 9. Wrocław–Kraków–Warszawa, 1960–1961. S. 589–590.

Kukiel M. Czartoryski Konstanty Adam (1773–1860). *Polski słownik biograficzny*. T. 5. Kraków, 1938. S. 283–285.

Kuźmińska M. *Olbracht Marcinowicz Gasztołd*. Wilno, 1928.

Latacz E. Czartoryski Jerzy (ok. 1560–1626). *Polski słownik biograficzny*. T. 5. Kraków. 1938. S. 277–278.

Latacz E. Czartoryski Mikołaj Jerzy (zm. 1662). *Polski słownik biograficzny*. T. 5. Kraków, 1938. S. 294–295.

Lazutka S. *Leonas Sapiega: (gyvenimas, valstybinė veikla, politinės ir filosofinės pažiūros)*. V., 1998.

Lietuvių enciklopedija. Red. P. Čepėnas. T. 26. LEL, 1961.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminės. V., 2010.

Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai. T. 1. V., 2008.

Lietuvos Metraštis. Bychovco kronika. Vertė, įvadą ir paaiškinimus

parašė R. Jasas. V., 1971. P. 46–47, 77,115, 127, 140, 144, 146, 167–168, 171–174, 226–227, 333, 335.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 20 (1536–1539). Užrašymų knyga 20. V., 2009.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų knyga 3. V., 1998. P. 24, 31.

Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis: istorijos šaltinių antologija. V., 1994. P. 158–159.

Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais: dokumentų rinkinys. XVIII a. T. 2. V., 1961. P. 214–216.

Lietuvos valstybės kūrėjai: XVI–XX a. pirmosios pusės portretai. T. 1: XVI–XX a. portretai. V., 2006. P. 313–316.

Liškevičienė J. *XVI–XVIII amžiaus knygų grafika: herbai senuosiuose Lietuvos spaudiniuose.* V., 1998. P. 292.

Lukšaitė I. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis.* V., 1999. P. 256.

Lukšienė M. *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje.* V., 1985.

Lulewicz H. *Gniewów o unię ciąg dalszy: Stosunki Polsko-Litewskie w latach 1569–1588.* Warszawa, 2002.

Małaczyńska G. Holszański Aleksander (XIV/XV w.). *Polski słownik biograficzny.* T. 9. Wrocław–Kraków–Warszawa, 1960–1961. S. 586.

Małaczyńska G. Holszański Michał (zm. ok. 1448). *Polski słownik biograficzny.* T. 9. Wrocław–Kraków–Warszawa, 1960–1961. S. 589.

Małaczyńska G. Holszański Szymon (zm. 1433). *Polski słownik biograficzny.* T. 9. Wrocław–Kraków–Warszawa, 1960–1961. S. 590–591.

Malczewska M. *Latyfundium Radziwiłłów w XV do połowy XVI wieku.* Warszawa–Poznań, 1985. S. 11–46.

Maroszek J. *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta. Z historii dziejów realizacji myśli monarszej między Niemnem a Narwią.* Białystok, 2001. S. 512–513.

Matušakaitė M. *Išėjusiems atminti: laidosena ir kapų ženklinimas LDK.* V., 2009. P. 39–40, 58–60.

Matušakaitė M. *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje.* V., 2003. P. 147.

Monarchia Jagiellonów 1399–1586. Wrocław, 2003. S. 25.

Nieć J. Czartoryski Józef Klemens (1740–1810). *Polski słownik biograficzny.* T. 5. Kraków, 1938. S. 279–281.

Ochmański J. Manivydas – Žalgirio mūšio dalyvis. *Žalgirio laikų Lietuva ir jos kaimynai.* V., 1993. P. 113–122.

Ochmański J. Moniwid i jego ród. *Lituano-Slavica Posnaniensia: Studia historica.* T. 9. 2003. S. 13–74.

Panova T. Elena Glinska. *Voruta,* 2002 04 19, Nr. 8.

Peltz W. Ród Giedygołda i jego majętności. Z dziejów tworzenia się wielkiej własności ziemskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w XV wieku. *Zeszyty naukowe uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Historia.* T. 11. 1971. S. 23–44.

Petrauskas R. *Lietuvos didiuomenė XIV a. pabaigoje–XV a.: sudėtis, struktūra, valdžia.* V., 2003. P. 69, 80, 87, 101, 214–217, 245–246, 296–298.

Petrauskas R. Riteriai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje. *Istorijos šaltinių tyrimai.* V., 2008. P. 99, 108.

Petrauskas R., Spečiūnas V. Glinskiai. *Visuotinė lietuvių enciklopedija.* V., 2004. T. 6. P. 758–759.

Pietkiewicz K. *Kieżgajłowie i ich latyfundium do połowy XVI wieku. Ze studiów nad rozwojem własności ziemskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w średniowieczu.* Poznań, 1982.

Pietkiewicz K. *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przelomie XV i XVI wieku.* Poznań, 1995. S. 91, 97–100.

Piwarski K. Czartoryski Jan Karol (zm. 1680). *Polski słownik biograficzny.* T. 5. Kraków, 1938. S. 276–277.

Piwarski K. Czartoryski Kazimierz Florian (zm. 1674). *Polski słownik biograficzny.* T. 5. Kraków, 1938. S. 281–282.

Piwarski K. Czartoryski Michał Jerzy *(1621–1692). Polski słownik biograficzny.* T. 5. Kraków, 1938. S. 287–288.

Plewczyński M. Ościk Grzegorz. *Polski Słownik Biograficzny.* T. 24. S. 611–612.

Pociecha W. *Abraham i Michał Ezofowicze, działacze gospodarczy XVI w.* Kraków, 1948.

Pociecha W. Gliński Michał. *Polski Słownik Biograficzny,* 1959. T. 8. S. 65–69.

Pociecha W. Gasztołd Olbracht. *Polski Słownik Biograficzny.* T. 7. S. 301–302.

Pociūtė D. *Maištininkų katedros: ankstyvoji reformacija ir lietuvių-italų evangelikų ryšiai.* V., 2008. P. 186–187, 511–515.

Podhorodecki L. *Dzieje rodu Chodkiewiczów.* Warszawa, 1997.

Polski słownik biograficzny (PSB). T. 34–35. Wrocław etc., 1993–1995. S.143–145.

Polski słownik biograficzny. T. XXIV. Wrocław, 1979.

Prus P. *Księżniczka Halszka z Ostroga.* Szamotuły, 1992.

PSB 3, 1939, Kraków. S. 354–361.

PSB. t. 34, Warszawa, 1993.

Rachuba A. *Dzieje rodu Sapiehów.* Warszawa, 1999.

Ragauskienė R. Albertas Goštautas. *100 iškiliausių Lietuvos žmonių.* V., 2009. P. 23–24.

Ragauskienė R. *Barbora Radvilaitė.* V., 1999.

Ragauskienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.).* V., 2002.

Ragauskienė R. *XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikių patronatas.* Lituanistika, Nr. 62. V., 2005. P. 1–19.

Ragauskienė R., Karvelis D. *1645 m. Juzefo Naronovičiaus Naronskio Biržų kunigaikštystės žemėlapis. Radvilų valdos istorija ir kartografija.* V., 1997.

Ragauskienė R., Ragauskas A. *Barboros Radvilaitės laiškai Žygimantui Augustui ir kitiems.* V., 2001.

Raila E. *Ignotus Ignotas: Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis.* V., 2010.

Raila E. Masalskis Mykolas Juozapas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija.* V., 2008. T. 14. P. 372.

Rakutis V. Mykolas Juozapas Masalskis. *Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai.* T. 1: *LDK didieji etmonai ir sukilimų vadai.* V., 2008. P. 218–222.

Rakutis V. Lietuvos kariuomenės vadas kunigaikštis Adomas Kazimieras Čartoriskis. *Darbai ir dienos.* T. 37. K., 2004. P. 125–137.

Rimša E. *Heraldika: iš praeities į dabartį.* V., 2004. P. 53, 77, 118–119, 134.

Rimša E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai.* V., 1999.

Risinskis Saliamonas. *Trumpas pasakojimas apie garsiuosius šviesiausiojo didiko Biržų ir Dubingių kunigaikščio Kristupo Radvilos žygius.* V., 2000. P. 130, 135.

Rody magnackie Rzeczypospolitej. Warszawa, 2009.

Rowell S. C. Išdavystė ar paprasti nesutarimai? Kazimieras Jogailaitis ir Lietuvos diduomenė 1440–1481 metais. *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* V., 1997. P. 45–73.

Ruzas V. Vilniaus monetų kalyklos žetonai Lietuvos banko muziejuje. *Numizmatika. Metraštis,* 2006, Nr. 6. P. 109–111.

Sapiegų giminės dokumentai. [LVIA] Fondo aprašas. F. Nr. 1292. V., 1995.

Sapiehowe. Materialy historyczno-geneologiczne. T.1–3. Petersburg, 1890–1894. S. 27–38

Savaščevas E. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais.* V., 2010.

Semkowicz W. O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle r. 1413. *Lituano-Slavica Posnaniensia: Studia historica.* T. 3, 1989. S. 14–38, 57–68, 80–96, 126,133–134.

Semkowicz W. Przywileje Witolda dla Moniwida, starosty wileńskiego i testament jego syna Jana Moniwidowicza. *Ateneum Wileńskie.* T. 1. 1923. S. 253–267.

Seredyka J. *Kunigaikštytė ir plikbajoris: Zofija Radvilaitė-Dorohostaiska ir Stanisławas Tymińskis.* V., 2010.

Sidorowicz S. Czartoryski Kazimierz (1674–1741). *Polski słownik biograficzny.* T. 5. Kraków, 1938. S. 282–283.

Siedziby Kiszków i Radziwiłłów na Białorusi w XVI–XVIII wieku. *Opisy z zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych.* Warszawa, 2002.

Sliesoriūnas G. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 m.* V., 2000.

Spieralski Z. Kieżgajło Michał, Michał Wolimuntowicz, Michał Kieżgajłowicz, Stanisław Janowicz. *Polski Słownik Biograficzny.* T. 12. S. 444–449.

Starczewski A. *Możnowładztwo polskie na tle dziejów.* T. 1. Warszawa, 1914.

Szybiak I. Massalski Ignacy. *Polski Słownik Biograficzny,* 1975. T. XX/1, z. 84. S. 135–139.

Šedvydis L. *Vyskupas Povilas Alšėniškis (apie 1491–1555 m.).* K., 2009.

Šmigelskytė-Stukienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais.* V., 2003.

Tęgowski J. *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów.* Poznań–Wrocław, 1999.

Tyla A. Valavičiai. *Tarybų Lietuvos enciklopedija.* T. 4. V., 1988. P. 433.

Tyla A. Žemaičių valstiečių prievolių surašymas 1537 ir 1538 m. *Andrius Mackavičius, Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.* Parengė K. Jablonskis. V., 2003. P. 7–16.

Tyszkiewicz E. *Groby rodziny Tyszkiewiczów.* Warszawa, 1873.

Tyszkiewicz M. *Monografia domu Tyszkiewiczów.* Warszawa, 1900.

Tłomacki A. *Sapiehowie. Linia kodeńska.* Warszawa, 1996.

Trumpa V., Krasauskas R. Pacai. *Lietuvių enciklopedija.* Boston, 1960. T. 21. P. 306–313.

Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy. T. 1: Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek. Pod red. A. Rachuby. Warszawa, 2004.

Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy. T. 2: Województwo trockie, XIV–XVIII wiek. Warszawa, 2009. S. 184.

Waniczkówna H. Czartoryski Adam Kazimierz (1734–1823). *Polski słownik biograficzny.* T. 5. Kraków, 1938. S. 249–257.

Wasilewski T. Testament Ostafiego Wołłowicza. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce.* T. 7. 1962. S. 165.

Winiarska A. Ościk, potem Krystyn; Ościk Grzegorz. *Polski Słownik Biograficzny.* T. 24. S. 608–610.

Wisner H. *Janusz Radziwiłł 1612–1655. Wojewoda Wileński, Hetman Wielki Litewski.* Warszawa, 2000.

Wyrozumski J. Ostrogski Wasyl. *Polski Słownik Biograficzny.* T. 24. S. 496–497.

Wojtkowiak Z. Ostrogski Konstanty. *Polski Słownik Biograficzny.* T. 24. S. 486–489.

Wolff J. *Kniaziowe litewsko-ruscy od konca czternastego wieku.* Warszawa, 1895.

Wolff J. *Kniaziowie Litewsko-Ruscy, od konca czternastego wieku.* Warszawa, 1994.

Wolff J. *Pacowie. Materiały historyczno-genealogiczne.* Petersburg, 1885.

Zagórska S. *Halszka z Ostroga: między faktami a mitami.* Warszawa, 2007.

Zielińska T. *Poczet polskich rodów arystokratycznych.* Warszawa, 1997.

Zielińska T. Radziwiłłowie herbu Trąby – dzieje rodu. *Radziwiłłowie herbu Trąby.* Warszawa, 1996. S. 3–43

Żychliński T. *Złota księga szlachty polskiej.* T. 4. Poznań, 1882. S. 173.

Белецкий П. *Украинская портретная живопись XVII–XVIII в.в.* Ленинград, 1981.

Вялікае Княства Літоўскае. *Энцыклапедыя.* Т. 2. Мінск, 2007.

Кром М. М. *Меж Русью и Литвой.* Москва, 1995. С. 107–111.

Ражанка – мястэчка, дзе пабудаваны першы на абшарах Беларусі неагатычны касцёл / http://www.ctv.by/tvprogram/~news=37989 (žiūrėta 2010 06 17)

Ражанка. Петрапаўлаўскі касьцёл 1674 году / http://labadzenka.by/?p=7771 (žiūrėta 2010 06 17)

Iliustracijų šaltiniai

NUOTRAUKOS IŠ:

Baltarusijos nacionalinio istorijos archyvo (Национальный исторический архив Беларуси) (p. 13, 26, 106, 117, 162, 164, 167–169, 171, 175); Baltarusijos nacionalinio istorijos ir kultūros muziejaus (Национальный музей истории и культуры Беларуси) (p. 139); Bažnytinio paveldo muziejaus „Sakralusis menas" (p. 13, 81, 173); Biržų krašto muziejaus „Sėla" (p. 85, 162, 176); Fine Art Images / Heritage-Images / TopFoto (p. 53, 61); Fotobanko (Baltijos fotografijos linija) (p. 80); Kauno apskrities viešosios bibliotekos (p. 8, 16, 25, 35, 44, 49, 55, 57, 66, 72, 83, 84, 86, 88, 92, 104, 112, 119, 127, 128, 133, 134, 145, 147, 159, 178, 185, 197, 203, 212, 216); Kauno arkivyskupijos muziejaus (p. 106, 148, 195, 201); Kongreso bibliotekos (Library of Congress) (p. 60); Krokuvos valstybinio archyvo (Archivum Państwowe w Krakowie) (p. 6); Kunigaikščių Čartoriskių fundacijos Krokuvoje (Fundacja XX Czartoryskich Krakow) (p. 4-5, 43, 188); Lenkijos mokslų akademijos bibliotekos Gdanske (Polska akademia nauk Biblioteka Gdańska) (p. 170, 172, 200); Lietuvos dailės muziejaus (p. 19, 23, 38, 40, 41, 45, 50, 54, 55, 117, 120, 123, 138, 142, 152, 163, 165–167, 170, 172–175, 179, 180, 184, 186, 188, 189, 192–195, 199, 201, 202, 207, 210, 218); Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (p. 19, 31, 49, 78, 90, 114, 124, 125, 136, 181); Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos (p. 33, 40, 53, 97, 108, 109, 123, 152, 177, 189, 208, 215); Lietuvos naujienų agentūros ELTA (p. 24, 82, 165, 187); Maskvos valstybinio istorijos muziejaus (p. 53); Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus (p. 113, 121, 150); Nacionalinio muziejaus „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmai" (p. 70, 193, 216); R H Productions / Robert Harding World Imagery / Corbis (p. 23); Rokiškio krašto muziejaus (p. 211); Shutterstock (p. 9, 18, 20–22, 27, 29–34, 36, 37, 41, 43, 45–48, 56, 58, 59, 61–65, 67, 69, 71, 73, 76, 87, 91, 93, 95, 99, 100, 101, 105, 107, 110, 111, 113, 114, 116, 118, 121, 122, 126, 130–132, 135, 137, 140–142, 144, 146, 147, 154–157, 161, 177, 181, 182, 184, 186, 190, 191, 196, 199, 201, 202, 205, 206, 209, 213, 214, 218, 219); Slaptojo Prūsijos valstybės kultūrinio palikimo archyvo (Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz) (p. 115); The Gallery Collection/Corbis (p. 194); Trakų istorijos muziejaus (p. 74, 94, 103, 133, 194); Varšuvos istorijos muziejaus (Muzeum Historyczne m. Warszawy) (p. 41); Varšuvos nacionalinio muziejaus (Muzeum Narodowe w Warszawie) (p. 140, 183); „Vidmanto Staniulio knygyno" ir asmeninio Vidmanto Staniulio archyvo (p. 10, 17, 20, 22, 28, 33, 52, 64, 98, 155, 172, 186); Vilanovo rūmų muziejaus (Muzeum pałac w Wilanowie) (p. 12, 139, 143, 220); Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios (p. 153); Vyriausiojo senųjų aktų archyvo (Archiwum Głowne Akt Dawnych) (p. 9, 11, 19, 20, 28, 42, 72, 77, 160, 204); Vytauto Didžiojo karo muziejaus (p. 68, 209); Žemaičių muziejaus „Alka" (p. 96, 189, 198, 199).

NUOTRAUKŲ AUTORIAI:

Vytautas Abramauskas (p. 70, 193, 216); Tomas Baranauskas (p. 37, 39, 89, 110, 165, 179, 214); Gediminas Bartuška (p. 24, 82); Zenonas Baubonis (p. 27, 29); Vaidas Butėnas (p. 194, 210); Jogailė Butrimaitė (p. 123, 175, 193); Tomas Černiševas (p. 165); Laimutis Januškevičius (p. 211); Indrė Kačinskaitė (p. 207); Audrius Kapčius (p. 74, 103, 106, 133, 148, 195, 201); Vytautas Kaučikas (p. 217); Ričardas Kščenavičius (p. 80); Ieva Kulbokaitė (p. 55, 56, 149, 150, 151, 153, 154, 168, 187); Antanas Lukšėnas (viršelyje, p. 40, 41, 50, 54, 55, 120, 152, 163, 175, 189, 192, 193, 201, 207, 218); MaPet1 (p. 182); Šarūnas Mažeika (p. 80); Romualdas Požerskis (p. 14, 51, 67, 93, 103, 158, 206, 217); Zbigniew Reszka (p. 12, 139, 143, 220); Gediminas Savickis (p. 187); Rūta Stepanovaitė (p. 204); Kęstutis Stoškus (p. 13, 81, 173); Maciej Szczepańczyk (p. 153); Laima Šinkūnaitė (p. 217); Birutė Valionytė (p. 15, 38, 219); Rimantas Žiemys (p. 68).

SKAITMENINIUS VAIZDUS KŪRĖ (SKENAVO):

Irena Aleksienė (p. 23, 38, 45, 117, 138, 142, 165–167, 170, 172–174, 179, 180, 184, 196, 188, 194, 195, 199, 210); Vaidotas Aukštaitis (p. 19, 174).

ILIUSTRACIJOS IŠ LEIDINIŲ:

Guagnini, Alessandro. *Kronika Sarmacyey europskiey* ... W Krakowie, 1611 (p. 10, 20, 22).

Ks. Wojciecha Wijuka Kojałowicza Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli O klejnotach albo herbach których familie stanu rycerskiego w prowincyach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają. Krakow, 1897 (p. 25, 35, 92, 178, 203).

La Pologne historique, littéraire, monumentale et illustrée. Rédigée par une société de littérateurs, sous la direction de Léonard Chodzko. T. 1–3. Paris, 1839–1841 (p. 17, 28, 52, 64, 98, 155).

Narbutt, Teodor. *Dzieje narodu litewskiego.* Wilno, 1839. (p. 128).

Niesiecki, Kaspar. *Herbarz Polski. (Korona Polska przy złotey wolnosci starożytnemi Rycerstwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego...).* T. 1–3. Lviv, 1738. ir Niesiecki, Kaspar. Bobrowicz, Jan Nepomucen. *Herbarz Polski.* T. 4–10. Leipzig, 1841 (p. 8, 16, 44, 57, 66, 83, 104, 112, 119, 127, 134, 145, 159, 185, 197, 212).

Senatorowie i Kniaziowie Litewscy. Pacowie. Materiały historyczno-genealogiczne, ułożone i wydane przez Józefa Wolffa. Petersburg, 1885 (p. 77, 149, 172).

Sokołowski, August. *Dzieje Polski ilustrowane.* T. 1–5. Warszawa, 1899–1901 (p. 49, 72, 84, 86, 88, 133, 147, 216).

Tygodnik Ilustrowany, 1865 (p. 158).

J. K. Vilčinskio albumas *Vilniaus archeologijos muziejus.* 1858–1859 (p. 113).

Батюшков П. Н. *Волынь. Исторические судьбы Юго-Западного края.* С.-Пб., 1888 (p. 128, 129).

Белоруссия и Литва. С.-Пб., 1890 (p. 129).

Li232 **Lietuvos** didikai. / [teksto autoriai Nelė Asadauskienė, Vytas Jankauskas, Vaida Kamuntavičienė ... [et al.]. – Kaunas : Šviesa, 2011. – 232 p. : iliustr.

Aut. nurodyti antr. lapo kt. pusėje. – Bibliogr.: p. 227–230. – Pavardžių r-klė: p. 222–227.

ISBN 978-5-430-04453-4

„Lietuvos didikai" – populiarus iliustruotas enciklopedinis žinynas, kuriame pristatomos dvidešimt atrinktų svarbiausių Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės didikų giminių istorijos, aptariama jų kilmė, herbai ir titulai, žymiausi atstovai, bei jų visuomeninė-politinė ar karinė karjera, nuopelnai kultūrai. Skaitytojai sužinos apie specifinio Lietuvos diduomenės luomo raidą, aristokratėjimą, tarpusavio kovas, giminystės ryšius, indėlį į valstybės gyvenimą.

Leidinys skiriamas plačiajai visuomenei

UDK 947.45.02/.04(092)

Teksto autoriai Nelė Asadauskienė, Vytas Jankauskas, Vaida Kamuntavičienė, Genutė Kirkienė, Raimonda Ragauskienė, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Darius Vilimas

LIETUVOS DIDIKAI

Redaktorė *Janina Jašinskienė*
Maketavo ir spaudai parengė *Giedrė Gudžiūtė*

Tir. 2000 egz. Leid. Nr. 17 244. Užsak. Nr. 509.
Uždaroji akcinė bendrovė leidykla „Šviesa",
E. Ožeškienės g. 10, LT-44252 Kaunas
El. p. mail@sviesa.lt
Interneto puslapis http://www.sviesa.lt
Spausdino „Sapnų sala", S. Moniuškos g. 21, LT-08121 Vilnius
Sutartinė kaina